

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

จิตวิทยาชาวนา: พฤติกรรมและจิตวิเคราะห์จาก
อีตสิบสอง จังหวัดสกลนคร-นครพนม

โดย ดร. ขนบพร วงศ์กาฬสินธุ์

วันที่ 30 ตุลาคม 2553

สัญญาเลขที่ RMU5080050

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

จิตวิทยาชาวนา: พฤติกรรมและจิตวิเคราะห์จาก
อีตลีสอง จังหวัดสกลนคร-นครพนม

ดร. ขนบพร วงศ์กาฬสินธุ์ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย
มหาวิทยาลัยมหิดล

สนับสนุนโดยทบวงมหาวิทยาลัย และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย ทบวงฯ และสกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

สารบัญ

บทคัดย่อ

กิตติกรรมประกาศ

บทที่ 1 บทนำ 1

บทที่ 2 วิธีการดำเนินงานวิจัย 2

บทที่ 3 ทบทวนเอกสารงานวิจัย 3

บทที่ 4 ผลการศึกษา 22

บทที่ 5 สรุปผล 85

บรรณานุกรม 87

ภาคผนวก 90

บทคัดย่อ

ต้นแบบหรือรูปแบบต่างๆของจิตใต้สำนึกรวบรวมถึงความลึกกลับล้วนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับมวลชน ต้นแบบไม่เกิดจากการสืบทอดทางประเพณีวัฒนธรรมหรือการอพยพเคลื่อนย้ายแต่แฝงพันธุ์ นำไปสู่การศึกษาจิตใต้สำนึกร่วมของชุมชนชาวนาจังหวัดสกลนครและนครพนมผ่านงานประเพณีสิบสองเดือนโดยการสังเกตและมีส่วนร่วมในงานประเพณี ชุมชนมีลักษณะร่วมกันในด้านจิตใต้สำนึก คือ ต้นแบบ วีระบุรุษเทพนิยาย ตัวตน เพศหญิงในชาย เพศชายในหญิง เงามืดหน้ากาก การพัฒนาบุคลิกภาพ พลวัตของจิตใจ การถ่ายโอนพลังงาน หน้าที่ มโนค่า และสัญลักษณ์

คำสำคัญ: สิบสอง ชุมชนชาวนา จิตใต้สำนึกร่วม ต้นแบบ

Abstract

The motive archetype or forms of image's collective nature which occurs particularly all over organism and constitution of myths too, is unconscious origin. Archetype pattern is not only transmitted by tradition and migration but also by heredity. It leads to study the collective unconscious and its component of peasant community at Sakhon Nakhon and Nakhon Phanom through their every month festival performance, Heedsibsong, by associative strength and investigated experiment. The communities shared their personality through the point showing the collective unconscious components; archetype, hero myth, self, anima, animus, shadow, persona, personality development, dynamics of psyche, use of energy, function, mandala, and symbol are the same atom of collective people.

Keywords: Heedsibsong, Peasant Community, Collective Unconscious, Archetype

กิตติกรรมประกาศ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) และสำนักงานคณะกรรมการการ
อุดมศึกษา (สกอ.) สิ่งที่ท่านให้มากมายเกินกว่าคำว่า ขอบคุณ โอกาสที่ได้รับจะนำไปสู่
งานเพื่อชุมชนต่อไป ชาวบ้านทุกท่านที่ให้โอกาสได้รู้ว่า โลกนี้กว้างใหญ่กว่าห้องทดลองทาง
จิตวิทยามากมายนัก กราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ที่เมตตา
ให้โอกาสได้รับความรู้จากท่าน

นางสาวชนบพร วงศ์กาฬสินธุ์

สรุปโครงการ

จิตวิทยาชาวนา: พฤติกรรมและจิตวิเคราะห์จากงานอีตสิบสอง จังหวัดสกลนคร-นครพนม

Peasant Psychology: Behaviuoranalysis and Psychoanalysis through Twelve Months

Tradition at Sakhon Nakhon-Nakhon Phanom

1. สำคัญและที่มาของปัญหา

สำหรับคนไทย การทำนาไม่ใช่เพียงแค่อาชีพ ตั้งแต่กระบวนการเริ่มต้นจนสุดท้ายเก็บเกี่ยวเข้าสู่ล้ง เป็นวัฒนธรรม และวัฒนธรรมของชาวนาก็มิได้เป็นเพียงการทำนาแต่เพียงอย่างเดียวซึ่งรวมถึง งานประเพณี การกิน การเป็นอยู่ บ้านเรือนที่อาศัย นอกจากการทำนาเพื่อเลี้ยงตน ครอบครัวรวมถึงคนอื่นๆ แล้วยังเป็นตัวตนคนไทยแต่โบราณมา แต่ละภาคก็มีเอกลักษณ์และรายละเอียดวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน มีเอกลักษณ์ของตน ภาคใต้.. ภาคเหนือ ชาวนาภาคเหนือมีลักษณะสำคัญในการรวมกลุ่มกันในการจัดการน้ำ การทำฝายซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการทำนาของชาวนาในภาคเหนือ ภาคกลางนั้นเคยมีวัฒนธรรมเกี่ยวกับการทำนาหลายประการ การร้องเพลงเกี่ยวข้าว การลงแขก การไหว้แม่โพสพ ฯลฯ ถึงแม้ปัจจุบันนี้จะไม่มีการละเล่นในช่วงการทำนาแล้วและมีการใช้เทคโนโลยีเพื่อช่วยในกระบวนการทำนาซึ่งมีมากและทันสมัยกว่าทุกภาค แต่การบูชาแม่โพสพในช่วงข้าวตั้งท้องและก่อนการนวดข้าว พิธีกรรมเหล่านี้ก็หวนกลับมาสำคัญครั้ง เช่น สำหรับภาคอีสานสิ่งที่เปรียบเสมือนเครื่องร้อยวิถีชีวิต จิตใจคนในชุมชนให้เป็นหนึ่งเดียวกันคือ งานบุญประเพณีซึ่งเรียกว่า อีตสิบสองหรือจารีตทั้งสิบสองเดือน งานบุญที่มีขึ้นทุกเดือน เป็นประเพณีโบราณที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่ยังเป็น อาณาจักรล้านช้าง ดังข้อความที่มีในหนังสือโบราณฉบับที่ได้มาจากนครหลวงพระบางกล่าวว่า (สุนด์ โพธิสถานและหนูไซ พุมมะจัน 2543) ‘อีตสิบสองแต่โบราณ เจ้าวัดสิบสองที่น้องสั่งสอนไว้กับพระยาสมมุติราชมาแต่ก่อนยังไม่ทันมีศาสนา พระพุทธเจ้าเป็นท้าวพระยาเสวยราชสมบัติบ้านเมืองให้ปฏิบัติตามอีตสิบสองให้ขาด บ้านเมืองจึงจะมีวุฒิชธรรมเจริญรุ่งเรือง จากนั้นจึงเห็นว่าจารีตสิบสองได้ถูกกำหนดขึ้นในสังคมมาแล้ว ก่อนที่พระพุทธศาสนายังไม่ทันมีบทบาทในหมู่คนลาว’ พระเจ้าฟ้าจ๋มนำเอาพุทธศาสนาเผยแพร่ในอาณาจักรลาวล้านช้างได้ระบุนงานอีตสิบสองซึ่งเป็นแบบฉบับเดิมก่อนที่จะมีฉบับปรับปรุงใหม่ในสมัยของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชดังนี้

เดือนเจียง	ให้เลี้ยงผีฟ้า ผีแถน
เดือนยี่	ทำบุญคูณข้าว
เดือนสาม	ทำบุญข้าวจี
เดือนสี่	หาคอกไม้มาตาก หาเครื่องสักการะบูชา
เดือนห้า	ทำบุญสงฆ์พระเจ้าทุกวัด
เดือนหก	สงฆ์พระเจ้าฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้

เดือนเจ็ด	บูชาเทวดารักษ์หลักเมือง และนอกเมือง
เดือนแปด	ทำบุญเข้าวัดสา
เดือนเก้า	ทำบุญข้าวประดับดิน
เดือนสิบ	ทำบุญข้าวสลาก
เดือนสิบสอง	ทำบุญช่วงเรือและบูชาพระธาตุศรีธรรมหายโสก

และมีการปรับปรุงฮีตสิบสองครั้งใหญ่ในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชช่วงศตวรรษที่17 ซึ่งเป็นสมัยที่พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองในอาณาจักรลาวล้านช้าง

เดือนเจียง	พระสงฆ์เจ้าเข้ากรรม
เดือนยี่	ทำบุญคูณข้าว
เดือนสาม	ทำบุญข้าวจี๋ บุญมาฆบูชา
เดือนสี่	ทำบุญพระเวส
เดือนห้า	ทำบุญสงน้ำพระ
เดือนหก	ทำบุญบั้งไฟ บุญวิสาขบูชา
เดือนเจ็ด	ทำบุญเลี้ยงผีอารักษ์หลักเมือง
เดือนแปด	ทำบุญเข้าวัดสา
เดือนเก้า	ทำบุญข้าวประดับดิน
เดือนสิบ	ทำบุญข้าวสลาก
เดือนสิบเอ็ด	ทำบุญออกพรรษา
เดือนสิบสอง	ทำบุญนมัสการพระธาตุศรีธรรมหายโสก

งานฮีตสิบสองของชาวอีสานอาจมีชื่อเรียกบางงานบุญไม่เหมือนกันทั้งอีสานเหนือและอีสานใต้ หรือแม้กระทั่งในจังหวัดเดียวกันอาจเรียกชื่องานบุญต่างกัน โดยเฉพาะจังหวัดที่มีคนหลายเผ่าพันธุ์อยู่อาศัยร่วมกันดังเช่นสกลนครและนครพนมซึ่งมีกลุ่มคนที่พูดภาษาไทยและปฏิบัติงานบุญฮีตสิบสอง คือ ไทโย้ย ไทญ้อ ไทกะเลิง ผู้ไท ไทลาว แต่ทุกกลุ่มจะเรียกเหมือนกันโดยระบุเดือนเช่น บุญเดือนสาม บุญเดือนเก้า บุญเดือนอ้าย บุญเดือนยี่ เป็นต้น และงานบุญฮีตสิบสองมีดังนี้

เดือนอ้าย	บุญเข้ากรรม
เดือนยี่	บุญกองข้าว (บุญปะทายข้าวเปลือก บุญกุ่มข้าว)
เดือนสาม	บุญข้าวจี๋
เดือนสี่	บุญเวส
เดือนห้า	บุญสงกรานต์
เดือนหก	บุญบั้งไฟ

เดือนเจ็ด	บุญเลี้ยงเจ้าปู่
เดือนแปด	บุญเข้าพรรษา
เดือนเก้า	บุญข้าวประดับดิน
เดือนสิบ	บุญข้าวสาก
เดือนสิบเอ็ด	บุญออกพรรษา
เดือนสิบสอง	บุญกฐิน

ลักษณะทางกายภาพ

จังหวัดสกลนครและนครพนมมีลักษณะคล้ายคลึงกันทั้งด้านชาติพันธุ์ ภาษา และ ลักษณะภูมิประเทศ ทางด้านชาติพันธุ์นั้นทั้งสองจังหวัดประกอบไปด้วยกลุ่มคน ญ้อ ไชย ผู้ไท แสก โส้ กะเลิง ลาว สำหรับภาษานั้นกลุ่มภาษาที่สามารถสื่อสารกันได้คือ กลุ่มญ้อ(เป็นภาษาพูดที่กลุ่มคนส่วนใหญ่ในสองจังหวัดนี้) ผู้ไท ไชย กะเลิง แต่บางครั้งก็อาจปรับเปลี่ยนสำเนียงให้เป็นภาษาที่คนส่วนใหญ่ใช้ แต่เมื่ออยู่ในกลุ่มของตนก็พูดสำเนียงเดิมของตน เนื่องจากบางสำเนียงและคำก็มีความแตกต่างกันในแต่ละกลุ่ม ภาษาพูดที่ใช้เฉพาะกลุ่มตนเนื่องจากคนกลุ่มอื่นสามารถไม่เข้าใจเลยเนื่องจากตระกูลภาษาที่แตกต่างกันคือ กลุ่มคนแสกและโส้ แต่คนทั้งสองกลุ่มสามารถใช้ทั้งภาษาญ้อเพื่อสื่อสารกับคนส่วนใหญ่และภาษาของตนเมื่ออยู่ร่วมกัน ทั้งสองจังหวัดมีภูเขาและแม่น้ำเป็นลักษณะทางภูมิประเทศที่สำคัญ ทะเลสาบหนองหาร ลำห้วย หนองน้ำและเทือกเขาภูพานในจังหวัดสกลนคร ตั้งตัวจังหวัดสกลนครจนกระทั่งถึงเขตของจังหวัดนครพนมที่เป็นพื้นที่ติดต่อกันมีลักษณะเป็นแอ่ง แอ่งสกลนคร บางอำเภอในจังหวัดสกลนครตั้งอยู่บนเขตเทือกเขาภูพาน เช่น อำเภอเต่างอย อำเภอกุดบาก อำเภอภูพาน เป็นต้น จังหวัดนครพนมประกอบไปด้วยแหล่งน้ำสำคัญทั้งที่เป็นแม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขงรวมทั้งที่เกิดขึ้นต่างหาก สายน้ำโขงไหลผ่านตลอดพื้นที่จังหวัดนครพนมในส่วนที่เป็นเขตแดนตรงข้ามกับ สปป.ลาว การทำนาเป็นงานหลัก นอกเหนือจากฤดูกาลทำนาซึ่งหลายแห่งทำสองครั้งต่อปีแล้วยังมี ขอมผ้า ทอผ้า OTOP(ข้าวฮาง ปลาสาม ดอกไม้ ผ้าข้อมคราม เครื่องปั้นดินเผา)ปลูกมะเขือเทศ ขางพารา เป็นต้น ซึ่งจะทำนอกเหนือจากเวลาทำนา ทั้งสองจังหวัดมีความสงบและยังคงธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ จังหวัดสกลนครมีป่าไม้เทือกเขาที่ยังคงเขียวขจี จังหวัดนครพนมมีแหล่งน้ำที่เต็มไปด้วยปลานานาชนิด

นอกจากลักษณะทางกายภาพที่คล้ายคลึงกันแล้ว ความเชื่อความศรัทธายังเหมือนกัน เช่น เติมไปด้วยวัดวาอาราม มีปูชนียสถานที่เป็หัวใจของท้องถิ่นสืบต่อกันมาโดยมีตำนาน พระธาตุเชิงชุม ตำนานพระธาตุนารายณ์เจงเวง และตำนานพระอูรังคราตุ(พระธาตุพนม)เป็นสถานที่แห่งการปฏิบัติธรรมของพระผู้เพียรปฏิบัติภาวนา และพญานาคผู้ที่มีความเกี่ยวข้องทั้งเรื่องศาสนาและปรัมปราของเมือง ชาวนาแอ่งสกลนคร-นครพนมนี้มีความเหมือนและคล้ายคลึงกันหลายประการดังที่กล่าวแล้วนั้น อาจมีเอกลักษณ์ของตนที่แตกต่างจากอีสานด้วยกันเอง แต่ถึงอย่างไรการวิจัยครั้งนี้ศึกษาเฉพาะสองจังหวัดนี้เท่านั้นซึ่งอาจเป็นตัวแทนของ

ชาวนาอีसानทั้งหมดหรือไม่ก็ตามเพราะประเด็นที่ศึกษาคืออีตลิบสองซึ่งชาวนาอีसानก็ยืนอยู่บนพื้นฐานเดียวกันนี้ โดยใช้หลักจิตวิทยาแนวคิดจิตวิเคราะห์เพื่อศึกษาจิตใต้สำนึกร่วมของชาวนาอีसानในแง่สกลนครและนครพนมผ่านประเพณีเปรียบเสมือนชีวิตของชาวนาอีตลิบสอง

แนวคิดจิตวิเคราะห์

จากแนวคิดจิตใต้สำนึกร่วมของ Carl Gustav Jung พฤติกรรมของชุมชนที่ประกอบพิธีกรรม วิเคราะห์เพื่อทำความเข้าใจจิตใต้สำนึกร่วมของชาวนาอี โดยทั่วไปแล้วเมื่อกล่าวถึงจิตวิเคราะห์ในด้านจิตใต้สำนึกก็จะเป็นลักษณะปัจเจกคือเป็นจิตใต้สำนึกเฉพาะบุคคลซึ่งต้องดูความเชื่อมโยงจากประวัติในอดีตคนนั้นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อการรักษาผู้ป่วยทางจิต ซึ่งมีความแตกต่างจากจิตใต้สำนึกร่วม จิตใต้สำนึกร่วมเป็นจิตใต้สำนึกของหมู่ชน กลุ่มชน ทั้งนี้จิตใต้สำนึกไม่ได้หมายถึงการกระทำที่ไม่มีสติหรือพฤติกรรมที่แสดงออกมาแบบมึนๆ แต่เป็นการกระทำที่มีสติกำกับและมีการให้เหตุผลในพฤติกรรมและความเชื่อนั้นๆ แต่จิตใต้สำนึกร่วมบางอย่างก็อยู่ในช่วงที่ไม่มีสติกำกับเช่น ความฝัน

จิตใต้สำนึกเหมือนแหล่งพลังงาน เปรียบได้คั้งของเหลวที่มีการไหลขึ้นและลง จิตใต้สำนึกคือสิ่งที่ซ่อนอยู่เบื้องล่างของจิตใจไม่ว่าเราจะตั้งใจที่จะเก็บกักมันไว้หรือไม่ก็ตาม ขณะที่อยู่ในช่วงของจิตสำนึกหรือมีสติ จิตใต้สำนึกจะขึ้นมาสู่จิตสำนึกได้เมื่อมีกิจกรรมบางอย่าง เช่น ขณะหลับฝันช่วงนี้จิตสำนึกไม่มี การทำสมาธิขณะที่พยายามมีสติหรือจิตสำนึกแต่จิตใต้สำนึกพยายามขึ้นมาเบียดเบียนหรือบางครั้งจิตใต้สำนึกจะปรากฏเมื่ออยู่ในภาวะครึ่งมีสติและไม่มีสติ ดังเช่นการดื่มเหล้า และจิตใต้สำนึกนี้จะเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นขณะประกอบพิธีกรรมทางศาสนา หรือผ่านการปฏิบัติทางศาสนา และวิธีการหนึ่งที่สามารถดึงจิตใต้สำนึกขึ้นมาได้คือ การพูดโดยใช้คำเชื่อมโยง **Word Association** หรือการใช้คำสำคัญ **Key Word** ทั้งนี้อาจกล่าวเป็นประโยคโดยมีคำสำคัญในประโยคนั้นๆหรือกล่าวเฉพาะคำสำคัญเช่น อาจกล่าวคำว่าแม่ อาจให้ตอบเป็นคำหรือตอบเป็นประโยคแต่จับคำสำคัญในคำตอบนั้น ขณะพูดผู้ตอบอาจแสดงอารมณ์ความรู้สึกประกอบคำพูด การดึงจิตใต้สำนึกของคนออกมาโดยใช้เทคนิค **Free Association** ทั้งผู้ถามและผู้ตอบอยู่ในภาวะผ่อนคลาย เมื่อผู้ถามเอ่ย คำสำคัญ ผู้ตอบต้องตอบคำแรกที่เกิดขึ้นในใจ สำหรับผู้ถามแล้วนอกเหนือจากการบันทึกคำพูดและสังเกตความเร็วของการตอบสนองแล้วยังต้องสังเกตอารมณ์ของผู้ตอบด้วย ถ้าคำสำคัญนั้นไม่เกี่ยวข้องกับความรู้สึก เขาก็จะตอบสนองได้อย่างรวดเร็ว เมื่อปล่อยให้คนนำจิตใต้สำนึกขึ้นมาโดยผ่านจิตสำนึกเป็นตัวพูดออกมานั้นคือเขาได้พูดสิ่งที่มาจากภายในและเราเองก็จะได้สิ่งสำคัญที่สุดถึงแม้จะเป็นรายละเอียดเล็กๆน้อยๆแต่ก็มีความหมาย

Collective Unconscious หรือจิตใต้สำนึกร่วม คือรอยประทับที่อยู่ในจิตใจ เป็นความทรงจำของเผ่าพันธุ์ จิตใต้สำนึกไม่ใช่การกระทำหรือพฤติกรรมที่ขาดสติแต่เป็นจิตสำนึกที่ฝังอยู่ในเบื้องล่างของจิตใจและสามารถหวนกลับมาขณะที่คนมีสติในการประกอบกิจกรรม

ต่างๆ โดยเฉพาะการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาหรือในความฝันขณะนอนหลับ และการทำสมาธิ เป็นต้น

Archetype หรือต้นแบบ เป็นผลผลิตที่เกิดจากประสบการณ์ของการทำซ้ำๆ กันจากคนหลายๆ รุ่นในเผ่าพันธุ์หรือกลุ่มชนเดียวกันและจากความจริงใจ ประทับใจในการปฏิบัติซ้ำๆ นี้ทำให้Archetypeฝังอยู่ในจิตใต้สำนึกดังเช่น Archetypeของดวงอาทิตย์ ภูเขา ดวงอาทิตย์เป็นพระเจ้าซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดหรือต้นแบบของพลังอำนาจ การควบคุม แสงสว่าง การหวนกลับคืน และเป็นส่วนหนึ่งของสวรรค์ เป็นสิ่งที่มนุษย์ให้คำนิยามและทำการบูชา Archetypeที่เห็นได้ในสังคมชนบทของคนไทยซึ่งยังถือได้ว่าเป็นสังคมดั้งเดิมอยู่ เช่น หมู่บ้านในภาคอีสานยังมีประเพณีฮีตสิบสอง ในบางฮีตมีการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและทุ่งนาโดยตรง เช่น บุญกองข้าว บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก คนไทยให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับข้าวและผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งถือได้ว่าเป็น Archetypeของข้าว แม่ต้นแบบ คนไทยเรียก แม่โพสพ แม่โสลกหรือนางโสลก (Great Mother Archetype) และ Archetypeของผู้เฒ่าผู้แก่ (Wise old man Archetype) เช่นการนับถือผีปู่ตาหรือผีบรรพบุรุษในภาคอีสาน ผู้คนจะวางรูปแบบของต้นแบบแตกต่างกันไปตามวัฒนธรรมของตน แต่ต้นแบบ(Archetype)ยังคงความหมายของตัวเอง

วีรบุรุษต้นแบบ(Hero Archetype) และปราชญ์ผู้เฒ่า(Wise Old Man Archetype) เมื่อสองต้นแบบนี้รวมเข้าด้วยกันจะเกิดแนวความคิดใหม่คือ กษัตริย์นักปราชญ์(Philosophy King) วีรบุรุษในเทพนิยายมีพลังอำนาจและฤทธิ์เดชคือวีรบุรุษเทพนิยาย(Hero Myth) เช่น พญานาค แม่ต้นแบบ (Mother Archetype) หรือแม่ผู้ยิ่งใหญ่ (Great Mother Archetype) เป็นแม่ของแม่ทั้งปวง ซึ่งแม่ต้นแบบประกอบด้วย การให้กำเนิดหรือให้ชีวิต เลี้ยงดู ปกป้องถนอม อุดมสมบูรณ์ มีความอ่อนโยนแต่ก็มีพลังและเข้มแข็ง แต่ทั้งนี้แม่ก็มีทั้งอารมณ์รักและอารมณ์เกรี้ยวกราดเช่นกัน ต้นแบบคือหนึ่งในคุณค่าสูงสุดของจิตวิญญาณมนุษย์ ต้นแบบปรากฏให้เห็นได้ในมันดาลา (Mandala) และต้นแบบทั้งหมด(Whole Archetype) แสดงออกผ่านมันดาลา

Mandala วงกลมที่อยู่ในรูปสี่เหลี่ยมหรือการคูณสี่มุม อาจเป็นรูปแบบเหลี่ยมไขว้ รูปดวงดาว รูปสี่เหลี่ยม รูปแปดเหลี่ยม ข้างในวงกลมมีการเรียงลำดับชั้นอย่างสมดุล เป็นหน้าต่างที่แสดงถึงความไม่สิ้นสุด ความไม่สิ้นสุดคือจิตใจ มันดาลาคือจักรวาล(Cosmos) และโลกของจิตวิญญาณ(World Soul) มันดาลาคือการเดินทางเป็นวงกลมรอบจุดศูนย์กลางและจุดศูนย์กลางนั้นคือตัวตน(Self)หรือจิตวิญญาณ (หรือขวัญ(ผู้วิชัย)) มันดาลาที่ปรากฏในพิธีกรรมทางศาสนานั้นมีนัยยะที่ยิ่งใหญ่เพราะ ณ จุดศูนย์กลางนั้นมักจะแสดงถึงสิ่งสูงสุดทางศาสนา

Dynamics of psyche พลวัตหรือการขับเคลื่อนของจิตใจ พลังงานจากภายนอกนำเข้าสู่ระบบภายในคือร่างกายและจิตใจ พลังงานที่นำเข้าสู่สามารถสูญสลายไปจากระบบได้เช่นกัน เช่นในงานบุญกองข้าวหลังจากพิธีทางพระเสร็จแล้วก็จะเป็นการสู่ขวัญข้าว จากนั้นสมาชิกในหมู่บ้านก็จะทำพิธีบายศรีสู่ขวัญผูกแขนอวยพรให้แก่กัน โดยก่อนอื่นต้องผูกแขนให้ผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้านก่อน พิธีกรรมเหล่านี้เป็นเสมือนการเติมพลังงานเข้าสู่ระบบของจิตใจแต่พลังงานเหล่านี้ก็สามารถลดลงได้เมื่อพบกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งรอบตัวหรือสิ่งเร้าภายนอก

โดยเฉพาะเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากภายนอกทำให้เกิดการปรับตัวซ้ำอีก
อย่างไรก็ตามจิตใจจะไม่มั่นคงได้เลยถ้ารับแต่พลังงานจากภายนอกหรือให้พลังงานจาก
ภายนอกเป็นตัวกำหนด การทำงานของจิตใจเรียกว่าพลังงานของจิตใจ (**Psychic Energy**) โดย
มีคุณค่าของจิตใจ (**Psychic Values**) อยู่ภายในพลังงานของจิตใจ สิ่งใดที่เราให้คุณค่ามากเราก็
จะหาพลังงานจากสิ่งนั้นมากกว่าอย่างอื่น พลังงานของจิตใจไม่ได้อยู่ในรูปที่แน่นอนหรือ
สามารถวัดได้แต่จะอยู่ในรูปความปรารถนา ความหวัง ความรู้สึก ความตั้งใจ ความอดสาหัส
พลังงานของจิตใจนี้ไม่ได้มีเฉพาะบุคคลคนเดียว แต่ยังหมายถึงกลุ่มคนมีต่อกันด้วย

กลุ่มพลังของจิตสำนึกแทรกซ้อน (**Constellating Power of Complex**) คือคุณค่าของ
จิตสำนึกของคนเราเกิดจากหลายๆองค์ประกอบเชื่อมโยงกันเป็นจิตสำนึกแทรกซ้อน เช่น เมื่อ
กล่าวคำว่า ความมืด คำนี้จะเชื่อมโยงถึง ลึกลับ กลัว อันตราย

พลวัตของจิตใจนั้นอยู่บนหลักการพื้นฐานสองหลักการคือหลักของความเท่าเทียม
(**Principle of Equivalence**) และหลักของความสมดุล (**Principle of Entropy**) ภายในจิตใจ
ของเราเมื่อคุณค่าหนึ่งอ่อนกำลังลงหรือหมดไปพลังงานที่อยู่ในรูปแบบของคุณค่าจะไม่สูญ
หายไปจากจิตใจแต่จะย้อนกลับมาปรากฏในรูปใหม่ แต่ทั้งนี้การถ่ายโอนของคุณค่าไม่เฉพาะ
เกิดขึ้นภายในจิตใจหรือตัวเราเท่านั้นแต่อาจเกิดจากภายนอกมีผลต่อจิตใจได้เช่นกัน

หลักของการเปลี่ยนถ่าย (**Principle of Entropy**) พลังงานของจิตใจย่อมค้นหาความ
สมดุล พลังงานจะไหลเวียนจากคุณค่าที่เข้มแข็งกว่าไปสู่คุณค่าที่อ่อนแอกว่าจนกระทั่งเกิด
ความสมดุล อย่างไรก็ตามความสมดุลที่ถาวรย่อมไม่มีแต่การรู้จักตนเองคือเป้าหมายที่แท้ของ
จิตใจ (**Psychic**) แม้กระทั่งจิตสำนึกและจิตใต้สำนึกก็ย่อมมีความสมดุลเช่นกัน ถ้ามีด้านใดด้าน
หนึ่งได้รับการพัฒนามากเกินไปย่อมทำให้เกิดความขัดแย้ง ความเครียด

การใช้พลังงาน(**Use of Energy**) พลังงานที่ปรากฏในมนุษย์โดยทั่วไปใช้เพื่อจุดประสงค์
สองประการคือ ใช้เพื่อการทำงานและใช้เพื่อการขยายเผ่าพันธุ์ ทั้งสองสิ่งนี้ถือว่าเป็นสัญชาต
ญาณของมนุษย์เสมือนความหิวและความต้องการทางเพศเกิดที่ขึ้นตามกฎธรรมชาติด้าน
ชีวภาพ พลังที่เหลือจากการใช้ตามสัญชาตญาณ มนุษย์จะนำมาใช้ในเรื่องเกี่ยวกับวัฒนธรรม
และกิจกรรมทางจิตวิญญาณ

กึ่งกลางระหว่างจิตสำนึกและจิตใต้สำนึกคือ ตัวตน (**Self**) เราจะเข้าใจความเป็นตัวตนได้
ด้วยการมองผ่านพิธีกรรมทางศาสนา ศาสนาทำให้คนได้เข้าใจความเป็นตัวตนและเข้าใจลึ
ตัวเองมากที่สุด การทำพิธีกรรมทางศาสนาเป็นการรวมความเป็นหนึ่งเดียวของปัจเจกคนและ
ชุมชนที่ร่วมกันปฏิบัติ ความเป็นตัวตนนี้เป็นจุดศูนย์กลางของจิตใจ ทำให้เกิดความเป็นหนึ่ง
เดียว เกิดความสมดุลและเกิดความมั่นคง

Anima ลักษณะของเพศหญิงในชายและAnimusลักษณะของเพศชายในหญิง เป็น
ลักษณะของเพศตรงข้ามที่อยู่ในตัวบุคคล ผู้ชายจะเป็นเพศที่ใช้เหตุผลเหนืออารมณ์แต่จริงๆ
แล้วผู้ชายก็มีอารมณ์อ่อนไหวและละเอียด และเมื่อเกิดการใช้อารมณ์มากกว่าเหตุผลก็อาจทำ
ให้ผู้หญิงไม่เข้าใจในอารมณ์ที่แสดงออกนั้น ส่วนเพศหญิงเองในหลายๆครั้งมีกลับกลายเป็นผู้

มีกำลังกายแข็งแรง ทำงานที่ต้องใช้กำลังแทนเพศชายได้หรือกลายเป็นผู้ใช้เหตุผลได้อย่างดีเยี่ยม ปกติแล้วเพศหญิงจะสามารถจำแนกอารมณ์และเข้าใจอารมณ์ได้มากกว่าเพศชาย บางครั้งเวลาที่ผู้หญิงแสดงอารมณ์ออกมาผู้ชายก็ไม่สามารถทำความเข้าใจได้ว่าขณะนั้นผู้หญิงมีความรู้สึกหรือพฤติกรรมนั้นหมายถึงอะไร

คนเราย่อมมีด้านลบหรือด้านไม่ดีของคนอยู่เสมอ ด้านลบหรือสิ่งไม่ดีที่ซ่อนอยู่นั้นเรียกว่าเงามืด (Shadow) และเมื่อคนเราต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่นหรืออยู่ในสังคมคนเราจะมีพฤติกรรมบางอย่างที่ไม่เหมือนกับพฤติกรรมที่เวลาเราอยู่แบบส่วนตัว ฉะนั้นเมื่ออยู่ในสังคมหรือต้องปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นคนเราจะสวมหน้ากาก(Persona)

2. วัตถุประสงค์

2.1 เพื่อศึกษาวิเคราะห์จิตใต้สำนึกร่วมของชุมชนชาวนาผ่านงานฮีตสิบสองในจังหวัดสกลนคร – นครพนม

2.2 เพื่อศึกษาวิเคราะห์จิตวิทยาของชุมชนชาวนาผ่านงานฮีตสิบสองในจังหวัดสกลนคร – นครพนม

2.3 เพื่อศึกษาปัจจัยต่างๆที่มีความเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมและจิตใจของชาวนาในการประกอบงานฮีตสิบสอง

2.4 เพื่อศึกษาว่าจิตวิทยาชาวนาแต่ละชุมชนในจังหวัดสกลนคร – นครพนมมีความเหมือนกัน

3. ขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัย

การศึกษาจิตวิทยาชาวนาด้านจิตใต้สำนึกร่วมโดยผ่านพฤติกรรมในงานฮีตสิบสอง ผู้วิจัยพยายามชี้ให้เห็นถึงจิตวิทยาของชุมชนชาวนาโดยนำหลักทฤษฎีทางจิตวิทยาด้านจิตวิเคราะห์เรื่องจิตใต้สำนึกร่วม โดยศึกษาผ่านงานฮีตสิบสองในจังหวัดสกลนครและนครพนม

ขั้นตอนดำเนินงานวิจัยแบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นรวบรวมข้อมูลมี 3 วิธี ดังนี้

1. การศึกษาจากเอกสาร ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยต่างๆที่เกี่ยวข้องเพื่อนำความรู้ที่ได้มาเป็นพื้นฐานในการศึกษาวิจัย ดังนี้

- 1.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับจิตวิทยา
- 1.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานฮีตสิบสอง
- 1.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานชุมชน
- 1.4 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับจิตวิทยาชุมชน
- 1.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณี

2. การศึกษาด้วยวิธีการสังเกต (Observation) โดยสังเกตพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชนเมื่อเข้าร่วมกิจกรรมงานฮีตสิบสอง โดยใช้การสังเกต 2 แบบ คือ

2.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) เป็นการเข้าไปสังเกตโดยตรงกับพฤติกรรมที่เกิดขึ้น และเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆแล้วให้ได้ข้อมูลที่ต้องการที่ถูกต้องเที่ยงตรงกับความเป็นจริง

2.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participation) โดยการสังเกตพฤติกรรมทั่วไป

3. การสัมภาษณ์ (Interview) นำวิธีการด้านจิตวิทยาเข้ามาช่วยในการสัมภาษณ์คือ Forced Association และ Controlled Association นั่นคือการใช้ คำสำคัญ (Key words)จากผู้สัมภาษณ์และผู้ถูกสัมภาษณ์ และเพื่อให้ได้ข้อมูลในทุกประเด็น นอกเหนือจากการสังเกตพฤติกรรมโดยใช้การสัมภาษณ์ 2 แบบ คือ

3.1 การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) สัมภาษณ์โดยทั่วไป

- สัมภาษณ์สมาชิกของชุมชนในแง่มุมต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์
- สัมภาษณ์ผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับชุมชน เช่น พัฒนาชุมชน อบต.
- สัมภาษณ์ผู้นำในการประกอบพิธีกรรมงานฮัตสึบอง เช่น ผู้ใหญ่บ้าน พ่อเจ้า หมอสูดขวัญ
- สัมภาษณ์พระในวัดของหมู่บ้าน

3.2 การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structure Interview) โดยผู้วิจัยกำหนดโครงสร้างที่ต้องการทราบ เช่น ประวัติการเคลื่อนย้ายชุมชน เศรษฐกิจของชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 ประมวลความรู้

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการศึกษาภาคสนามในแต่ละแห่งและข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง หลังจากเก็บข้อมูลทั้งหมดแล้วจึงนำข้อมูลที่ต้องการศึกษาทั้งหมดมาประมวลความรู้

ขั้นตอนที่ 3 วิเคราะห์ข้อมูล

1. วิเคราะห์ข้อมูลตามจุดมุ่งหมายการศึกษาที่ตั้งไว้
2. วิเคราะห์ข้อมูลจากการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากเครื่องมือทุกประเภท กล้องถ่ายภาพ กล้องถ่ายภาพเคลื่อนไหว แบบสัมภาษณ์ สมุดจดบันทึก เครื่องบันทึกเสียง เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาจำแนกข้อมูลออกเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นที่ศึกษา
3. วิเคราะห์ข้อมูลจากการเข้าร่วมสังเกตพฤติกรรมจากการประกอบงานฮัตสึบอง

4.ผลการศึกษา

จิตใต้สำนึกร่วม (Collective Unconscious)

โครงสร้างของจิตใจ (structure of psyche) แบ่งออกเป็น 3ส่วนคือ จิตสำนึก(conscious mind) จิตสำนึกส่วนบุคคล(personal unconscious) และจิตใต้สำนึกร่วม(collective unconscious) 1. จิตสำนึกหรืออาจเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าอีโก้ (ego หรือ ego conscious) เกิดจาก

ความรู้ตัวในการรับรู้ ความจำ ความคิดและความรู้สึก อีโก้ เปรียบเหมือนสติที่จะนำพาสิ่งที่กำลังทำ(รับรู้ คิด จำ รู้สึก)ให้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องอีโก้จึงเป็นศูนย์กลางของจิตสำนึก 2. จิตสำนึกส่วนบุคคล จิตได้สำนึกส่วนนี้ครั้งหนึ่งเคยอยู่ในส่วนที่เป็นจิตสำนึกมาก่อนแต่อาจโดนกดไว้ แทนที่ด้วยสิ่งอื่น หลงลืมไป ไม่ใส่ใจหรือสิ่งนั้นอาจจะไม่มีพลังเพียงพอที่จะเข้าถึงจิตสำนึกได้ จิตได้สำนึกส่วนบุคคลมีปม(complex)เป็นแก่นสำคัญ หลายปมอาจเกิดขึ้นได้ในคนหนึ่งคนทั้งนี้ปมไม่จำเป็นที่จะต้องมีความหมายในด้านลบ ปมเป็นกลุ่มของความรู้สึกที่ประกอบไปด้วย ความนึกคิด(ideas) ความคิด(thoughts) และสัญลักษณ์(image) ทั้งสามองค์ประกอบนี้เมื่อรวมกันเป็นกลุ่มแล้วจะทำงานอย่างมีประสิทธิภาพเนื่องจากจะสัมพันธ์กับต้นแบบ(archetype) เช่น ปมแม่(mother complex) เกิดจากประสบการณ์ของเผ่าพันธุ์ที่เกี่ยวข้องกับแม่ครั้งเมื่อสมัยคนเรายังเป็นเด็ก ถ้าบุคคลิกภาพของคนไหนได้รับอิทธิพลหรือควบคุมโดยลักษณะของแม่ตนคนนั้นจะมีปมแม่มาก ปมแม่นี้จะมีอิทธิพลต่อบุคคลิกภาพซึ่งคนนั้นจะแสดงออกอย่างอัตโนมัติไม่ว่าไม่ว่าจะเป็น การพูดของแม่ ความรู้สึกของแม่ และลักษณะของแม่จะมีผลอย่างมากต่อจิตใจ ฉะนั้นความคิด ความรู้สึกและการกระทำจะนำโดยกรอบแนวคิดของแม่ตน ปมแม่นี้ก็ควบคุมบุคลลิกภาพและกลายเป็นจิตใจของคนๆนั้นในที่สุดแต่บางครั้งปมนี้ก็กลายเป็นด้านลบได้อีก ทั้งสามารถควบคุมพฤติกรรมของคนได้ ถ้าเป็นเช่นนี้อาจทำให้เกิดปัญหาทางจิตได้ เราสามารถสังเกตปมซึ่งอยู่ในส่วนของจิตใต้สำนึกนี้ได้จากความฝัน จินตนาการและช่วงไม่มีสติหรือรอยต่อระหว่างจิตสำนึกและจิตใต้สำนึก 3. จิตใต้สำนึกร่วม เป็นส่วนที่อยู่ลึกที่สุด ส่วนที่อยู่ในจิตใต้สำนึกนี้อาจเคยอยู่ในจิตสำนึกหรือไม่เคยเลยก็ได้ จิตใต้สำนึกส่วนนี้จะต่างจากจิตใต้สำนึกส่วนบุคคลเพราะไม่ได้มีผลหรือเกิดขึ้นเฉพาะบุคคลและสิ่งที่อยู่ในจิตใต้สำนึกส่วนบุคคลโดยหลักใหญ่เคยอยู่ในจิตสำนึกแล้วเกิดจากการหลงลืมและการกดทับไว้ในทางตรงกันข้ามสิ่งที่อยู่ในจิตใต้สำนึกร่วมกลับไม่เคยอยู่ในจิตสำนึกเลยอีกทั้งไม่ใช่สิ่งที่ได้รับมาเฉพาะบุคคลแต่เป็นมรดกตกทอด จิตสำนึกไม่ได้ใส่ใจสิ่งที่อยู่ในจิตใต้สำนึกเหล่านี้ จิตสำนึกในกระบวนการของเหตุผลอาจสะกดหรือควบคุมจิตใต้สำนึกทำให้รูปแบบที่แท้จริงของจิตใต้สำนึกผิดเพี้ยนไป โรคทางจิตต่างๆ ความคิดหลอน เกิดจากการไม่สนใจต่อกระบวนการของจิตใต้สำนึก ฉะนั้นสำหรับ Jung แล้วการรักษาหรือทำให้จิตสำนึกและจิตใต้สำนึกสมดุลเป็นเรื่องที่สำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง จิตใต้สำนึกร่วมแบ่งออกเป็นสองประการคือ ต้นแบบ(archetype) เป็นพลังที่ยิ่งใหญ่และให้ชีวิต ต้นแบบเป็นส่วนหนึ่งของจิตใต้สำนึกร่วม สามารถแสดงให้เห็นและกลายเป็นจิตสำนึกผ่านรูปเคารพและสัญลักษณ์ต่างๆ เรื่องเล่า(นิทาน นิยาย ปรัมปรา) บทกลอน บทเพลง ภาพวาด ศิลปะต่างๆ เช่น คนตรี สัญลักษณ์ รูปเคารพ มณฑาลา(mandala)หรือแม้กระทั่งการแสดงออกทางอารมณ์ ความฝัน จินตนาการ แต่ละวัฒนธรรมก็สร้างสัญลักษณ์หรือรูปเคารพที่มีรูปแบบแตกต่างกันไปแต่ในบางรูปแบบของต้นแบบก็เหมือนกัน ต้นแบบไม่ได้แพร่หลายกระจายออกไปเฉพาะในงานประเพณี ภาษาหรือการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนเท่านั้น แต่สามารถเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องได้ในทุกเวลา ทุกสถานที่โดยไม่มีปัจจัยภายนอกใดๆมากระตุ้นก็ได้ และสัญชาตญาณ(instinct)

ความปราถนาทางร่างกายหรือชีวเคมีก็มีผลต่อพฤติกรรม เช่น ความต้องการเรื่องเพศ ความรุนแรง ความหิว

จิตได้สำนึกร่วมแสดงออกชัดเจนเมื่อชาวบ้านประกอบพิธีกรรมร่วมกัน หรือความเชื่อร่วมกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง จิตได้สำนึกมิได้หมายความว่า การไม่มีสติหรือการประกอบพิธีกรรมแบบเบลอๆหรือเชื่อในบางสิ่งอย่างแบบมีนๆ งงๆ

จิตได้สำนึกร่วมคือ พลังงานของจิตหรือความคิด ความรู้สึก ความจำ ที่เราเก็บไว้โดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจภายใต้จิตสำนึกซึ่งสิ่งที่ถูกเก็บกดไว้นี้จะแสดงออกมาโดยไม่มีจิตสำนึกควบคุมหรือจิตสำนึกอ่อนแรงลงหรือการมาบรรจบกันระหว่างจิตสำนึกและจิตใต้สำนึก แม้กระทั่งในชีวิตประจำวันคนเราจำเป็นที่จะต้องแสดงออกและรู้จิตใต้สำนึกของตนเองด้วย ไม่เช่นนั้นความขัดแย้งในจิตใจก็จะเกิดขึ้นได้จากความขัดแย้งที่เบาบางไปจนกระทั่งรุนแรง จิตได้สำนึกร่วมเสมือนเป็นโกดังเก็บร่องรอยความทรงจำที่สืบทอดพฤติกรรมต่อกันมารุ่นแล้วรุ่นเล่า มนุษย์ทุกคนมีจิตใต้สำนึกร่วมที่เหมือนกันไม่มากนักน้อย นั่นคือการประทับตราเข้าไปในจิตใจของมนุษย์ ความกลัวในบางส่งบางอย่างที่แฝงเร้นอยู่ ทำให้ง่ายต่อการสร้างสิ่งที่อยู่เหนือความกลัวนั้นๆหรือสิ่งที่สามารถกำจัดความเกรงกลัวทั้งหลายที่เรามีต่อสิ่งนั้นๆ ความทรงจำประทับไว้อย่างฝังแน่นในจิตใจเมื่อมีสิ่งจูงใจหรือเสริมแรงแม้เพียงเล็กน้อยเมื่อโดนสกิดจากประสบการณ์ชีวิตจะทำให้สิ่งประทับไว้นั้นโผล่ขึ้นมาสู่จิตสำนึกและจะมีผลหรืออิทธิพลต่อพฤติกรรมของคนเรา อีกทั้งเป็นมรดก เป็นพื้นฐาน โครงสร้างทั้งหมดของจิตใจของเผ่าพันธุ์ トラที่ประทับอยู่ในใจนี้ก็จะเดินทางไปกับเราทั้งชีวิตนี้และต่อไปภายหน้า จิตได้สำนึกร่วมเป็นความทรงจำของเผ่าพันธุ์ (racial memories) การนอนหลับฝัน การสร้างจินตนาการ และการนั่งสมาธิจะช่วยนำพาจิตใต้สำนึกที่เราเก็บกดไว้อย่างตั้งใจและไม่ตั้งใจให้ออกมา ส่วนการฝันกลางวันนั้นเป็นความตั้งใจที่ทำให้สิ่งที่เก็บไว้หรือนอนเนื่องอยู่ในจิตใต้สำนึกผ่อนคลายออกมา

ถึงแม้มนุษย์วิวัฒนาการไปถึงขั้นการก้าวออกไปนอกโลกและฝึกฝนทั้งร่างกายและจิตใจให้ก้าวผ่านความกลัวกับสิ่งที่มองเห็นและมองไม่เห็นหรือมีอุปกรณ์เพื่อช่วยกำจัดความมืดแต่ในใจลึกๆแล้วก็ยังมีกลัวในสิ่งที่มองไม่เห็นและเห็นอยู่ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะว่าไม่มีสว่างจึงกลัวว่าการมองไม่เห็นอันตรายที่จะเกิดในที่มืด แต่เสียงที่อยู่ในใจบอกว่า ลึกลับ น่ากลัว มีบางสิ่งบางอย่างที่มีพลังไม่ว่าดีหรือร้ายอยู่ในความมืดนั้นหรือในความลึกหรือความสูง การสร้างรูปแบบตัวแทนของพลังอำนาจที่มีพลังสูงสุดหรือพลังมากกว่าสิ่งที่หวาดกลัวและมองไม่เห็นในความมืดหรือมองเห็นก็ตาม เพื่อปราบหรือชนะในพลังร้ายหรือสิ่งที่หวาดกลัว หรือการสร้างตัวตนของพลังร้ายหรือสิ่งที่หวาดกลัวในรูปแบบต่างๆเช่น ยักษ์ อสูรกาย ปีศาจ สัตว์เป็นตัวแทนแห่งความลึกลับ ชั่วร้ายหรือน่ากลัว ไม่ว่ายุคไหนมนุษย์ก็จะสร้างรูปแบบหรือตัวแทนต่างๆที่มีพลังอำนาจเหล่านี้ขึ้นมาสักการะขอพร คุ้มครองรักษา ความกลัวในสิ่งเหล่านี้ไม่ต้องการสั่งสอนเพราะมีอยู่ภายใต้จิตสำนึกของมนุษย์เราอยู่แล้วถึงแม้ว่าจิตสำนึกจะหาเหตุผลมาเพื่อขจัดความกลัวเพียงใดแล้วก็ตาม

สิ่งที่คนทำความนอบน้อมและบูชาตั้งแต่เทพเจ้าแรกเริ่มก่อนการสถาปนาศาสนาก็คือ ธรรมชาติ ตั้งแต่ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ ท้องฟ้า ภูเขา ต้นไม้ พืชผล สัตว์ พระจันทร์ พระอาทิตย์ ดวงดาว ฯลฯ มนุษย์บางกลุ่มจะให้ความสำคัญกับธรรมชาติบางอย่างเป็นพิเศษ เช่น ดวงอาทิตย์ที่ไม่ได้เพียงแค่ส่องแสงแต่เป็นพระอาทิตย์ผู้มีความยิ่งใหญ่กว่าสิ่งใดๆ การบูชาไฟ ถือว่าเป็นศาสนาเก่าแก่และดั้งเดิมดังเช่นศาสนาโซโรแอสเตอร์ และมีผู้คนหลายกลุ่มในโลกนี้ที่ยังนับถือและบูชาไฟอยู่ ปัจจุบันนี้มนุษย์ทุกเผ่าพันธุ์ก็ยังนับถือและบูชาธรรมชาติอยู่เช่นกัน ดังเช่น คนไทยบูชาขวัญข้าว คนที่อยู่แถบผู้เขาก็กะเณรนับถือเทพแห่งขุนเขา น้ำไม่ได้มีความหมายเฉพาะดื่มกิน ชำระล้าง แต่คือพระแม่คงคา การให้เกียรติถวายใครจะขึ้นก็ถวายต้องไม่ขึ้นด้านหน้าหรือเหยียบหัวถวายเพราะความมีบุญคุณกับเรา เราสู้ขวัญ ไถ่ขงให้และถวายจะแก่ตายไปเองไม่มีการฆ่า เมื่อตายแล้วกระดูกหัวควายควายคู้ทุกขั้วจะแขวนไว้หน้าขังข้าวถึงโลกยุคโลกาภิวัตน์ที่คนเดินทางไปไหนก็ได้ไกลและรวดเร็วเพียงใดก็ตามแต่ภายใต้จิตสำนึกนั้นยังมีรอยสลักฝังลึกในความเชื่อเรื่องธรรมชาติที่เหนือธรรมชาติอยู่ ความเชื่อนี้ฝังอยู่ในส่วนของจิตใต้สำนึกโดยไม่ต้องมีผู้ใดอบรมสั่งสอนหรือบางครั้งเกิดการสกิดแม้เพียงนิดเดียวในส่วนของจิตใต้สำนึกนี้ก็อาจเกิดพฤติกรรมในการแสดงออกสำหรับการนับถือบูชาในธรรมชาตินั้นๆ สำหรับคนไทยแล้วความเคารพในข้าวไม่ต้องการบอกกล่าว แต่ข้าวโดยเฉพาะเมล็ดข้าวไม่ว่าจะป็นข้าวสารหรือข้าวสุกคนไทยจะไม่ข้ามเมล็ดข้าวที่หกเพราะจิตใต้สำนึกยังบอกกล่าวว่านั่นคือ ของสูง

จิตใต้สำนึกเรื่องความกลัวในสิ่งที่มีพลังอำนาจเหนือกว่าไม่ว่าจะด้านดีหรือร้ายและไม่สามารถค้นหาเจอไม่ว่าจะด้วยเทคนิคทางวิทยาศาสตร์ใดๆ จิตใต้สำนึกเรื่องการทำความดีทำชั่ว การทำดีย่อมนำไปสู่ผลที่ดีโดยเฉพาะโลกหน้า มีเมืองหนึ่งที่สวยงามและเพียบพร้อมที่คอยผู้ทำความดีอยู่ มีเมืองของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ซ่อนทับเมืองมนุษย์อยู่

หมู่บ้านในจังหวัดสกลนครจะมีป่าของหมู่บ้าน ไม่ใช่พื้นที่ป่าที่กว้างใหญ่แต่ก็ไม่เล็กเท่าใดนัก บางหมู่บ้านป่าจะเป็นพื้นที่ต่อเนื่องกันถึงอย่างนั้นชาวบ้านก็ไม่ค่อยข้ามเขตเข้าไปในป่าของหมู่บ้านอื่นเท่าใดนัก ป่านี้ชาวบ้านไม่ได้ใช้ทำกินเช่นเดียวกับป่าเจ้าปู่และไม่ใช่ป่าเดียวกัน ป่านี้เปรียบเสมือนซูปเปอร์มาเก็ตของชุมชน ชาวบ้านหาเห็ด หน่อไม้ ผัก สมุนไพร ฯลฯ ป่าทุกป่ามีเจ้าป่า ผู้ดูแลรักษาใครทำอะไรในอาณาเขตของเจ้าป่าท่านก็เห็น ถึงท่านจะไม่แสดงปาฏิหาริย์อันใด แต่ผู้คนที่เกรงกลัวเพราะท่านมีพลังและอำนาจที่จะทำอะไรก็ได้ถ้าท่านต้องการในพื้นที่ของท่านกับคนที่ทำผิดคิดไม่ดีกับท่านหรือในป่าของท่าน พระยาเถนผู้อยู่บนฟ้าเป็นเทพเจ้าที่สูงกว่าเทพและดวงวิญญาณทั้งหลาย อีกทั้งมีอำนาจควบคุมฟ้าฝนซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่สุดสำหรับชาวนา พระยาเถนเป็นเทพเจ้าดั้งเดิมของคนไทยในแถบนี้ถึงแม้ศาสนาพุทธและศาสนาฮินดูจะเข้ามาในประเทศไทยแต่ชาวบ้านถิ่นนี้ก็ยังรู้จักและคุ้นเคยกับเทพเจ้าอยู่เพียงหนึ่งองค์ พระยาเถน

เจ้าที่เจ้าทางเจ้าไร่เจ้านาเป็นสิ่งที่คนให้ความสำคัญมากความเชื่ออย่างฝังใจในเรื่องนี้เป็นจิตใต้สำนึกร่วมที่เห็นได้ชัดเจนเช่นกัน มีเจ้าปู่เป็นผู้ดูแลหมู่บ้าน จะไปที่ใดต้องทำความ

เคารพต่อเจ้าของที่ก่อน ก่อนทำนาก็ต้องบอกกล่าวเช่น ไหว้ตาแฮกหรือเจ้าไร่เจ้านาก่อน การแสดงความเคารพเช่น ไหว้เป็นสิ่งที่แสดงความนอบน้อมถ่อมตนให้ผู้ใหญ่หรือเจ้าของที่คอยปกป้องรักษาตนและไร่นาของตน ทั้งนี้ไม่ได้หมายถึงเฉพาะตัวบุคคลเดียวแต่ยังรวมถึงคนและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับบุคคลนั้นๆด้วย จิตได้สำนึกแสดงให้เห็นว่าคนเรามีความรู้สึกว่ามีพลังอำนาจคอยดูแลรักษาโดยเฉพาะสิ่งที่เราเรียกกันว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นความหมายในแง่บวก สิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่คู่กับเรามาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ ตั้งแต่การนับถือธรรมชาติเป็นที่พึ่ง เป็นเทพเจ้า มาจนถึงศาสนาที่มีศาสดาเป็นผู้นำทาง แต่ถึงกระนั้นคนในศาสนานั้นๆก็ยังนับถือเทพหรือวิญญาณผู้มีคุณความดีหรือแม้แต่ศาสนาดั้งเดิมคือการบูชาเทพในธรรมชาติ

หมู่บ้าน คนอีสานเรียกว่า บ้าน เวลาที่หมู่บ้านมีงานบุญก็เรียกว่า บุญบ้าน หมู่บ้านยังหมายรวมถึงหมู่คนบุญบ้านหรืองานฮีดสิบสองในทุกขั้นตอนจะแสดงให้เห็นถึงจิตได้สำนึกร่วม ตั้งแต่การทำงานร่วมกันไปจนถึงการเข้าสู่พิธีกรรมทางศาสนา สิ่งที่ชาวบ้านแสดงผ่านประเพณีที่มีมายาวนาน พฤติกรรมที่ออกมาจากจิตได้สำนึกเดียวกันเป็นพลังของจิตได้สำนึกร่วม กระบวนการและส่วนประกอบในงานฮีดสิบสองนั้นล้วนมีความหมาย หมู่บ้านต่างๆไม่กล้าที่จะทำผิดขั้นตอน การเตรียมเครื่องประกอบในงานบุญต่างๆ เช่น พายัพัญญู เครื่องกันท์เทศน์ ของไหว้เจ้าปู่ ฯลฯ ต้องเตรียมให้ครบถ้วนและถูกต้อง สิ่งต่างๆนี้แสดงถึงจิตได้สำนึกร่วมของคนในหมู่บ้านทั้งสิ้น ทั้งนี้จะได้กล่าวถึงจิตได้สำนึกร่วมของชุมชนชาวนาในส่วนต่อไป

ต้นแบบ (Archetype)

เป็นผลผลิตที่เกิดจากประสบการณ์ของการทำซ้ำๆกันจากคนหลายๆรุ่นในเผ่าพันธุ์หรือกลุ่มชนเดียวกัน ด้วยความใจจริงและความประทับใจในการปฏิบัติซ้ำๆนี้ทำให้ต้นแบบฝังอยู่ในจิตได้สำนึกดังเช่น ต้นแบบของพระอาทิตย์(sun archetype) ตั้งแต่ก่อเกิดเผ่าพันธุ์มนุษยชาติ มนุษย์ก็เห็นการเดินทางของดวงอาทิตย์จากฟากหนึ่งไปยังอีกฟากของเส้นขอบฟ้า การเห็นซ้ำพร้อมกับมีความรู้สึกประทับใจในการโคจรของดวงอาทิตย์ทำให้สิ่งเหล่านี้ฝังลึกอยู่ในจิตได้สำนึกในรูปแบบ(image) เทพแห่งพระอาทิตย์ บูชาดวงอาทิตย์เป็นพระเจ้าซึ่งถือเป็นแหล่งกำเนิดหรือต้นแบบของพลังอำนาจมหาศาล การควบคุม แสงสว่าง และเป็นสวรรค์ เป็นสิ่งที่มนุษย์ให้การยกย่องบูชาเป็นเทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่ที่สุดและโดยส่วนมากแล้วมนุษย์จะถือให้ดวงอาทิตย์หรือที่เกี่ยวข้องกับดวงอาทิตย์เป็นต้นแบบ ธรรมชาติที่หลายๆครั้งก็สร้างความหวาดกลัวให้กับมนุษย์แต่เนิ่นนานมา เช่น แผ่นดินไหว น้ำท่วม พายุ ไฟไหม้ ไฟป่า ภูเขาไฟระเบิด ฯลฯ เพราะภัยธรรมชาติที่น่ากลัวเหล่านี้ทำให้เกิดการสร้าง ต้นแบบของพลัง (archetype of energy) ซึ่งสามารถควบคุมพลังงานทางธรรมชาติและสร้างธรรมชาติได้เช่นกัน ต้นแบบของพลังงานจะยิ่งใหญ่และเหนือกว่าพลังทางธรรมชาติ ถ้าพลังทางธรรมชาตินั้นผิดปกติหรือสร้างความรุนแรง นำหวาดกลัวและสูญเสียให้กับมนุษย์ละนั้นผู้ที่อยู่เหนือพลังงานเหล่านี้จะเป็นผู้ควบคุมไม่ให้เกิดความเสียหายแก่มนุษย์ได้ มนุษย์เรามองหาแหล่งพลังงานใหม่เสมอ ไม่

ว่าเด็กเล็กๆชอบว่าขณะถลาขึ้นฟ้าและลอยอยู่บนฟ้าหรือชอบใจกับดอกไม้ไฟ วัยรุ่นโปรดปรานเรื่องความเร็วของรถ ผู้ใหญ่ต้องการปลดปล่อยพลังงานที่มีหรือได้มา สิ่งเหล่านี้ล้วนมีพื้นฐานจาก ด้นแบบของพลังงานหรือพลังงานด้นแบบ ด้นแบบต่างๆล้วนมีพลังทั้งสิ้นและเป็นพลังงานอันยิ่งใหญ่ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมหรือต่อร่างกายและจิตใจมนุษย์ โดยธรรมชาติของตัวด้นแบบเองก็คือศาสนา

มนุษยชาติมีจิตใต้สำนึกที่เกี่ยวกับด้นแบบเหมือนกันแต่วัฒนธรรมต่างกันสัญลักษณ์และรูปแบบ(image) ของด้นแบบจึงแตกต่างกันทั้งนี้แต่ละวัฒนธรรมก็ย่อมมีรายละเอียดของด้นแบบที่แตกต่างจากวัฒนธรรมอื่น ด้นแบบในจิตใต้สำนึกนี้มีหลายอย่าง เช่น วีระบุรุษ ด้นแบบ(hero archetype) เป็นผู้มีพลังและอำนาจทั้งที่เป็นธรรมชาติ เคยมีตัวตนจริงหรืออยู่ในตำนานที่เล่าสืบต่อกันมา เช่นพระอาทิตย์ พระเจ้า บรรพบุรุษ นักรบ นักบุญ ดังเช่นพระอาทิตย์ที่เปรียบได้กับวีระบุรุษด้นแบบ เป็นด้นกำเนิดของชีวิตและให้พลังกับผู้คนและสิ่งมีชีวิตอื่นๆ นักบุญผู้ซึ่งประกอบไปด้วยความดีมากมายและยึดมั่นในความดีท้ายที่สุดก็เข้าถึงโลกอันสูงสุด แม้จะตายไปนานแล้วแต่ผู้คนก็ยังกราบไหว้บูชาขอให้ท่านบันดาลพลังต่างๆให้ วีระบุรุษด้นแบบแบบนักรบโดยเฉพาะนักรบของเผ่าพันธุ์หรือชนชาติของตนเองบางวัฒนธรรมรวมด้นแบบนี้เป็นหนึ่งในเดียวกับบรรพบุรุษ นักรบเป็นผู้ให้กำเนิดชาติสร้างแผ่นดิน กล่าวหาญปกป้องแผ่นดินมีความปราดเปรื่องด้านการต่อสู้ การต่อสู้หรือการใช้ความรุนแรงกับฝ่ายตรงข้ามเป็นจิตใต้สำนึกร่วมด้านสัญชาตญาณของมนุษย์อยู่แล้ว นักรบที่ทำการต่อสู้ไม่ว่าจะชนะหรือไม่ก็ตามย่อมประทับไว้ในใจของคนเผ่าพันธุ์นั้นๆ นอกจากนี้ก็ยังมีแม่ด้นแบบ(mother archetype) เป็นแม่ของแม่ทั้งปวง สิ่งที่เราเปรียบเป็นแม่คือให้ความอุดมสมบูรณ์ ให้ดอกออกผล เลี้ยงดูลูก(ผู้คน)ฟูมฟักอย่างถนุถนอม ใจดีมีเมตตา ดังเช่น แม่โพสพ ชาวนาเปรียบข้าวเหมือนชีวิตจึงเคารพบูชาผู้ให้ชีวิต ให้ความสมบูรณ์แข็งแรงนั่นคือนางขวัญข้าวหรือแม่โพสพ อีกนัยหนึ่งชาวนาก็เปรียบเหมือนลูกของแม่โพสพ การทำนาไม่ใช่เป็นเพียงแค่การประกอบอาชีพแต่ยังเป็นวัฒนธรรมและเป็นชีวิตของชาวนด้วย แม่ธรณี(หรือแผ่นดินแม่) คนอีสานบางกลุ่มเชื่อว่าหลังพระให้พรต้องไปกรวดน้ำหรือหยาดน้ำเมื่อกรวดน้ำเสร็จให้ใช้ฝ่ามือตบเบาๆที่แผ่นดินแล้วกล่าวกับแม่ธรณีให้เก็บรักษาน้ำนี้ไว้ซึ่งหมายถึงคุณความดีนี้ไว้ให้ตน แผ่นดินบ้านเกิดยังเปรียบเป็นแผ่นดินแม่ซึ่งนอกจากจะหมายถึงการกำเนิดบนผืนนั้นแล้วยังหมายถึงความเป็นคนของผืนดินนั้นด้วย แม่จึงมีความเข้มแข็ง หนักแน่นที่สามารถเลี้ยงดูลูกทุกคนได้ นอกจากนี้ยังมีสัตว์ด้นแบบ(archetype of animal) เช่นบางเผ่าพันธุ์ใช้สัญลักษณ์เสือ สิงโต เขี้ยว แทนความหมายกลุ่มคนของตน

ด้นแบบแต่ละอย่างไม่จำเป็นต้องแยกออกจากกันแต่อาจรวมกันได้ เช่น วีระบุรุษ ด้นแบบ(hero archetype)กับผู้เฒ่าด้นแบบ(wise old man archetype) เมื่อรวมเข้าด้วยกันจะเกิดแนวคิดเรื่อง กษัตริย์นักปราชญ์(philosopher king) ผู้ซึ่งมีความรับผิดชอบและนำเคารพยำเกรง เพราะว่าเป็นทั้งวีระบุรุษผู้นำและผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ เป็นผู้นำที่มีพลังทั้งทางกายและทาง

สติปัญญา พ่อต้นแบบ(father archetype)หรือวีระบุรุษต้นแบบมีลักษณะ เป็นนักปกครอง ผู้
อาวุโส กษัตริย์และผู้บัญญัติกฎระเบียบต่างๆ ซึ่งเป็นบุคลิกแบบเหตุผล(logos)

ต้นแบบที่เห็นได้จากงานอิตลิมสองนั้นคนในหมู่บ้านจะให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับข้าว
และผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งถือได้ว่าเป็น แม่ต้นแบบ (great mother archetype)และ ผู้เฒ่าต้นแบบ(wish
old man archetype) หลายพิธีกรรมมีข้าวเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บุญข้าวจี บุญกอง
ข้าว บุญข้าวสาก บุญข้าวประดับดิน ถึงกระนั้นข้าวก็ยังเป็นส่วนประกอบสำคัญในทุกพิธีกรรม
หรือเป็นเป้าหมายหลักในการประกอบพิธีกรรมในบางสัปดาห์ เกือบทุกสัปดาห์ในหลายหมู่บ้านมีพิธี
บายศรีสู่ขวัญให้ผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้านด้วย หมู่บ้านที่ให้ความสำคัญกับผู้เฒ่าผู้แก่ซึ่งไม่เฉพาะ
เวลาประกอบงานสัปดาห์แต่เมื่อเกิดความเจ็บป่วยขึ้นทุกครัวเรือนจะไปเยี่ยมเยียนและผูกแขนเรียก
ขวัญพร้อมอวยพรให้ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้เฒ่าผู้แก่เป็นบุคคลสำคัญในการดำเนินงานสัปดาห์ทั้งการเป็นผู้นำ
การกระทำและเป็นผู้ให้คำแนะนำ ผู้เฒ่าผู้แก่จึงเป็นการรวมกันระหว่างวีระบุรุษต้นแบบ(hero
archetype) และปราชญ์ผู้เฒ่าต้นแบบ(wise old man archetype)รวมกัน เมื่อมีปัญหาใดที่แก้
ไม่ได้ชาวบ้านมักจะถามผู้เฒ่าผู้แก่ให้เป็นผู้ตัดสิน

หลังจากที่เก็บเกี่ยวเสร็จชาวบ้านรวมกันทำพิธีเลี้ยงเจ้าปู่หรือเลี้ยงขึ้น(นา) เดือนสามหรือ
เดือนกุมภาพันธ์ ก่อนการลงเก็บเกี่ยวก็ทำพิธีไหว้บอกกล่าวขอพรเจ้าปู่หรือเลี้ยงลง(นา)เดือน
หกหรือเดือนพฤษภาคม ทั้งเลี้ยงขึ้นและเลี้ยงลงชาวบ้านจะฆ่าหมูหรือวัวหรือไก่ถวาย พ่อเจ้า
เป็นผู้กล่าวกับเจ้าปู่ให้รักษาลูกหลาน สัตว์เลี้ยงต่างๆ รวมถึงทรัพย์สินของคนในหมู่บ้าน เช่น
กล่าวว่า “ปู่เอ๋ย วันเดือนนี้ ลูกหลานทั้งสองหมู่ บ่ได้ทิ้งรอยตาฝารอยปู่ นำอาหารคาวหวาน
ถวายแล้ว จงเสวยหวานคาวให้ลูกหลาน ...วัว ควาย หมู อย่าอันหาญพาลอันร้าย(งูกัด รถชน
เป็นต้น) ลูกไปทำงานทางไกลก็ให้มาถึง” เจ้าปู่เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในหมู่บ้านตั้งแต่เด็ก
ถึงวัยชรา ผู้มีใบปริญญาและผู้ไม่มี ป้าของเจ้าปู่ไม่มีผู้ใดเข้าไปรบกวนหรือเสาะหาของกิน
สมุนไพรมากๆ เจ้าปู่หรือมเหศักดิ์เป็นบรรพบุรุษของกลุ่มชนนั้นๆ การเดินทางโยกย้ายถิ่นฐาน
ของกลุ่มชนไม่ว่าการเดินทางนั้นจะข้ามแผ่นดินข้ามน้ำมาไกลแค่ไหนชุมชนก็จะอันเชิญ
วิญญาณบรรพบุรุษของตนไปด้วยทุกหนแห่งที่ได้พำนักพักพิงจนกระทั่งลงหลักปักฐาน บรรพ
บุรุษที่ได้รับเลือกให้เป็นเจ้านั้นเป็นผู้มีคุณธรรม เป็นผู้นำ ปกครองคนได้ดี มีสติปัญญา มี
ความเด็ดขาด บางกรณีอาจเป็นผู้นำด้านการรบด้วย แต่ละหมู่บ้านมีประวัติเจ้าปู่ของตน
หมู่บ้านที่ต้องแยกออกมาตั้งหมู่บ้านใหม่ก็ขออันเชิญเจ้าปู่ไปอยู่หมู่บ้านตนด้วย ฉะนั้นเจ้าปู่จึง
อยู่ทั้งสองหมู่บ้าน ชาวบ้านเรียกศาลเดิมว่าศาลใหญ่และศาลในหมู่บ้านตั้งใหม่นี้ว่าศาลเล็กโดย
ทำพิธีอันเชิญให้ท่านไปอยู่ศาลเล็กดูแลลูกหลานของท่านอีกบ้านหนึ่งด้วย การแยกหมู่บ้าน
ลักษณะนี้เกิดจากหมู่บ้านเดิมผู้คนเพิ่มมากขึ้นพื้นที่ทำมาหากินไม่เพียงพอจึงไปหักร้างถางพง
สร้างหมู่บ้านใหม่ที่อยู่ใกล้กันหรือติดกันแต่ยังเรียกชื่อเดิม เช่น บ้านแฮ่ใหญ่ บ้านแฮ่น้อย
หมู่บ้านที่แยกกันเนื่องด้วยการแบ่งสรรคเงินกองทุนหมู่บ้านนั้นเปรียบเทียบเหมือนการแยกแบบ
กระตั้นหัน อาจมีหลายสิ่งหลายอย่างที่ต้องแยกกันแต่สิ่งเดียวที่ไม่แยกและความคิดที่จะแยก
นั้นไม่มีก็คือศาลเจ้าปู่และจัดงานบุญนี้พร้อมกันและจัดด้วยกัน ถึงแม้ว่าจะไม่ได้จารึกคำสอน

หรือบทเพลง(บางจังหวัดในแถบอีสานมีบทรำกลอนหรือหมอลำคำสอนของเจ้าปู่) แต่ก็มีความ
ขำเกรงต่อสายตาเจ้าปู่ที่จะประพาดชั่วใดๆ การติดต่อสื่อสารอย่างเป็นทางการกับเจ้าปู่ต้องมีพ่อ
จ๋า (พ่อจ๋ากับหมอสูดขวัญส่วนมากทำหน้าที่ต่างกันแต่บางแห่งก็เป็นคนเดียวกัน) พ่อจ๋าเป็นผู้ที่
ชาวบ้านเลือก ต้องเป็นผู้มีศีลมีธรรม ไม่เล่นการพนันกินเหล้าเมายา พูดยาไม่ดี ถือศีลห้าอย่าง
เคร่งครัด บางคนมีการถือนีลสังคินเนื้อสัตว์ในวันพระ สวดมนต์ไหว้พระทุกวัน เมื่อได้รับเลือก
จากชาวบ้านแล้วยังต้องคงคุณความดีนี้ไว้เพราะชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ พ่อจ๋าและหมอ
สูดขวัญเป็นความภูมิใจของคนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหมู่บ้านที่มีพ่อจ๋าและหมอสูดที่
กล่าวคำได้ดีรู้บทสวดขวัญมากและกล่าวอย่างชำนาญ ถ้าหมู่บ้านไหนไม่มีหมอสูดขวัญก็ต้องไป
ขอจากหมู่บ้านอื่นเพื่อมาประกอบพิธีกรรมต่างๆ ดังนั้นการติดต่อสื่อสารและการทำพิธีกรรม
ต่างๆ ที่เกี่ยวกับเจ้าปู่จะมีผู้เป็นสื่อกลางในการกล่าวคำ คุณแลให้คำปรึกษาความถูกต้องในการ
จัดเตรียมข้าวของเพื่อบูชาเจ้าปู่ ส่วนมากแล้วเวลาไปไหว้เจ้าปู่คนในหมู่บ้านจะเชิญพ่อจ๋าไป
เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมถึงแม้จะเป็นงานส่วนตัว เช่น ไปทำงานเมืองนอก สอบเข้า
เรียนต่อ ภรรยาฝรั่งกลับมาเยี่ยมบ้าน(กรณีนี้เจ้าภาพจัดเตรียมของเครื่องเซ่นไหว้เจ้าปู่อย่าง
เพียบพร้อม หมู ไก่ ผลไม้ เหล้า ฯลฯ เพราะมีฐานะดี) ของหายต้องการทราบว่ายู่ที่ไหนใคร
เอาไปหรือขอให้คืน หลายคนมาบน เช่น ขอให้บั้งไฟชนะ(ปกติถ้าชนะก็เลี้ยงทั้งหมู่บ้าน)
ขอให้ไฉ่ฉานทำ วัควายหายขอให้กลับคืนหรือหาพบ จนกระทั่งขอให้ได้สามีฝรั่งก็มี เจ้าปู่เป็น
ผู้คอยดูแลปกป้องรักษาหมู่บ้าน อาณาจักรเล็กๆนี้เป็นอาณาเขตที่เจ้าปู่ดูแลรักษาลูกหลานของ
ท่าน การบอกกล่าวขอพรจึงเป็นเรื่องจำเป็นที่เป็นปกติวิสัย ใครจะมาเป็นสมาชิกใหม่ของ
หมู่บ้าน ใครมีรถใหม่ ขับรถไปทางไกลเมื่อผ่านป่าเจ้าปู่ก็ปีบเตรบอกท่าน ทุกคนเคารพและ
เชื่อในเจ้าปู่อย่างไม่มีข้อสงสัยไม่ว่าคนนั้นจะถือว่ามีการศึกษาหรือมีความรู้ด้านวิทยาศาสตร์
มากเพียงใด งานบุญไหว้เจ้าปู่เป็นงานบุญแต่โบราณของคนไท เป็นการรวมกันของชาวบ้าน
มาอยู่ ณ จุดรวมเดียวกันหน้าศาลเจ้าปู่ วีระบุรุษต้นแบบของชุมชน เมื่อประกอบพิธีกรรมเสี่ยง
ที่พ่อจ๋ากล่าวกับเจ้าปู่ อันเชิญท่านหรือขอพรท่านมีพลังดึงดูดอารมณ์ของผู้คนเสมือนต้องมนต์
และทำให้คนเป็นหนึ่งเดียวกับวีระบุรุษ

พระสงฆ์เป็นวีระบุรุษต้นแบบที่มีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน แต่ทั้งนี้บทบาทหรือการเป็นศูนย์
รวมของคนในชุมชนไม่มากเช่นแต่ก่อน ในหมู่บ้านมีพระสงฆ์ลดน้อยลงและในหลายแห่ง
พระสงฆ์ก็ไม่ได้อยู่ประจำความสัมพันธ์กับสมาชิกในชุมชนจึงเหินห่าง เมื่อก่อนพระสงฆ์มี
บทบาทหลายอย่าง นอกจากเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณแล้ว ผู้ใหญ่บ้านและคนในชุมชนจะมา
ปรึกษาหารือเรื่องกิจการบ้านเมืองจนกระทั่งเรื่องส่วนตัวกับพระสงฆ์เสมอ ปัจจุบันนี้การสร้าง
หรือซ่อมแซมหมู่บ้าน ชาวบ้านอาจไม่ต้องรวมแรงกันดังแต่ก่อนเพราะมีองค์กรปกครองส่วน
ท้องถิ่นรับผิดชอบคนในหมู่บ้านล้วนมีสมาชิกอ.บ.ต.หรือสมาชิกเทศบาล ตามการจัดสรร
ทั้งนี้เพื่อเป็นสิทธิเป็นเสียงให้หมู่บ้านตน อย่างไรก็ตามพระสงฆ์ยังมีบทบาทอันสำคัญในการ
เป็นผู้นำการปฏิบัติตามหลักพระศาสนาของพระศาสดาผู้ซึ่งเป็นทั้งวีระบุรุษต้นแบบและ
ปราชญ์ผู้เฒ่าต้นแบบ พระอริยสงฆ์ถึงจะดับขันธไปแล้วแต่ยังเป็นวีระบุรุษต้นแบบที่ยังคงเป็น

ศูนย์รวมจิตใจของคนทั่วทั้งจังหวัดสกปรกอย่างเห็นวณแนและเสมือนจะไม่มีวันเสื่อมคลาย
เลย หลวงปู่มน หลวงตาฝั้น หลวงปู่หลุย ซึ่งมีรูปแบบ(image) ตามภาพความเป็นจริงที่ได้
บันทึกไว้ในกล้องถ่ายภาพ แต่สำหรับรูปแบบ(image) ของพระพุทธรูปนั้นไม่ใช่ความแก่ชรา
สำหรับเจ้าปู่แล้วจะเป็นรูปลักษณะผู้เฒ่าซึ่งเป็นตัวแทนของความรอบรู้ ความคิดพิเคราะห์ ภูมิ
ปัญญาที่รู้แจ้ง ความฉลาด มีไหวพริบสัญชาตญาณ(Jung, 2009) งานบุญที่ยิ่งใหญ่สำหรับ
ชุมชนมีอยู่สองงานที่สมาชิกถือว่าไม่สามารถขาดหรือลาได้ก็คืองานบุญสำหรับวิระบุรุษ
ต้นแบบทั้งสอง ทางโลกและทางธรรม งานบุญพิเศษ วิระบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ที่เราชาวบ้านจะต้อง
สะสมบารมีตามรอยคำสอนของท่านจึงจะได้พบนิพพาน และเจ้าปู่วิระบุรุษของเผ่าพันธุ์ผู้เป็น
บรรพชนผู้กล้าหาญสร้างบ้านตั้งเมืองเป็นปู่ทวดสายเลือดเดียวกันคอยปกป้องดูแลลูกหลาน
จนถึงวันเวลานี้ ดังคำขึ้นต้นกล่าวอันเชิญพระอุปคุต “ฝูงข้าทั้งหลายภายในมีพระสงฆ์เป็นท้าว
ภายนอกมีคนเฒ่าเป็นประธาน”

แม่ต้นแบบ(mother archetype)มีรูปแบบทั้งด้านบวกและลบ เป็นแม่ของธรรมชาติ เป็น
เทพีแห่งความอุดมสมบูรณ์ เป็นครรต์แห่งชีวิต เป็นผู้บำรุงเลี้ยงดู มีลักษณะด้านอารมณ์(eros)
โดยมีหลักการของความรัก ความใกล้ชิดและความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่อง แม่ต้นแบบสำหรับ
ชวานาก็คือ แม่โพสพ แม่ขวัญข้าวหรือนางขวัญข้าว แม่ผู้ซึ่งให้ความอุดมสมบูรณ์ อนุญาต
เลี้ยงดูผู้คน เป็นผู้ให้กำเนิด เมื่อประมาณ 30-40 ปีที่แล้ว หลังจากทำบุญถวายภัตตาหาร
พระสงฆ์ในตอนเช้าของงานบุญกองข้าว ทุกคนจะมารวมกันทำพิธีสู่ขวัญข้าวโดยมีหมอ
ขวัญเป็นผู้นำชาวบ้านในการเรียกขวัญ บางหมู่บ้านนั่งล้อมวงกองข้าว(ที่ชาวบ้านร่วมกัน
บริจาคให้หมู่บ้านของตน) เมื่อหมอขวัญกล่าวถึงตอน มาเชื้อขวัญเอ๋ย ชาวบ้านจะโยน
ข้าวเปลือกเบาๆไปในกองข้าวพร้อมร้องรับว่า มาเชื้อ ขวัญนางเอ๋ย แต่ก่อนนั้นชวานาจะสู่ขวัญ
ข้าวหลังจากเกี่ยวข้าวและตากข้าวที่ทุ่งนาแล้วเจ้าของนาก็จะทำพิธีสู่ขวัญข้าวที่ทุ่งนาของตน
โดยมีการถวายภัตตาหารแล้วหมอขวัญจึงสู่ขวัญนางขวัญข้าว จัดว่าเป็นงานสำคัญแต่เดิมนี่
ชาวบ้านทุกคนสู่ขวัญข้าวรวมกันที่วัดหรือศาลาประชาคมของหมู่บ้านในงานบุญดังกล่าว
ชาวบ้านช่วยกันจัดพานบายศรีหรือพาขวัญเตรียมเครื่องคาวหวาน เหล้าขาว เพื่อเชิญแม่โพสพ
มากิน คำที่เรียกนางขวัญข้าวนี้ล้วนเป็นคำไพเราะอ่อนหวานเป็นการอนุญาตด้วยวาจาและ
ปฏิบัติอย่างนอบน้อม

หลังเก็บเกี่ยวเสร็จและขนข้าวขึ้นยุ้งจนหมดแล้ว สมาชิกในครอบครัวเฉพาะเพศหญิงก็
จะรวมกันทำพิธีสู่ขวัญขึ้นยุ้ง เดือนสามเปิดปากเล่า โดยจัดหาปลา ปู แมง กุ้ง หอย(ไม่ใช่หอย
เชอร์รี่) ซึ่งนำมาจากท้องนา ทุ่งนาไม่ได้มีเฉพาะต้นข้าวเท่านั้นแต่ยังเป็นแหล่งอาหารอื่นด้วย
เสร็จแล้วจัดเตรียมพาข้าวหรือสำหรับข้าวประกอบด้วย ปู หอย กุ้ง แมงนำมาต้มหรือนึ่ง ปลาอย่าง
หรือทอด น้ำจิ้ม ผลไม้ต่างๆ ข้าวเหนียว น้ำเปล่าหรือเหล้าปองไข่หน่วย(เหล้าขาว) ผ้าแพรวา
ผ้าขาวหรือผ้าจีนหนึ่งผืน เทียนคู่ ของกินเหล่านี้ต้องเตรียมให้เยอะแสดงว่าไม่อดอยาก ได้ข้าว
มากและขายได้เยอะๆเช่นกัน นำไปที่ยุ้งวางสำหรับข้าวไว้บนกองข้าวพร้อมจุดเทียน แล้วเอ่ยว่า
“โอ้ฉันมาจำข้าวสู่ขวัญ หอดเอนเดือนสามออกใหม่สามคำ เป็นมือจบมือนิด แล้วมาจำข้าวสู่

ขวัญบานน้ำ นางสพ นางขาบ นางสลาบ นางคันคาย หื้อมาฮับเอาของกินของอยู่ สีเสียดหมาก
ไม้ มีปูลอย มีกั้ง ปากหมอบ หอยหน้าเปี้ยว เนี้ยวหน้าจ๋า มาจ้ำขวัญข้าวสู่ขวัญ” แล้วกล่าวเชิญ
นางขวัญข้าวเช่นนี้เป็นคำธรรมดาซ้ำอีก พิธีกรรมนี้ยังปฏิบัติกันอยู่โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวผู้ไท
แต่ไม่มีสมาชิกพร้อมเพรียงกันดังแต่ก่อนเพราะถูกหลานไปทำงานหรือเรียนหนังสือต่างถิ่น
แม่เต่าจึงต้องประกอบพิธีกรรมลำพัง โดยคำกล่าวที่เรียกนางขวัญข้าวนั้นก็เป็นการจำสืบทอด
กันมาตั้งแต่รุ่นแม่ ย่า ยาย นางขวัญข้าวหรือแม่โพสพไม่ได้มีการทำพิธีสู่ขวัญเพียงครั้งเดียวต่อ
ปี และในชีวิตประจำวันการเคารพนางขวัญข้าวปรากฏปฏิบัติ เช่น การไหว้ขอบคุณแม่โพสพก่อน
กินข้าวและหลังกินข้าว การไม่กินทิ้งกินขว้าง ไม่เหยียบข้าว นางขวัญข้าวเป็นแม่ต้นแบบที่
เป็นครัดแห่งการกำเนิดเช่นเดียวกับเพศหญิงทั้งหลายแต่นางขวัญข้าวนี้เป็นผู้บำรุงเลี้ยงผู้คน
หรือถูกหลานอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด ถึงแม้จะมีความเข้มแข็งเพียงใดในการเลี้ยงลูกแต่แม่ก็ม
ความน้อยใจเสียใจเมื่อลูกกล่าวคำไม่ดีหรือแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวกับแม่ เช่นเดียวกับที่ชานา
ต้องขอขมาหลังการเก็บเกี่ยวขอให้แม่ยกโทษให้ที่ได้ใช้ความรุนแรงในการเหยียบย่ำ การใช้
เคียวเกี่ยวให้แม่เจ็บปวด และขอให้กลับยุ่งกลับฉาง แม่โพสพรับอาสามาเลี้ยงคนทุกซีกทุก
ตนเองเพื่อเลี้ยงไพร่ฟ้าประชาชน รูปแบบดั้งเดิมของแม่โพสพคือรวงข้าวที่มีเมล็ดสมบูรณ์อยู่
เต็มฝัก และรูปแบบ(image)ที่เป็นสัญลักษณ์ที่เห็นกันทั่วไปที่เป็นทางการคือ ผู้หญิงรูปร่างอ่อน
ช้อยสวยงาม นั่งพับเพียบถือรวงข้าว

ข้าวเป็นสิ่งสำคัญยิ่งของชีวิตคนไทย ข้าวพันธุ์ดั้งเดิมแทบจะไม่ค่อยเห็นเพราะโดน
ปรับเปลี่ยนพัฒนาให้เป็นพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน ทนต่อโรค เหมาะกับสภาพ
แดดฝนและราคาข้าวก็ทำให้ชาวนาต้องอดทนต่อไป ถ้าไรที่มองไม่เห็นเลยกับชาวนาที่ปลูก
ข้าวได้เพียงปีละครั้ง ถ้าปลูกได้สองครั้งต่อปีก็พอมีเงินใช้หนี้ ความทุกข์กายและใจนี้ทำให้
ถูกหลานชาวนารุ่นใหม่จำนวนมากไม่ต้องการมีอาชีพทำนาอีกต่อไป การขายที่นาเพื่อส่งลูก
เรียนเป็นสิ่งที่ทำกันแพร่หลายในช่วงหลายปีนี้ อีกทั้งหน่วยงานรัฐบาลไม่ว่าจะเป็นองค์กร
ปกครองส่วนท้องถิ่น มหาวิทยาลัย วิทยาลัยกระจายในทั่วทุกท้องถิ่น หนทางที่จะไม่ต้องทำนา
นั้นมีมากขึ้นทุกวัน ชาวนาที่บอกให้ลูกเป็นชาวนาสืบแทนนั้นคงหาได้ยากเย็นยิ่งหรือแทบจะ
ไม่มี ถึงแม้คนอีสานจะสอนลูกหลานของตนว่า อย่าทำตนเป็นคนยศใหญ่ ใฝ่สูงก็ตาม ชาวนา
ในชุมชนแถบนี้ถึงจะไม่ละทิ้งหรือเมินเฉยต่อแม่โพสพแต่อนาคตก็ไม่ทราบได้เลย

ข้าวเป็นส่วนสำคัญในงานบุญ หลายงานเป็นงานบุญของข้าวโดยเฉพาะ เช่น บุญข้าว
สาก บุญข้าวประดับดิน บุญกองข้าว บุญข้าวจี สำหรับบุญข้าวจีชาวบ้านร่วมกันนำข้าวเหนียว
ใหม่ที่ได้จากฤดูกาลเก็บเกี่ยวมานั้นมาปั้นปั้นถวายพระ ชาวนาบอกว่าข้าวเป็นสิริมงคล เป็น
ชีวิต เป็นบุญกุศลประจำชาติ เป็นการเข้ามาของสิ่งดีๆ (ข้าวเสียงพ้องกับคำว่าเข้า) ชาวบ้าน
ถวายข้าวใหม่แก่พระรัตนไตรยก่อนที่ตนและครอบครัวจะบริโภค ข้าวยังเป็นสื่อให้การอยู่
ร่วมกันระหว่างกลุ่มคนกันอย่างเกื้อกูลและมีความสุข เช่น ชาวโล้ที่อยู่บนภูหรือคอย มีอาชีพ
ทำไร่หรือหาของป่าแต่ไม่ได้ทำนา ในช่วงเดือนมิถุนายนจะลงมาจากภูพร้อมกับแบกกระสอบ
ที่ใส่หน่อไม้ หวาย(พื้นท้องถิ่นใช้แกงมีรสหวาน) ของป่า ลงมากันเป็นกลุ่ม(ปัจจุบันมีแต่ผู้เฒ่า

ผู้แก่เพราะวัยรุ่นรู้สึกอาย) เดินไปในหมู่บ้านพร้อมตะโกนว่า กอบก่าเอ๋ย กอบก่ากะได้ เอ๋ยกอบก่ากะได้ (กอบก่าเดียวก็ได้) ชาวบ้านก็เอาข้าวมาแลกของป่าเหล่านี้หรือบางครั้งก็ให้ฟรีจนแบกกลับบ้านไม่ไหว ที่ทำเช่นนี้ด้วยความเชื่ออีกประการหนึ่งว่า อ้ายกก (พี่ชายใหญ่)คนลาว บังให้ลักบให้เต็ม(ไม่ให้ลักขโมย) อยากได้อะไรขอเอา ถ้าไม่เช่นนั้นจะเจ็บไข้ได้ป่วย และหมอลำขอข้าว มาเป็นคณะ(4 – 6 คน) มาจากทางไกลเช่น จังหวัดขอนแก่น มาร้องหมอลำ ทั้งร้องและรำ ที่ลานหมู่บ้าน มากันด้วยรถกระบะถือเป็นการแสดงแลกข้าวส่วนมากแล้วได้ข้าวกลับไปเยอะมากเต็มรถกระบะกับการแสดงเพียงแค่หมู่บ้านเดียว หมอลำขอข้าวนี้มาทุกปีช่วงหลังเก็บเกี่ยวและงานบุญกองข้าวและบุญข้าวจีผ่านไปแล้ว

มนุษย์นำต้นแบบที่มีอยู่ เพื่อหาแหล่งพลังงานใหม่ ชาวบ้านมีแม่ต้นแบบของข้าวซึ่งถือเป็นต้นกำเนิดของพลังงานต่างๆและเป็นสื่อให้เกิดพลังงานอื่นๆตามมาไม่ว่าจะเป็นพลังงานทางกายหรือใจ แหล่งที่มาของต้นแบบสามารถสังเกตได้จาก ความเชื่อ ความฝัน พิธีกรรม งานศิลปะ ดังเช่น ชาวอีสานตอนบนมีความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคมาก ถึงแม้จังหวัดสกลนครจะไม่ติดแม่น้ำโขงแต่ก็มีความเชื่อว่าพญานาคมีความเกี่ยวข้องกับหนองหารและพญานาคแทรกอยู่ในงานศิลปะแขนงต่างๆ หรือแม้กระทั่งความฝัน พญานาค คือ วีระบุรุษในตำนาน(hero myth) อีกทั้งต้นแบบก็หนึ่งในคุณค่าสูงสุดของจิตวิญญาณมนุษย์ ต้นแบบปรากฏให้เห็นได้ในมันดาลาลำ(mandala) ต้นแบบทั้งหมดนั้นแสดงออกผ่านมันดาลาลำ

วีระบุรุษในตำนาน (Hero myth)

วีระบุรุษในตำนาน(hero myth) มีพลังรุนแรง มีความโกรธเกรี้ยว แต่ก็มีพลังความดี วีระบุรุษในตำนาน ชาวจังหวัดสกลนคร นครพนม อุรธานีและโดยเฉพาะชาวจังหวัดที่อาศัยติดกับแม่น้ำโขงจะให้ความเคารพยำเกรงผู้ซึ่งเรียกกันว่า พญานาค จังหวัดสกลนครมีชื่อท้องถิ่นที่ใช้แต่ดั้งเดิมและปัจจุบันนี้ก็ยังเรียกขานกันอยู่ว่า เมืองหนองหารหลวง เนื่องจากมีหนองน้ำขนาดใหญ่ ขนาดประมาณ 123 ตารางกิโลเมตร ชาวเมืองเรียกว่า สระพังทอง เรื่องราวความเป็นมาของสระพังทองนี้ถ่ายทอดกันจากรุ่นสู่รุ่น เล่าประวัติบ้านเมืองตัวเองได้ตั้งคนแก่จนถึงวัยรุ่นหนุ่มสาวที่คิดว่าน่าจะไม่ได้ให้ความสนใจในตำนานเมืองหนองหารลุ่มนี้ “นางไอ่คำพระบิดาเมืองเอกชะทีตาเอียบมีความรักกับเจ้าชายเมืองผาโพง พระบิดาของนางไอ่จัดการแข่งขันบั้งไฟเพื่อคัดเลือกพระราชบุตรเขย ท้าวพังทึกลูกชายพญานาคเมืองบาดาลปลอมตัวเป็นกระรอกเผือกมาแอบดูนางไอ่คำ นางไอ่คำเห็นกระรอกเผือกน่ารักอยากได้แต่จับไม่ได้ จึงให้พรานจับ ปรากฏว่าพรานยิงกระรอกนั้นตาย พญานาคบิดาของท้าวพังโคนโกรธจึงถล่มเมืองเอกชะทีตาและผู้ที่ยกเนื้อลูกชายตน เมืองทั้งเมืองจึงถล่มลงเป็นหนองน้ำกว้างใหญ่ แม้กระทั่งท้าวผาแดงและนางไอ่ที่ควบม้าหนีแต่ก็ไม่สามารถหนีพ้นจมลงไปในใต้บาดาล” เป็นตำนานรักลุ่มน้ำหนองหาร เมืองที่จมอยู่ในบาดาลนี้ยังไม่มีใครรู้ว่าผู้ใดดำดิ่งลงไปถึงได้โดยเฉพาะความลึกสุดไม่ว่าจะเป็นนักสำรวจไทยหรือจากต่างประเทศ สระพังทองแห่งนี้ผู้คนที่ย้ายมาอยู่ ในหลายหมู่บ้านบอกว่า ตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ก็ยังไมพบกับความเหือดแห้งของหนองหารจนทำให้เกิดความแห้งแล้งเลย และปัจจุบันนี้ในหนองหารยังมีพญานาคอาศัยอยู่ หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ใกล้

หนองหารชาวบ้านมักใส่ใจคำพูดและการกระทำเมื่อกล่าวถึงท่าน ถ้าเห็น(ท่าน)ไม่พอใจอาจเกิดน้ำท่วมได้ซึ่งก็มีให้เห็นมาแล้ว เป็นความเชื่ออย่างจริงใจ

พญานาคพำนักอยู่ในแหล่งน้ำสะอาดต่างๆ เช่น พญานาคบางจำพวกอาศัยอยู่ในทะเลมหาสมุทร สระโอนาคตาป่าหิมพานต์ และแม่น้ำโขงเป็นนาคสถานที่สำคัญ ทั้งตัวอำเภอเมืองจังหวัดนครพนมเองและหลายอำเภออยู่ติดริมฝั่งแม่น้ำโขงล้วนมีเรื่องราวความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับพญานาคทั้งสิ้น ดังเช่นพระธาตุพนม มีพญานาค 7 ตัว พญานาคทั้งเจ็ดมีรัศมีสีกายสวยงามและได้รับบัญชาจากพระอินทราชาให้มาปกป้องรักษาพระอัฐิธาตุโดยมีชื่อคือ พญาสัตโทนาคราชเจ้าผู้เป็นหัวหน้า พญาสังขะวุฒินาโค พญาโศตตปปะวุฒินาคม พญาสีลวุฒินาโค และเชื่อว่าพญานาคจากแห่งต่างๆ ได้แปลงกายมาช่วยผู้คนด้วย เช่นรักษาโรค ให้ทาน ฯลฯ ในตำนานพญานาคของกลุ่มน้ำโขงกล่าวว่า ตอนพุทธกาล พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดสัตว์ในลุ่มแม่น้ำโขงได้มีพญานาคตนหนึ่งชื่อว่า นทนานาคราชเป็นพญานาคที่มีความร้ายมาก ต่อเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรด นทนานาคราชเกิดความเลื่อมใสเลยคิดจะขอบวชเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าแต่ไม่สามารถบวชได้ เลยได้ปวารณาตัวขอแสดงเป็นพุทธมามกะและได้ขอความเมตตาให้พระพุทธองค์ประทับรอยพระบาทไว้เป็นที่ระลึกที่พระพุทธบาทโพนสัน(อยู่ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว)(ชมรมอนุรักษ์พุทธศิลป์นครพนม,2551)

พญานาคมีทั้งกลุ่มที่ดีและไม่ดี และถือว่าพญานาคเป็นเทพมีฤทธิ์ สะสมบารมีมานานจึงมีบุญบารมีสูง มีที่อยู่เป็นทิพย์ด้วยการเนรมิตและมีอาหารทิพย์ มีฤทธิ์เดช เรียกลม ฝน เหาะเหินแปลงกายเป็นรูปร่างต่างๆ ฯลฯ

ไม่มีคำลบหลู่ใดที่ใช้เรียกขาน มีแต่ความยำเกรง ถึงพญานาคจะมีอิทธิฤทธิ์และมีความน่าเกรงขามปานใดก็ตามแต่ยังต้องน้อมต่อพระพุทธเจ้า ในดินแดนแถบจังหวัดสกลนครและนครพนมมีจารึก ตำนานพระธาตุเชิงชุม ตำนานพระธาตุนารายณ์เจงเวง(ทั้งสองสร้างในสมัยขอม) ตำนานพระอัฐิธาตุ ซึ่งทั้งสามตำนานนี้มีประเด็นหรือชื่อที่ตรงกันและตรวจสอบระหว่างกันได้ ดังเช่นชื่อเมืองหนองหารหลวง จังหวัดสกลนครมีพระเชิงชุมคู่บ้านคู่เมือง พระธาตุเชิงชุมไม่ใช่ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุดังเช่นพระธาตุทั้งหลายแต่เป็นที่รวมของรอยพระบาทพระพุทธเจ้าทั้งสี่พระองค์ คำว่าภูน้ำลอดเป็นที่ตั้งของพระธาตุเชิงชุมซึ่งชาวจังหวัดสกลนครเรียกขานกันอยู่ ปัจจุบันนี้ปรากฏให้เห็นอยู่ในบริเวณวัดพระธาตุเชิงชุม แต่เมื่อชาวบ้านไปตักน้ำถ้าชะลอมหลุดมีดอกพุ่มนี้สามารถไปเอาคืนได้ที่จุดหนึ่งในหนองหาร และเชื่อว่าเป็นสถานที่ที่พญานาคว่ายมาจากวังในหนองหารเพื่อขึ้นมาบูชาพระธาตุ หน้าที่สำคัญของเจ้าเมืองแต่เดิมมาที่ต้องปฏิบัติคือการบำรุงรักษาพระธาตุแห่งนี้ซึ่งมีรากฐานการสร้างมาแต่สมัยพระเจ้าสุวรมณีกษัตริย์แห่งอาณาจักรขอม จังหวัดนครพนมมีพระธาตุทุกอำเภอซึ่งบางแห่งมีอายุยืนยาวบางแห่งสร้างในสมัยอาณาจักรศรีโคตรบูรณดังเช่นพระธาตุพนม พระธาตุมีความเกี่ยวข้องกับพญานาคเช่นกัน เช่นพญานาคทั้งห้าที่พระธาตุมหาชัย มีเรื่องเล่าว่า ชาวเมืองทั้งสองล้วนเชื่อว่า อุเทสิกเหล่านี้ล้วนเป็นแหล่งน้อมสักการะบูชาพระศากยมุณีของพญาแห่งนาคและนาคทั้งปวง โดยที่ท่านจะขึ้นมาบูชาพระธาตุหรือฟังธรรมจากพระอริยสงฆ์ตามรูปเดิมของ

ท่านหรือเปลี่ยนเป็นกายมนุษย์ เมื่อหลวงปู่คำพันธ์สร้างพระธาตุมหาชัย(สร้างเสร็จปี พ.ศ. 2495) ด้วยแรงศรัทธาอันแรงกล้าที่จะสร้างมหาเจดีย์ครั้งนี้ ช่วงท่านอธิษฐานขอสร้างพระธาตุมหาชัย แรงอธิษฐานอันบริสุทธิ์แรงไปถึงสามโลกจนพญานาคผู้เป็นใหญ่ในเมืองบาดาลได้มอบหมายให้เสนานาค 5 ท่าน ผู้มีอิทธิฤทธิ์เหนือพญานาคธรรมดาและให้ผลกับผู้ที่เชื่อถือสักการะบูชามาปกป้องรักษาพระธาตุมหาชัยแห่งนี้ ซึ่งพญานาคทั้ง 5 มีดังต่อไปนี้

1. ชะยะนาคราช มีวรรณะออกไปทางสีเขียว เป็นนาคราชผู้มีพละานุภาพทางด้านอำนาจบารมีเหนือกว่าผู้ใด
2. ยะสะนาคราช มีวรรณะออกไปทางสีดำ เป็นนาคราชผู้ที่มีพละานุภาพทางด้านยศถาบรรดาศักดิ์
3. โกะสะนาคราช มีวรรณะสีออกไปทางสีเหลือง เป็นนาคราชผู้มีพละานุภาพทางโชคกลาง
4. พะละนาคราช มีวรรณะสีออกไปทางสีม่วงคราม เป็นนาคราชผู้มีพละานุภาพทางพลังกำลัง
5. สุขะนาคราช มีวรรณะออกไปทางสีขาว เป็นนาคราชผู้มีพละานุภาพทางความสุขกาย สบายใจ (ชมรมอนุรักษ์พุทธศิลป์นครพนม,2551)

ในอหิตสูตรมีการบันทึกเรื่องราวการกำเนิดของพญานาคโดยจำแนกเป็น 4 ตระกูล คือ

1. ตระกูลวิรูปักข์ เป็นพญานาคที่มีผิวกายทองคำ 2.ตระกูลเอราปิกกะ มีผิวกายเป็นสีเขียว 3. ตระกูลนัพยาปุตตะ มีผิวกายเป็นสีรุ้ง 4.ตระกูลกัณหาโคตรมะ มีผิวกายเป็นสีดำ พญานาคที่เป็นใหญ่กว่านาคทั้งหลายคือ ท้าววิรูปักข์และเป็นหนึ่งในสี่ของมหाराชที่ปกครองสวรรค์ชั้นจตุรุมหาราชิกาโดยปกครองทิศตะวันตกของเขาสิเนรุ เชื่อกันว่าพญานาคจากตระกูลวิรูปักข์อยู่ที่พระธาตุเชิงชุมและพญานาคในตระกูลเอราปิกกะอยู่ยังพระธาตุพนม

บางครั้งอาจเห็นความน่ากลัวจากรูปร่างใหญ่โตและสีกายของพญานาคบางประเภท และการแสดงอารมณ์ที่น่าสะพรึงกลัวและผลจากอารมณ์นั้นคือน้ำท่วมบ้านเรือน แต่คุณความดีเป็นสิ่งถ่วงน้ำหนัก ทำให้ผู้คนเคารพนับถือ น้ำท่วมก็เหมือนน้ำตาของชาวนาชาวนาที่มินาข้าวใกล้แหล่งน้ำจะมีพลังชุมชนในการบริหารจัดการกับน้ำในปริมาณและการไหลที่ปกติ ถึงพญานาคจะเกรี้ยวกราดและโหดร้ายอย่างไร ในทางตรงข้ามคุณความดีของท่านก็มีมหาศาล ในเมืองได้บาดาลมีหินที่ลักษณะสวยงามสดใสเหมือนแก้วหรืออัญมณีสีขาวเป็นสมบัติของพญานาคและกายภาคน้ำหินนี้จะช่วยเหลือมนุษย์ได้ พญานาคเป็นผู้สร้างและรักษาน้ำให้สมดุลและสมบูรณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นผู้ที่ยอมพลีร่างกายเพื่อบังแดดบังฝนให้พระพุทธรูปเจ้าขณะทรงความเพียรและนอนน้อมตนต่อสิ่งสูงสุดคือพระพุทธรูปเจ้า วีระบุรุษในตำนานจะมีความสมดุลระหว่างความรุนแรงและความอ่อนโยนเสมือนกับเจ้าแห่งน้ำท่านนี้

วีระบุรุษในตำนานก็คือวีระบุรุษต้นแบบ และไม่ได้มีความหมายว่าวีระบุรุษต้นแบบนี้จะมีชีวิตอยู่เฉพาะในตำนานหรือเป็นเพียงเทพนิยายเท่านั้นแต่ยังรวมถึงประวัติศาสตร์ที่มีอยู่จริง ฉะนั้นวีระบุรุษในตำนานอาจมีอยู่จริงดังเช่นเจ้าปู่ผู้เป็นวีระบุรุษต้นแบบ และหลายตำนานของวีระบุรุษต้นแบบก็มีอายุยืนยาวมานานหลายพันปี เช่น ในศาสนาฮินดู เทพของกรีก เทพของอียิปต์ และผู้คนในกลุ่มนั้นๆยังมีความมั่นคงในวีระบุรุษต้นแบบของพวกเขาอยู่ วีระบุรุษ

ในตำนานมีพลังมหาศาลและเป็นต้นกำเนิดพลังงานของผู้คนเช่นกัน วีระบุรุษในตำนานคือการตอบสนองของจิตใต้สำนึกต่อรูปแบบ(image)ของจิตสำนึก

รูปพญานาคปรากฏให้เห็นในสิ่งสำคัญต่างๆ เช่น ลายไหมทอที่ใช้ในงานทางศาสนา หัวพญานาคบนธงกฐิน เรือไฟ(ในจังหวัดหรืออำเภอที่ติดแม่น้ำโขงอาจมีทั้งไฟแบบจุดตะเกียงหรือไฟฟ้าแต่ในระดับหมู่บ้านยังเป็นไฟตะเกียงอยู่)ลอยบูชาพระพุทธเจ้าวันออกพรรษา ล่องตามแม่น้ำโขงในจังหวัดนครพนมรวมถึงเมืองท่าแขกฝั่งตรงข้าม ทุกวัดจะขาดพญานาคเสียไม่ได้โดยเฉพาะบันไดขึ้นอุโบสถจะมีปฏิมากรรมพญานาคอยู่ทั้งสองด้าน บางวัดมีพญานาคหัวหัวสามหัว ด้วยความเชื่อประการหนึ่งว่ามีพญานาครักษาวัดนั้นที่ดินหรือการสร้างในรูปแบบปกติทั่วไปคือหนึ่งหัว อีกทั้งยังมีภาพวาด หัวพิณ ปฏิมากรรมต่างๆ การประดิษฐ์เทียนพรรษา แม้กระทั่งพานบายศรีสู่ขวัญในรูปแบบสมัยนิยมเรียกว่าพานขวัญนาค และที่ขาดไม่ได้เลยคือหัวบั้งไฟ ไม่ว่าจะเป็นบั้งไฟแสน จนถึงบั้งไฟวา จะตกแต่งเป็นหัวพญานาคถ้าบั้งไฟแสนก็จะสวยงามวิจิตร โดยถือเป็นตัวแทนของน้ำท่าอุดมสมบูรณ์ มีกลอนกล่าวถึงกำเนิดบั้งไฟของจังหวัดสกลนครว่า “อันบั้งไฟมีแต่เก่า โบราณเขาขอฟ้าขอฝน ปีละหนเห็ดบั้งไฟใหญ่เอาใจใส่ งานประเพณี นิทานมีผาแดงนางไอ่ หนองหารไว้ฝังธาตุ ฝนบ่มีชาวเมืองอดอยาก ว่าแต่หากเจ้าเมืองหัวไสคิดได้ไฉ่ เห็ดบั้งไฟแสนหมื่น ดังคลื่นๆจุลบุชาแดนชาวเมืองแมน บ้านคลฝนหลังน้ำเต็มฝั่งเต็มทุ่งเต็มนา ฝูงปูปลาอาหารมูลมาก ฝนหลายหลากตกต้องตามกาลชาวนาหนองหาร อุดมขึ้น พวกบ้านอื่นพากันเห็ดตามล่อยสืบนามตามประเพณีเก่า” ก่อนยิงบั้งไฟจะมีการล่ำบั้งไฟเล่าเรื่องราวผาแดงนางไอ่ พญาแถนผู้อยู่บนฟ้ากับพญานาคผู้อยู่เมืองบาดาลหลงรักผู้หญิงมนุษย์คนเดียวกันคือนางไอ่ จึงทำทายเป็นการยิงบั้งไฟ การจะเริ่มทำนาหรือไถนาวันแรกนั้นต้องปรึกษาพ่อโหรว่าปีนี้ นาคหันหัวไปทางไหน ให้ไถจากหัวไปหาง ถ้าหางไปหัวก็จะติดเกลือหรือหางจะฟาด เช่น เดือนหกพญานาคหันหัวไปทางทิศตะวันออก การเสกนา(ไถนาครั้งแรก) ต้องไถจากทิศตะวันออกไปทิศตะวันตกจึงจะได้อยู่ดีมีแสงได้ข้าวหลาย หรือปีนี้พญานาคเล่นน้ำก็ตัวก็สามารถทำนายน้ำท่าของแต่ละปีได้ เช่น เล่นน้ำอยู่ตัวเดียวก็ถือว่าปีนี้น้ำอุดมดี หรือการสู่ขวัญคนที่ไปเที่ยวในที่ต่างๆ ซึ่งเกี่ยวกับพญานาคว่า ขวัญท่านไปเที่ยว ณ ที่อยู่น้ำ(กับ)หมูนาคนาถ ขอให้มาสาธยาย รูปปั้นหรือรูปวาดของพญานาคยังใช้เป็นสัญลักษณ์ขององค์กรต่างๆหลายแห่งทั้งในระดับท้องถิ่นและประเทศ วีระบุรุษในตำนานหรือพญานาคนี้คือการแสดงความรู้สึกจากจิตใต้สำนึกของเราต่อจิตสำนึกที่อยู่ในรูปน้ำหรือแม่น้ำ(หรือรูปแบบที่เห็น) แล้วเราก็รับรูปแบบต่างๆนี้เข้าไปในจิตใจ(psyché) สิ่งภายนอกรับรู้โดยจิตสำนึกเรียกว่ารูปแบบ(image) จิตใจมีปฏิกิริยาต่อรูปแบบนั้นจะกลายเป็นต้นแบบ(archetype)

รูปแบบที่ได้เห็นหรือสัมผัสของน้ำทั้งสองด้าน ด้านดีคือความชุ่มเย็น เป็นแหล่งกำเนิดของชีวิต มีความอุดมสมบูรณ์มากมายในแม่น้ำ มีชีวิตหลากหลายชนิดเกิดและเจริญเติบโตในแหล่งน้ำนั้นคือรูปแบบของน้ำโดยปกติในชีวิตประจำวัน แต่มีด้านที่น่ากลัวเมื่อน้ำหลากและไหลล้นทำลายสรรพสิ่ง ไม่นานน้ำไหลหรือน้ำนิ่งในตอนกลางคืนก็มีสีดำสนิททำให้เกิดความรู้สึกลึกลับและน่าสะพรึง สีดำเป็นสีแห่งจิตใต้สำนึก จิตใต้สำนึกรับรู้รูปแบบทั้งสองด้าน

เกิดเป็น วีระบุรุษในตำนาน(hero myth) แสดงการเชื่อมต่อระหว่างจิตสำนึกและจิตใต้สำนึก ยิ่งรูปแบบนั้นมีความเข้มข้นเท่าใดเราก็นำรูปแบบนั้นลึกเข้าไปสู่จิตใต้สำนึกมากยิ่งขึ้น การที่มีถิ่นกำเนิดและอาศัยอยู่แถบแม่น้ำหรือลุ่มน้ำและถึงแม้จะมีความผูกพันกับสายน้ำนั้นมาตั้งแต่เด็กจนแก่แต่ก็ให้เห็นพลังความร้ายของน้ำ พลังของน้ำไม่ว่าจะเป็นกระแสน้ำ สายฝน แม่น้ำที่คุ้นเคยสายน้ำที่เห็นเป็นรูปแบบที่รับรู้โดยจิตสำนึกและชาวนาได้รับรู้ได้น้ำนั้นมีความหมายยิ่งใหญ่เพียงใดต่อการทำนา น้ำที่มากจนเกินพอ น้ำที่น้อยจนไม่พอ แม่น้ำและหนองน้ำซึ่งเป็นแหล่งของน้ำนั้นมีชีวิตมิได้หยุดนิ่ง สิ่งเหล่านี้คือรูปแบบซึ่งจะผ่านเข้าไปสู่จิตใต้สำนึกกรวมของชาวนา เป็นจิตใต้สำนึกกรวมของคนอีสานลุ่มน้ำหนองหารและลุ่มน้ำโขง

วีระบุรุษในตำนานสำหรับคนอีสานคือพญานาคนี้คงไม่ได้เกิดเพียงเพราะรูปแบบของน้ำที่สัมผัสรับรู้แต่ยังมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์อย่างเหนียวแน่นระหว่างพญานาคและศาสนาพุทธ สิ่งที่ผู้คนได้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพระศาสนากับพญานาคนั้นมีรูปแบบที่ไม่จบสิ้นและคอยย้ำเตือนจิตใต้สำนึกเสมอ เช่น รอยพญานาค ดวงไฟที่พญานาคถวายบูชา

พระพุทธเจ้าในงานบุญออกพรรษาพร้อมกันกับชาวอีสานทำบุญบูชาสักการะแก่พระพุทธเจ้ากันทั่วทุกหนแห่ง ไม่ว่าจะเป็นเรือไฟที่มักประดิษฐ์ไฟเป็นรูปพญานาค ปราสาทผึ้งที่มีการประดิษฐ์รูปพญานาคที่บันไดปราสาทเสมอ ทั้งน้ำและศาสนามีความผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวนาดังเช่นพญานาคที่เป็นวีระบุรุษต้นแบบในตำนานที่อยู่กับน้ำและพระศาสนาและผู้คนชาวอีสานถิ่นนี้ยังเชื่อมั่นในวีระบุรุษในตำนานนี้อย่างไม่เสื่อมคลาย

ชีวิตสิบสองไม่ใช่เป็นเพียงแค่ประเพณีปฏิบัติของคนอีสานแต่เป็นวัฒนธรรมของเผ่าพันธุ์ สำหรับคนอีสานแล้วงานบุญสิบสองเป็นสิ่งที่ขาดจากชุมชนไม่ได้เลย แต่ละงานบุญยังถือปฏิบัติกันเป็นปกติวิสัยมิได้ลดถอย หลายงานกลับยิ่งทำให้ยิ่งใหญ่และด้วยความศรัทธาสมานของชาวบ้านเอง เป็นความปิติและอิ่มใจ การประกอบงานบุญในแต่ละเดือนคือวิถีชีวิตของชุมชน ในทุกๆเดือนมีงานประเพณี บางงานต้องรวมพลังกัน เพื่อจัดเตรียมและดำเนินงาน ดังเช่น บุญกองข้าว บุญผะเหวด บุญจันทน์ บุญไหว้เจ้าปู่ บุญเข้ากรรม เป็นต้น บางบุญไปรวมกันที่วัดไม่ต้องจัดเตรียมอะไรมากนักคือ บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก และสิ่งที่ชาวบ้านปฏิบัติไม่ขาดนี้อาจถือได้ว่าเป็นหัวใจของชุมชน เป็นจุดศูนย์กลางที่คนในหมู่บ้านมารวมกันทั้งกายและใจ หลายสิ่งหลายอย่างในชุมชนหมู่บ้านอาจปรับเปลี่ยนและเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยที่คนภายนอกพยายามเร่งเร้า แต่ก็มีหลายสิ่งที่ชาวบ้านยังไม่เร่งรีบตามโดยเฉพาะงานบุญประเพณี และงานบุญสิบสองของแต่ละชุมชนก็เป็นตัวบ่งบอกถึงตัวตนหรือบุคลิกของชุมชนนั้นๆเช่นกัน เช่น ระดับของความสามัคคีกลมเกลียว ความขยัน ฯลฯ

ทั้งนี้งานบุญก็มิได้มีความหมายด้านจิตใจเพียงอย่างเดียวแต่มีความหมายสำคัญในด้านพฤติกรรม การกระทำสำหรับชาวบ้านเองด้วย โดยเฉพาะการร่วมมือกันทำงานให้ถึงความสำเร็จ และการศึกษาจิตใต้สำนึกจะต้องศึกษาการกระทำของชาวบ้านเป็นสิ่งสำคัญด้วย เนื่องจากการกระทำที่มาจากจิตใจในส่วนของจิตใต้สำนึก และจิตใต้สำนึกส่วนนี้จะแสดงให้เห็นชัดเจนเมื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา นอกเหนือจากงานฮีตสิบสองและจิตใต้สำนึกร่วมดังที่ได้กล่าวแล้ว แต่ละงานฮีตสิบสองหรือความเชื่อบางประการยังแสดงจุดเด่นของจิตใต้สำนึกร่วมในแต่ละส่วนด้วยเช่นกัน ดังเช่น ขวัญข้าวหรือแม่โพสพ แม่ต้นแบบ(Mother Archetype) ซึ่งเป็นจิตใต้สำนึกร่วมของคนไทยกลุ่มต่างๆ อาจเนื่องด้วยคนไทยเป็นสังคมข้าวที่มีจิตใต้สำนึกร่วมเรื่องแม่ขวัญข้าวที่ต่างจากชุมชนข้าวกลุ่มอื่นๆ การเรียงร้อยคำที่ไพเราะเป็นโคลงกลอนเพื่อแสดงถึงความรักและเคารพต่อนางขวัญข้าวหรือแม่โพสพ และเฉพาะเพศหญิงที่เป็นผู้เชิญแม่โพสพกลับคืนสู่ข่วงข้าว เป็นต้น จิตใต้สำนึกร่วมของคนอีสานแอ่งสกลนคร-นครพนมแสดงให้เห็นถึง จิตใจส่วนที่เที่ยงแท้ซึ่งฝังลึกอยู่ในส่วนลึกของจิตใจ เป็นตราประทับจากภู่นสูร ภูเขาติภพหนึ่งสู่อีกเขาติภพหนึ่ง ไม่ใช่จิตใต้สำนึกส่วนบุคคลแต่เป็นจิตใต้สำนึกร่วมของมวลชน เป็นพลังจากจิตใจสู่พฤติกรรม จิตใต้สำนึกร่วมคือความเป็น รากเหง้าที่คนอีสานไม่ว่าไปอยู่อาศัย ณ ที่ใดถึงจะไม่ใช่ถิ่นฐานบ้านเกิดของตนก็จะมีลมรากเหง้าของเผ่าพันธุ์ตน

พิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาเปรียบเสมือนการถ่ายทอดความรู้จากภู่นสูรเป็นสิ่งที่บอกเล่าถึงความเป็นชาติ และวัฒนธรรมของชนชาตินั้นๆ ประเพณีฮีตสิบสองเป็นการปฏิบัติที่ถ่ายทอดให้คนรุ่นต่อไปได้ดำเนินตามเปรียบเป็นหนังสือที่บอกเล่าและย้ำความเป็นตัวตนคนอีสาน พฤติกรรมซึ่งรวมถึงทั้งการกระทำและความเชื่อเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงจิตใต้สำนึกร่วมของคนอีสานแอ่งสกลนครและนครพนม จิตใต้สำนึกร่วมทำให้ได้รู้จักตัวตนอย่างลึกซึ้ง

แผนการดำเนินงาน

การปฏิบัติงาน	ปีที่1 (25 มิถุนายน2550 – 25 มิถุนายน 2551)												ปีที่2 (25 มิถุนายน2551 – 25 มิถุนายน 2552)												ปีที่3 (25 มิถุนายน2552 – 25 มิถุนายน 2553)												(กรกฎาคม – ตุลาคม 2553)			
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	1	2	3	4
1.รวบรวมข้อมูลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง																																								
2.ศึกษางานสืบทอดสองในหมู่บ้าน																																								
3.วิเคราะห์กิจกรรมการระดมงานสืบทอดสองของสมาชิกในหมู่บ้าน																																								
4.เขียนรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์																																								

5. ผลงาน/หัวข้อเรื่องที่คาดว่าจะตีพิมพ์ในวารสารวิชาการระดับนานาชาติ

ปีที่ 2 : Paper presentation

Wonggarasin, K. (2010). “Mind Sustainable Development. Third International Conference on Laos Studies, Khon Kaen, Thailand.

Wonggarasin, K. (2010). “Rhythms of Village Life in Psychology of Rice Worship Ceremony. International Science, Social-Science, Engineering and Energy Conference 2010 (I-SEEC 2010, Sakhon Nakhon, Thailand.

ปีที่ 3 : In process

บทที่ 1

บทนำ

สำหรับคนไทย การทำนาไม่ใช่เพียงแค่อาชีพ ตั้งแต่กระบวนการเริ่มต้นจนสุดท้ายเก็บเกี่ยวเข้ายุ้งฉาง เป็นวัฒนธรรม และวัฒนธรรมของชาวนาก็มิได้เป็นเพียงการทำนาแต่วิถีแห่งชีวิต ซึ่งก็รวมถึง งานประเพณี การกิน ความเป็นอยู่ บ้านเรือนที่อาศัย นอกจากการทำนาเพื่อเลี้ยงตน ครอบครัวรวมถึงคนอื่นๆ แล้วยังเป็นตัวตนคนไทยแต่โบราณมา แต่ละภาคก็มีเอกลักษณ์และรายละเอียดวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน มีเอกลักษณ์ของตน ภาคใต้.. ภาคเหนือ ชาวนาภาคเหนือมีลักษณะสำคัญในการรวมกลุ่มกันในการจัดการน้ำ การทำฝายซึ่งเป็นส่วนสำคัญยิ่งในการทำนาของชาวนาในภาคเหนือ ภาคกลางนั้นเคยมีวัฒนธรรมเกี่ยวกับการทำนาหลายประการ การร้องเพลงเกี่ยวข้าว การลงแขก การไถแม่โพสพ ฯลฯ ถึงแม้ปัจจุบันนี้จะไม่มีการละเล่นในช่วงการทำนาแล้วและมีการใช้เทคโนโลยีเพื่อช่วยในกระบวนการทำนาซึ่งมีมากและทันสมัยกว่าทุกภาค แต่การบูชาแม่โพสพในช่วงข้าวตั้งท้องและก่อนการนวดข้าวพิธีกรรมเหล่านี้ก็หวนกลับมาสำคัญอีกครั้ง เช่น สำหรับภาคอีสานสิ่งที่เปรียบเสมือนเครื่องร้อยวิถีชีวิต จิตใจคนในชุมชนให้เป็นหนึ่งเดียวกันคือ งานบุญประเพณีซึ่งเรียกว่า ฮีตสิบสองหรือจารีตทั้งสิบสองเดือน งานบุญที่มีขึ้นทุกเดือน เป็นประเพณีโบราณที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่ยังเป็น อาณาจักรล้านช้าง ดังข้อความที่มีในหนังสือโบราณฉบับที่ได้มาจากนครหลวงพระบางกล่าวว่า (สุนเด โพทิสานและหนูไซ พุมมะจัน 2543) ‘ฮีตสิบสองแต่โบราณ เจ้าวัดสิบสองพี่น้องสั่งสอนไว้กับพระยาสมมุตราชมาแต่ก่อนยังไม่ทันมีศาสนา พระพุทธเจ้าเป็นท้าวพระยาเสวยราชสมบัติบ้านเมืองให้ปฏิบัติตามฮีตสิบสองให้ขาด บ้านเมืองจึงจะมีคุณธรรมเจริญรุ่งเรือง จากนั้นจึงเห็นว่าจารีตสิบสองได้ถูกกำหนดขึ้นในสังคมมาแล้ว ก่อนที่พระพุทธศาสนายังไม่ทันมีบทบาทในหมู่คนลาว’ พระเจ้าฟ้าจุ่มนำเอาพุทธศาสนาเผยแพร่ในอาณาจักรลาวล้านช้างได้ระบุนงานฮีตสิบสองซึ่งเป็นแบบฉบับเดิมก่อนที่จะมีฉบับปรับปรุงใหม่ในสมัยของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชดังนี้

เดือนเจียง	ให้เลี้ยงผีฟ้า ผีแถน
เดือนยี่	ทำบุญคูณข้าว
เดือนสาม	ทำบุญข้าวจี
เดือนสี่	หาดอกไม้มาตาก หาเครื่องสักการะบูชา
เดือนห้า	ทำบุญสงฆ์พระเจ้าทุกวัด
เดือนหก	สงฆ์พระเจ้าฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้

เดือนเจ็ด	บูชาเทวดารักษ์หลักเมือง และนอกเมือง
เดือนแปด	ทำบุญเข้าวัดสา
เดือนเก้า	ทำบุญข้าวประดับดิน
เดือนสิบ	ทำบุญข้าวสลาก
เดือนสิบสอง	ทำบุญช่วงเรือและบูชาพระธาตุศรีธรรมหายโสภ

และมีการปรับปรุงฮีตสิบสองครั้งใหญ่ในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชช่วงศตวรรษที่ 17 ซึ่งเป็นสมัยที่พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองในอาณาจักรลาวล้านช้าง

เดือนเจียง	พระสงฆ์เจ้าเข้ากรรม
เดือนยี่	ทำบุญคูณข้าว
เดือนสาม	ทำบุญข้าวจี่ บุญมาฆบูชา
เดือนสี่	ทำบุญพระเวส
เดือนห้า	ทำบุญสงน้ำพระ
เดือนหก	ทำบุญบั้งไฟ บุญวิสาขบูชา
เดือนเจ็ด	ทำบุญเลี้ยงผีอารักษ์หลักเมือง
เดือนแปด	ทำบุญเข้าวัดสา
เดือนเก้า	ทำบุญข้าวประดับดิน
เดือนสิบ	ทำบุญข้าวสลาก
เดือนสิบเอ็ด	ทำบุญออกพรรษา
เดือนสิบสอง	ทำบุญนมัสการพระธาตุศรีธรรมหายโสภ

งานฮีตสิบสองของชาวอีสานอาจมีชื่อเรียกบางงานบุญไม่เหมือนกันทั้งอีสานเหนือและอีสานใต้ หรือแม้กระทั่งในจังหวัดเดียวกันอาจเรียกชื่องานบุญต่างกัน โดยเฉพาะจังหวัดที่มีคนหลายเผ่าพันธุ์อยู่อาศัยร่วมกันดังเช่นสกลนครและนครพนมซึ่งมีกลุ่มคนที่พูดภาษาไทยและปฏิบัติงานบุญฮีตสิบสอง คือ ไทโย้ย ไทญ้อ ไทกะเลิง ผู้ไท ไทลาว แต่ทุกกลุ่มจะเรียกเหมือนกัน โดยระบุเดือนเช่น บุญเดือนสาม บุญเดือนเก้า บุญเดือนอ้าย บุญเดือนยี่ เป็นต้น และงานบุญฮีตสิบสองมีดังนี้

เดือนอ้าย	บุญเข้ากรรม
เดือนยี่	บุญกองข้าว (บุญปะทายข้าวเปลือก บุญกุ่มข้าว)
เดือนสาม	บุญข้าวจี
เดือนสี่	บุญผเส
เดือนห้า	บุญสงกรานต์
เดือนหก	บุญบั้งไฟ
เดือนเจ็ด	บุญเลี้ยงเจ้าปู่
เดือนแปด	บุญเข้าพรรษา
เดือนเก้า	บุญข้าวประดับดิน
เดือนสิบ	บุญข้าวสาก
เดือนสิบเอ็ด	บุญออกพรรษา
เดือนสิบสอง	บุญกฐิน

รายละเอียดของแต่ละงานบุญในพื้นที่ที่ทำการศึกษาดังกล่าวซึ่งจะไม่จำแนกเป็นพื้นที่การวิจัยจะกล่าวถึงในบทที่ ๖ ด้วยผลการดำเนินงาน

ลักษณะทางกายภาพ

จังหวัดสกลนครและนครพนมมีลักษณะคล้ายคลึงกันทั้งด้านชาติพันธุ์ ภาษา และลักษณะภูมิประเทศ ทางด้านชาติพันธุ์นั้นทั้งสองจังหวัดประกอบไปด้วยกลุ่มคน ญ้อ ไชย ผู้ไท แสก โส้ กะเลิง ลาว สำหรับภาษานั้นกลุ่มภาษาที่สามารถสื่อสารกันได้คือ กลุ่มญ้อ(เป็นภาษาพูดที่กลุ่มคนส่วนใหญ่ในสองจังหวัดนี้) ผู้ไท ไชย กะเลิง แต่บางครั้งก็อาจปรับเปลี่ยนสำเนียงให้เป็นภาษาที่คนส่วนใหญ่ใช้ แต่เมื่ออยู่ในกลุ่มของคนก็พูดสำเนียงเดิมของตน เนื่องจากบางสำเนียงและคำก็มีความแตกต่างกันในแต่ละกลุ่ม ภาษาพูดที่ใช้เฉพาะกลุ่มตนเองเนื่องจากคนกลุ่มอื่นสามารถไม่เข้าใจเลย เนื่องจากตระกูลภาษาที่แตกต่างกันคือ กลุ่มคนแสกและโส้ แต่คนทั้งสองกลุ่มสามารถใช้ทั้งภาษาญ้อเพื่อสื่อสารกับคนส่วนใหญ่และภาษาของตนเองเมื่ออยู่ร่วมกัน ทั้งสองจังหวัดมีภูเขาและแม่น้ำเป็นลักษณะทางภูมิประเทศที่สำคัญ ทะเลสาบหนองหาร ลำห้วย หนองน้ำและเทือกเขาภูพานในจังหวัดสกลนคร ตั้งตัวจังหวัดสกลนครจนกระทั่งถึงเขตของจังหวัดนครพนมที่เป็นพื้นที่ติดต่อกันมีลักษณะเป็นแอ่ง แอ่งสกลนคร บางอำเภอในจังหวัดสกลนครตั้งอยู่บนเขตเทือกเขาภูพาน เช่น อำเภอเต่างอย อำเภอกุดบาก อำเภอภูพาน เป็นต้น จังหวัดนครพนมประกอบไปด้วยแหล่ง

น้ำสำคัญทั้งที่เป็นแม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขงรวมทั้งที่เกิดขึ้นต่างหาก สายน้ำโขงไหลผ่านตลอดพื้นที่จังหวัดนครพนมในส่วนที่เป็นเขตแดนตรงข้ามกับ สปป.ลาว การทำนาเป็นงานหลักนอกเหนือจากฤดูกาลทำนาซึ่งหลายแห่งทำสองครั้งต่อปีแล้วยังมี ยอมผ้า ทอผ้า OTOP(ข้าวฮาง ปลาสาม ดอกไม้ ผ้าข้อมคราม เครื่องปั้นดินเผา)ปลูกมะเขือเทศ ขางพารา เป็นต้น ซึ่งจะทำนอกเหนือจากเวลาทำนา ทั้งสองจังหวัดมีความสงบและยังคงธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ จังหวัดสกลนครมีป่าไม้ที่อกเขาที่ยังคงเขียวจี จังหวัดนครพนมมีแหล่งน้ำที่เต็มไปด้วยปลานานาชนิด

นอกจากลักษณะทางกายภาพที่คล้ายคลึงกันแล้ว ความเชื่อความศรัทธายังเหมือนกัน เช่น เต็มไปด้วยวัดวาอาราม มีปูชนียสถานที่เป็หัวใจของท้องถิ่นสืบต่อกันมาโดยมีตำนานพระธาตุเชิงชุม ตำนานพระธาตุนารายณ์เจงเวง และตำนานพระอัฐิธาตุ(พระธาตุพนม)เป็นสถานที่แห่งการปฏิบัติธรรมของพระผู้เพียรปฏิบัติภาวนา และพยานาคผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับทั้งเรื่องศาสนาและปริมปราของเมือง ชวนาแอ่งสกลนคร-นครพนมนี้มีความเหมือนและคล้ายคลึงกันหลายประการดังที่กล่าวแล้วนั้น อาจมีเอกลักษณ์ของตนที่แตกต่างจากอีสานด้วยกันเอง แต่ถึงอย่างไรการวิจัยครั้งนี้ศึกษาเฉพาะสองจังหวัดนี้เท่านั้นซึ่งอาจเป็นตัวแทนของชวนาอีสานทั้งหมดหรือไม่ก็ตามเพราะประเด็นที่ศึกษาคืออิทธิพลซึ่งชวนาอีสานก็ขึ้นอยู่กับพื้นฐานเดียวกันนี้ โดยใช้หลักจิตวิทยาแนวคิดจิตวิเคราะห์เพื่อศึกษาจิตได้สำนึกร่วมของชวนาในแอ่งสกลนครและนครพนมผ่านประเพณีเปรียบเสมือนชีวิตของชวนา อิทธิพล

แนวคิดจิตวิเคราะห์

จากแนวคิดจิตได้สำนึกร่วมของ Carl Gustav Jung พฤติกรรมของชุมชนที่ประกอบพิธีกรรมวิเคราะห์เพื่อทำความเข้าใจจิตได้สำนึกร่วมของชวนา โดยทั่วไปแล้วเมื่อกล่าวถึงจิตวิเคราะห์ในด้านจิตได้สำนึกก็จะเป็นลักษณะปัจเจกคือเป็นจิตได้สำนึกเฉพาะบุคคลซึ่งต้องดูความเชื่อมโยงจากประวัติในอดีตคนนั้นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อการรักษาผู้ป่วยทางจิต ซึ่งมีความแตกต่างจากจิตได้สำนึกร่วม จิตได้สำนึกร่วมเป็นจิตได้สำนึกของหมู่ชน กลุ่มชน ทั้งนี้จิตได้สำนึกไม่ได้หมายถึงการกระทำที่ไม่มีสติหรือพฤติกรรมที่แสดงออกมาแบบมีนัยๆ แต่เป็นการกระทำที่มีสติกำกับและมีการให้เหตุผลในพฤติกรรมและความเชื่อนั้นๆ แต่จิตได้สำนึกร่วมบางอย่างก็อยู่ในช่วงที่ไม่มีสติกำกับ เช่น ความฝัน

จิตได้สำนึกเหมือนแหล่งพลังงาน เปรียบได้ดังของเหลวที่มีการไหลขึ้นและลง จิตได้สำนึกคือสิ่งที่ซ่อนอยู่เบื้องล่างของจิตใจไม่ว่าเราจะตั้งใจที่จะเก็บกอดมันไว้หรือไม่ก็ตาม ขณะที่อยู่ในช่วงของจิตสำนึกหรือมีสติ จิตได้สำนึกจะขึ้นมาสู่จิตสำนึกได้เมื่อมีกิจกรรมบางอย่าง เช่น ขณะหลับฝัน

ช่วงนี้จิตสำนึกไม่มี การทำสมาธิขณะที่พยายามมีสติหรือจิตสำนึกแต่จิตได้สำนึกพยายามขึ้นมา เบื้องบนหรือบางครั้งจิตได้สำนึกจะปรากฏเมื่ออยู่ในภาวะครึ่งมีสติและไม่มีสติดังเช่นการดื่มเหล้า และจิตได้สำนึกนี้จะเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นขณะประกอบพิธีกรรมทางศาสนาหรือผ่านการปฏิบัติทาง ศาสนา และวิธีการหนึ่งที่สามารถดึงจิตได้สำนึกขึ้นมาได้คือ การพูด โดยใช้คำเชื่อมโยง **Word Association** หรือการใช้คำสำคัญ **Key Word** ทั้งนี้อาจกล่าวเป็นประโยคโดยมีคำสำคัญในประโยค นั้นๆหรือกล่าวเฉพาะคำสำคัญเช่น อาจกล่าวคำว่าแม่ อาจให้ตอบเป็นคำหรือตอบเป็นประโยคแต่ จับคำสำคัญในคำตอบนั้น ขณะพูดผู้ตอบอาจแสดงอารมณ์ความรู้สึกประกอบคำพูด การดึงจิตได้ สำนึกของคนออกมาโดยใช้เทคนิค **Free Association** ทั้งผู้ถามและผู้ตอบอยู่ในภาวะผ่อนคลาย เมื่อผู้ถามเอ่ย คำสำคัญ ผู้ตอบต้องตอบคำแรกที่เกิดขึ้นในใจ สำหรับผู้ถามแล้วนอกเหนือจากการ บันทึกรายการคำพูดและสังเกตความเร็วของการตอบสนองแล้วยังต้องสังเกตอารมณ์ของผู้ตอบด้วย ถ้าคำ สำคัญนั้นไม่เกี่ยวข้องกับความรู้สึก เขาก็จะตอบสนองได้อย่างรวดเร็ว เมื่อปล่อยให้คนนำจิตได้ สำนึกขึ้นมาโดยผ่านจิตสำนึกเป็นตัวพูดออกมานั้นคือเขาได้พูดสิ่งที่มาจากภายในและเราเองก็จะ ได้ สิ่งสำคัญที่สุดถึงแม้จะเป็นรายละเอียดเล็กน้อยๆแต่ก็มีความหมาย

Collective Unconscious หรือจิตใต้สำนึกร่วม คือรอยประทับที่อยู่ในจิตใจ เป็นความทรงจำ ของเผ่าพันธุ์ จิตใต้สำนึกไม่ใช่การกระทำหรือพฤติกรรมที่ขาดสติแต่เป็นจิตสำนึกที่ฝังอยู่ในเบื้อง ล่างของจิตใจและสามารถหวนกลับคืนมาขณะที่คนมีสติในการประกอบกิจกรรมต่างๆโดยเฉพาะ การประกอบพิธีกรรมทางศาสนาหรือในความฝันขณะนอนหลับ และการทำสมาธิ เป็นต้น

Archetype หรือต้นแบบ เป็นผลผลิตที่เกิดจากประสบการณ์ของการทำซ้ำๆกันจากคน หลายๆรุ่นในเผ่าพันธุ์หรือกลุ่มชนเดียวกันและจากความจริงใจ ประทับใจในการปฏิบัติซ้ำๆนี้ทำให้ Archetypeฝังอยู่ในจิตใต้สำนึกดังเช่น Archetypeของดวงอาทิตย์ ภูเขาดวงอาทิตย์เป็นพระเจ้าซึ่งเป็น แหล่งกำเนิดหรือต้นแบบของพลังอำนาจ การควบคุม แสงสว่าง การหวนกลับคืนและเป็นส่วนหนึ่ง ของสวรรค์ เป็นสิ่งที่มนุษย์ให้คำนิยามและทำการบูชา Archetypeที่เห็นได้ในสังคมชนบทของคน ไทยซึ่งยังถือได้ว่าเป็นสังคมดั้งเดิมอยู่ เช่น หมู่บ้านในภาคอีสานยังมีประเพณีฮีตสิบสอง ในบางฮีต มีการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและทุ่งนาโดยตรง เช่น บุญกองข้าว บุญข้าวประดับดิน บุญข้าว สาก คนไทยให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับข้าวและผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งถือได้ว่าเป็น Archetypeของข้าว แม่ ต้นแบบ คนไทยเรียก แม่โพสพ แม่โสกลหรือนางโสกล(Great Mother Archetype) และ Archetype ของผู้เฒ่าผู้แก่ (Wise old man Archetype) เช่นการนับถือผีปู่ตาหรือผีบรรพบุรุษในภาคอีสาน ผู้คน จะวางรูปแบบของต้นแบบแตกต่างกันไปตามวัฒนธรรมของตน แต่ต้นแบบ(Archetype)ยังคง ความหมายของตัวมันเอง

วีรบุรุษต้นแบบ(Hero Archetype) และปราชญ์ผู้เฒ่า(Wise Old Man Archetype) เมื่อสองต้นแบบนี้รวมเข้าด้วยกันจะเกิดแนวความคิดใหม่คือ กษัตริย์นักปราชญ์(Philosophy King)วีรบุรุษในเทพนิยายมีพลังอำนาจและฤทธิ์เดชคือวีรบุรุษเทพนิยาย(Hero Myth) เช่น พญานาค แม่ต้นแบบ(Mother Archetype) หรือแม่ผู้ยิ่งใหญ่ (Great Mother Archetype) เป็นแม่ของแม่ทั้งปวง ซึ่งแม่ต้นแบบประกอบด้วย การให้กำเนิดหรือให้ชีวิต เลี้ยงดู ปกป้องถนุถนอม อุดมสมบูรณ์ มีความอ่อนโยนแต่ก็มีพลังและเข้มแข็ง แต่ทั้งนี้แม่ก็มีทั้งอารมณ์รักและอารมณ์เกรี้ยวกราดเช่นกัน ต้นแบบคือหนึ่งในคุณค่าสูงสุดของจิตวิญญาณมนุษย์ ต้นแบบปรากฏให้เห็นได้ในมันดาลา(Mandala) และต้นแบบทั้งหมด(Whole Archetype) แสดงออกผ่านมันดาลา

Mandala วงกลมที่อยู่ในรูปสี่เหลี่ยมหรือการคูณสี่มุม อาจเป็นรูปแบบเหลี่ยมไขว้ รูปดวงดาว รูปสี่เหลี่ยม รูปแปดเหลี่ยม ข้างในวงกลมมีการเรียงลำดับชั้นอย่างสมดุล เป็นหน้าต่างที่แสดงถึงความไม่สิ้นสุด ความไม่สิ้นสุดคือจิตใจ มันดาลาคือจักรวาล(Cosmos) และโลกของจิตวิญญาณ(World Soul) มันดาลาคือการเดินเป็นวงกลมรอบจุดศูนย์กลางและจุดศูนย์กลางนั้นคือตัวตน(Self)หรือจิตวิญญาณ (หรือขวัญ(ผู้วิเศษ)) มันดาลาที่ปรากฏในพิธีกรรมทางศาสนานั้นมีนัยยะที่ยิ่งใหญ่เพราะ ณ จุดศูนย์กลางนั้นมักจะแสดงถึงสิ่งสูงสุดทางศาสนา

Dynamics of psyche พลวัตหรือการขับเคลื่อนของจิตใจ พลังงานจากภายนอกนำเข้าสู่ระบบภายในคือร่างกายและจิตใจ พลังงานที่นำเข้าสู่สามารถสูญสลายไปจากระบบได้เช่นกัน เช่นในงานบุญกองข้าวหลังจากพิธีทางพระเสร็จแล้วก็จะเป็นการสู่ขวัญข้าว จากนั้นสมาชิกในหมู่บ้านก็จะทำพิธีบายศรีสู่ขวัญผูกแขนอวยพรให้แก่กัน โดยก่อนอื่นต้องผูกแขนให้ผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้านก่อน พิธีกรรมเหล่านี้เป็นเสมือนการเติมพลังงานเข้าสู่ระบบของจิตใจแต่พลังงานเหล่านี้ก็สามารถลดลงได้เมื่อพบกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งรอบตัวหรือสิ่งเร้าภายนอก โดยเฉพาะเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากภายนอกทำให้เกิดการปรับตัวซ้ำอีก อย่างไรก็ตามจิตใจจะไม่มั่นคงได้เล่ายึดรับแต่พลังงานจากภายนอกหรือให้พลังงานจากภายนอกเป็นตัวกำหนด การทำงานของจิตใจเรียกว่าพลังงานของจิตใจ (Psychic Energy) โดยมีคุณค่าของจิตใจ (Psychic Values) อยู่ในพลังงานของจิตใจ สิ่งใดที่เราให้คุณค่ามากเราก็จะหาพลังงานจากสิ่งนั้นมากกว่าอย่างอื่น พลังงานของจิตใจไม่ได้อยู่ในรูปที่แน่นอนหรือสามารถวัดได้แต่จะอยู่ในรูปความปรารถนา ความหวัง ความรู้สึก ความตั้งใจ ความอดสาหัส พลังงานของจิตใจนี้ไม่ได้มีเฉพาะบุคคลคนเดียวแต่ยังหมายถึงกลุ่มคนมีต่อกันด้วย

กลุ่มพลังของจิตสำนึกแทรกซ้อน (Constellating Power of Complex) คือคุณค่าของจิตสำนึกของคนเราเกิดจากหลายๆองค์ประกอบเชื่อมโยงกันเป็นจิตสำนึกแทรกซ้อน เช่น เมื่อกล่าวคำว่า ความมืด คำนี้จะเชื่อมโยงถึง ลึกลับ ก้าว อันตราย

พลวัตของจิตใจนั้นอยู่บนหลักการพื้นฐานสองหลักการคือหลักของความเท่าเทียม (Principle of Equivalence) และหลักของความสมดุล (Principle of Entropy) ภายในจิตใจของเราเมื่อคุณค่าหนึ่งอ่อนกำลังลงหรือหมดไปพลังงานที่อยู่ในรูปแบบของคุณค่าจะไม่สูญหายไปจากจิตใจแต่จะย้อนกลับมาปรากฏในรูปใหม่ แต่ทั้งนี้การถ่ายโอนของคุณค่าไม่เฉพาะเกิดขึ้นภายในจิตใจหรือตัวเราเท่านั้นแต่อาจเกิดจากภายนอกมีผลต่อจิตใจได้เช่นกัน

หลักของการเปลี่ยนถ่าย (Principle of Entropy) พลังงานของจิตใจย่อกันหาความสมดุล พลังงานจะไหลเวียนจากคุณค่าที่เข้มแข็งกว่าไปสู่คุณค่าที่อ่อนแอกว่าจนกระทั่งเกิดความสมดุล อย่างไรก็ตามความสมดุลที่ถาวรย่อมไม่มีแต่การรู้จักตนเองคือเป้าหมายที่แท้ของจิตใจ (Psychic) แม้กระทั่งจิตสำนึกและจิตใต้สำนึกก็ย่อมมีความสมดุลเช่นกัน ถ้ามีด้านใดด้านหนึ่งได้รับการพัฒนามากเกินไปย่อมทำให้เกิดความขัดแย้ง ความเครียด

การใช้พลังงาน (Use of Energy) พลังงานที่ปรากฏในมนุษย์โดยทั่วไปใช้เพื่อจุดประสงค์สองประการคือ ใช้เพื่อการทำงานและใช้เพื่อการขยายเผ่าพันธุ์ ทั้งสองสิ่งนี้ถือว่าเป็นสัญชาตญาณของมนุษย์เสมือนความหิวและความต้องการทางเพศเกิดที่ขึ้นตามกฎธรรมชาติด้านชีวภาพ พลังที่เหลือจากการใช้ตามสัญชาตญาณ มนุษย์จะนำมาใช้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและกิจกรรมทางจิตวิญญาณ

กึ่งกลางระหว่างจิตสำนึกและจิตใต้สำนึกคือ ตัวตน (Self) เราจะเข้าใจความเป็นตัวตนได้ด้วย การมองผ่านพิธีกรรมทางศาสนา ศาสนาทำให้คนได้เข้าใจความเป็นตัวตนและเข้าใจตัวเองมากที่สุด การทำพิธีกรรมทางศาสนาเป็นการรวมความเป็นหนึ่งเดียวของปัจเจกคนและชุมชนที่ร่วมกันปฏิบัติ ความเป็นตัวตนนี้เป็นจุดศูนย์กลางของจิตใจ ทำให้เกิดความเป็นหนึ่งเดียว เกิดความสมดุล และเกิดความมั่นคง

Anima ลักษณะของเพศหญิงในชายและAnimusลักษณะของเพศชายในหญิง เป็นลักษณะของเพศตรงข้ามที่อยู่ในตัวบุคคล ผู้ชายจะเป็นเพศที่ใช้เหตุผลเหนืออารมณ์แต่จริงๆแล้วผู้ชายก็มีอารมณ์อ่อนไหวและละเอียด และเมื่อเกิดการใช้อารมณ์มากกว่าเหตุผลก็อาจทำให้ผู้หญิงไม่เข้าใจในอารมณ์ที่แสดงออกนั้น ส่วนเพศหญิงเองในหลายๆครั้งมีกลีบกลายเป็นผู้มีกำลังกายแข็งแรง ทำงานที่ต้องใช้กำลังแทนเพศชายได้หรือกลายเป็นผู้ใช้เหตุผลได้อย่างดีเยี่ยม ปกติแล้วเพศหญิงจะสามารถจำแนกอารมณ์และเข้าใจอารมณ์ได้มากกว่าเพศชาย บางครั้งเวลาที่ผู้หญิงแสดงอารมณ์

ออกมาผู้ชายก็ไม่สามารถทำความเข้าใจได้ว่าขณะนั้นผู้หญิงมีความรู้สึกหรือพฤติกรรมนั้นหมายถึงอะไร

คนเราย่อมมีด้านลบหรือด้านไม่ดีของตนอยู่เสมอ ด้านลบหรือสิ่งไม่ดีที่ซ่อนอยู่นั้นเรียกว่าเงามืด (Shadow) และเมื่อคนเราต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่นหรืออยู่ในสังคมคนเราจะมีพฤติกรรมบางอย่างที่ไม่เหมือนกับพฤติกรรมที่เวลาเราอยู่แบบส่วนตัว ฉะนั้นเมื่ออยู่ในสังคมหรือต้องปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นคนเราจะสวมหน้ากาก(Persona)

บทที่ 2

วิธีการดำเนินงานวิจัย

การศึกษาเน้นไปที่กลุ่มหรือมวลชนและศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งขณะประกอบพิธีกรรมงานฮัตสึบะสึง แต่ทั้งนี้นอกเหนือจากสังเกตและมีส่วนร่วมในงานพิธีกรรมแล้ว การศึกษาโดยตรงจากสมาชิกชุมชนและเอกสารที่เกี่ยวข้องก็มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการวิเคราะห์ และได้จำแนกวิธีการดำเนินงานวิจัยดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของโครงการ

- 1.1 เพื่อศึกษาวิเคราะห์จิตใต้สำนึกร่วมของชุมชนชาวนาผ่านงานฮัตสึบะสึงในจังหวัดสกลนคร – นครพนม
- 1.2 เพื่อศึกษาวิเคราะห์จิตวิทยาของชุมชนชาวนาผ่านงานฮัตสึบะสึงในจังหวัดสกลนคร – นครพนม
- 1.3 เพื่อศึกษาปัจจัยต่างๆที่มีความเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมและจิตใจของชาวนาในการประกอบงานฮัตสึบะสึง
- 1.4 เพื่อศึกษาว่าจิตวิทยาชาวนาแต่ละชุมชนในจังหวัดสกลนคร – นครพนมมีความเหมือนกัน

2. ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาจิตวิทยาชาวนาด้านจิตใต้สำนึกร่วมโดยผ่านพฤติกรรมในงานฮัตสึบะสึง ผู้วิจัยพยายามชี้ให้เห็นถึงจิตวิทยาของชุมชนชาวนาโดยนำหลักทฤษฎีทางจิตวิทยาด้านจิตวิเคราะห์ เรื่องจิตใต้สำนึกร่วม โดยศึกษาผ่านงานฮัตสึบะสึงในจังหวัดสกลนครและนครพนม

ขั้นตอนดำเนินงานวิจัยแบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นรวบรวมข้อมูลมี 3 วิธี ดังนี้

1. การศึกษาจากเอกสาร ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยต่างๆที่เกี่ยวข้องเพื่อนำความรู้ที่ได้มาเป็นพื้นฐานในการศึกษาวิจัย ดังนี้
 - 1.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับจิตวิทยา
 - 1.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานฮัตสึบะสึง
 - 1.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานชุมชน

1.4 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับจิตวิทยาชุมชน

1.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณี

2. การศึกษาด้วยวิธีการสังเกต (Observation) โดยสังเกตพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชนเมื่อเข้าร่วมกิจกรรมงานสัปดาห์สอง โดยใช้การสังเกต 2 แบบ คือ

2.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) เป็นการเข้าไปสังเกตโดยตรง กับพฤติกรรมที่เกิดขึ้น และเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆแล้วให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องเที่ยงตรงกับความเป็นจริง

2.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participation) โดยการสังเกตพฤติกรรมทั่วไป

3. การสัมภาษณ์ (Interview) นำวิธีการด้านจิตวิทยาเข้ามาช่วยในการสัมภาษณ์คือ Forced Association และ Controlled Association นั่นคือการใช้ คำสำคัญ (Key words)จากผู้สัมภาษณ์และผู้ถูกสัมภาษณ์ และเพื่อให้ได้ข้อมูลในทุกประเด็น นอกเหนือจากการสังเกตพฤติกรรม โดยใช้การสัมภาษณ์ 2 แบบ คือ

3.1 การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) สัมภาษณ์โดยทั่วไป

- สัมภาษณ์สมาชิกของชุมชนในแง่มุมต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์
- สัมภาษณ์ผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับชุมชน เช่น พัฒนาชุมชน อบต.
- สัมภาษณ์ผู้นำในการประกอบพิธีกรรมงานสัปดาห์สอง เช่น ผู้ใหญ่บ้าน พ่อเจ้า

หมอสุดขวัณ

- สัมภาษณ์พระในวัดของหมู่บ้าน

3.2 การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structure Interview) โดยผู้วิจัยกำหนดโครงสร้างที่ต้องการทราบ เช่น ประวัติการเคลื่อนย้ายชุมชน เศรษฐกิจของชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 ประมวลความรู้

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการศึกษาภาคสนามในแต่ละแห่งและข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง หลังจากเก็บข้อมูลทั้งหมดแล้วจึงนำข้อมูลที่ต้องการศึกษาทั้งหมดมาประมวลความรู้

ขั้นตอนที่ 3 วิเคราะห์ข้อมูล

1. วิเคราะห์ข้อมูลตามจุดมุ่งหมายการศึกษาที่ตั้งไว้

2. วิเคราะห์ข้อมูลจากการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากเครื่องมือทุกประเภท กล้องถ่ายภาพ กล้องถ่ายภาพเคลื่อนไหว แบบสัมภาษณ์ สุ่มจดบันทึก เครื่องบันทึกเสียง เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาจำแนกข้อมูลออกเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นที่ศึกษา
3. วิเคราะห์ข้อมูลจากการเข้าร่วมสังเกตพฤติกรรมจากการประกอบงานอีตีสบสอง

ขั้นตอนที่ 4 ขั้นเสนอผลการวิจัย

นำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบการวิเคราะห์เชิง (Analytical Research) ในลักษณะอธิบาย (Explanatory Research)

3. ขอบเขตการวิจัย

3.1 กลุ่มตัวอย่างดำเนินการวิจัยในลักษณะความน่าจะเป็น (Probability Sampling) รูปแบบของการเลือกตัวอย่างโดยวิธีสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) และการเลือกตัวอย่างเป็นชั้นภูมิ (Stratified Sampling)

- จังหวัดสกลนคร ทำการศึกษา 4 อำเภอ คือ อำเภอพังโคน อำเภอนารินวาส อำเภวาริชภูมิ อำเภอพรรณานิคม
- จังหวัดนครพนม ทำการศึกษา 4 อำเภอ คือ อำเภอนาว้า อำเภอเรณูนคร อำเภอศรีสงคราม อำเภอท่าอุเทน

3.2 แนวคิดทางจิตวิทยาที่ใช้ในการศึกษา คือ

จิตวิเคราะห์ (Psychoanalysis) เรื่องจิตใต้สำนึกร่วม (Collective Unconscious) เช่น โครงสร้างของจิตใต้สำนึก (Archetypes) หน้ากาก (Persona) โครงสร้างบุคลิกภาพ (Structure of Personality) กลไกของบุคลิกภาพ (Dynamics of Personality) สัญชาตญาณ (Instinct) เป็นต้น

4. ประโยชน์ที่จะได้รับจากโครงการวิจัยนี้

4.1 ได้ทราบจิตใต้สำนึกร่วมของชาวนาแอ่งสกลนคร-นครพนม

4.2 ความรู้จากการศึกษาวิจัยจะเป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรมของหน่วยงานต่างๆ เพื่อการประโยชน์แก่ชุมชน เช่น พัฒนาชุมชน การจัดการความรู้ท้องถิ่น

4.3 เอกสารงานวิจัยและหนังสือที่ทำการเผยแพร่เป็นประโยชน์ในการศึกษาทั้งด้านวัฒนธรรม เศรษฐกิจ วิถีชุมชน และจิตวิทยา

บทที่ 3

บททวนเอกสารงานวิจัย

โดยทั่วไปแล้วการศึกษาจิตวิเคราะห์เรื่องจิตใต้สำนึก(ส่วนบุคคล)นั้นเพื่อเหตุผลในการรักษาโรคทางจิตหรือบุคลิกภาพซึ่งนักจิตวิเคราะห์คนสำคัญคือ Sigmund Freud และนักจิตวิเคราะห์ที่กล่าวถึงจิตใต้สำนึกร่วมคือ Carl Gustav Jung งานศึกษาวิจัยที่น่าหลักจิตวิเคราะห์มาวิเคราะห์พฤติกรรมของชุมชนนั้นยังไม่ปรากฏนักแต่จะเป็นการศึกษาโดยตรงเช่น การบูชาพระอาทิตย์ของคนบางกลุ่ม พระอาทิตย์ที่คนให้ความนับถือบูชา นั่นคือ ต้นแบบแห่งพลังและอำนาจเป็นต้น จึงขอทบทวนงานและความหมายของจิตใต้สำนึกร่วมซึ่งศึกษาค้นพบโดย Carl Gustav Jung และงานศึกษาอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับชุมชนชาวนา

- จิตใต้สำนึกร่วม (Collective Unconscious) คือจิตใต้สำนึกของกลุ่มชน เราสามารถรู้จิตใต้สำนึกได้จากความฝัน สัญลักษณ์ทางศาสนาหรือการกระทำผ่านจิตสำนึก จิตใต้สำนึกร่วมเป็นจิตใต้สำนึกของเผ่าพันธุ์ที่ฝังประทับอยู่ในส่วนลึกของจิตใจอาจผ่านภพชาติ และการกระทำนั้นผ่านรุ่นต่อรุ่น จิตใต้สำนึกร่วมประกอบด้วย ต้นแบบ (Archetype) หน้ากาก(Persona) ความเป็นหญิงในชาย(Amina) ความเป็นชายในหญิง(Aminus) เงา(mind) จิตใต้สำนึกเต็มไปด้วยความหมายและบรรจุอยู่ภายในจิตใจของคนเรา ส่วนประกอบของจิตใต้สำนึกเองก็มี 2 ขั้วที่แตกต่างกันแต่กลับแสดงถึงความสมดุลของจิตใจ เช่นถ้าผู้ชายไม่มีลักษณะของผู้หญิง(Amina) เลยไม่แสดงอารมณ์อ่อนไหวหรือทำหน้าที่ของผู้หญิงไม่ได้ ในทางตรงข้ามถ้าผู้หญิงเองไม่มีลักษณะของความเป็นชาย(Aminus) มีแต่การใช้อารมณ์และไม่ใช้เหตุผล ไม่สามารถทำงานใดที่ต้องใช้กำลังกายได้เลย ผู้หญิงที่แสดงลักษณะของผู้ชายมากเกินไป ผู้ชายที่แสดงลักษณะของผู้หญิงมากเกินไป ลักษณะเช่นนี้ทำให้เกิดความไม่สมดุลหรือมีปัญหาทางจิตใจได้ จิตใต้สำนึกที่มี 2 ขั้วนี้ไม่ใช่สิ่งตรงข้ามกันและขัดแย้งกันเสมอไปและระหว่าง 2 ขั้วมีจุดกึ่งกลางคือ ตัวตน (Self) ตามแนวคิดของคนอินเดีย ตัวตน (Self) คือ จิตวิญญาณ(Atman) แต่ทั้งนี้จิตใต้สำนึกก็มีความสมดุลในตัวของมันเอง (Jung 1991, 2002)

- ต้นแบบ (Archetype) พลังที่ยิ่งใหญ่และให้ชีวิต ต้นแบบเป็นส่วนหนึ่งของจิตใต้สำนึกร่วมสามารถแสดงให้เห็นและกลายเป็นจิตสำนึก(Consciousness) ผ่านรูปเคารพและสัญลักษณ์ต่างๆ เช่น พระแม่ธรณีบีบมวยผม ถือเป็นแม่ต้นแบบ (Mother Archetype) เป็นผู้หญิงที่มีความเมตตาและเป็นแม่ของแม่น้ำทั้งหลายและให้ความอุดมสมบูรณ์ วีรบุรุษต้นแบบ (Hero Archetype) เป็นผู้มีพลังและอำนาจ เช่นพระอาทิตย์ที่เปรียบได้กับวีรบุรุษต้นแบบ เป็นต้นกำเนิดของชีวิตและให้พลังกับ

ผู้คน คนเราแสดงสัญลักษณ์ไว้ระบุค้นแบบด้วยภาพสัญลักษณ์ต่างๆทั้งที่เป็นรูปเคารพและภาพวาด(Jung, 2001)

- นักจิตวิทยาด้านมานุษยวิทยา จิตสำนึก คุณค่า ความเชื่อที่มีผลให้เห็นเป็นรูปธรรมรวมถึงความเชื่อหรือการปฏิบัติต่างๆเกี่ยวกับจิตวิญญาณ ความมีความสนใจว่าและเชื่อในเรื่องที่ว่าคนเราดำรงอยู่ได้ด้วยอะไรหรือเพราะอะไรและตายเพื่ออะไร บุคลิกภาพของคนขึ้นอยู่กับสิ่งที่คนเชื่อและการรับรู้โลกภายนอก ถ้าเหตุการณ์ไหนในชีวิตมีความหมายต่อชีวิตเรา เราก็จะตีค่าสิ่งนั้นสูง ฉะนั้นการจะเข้าใจพฤติกรรมของคนให้ดียิ่งขึ้นก็สามารถถามว่าสิ่งใดที่เราให้ความหมายหรือตีค่าสูงกับเหตุการณ์หรือประสบการณ์ที่ได้ประสบมา ซึ่งโดยธรรมชาติสิ่งที่มนุษย์ให้คุณค่าสูงก็อยู่บนพื้นฐานศาสนาและคนเราก็จะใช้ความสามารถที่มีอยู่กระทำให้เต็มที่เพื่อบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้

- จากหนังสือแนวทางและวิธีวิจัยสังคมไทย โดยศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ฉัตรทิพย์ สรุปรประเด็นที่เกี่ยวกับพิธีกรรมและวิถีชีวิตว่า สังคมไทยเราถูกมองว่าเป็นสังคมที่มีพิธีกรรมหนาแน่น พิธีกรรมนี้จะสะท้อนให้เห็นระบบคิดและการดำเนินชีวิตของคนในสังคมนั้นๆ เช่น พิธีกรรมการทำศพ พิธีกรรมในเมืองทำอย่างไร ในชนบทอาจมีรายละเอียดปลีกย่อยแตกต่างกัน ปัญหาที่จะต้องหาคำตอบคือ ในพิธีกรรมนั้นแสดงให้เห็นถึงระบบคิด วิถีชีวิตเขาอย่างไร อาจเป็นเรื่องที่ระบบทางไสยศาสตร์ ระบบคิดทางศาสนา ซึ่งวิเคราะห์ให้เห็นว่าพิธีกรรมนี้เกิดขึ้นมานั้น มันมีปัจจัยจากระบบความเชื่ออย่างไร การศึกษาสังคมจะต้องมีการศึกษาวัฒนธรรมควบคู่กันไปด้วย เช่น เรื่องการกินอยู่ การแต่งกาย การละเล่น การรื่นเริง ความเชื่อต่างๆ สิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการศึกษาสังคมมาก สังคมเป็นเรื่องของการจัดองค์กร วัฒนธรรมเป็นเรื่องอุดมการณ์ที่มีอยู่ในองค์กรนั้นๆ ดังนั้น สังคมจะรวบรวมเข้าด้วยกันได้จะต้องมีคุณค่าของวัฒนธรรมเหล่านั้นที่รวบรวมเข้าไว้ด้วยกัน โดยให้คำอธิบายว่า ทำไมถึงชอบที่จะทำอย่างนั้นอย่างนี้ นอกจากนี้ยังมีผลงานทางวิชาการของอาจารย์ฉัตรทิพย์อีกหลายเรื่องซึ่งส่วนมากเกี่ยวข้องกับชุมชน ดังเช่น การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน ซึ่งกล่าวถึงแนวคิดชุมชนในประเทศที่เป็นตัวแทนแต่ละภูมิภาคในโลก คือ แนวคิดชุมชนในรัสเซีย เยอรมนี ลาตินอเมริกา อินเดียและจีนรวมถึงญี่ปุ่นโดยได้กล่าวถึงแนวคิดของ Nishida Kitaro ว่า “แต่ละวัฒนธรรมต้องดำรงไว้ซึ่งการไม่มีเปรียบได้(uniqueness) ของตนในสังคมโลก ถึงแม้ว่าจะพัฒนาตัวเองมาจากการปฏิสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอื่น...แต่ละวัฒนธรรมมีที่โดยสิทธิชอบธรรมในโลก เพราะว่าไม่มีสองวัฒนธรรมใดที่เหมือนกัน ชาตินิยม(nationalism) หมายความว่าแต่ละชาติควรมีที่ของตนเองในโลก แต่ละประเทศควรที่จะพัฒนามุมมองโลกที่เป็นของตนเอง” อาจารย์ฉัตรทิพย์ได้ให้ความสำคัญกับชุมชนท้องถิ่นในแง่มุมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจหรือด้านวัฒนธรรมหรือจิตใจและยังเห็นความสำคัญว่าหัวใจของประเทศนั้นยังอยู่ที่สังคมชุมชนชนบทซึ่ง

เป็นชุมชนชาวนา และความเป็นชุมชนชาวนานั้นยังคงรูปแบบของสังคมดั้งเดิมไว้อยู่ทั้งทางด้านการปฏิบัติและจิตวิญญาณ และในงานค้นคว้าเรื่องแนวคิดนักทฤษฎีสังคมมานาชาติ ในช่วงของการตอบจดหมายจากมาร์กซ์ถึงซาซูลิชในคำถามที่ว่าหมู่บ้านรัสเซียมีอนาคตที่มีมนต์เสียแล้ว จริงหรือไม่ และได้รับคำตอบว่า ชุมชนหมู่บ้านจะเป็นต้นตอสำคัญแห่งความเจริญทางสังคมใหม่ของรัสเซีย แต่เพื่อที่จะปฏิบัติภารกิจดังกล่าวได้ ก่อนอื่นจะต้องจัดอิทธิพลที่กระทบเป็นอันตรายต่อชุมชนทุกๆทางให้หมดไปก่อนแล้วนั้นก็ต้องประกันให้ได้ว่าสถานการณ์จะเป็นปกติเพื่อที่ชุมชนจะพัฒนาได้โดยเป็นไปด้วยตัวเอง

- บทสวดข้าวหนึ่งในพิธีกรรมสวดข้าวของชาวอีสานรวบรวมโดยคุณสิน้ำ จันทรเพ็ญ และคณะ กล่าวในลำดับแรกของการสวดข้าวว่า “มาขอขวัญเอยนางข้าวจ้าวเจ้าข้าวเหนียวเป็ดเม็ดถี่ นั้นแม่นข้าวม้ากอก เม็ดน้อยเจ้ามันหอมกินนิ้วแม่นสีข้าวปอดสะพาส พร้อมข้าวม้ากโพนอมพาโลข้าวจวงช้างเต็มไซ้ ก็ให้สามมือนี่ว่ามาขอขวัญเอย” จากบททำขวัญนา ในขวัญข้าว งานอันเชิญแม่โพสพคืนนา และกล่าวบทต่อไปว่า “พระโพสพเจ้าเอยเคยบำรุงรักษา ดันเข้าในนา งามน่าปลื้มใจ เข้าไว้ออกรวง พุ่มพวงไสว ทรงยอดทอดใบ ทุกไร่ทุกนา เข้าหางมั่วฝ่าหลาม งามนังงามหนา ออกรวงระย้า น้าชมมากมาย...เชิญฟังกล่าวกล่อม เพราะพร้อมคนตรี พิณพาทย์มโหรี กลองแขกปี่ชวา ขวัญเข้าเจ้าเอ๋ย เชิญมาแม่มา ทั่วทุ่งไร่ทุ่งนา เชิญมาพร้อมกันมาเขยมาชม สมโภชทำขวัญ สิ่งของสารพัน บรรจงบูชา ให้งามทุกต้นเมล็ดผลให้หนักหนา น้ำฝนน้ำท่า มีมาพร้อมแล้ว แต่งตัวแต่งรวง รวกับพุ่มพวงแก้วดันใบให้แพรว เพริศพรั่งเพราดา ออกรวงพวงผลเหลือล้นนักหนา ทุกไร่ทุกนา อย่ามีอันตราย อารักข์รอบกรุง เจ้าทุ่งทั้งหลาย พระที่นั่งเจ้านาย เชิญช่วยอภิบาลให้เข้าตั้งต้น ออกผลตระการ เม็ดรวงเปี่ยมปาน”

ผลงานทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับชาวนาหลายเล่มหรือเกือบทุกเล่มจะเป็นลักษณะของการศึกษาชาวนา วิธีชีวิตในด้านต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม ฯลฯ ดังเช่นงานเขียนของเชิงรายงานของ Charles R. Avila เรื่อง Peasant Theology แปลโดย บัณฑิต คำอ่อน คือ เมื่อชาวนาฟิลิปปินพูด เป็นเรื่องราวการพรรณนาถึงความยากลำบากตลอดมาและมีความหวังด้วยพระเจ้า การที่รัฐบาลแนะนำเทคนิควิธีการใหม่ๆให้ชาวนาทดลองใช้โดยไม่คำนึงถึงความเป็นจริง นายกรัฐมนตรีแต่ละสมัยที่ดูเหมือนจะดีในตอนแรกแต่แล้วทุกคนก็เหมือนกัน และได้กล่าวถึงผู้นำประเทศว่า “ผู้นำที่แท้จริง, ชาวนาอีกคนหนึ่งพูดขึ้น, จึงไม่ทำตัวเหมือนดาวฤกษ์บนท้องฟ้า เราจะกล่าวกันว่า ‘แห่ดวงดาวสวยจังเลย คุณสิ สวยอะไรอย่างนั้น แต่เรารู้ดีว่า ดาวฤกษ์อยู่ไกลเกินไป และไม่มีการเกี่ยวข้องกับสิ่งใดเลยนอกจากตัวเอง ส่วนผู้นำที่แท้จริงจะต้องทำตัวเหมือนดาวพระเคราะห์ซึ่งเป็นบริวารของประชาชน เพราะดาวพระเคราะห์จะอยู่ใกล้กับประชาชน และได้รับแรง

ดึงดูดจากประชาชน ดาวพระเคราะห์ต้องอาศัยแสงสว่างจากแสงสว่างของประชาชน และเป็นภาพสะท้อนของประชาชนและทำหน้าที่คลอให้ประชาชนก้าวขึ้นไปเหมือนคน”แต่ถึงอย่างไรในบทสุดท้ายของหนังสือได้ย้ำว่าขบวนการชาวนาก็ไม่มีวันสลายไปจากฟิลิปปินส์ ที่ยังรอคอยความหวังที่จะกำหนดโชคชะตาของตนและมีอิสรภาพเสรีภาพที่จะพัฒนาตนเอง และประเทศชาติอันเป็นที่รักของตน หนังสือเล่มนี้เป็นการสนทนาของชาวนาที่แสดงความคิดเห็นและความเป็นจริงที่พวกเขาได้รับ กระทำและเผชิญอยู่

- เพศมีความสำคัญในระบบชาวนาเช่นกันดังเช่นงานของ Mailia Stevens และคณะ ศึกษาเรื่อง Malay Peasant Women and The Land แสดงให้เห็นว่าลูกที่เป็นเพศหญิงจะได้รับส่วนแบ่งหรือมรดกที่ดินจากครอบครัวน้อยที่สุดหรือไม่ได้เลย แต่มรดกที่ดินนั้นจะแบ่งให้ลูกที่เป็นเพศชายเนื่องจากผู้หญิงแต่งงานแล้วต้องไปอยู่กับสามีช่วยสามีทำนา การแบ่งหน้าที่ในการทำงานก็ค่อนข้างชัดเจน เช่น กิจกรรมที่ไม่ต้องใช้กำลังกายมาก เตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าว เพาะกล้า ปลูกกล้า ตากข้าว ส่วนผู้ชายจะทำในส่วนที่ต้องใช้กำลังกายมากกว่า สำหรับงานวิชาการของคนไทยที่เกี่ยวกับการรับมรดกที่ดินระหว่างลูกชายหญิงนั้น ไม่ได้เป็นจุดสำคัญที่ระบุในการศึกษาอาจเป็นเพราะความแตกต่างระหว่างชายหญิงในสังคมไทยมิให้เห็นได้น้อยโดยเฉพาะเรื่องการแบ่งที่ดินมรดกให้ลูกไม่ว่าเพศใดก็จะได้เท่ากันหรือขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของที่ดินทำกิน ถ้าที่ดินบางส่วนไม่อุดมสมบูรณ์เอื้อต่อการเพาะปลูกลูกคนที่ได้รับส่วนนี้ก็อาจได้ที่ดินมากกว่าคนที่ได้ผืนนาที่อุดมสมบูรณ์ และไม่ว่าเพศใดพ่อแม่ก็แบ่งไว้ให้ลูกเพื่อได้ทำมาหากิน ส่วนกระบวนการทำนานั้นชายหญิงทำได้เคียงบ่าเคียงไหล่กันในทุกกระบวนการยกเว้นการใช้รถไถนาแทนควาย ซึ่งรถไถนาต้องใช้กำลังกายมากแม้ผู้ชายเองก็ยังเหนื่อยกายเป็นอันมาก

- คุณพรพิไล เลิศวิชา ทำวิจัยเกี่ยวกับชุมชนชาวนาภาคเหนือหลายเรื่องซึ่งชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการอยู่ร่วมและความร่วมมือกันในชุมชน หรือเอกลักษณ์ของชุมชนอย่างชัดเจน ดังเช่น งานวิจัยเรื่อง ชุมชนหมู่บ้านลุ่มน้ำขานซึ่งทำร่วมกับอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ได้กล่าวถึงชุมชนไว้อย่างละเอียดตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน และจากงานนี้สามารถสรุปในแง่ความเป็นชุมชนได้ที่วิถีการอยู่ร่วมกันของชาวบ้านนั้นอยู่ที่การร่วมมือกันทำกิจกรรมต่างๆตั้งแต่งานส่วนของครอบครัว(ระบบเครือญาติ)จนกระทั่งงานส่วนรวม ดังเช่น เรื่องการจัดการกำลังคน: ระบบเหมืองฝาย ซึ่งกล่าวไว้ว่า “องค์กรจัดตั้งชาวนาผู้ใช้น้ำ จัดกำลังชาวนาออกเป็นหมวดหมู่ เรียกว่า หมวดเหมืองฝาย ในหมู่บ้านหนึ่งๆ อาจมีชาวนาซึ่งใช้น้ำคนละฝาย เพราะที่ตั้งของผืนนาแตกต่างกัน ชาวนาจึงเข้าสังกัดหมวดหรือระบบน้ำที่ตนเองใช้ ในหมู่บ้านหนึ่งมีชาวนาอยู่หลายหมวดเหมืองฝาย และหมวดเหมืองฝายหนึ่งก็มีชาวนาในพื้นที่หลายหมู่บ้าน” ชาวบ้านเองมีการทำระบบบัญชีอย่างเป็นระเบียบ ไม่ว่าจะ

เป็นเรื่องการคำนวณเงินหรือที่ดิน ทั้งนี้คุณพรพิไล และคณะได้ศึกษาชัดเจนและมีตัวอย่างมากขึ้น ในหนังสือเรื่อง เหมืองฝาย จัดการน้ำ จัดการคน บนพื้นฐานภูมิศาสตร์และวัฒนธรรม นอกจากนี้เรื่องเหมืองฝายแล้วคุณพรพิไลยังให้ความสำคัญอีกหลายประการ โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับจิตใจของชุมชนหรือพิธีกรรมทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นสืบชะตาบ้าน ปอยหลวง ปอยบวช ปอยเปกซ์ งานก๋วยสลาก และการกล่าวถึงการจัดการองค์กรของชุมชนชาวนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจทั้งทางด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของชุมชนทั้งพื้นที่ราบและพื้นที่สูงในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน ในงานเชียงใหม่-ลำพูน เขตเศรษฐกิจวัฒนธรรม พลวัตและการพัฒนา และได้กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า “‘เหมือง’ จึงเป็นเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรม เป็นจินตภาพของหน่วยที่ซ้อนทับลงไปบนหมู่บ้าน เนื่องจากปรากฏการณ์ของความสัมพันธ์ชนิดนี้ไม่เป็นทางการ และแฝงฝังอยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน จนกลมกลืนจึงทำให้สืบทอดเก็บรักษาข้ามกาลเวลาได้ยาวนาน ประวัติศาสตร์ของชนชาติไทที่ผ่านศึกสงคราม และการอพยพโยกย้าย น่าจะมีส่วนผลักดันการสืบทอดหน่วย “เหมือง” ดังที่กล่าวมาแล้ว เพราะหน่วยเช่นนี้น่าจะมีความคล่องตัวสูง เคลื่อนย้ายได้ง่าย ไม่มีศูนย์ราชการที่เป็นเป้าโจมตี” การนำเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมเป็นจุดศูนย์ในการศึกษาเชื่อมโยงไปสู่กระบวนการอื่นของความเป็นชุมชนไม่ว่าจะเป็น ศาสนา การทำมาหากิน การพึ่งพาอาศัยกัน โดยได้จำแนกให้เห็นแต่ละประเด็นที่แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของการอยู่ร่วมกันของชุมชนท้องถิ่นได้อย่างชัดเจน

- ศาสตราจารย์ ระพี สาคริก กล่าวถึงสภาพปัจจุบันของวิถีชีวิตชาวนาในงานเรื่อง แผ่นดินถิ่นเกิด ไว้หลายประเด็นแต่ล้วนเป็นเรื่องราวของชุมชนท้องถิ่นไทย เช่นกล่าวว่า “วิญญูณคนท้องถิ่นที่รำลึกถึงอดีตของชีวิตตัวเองและสังคมย่อมบอกถึงความมั่นคงของการดำเนินชีวิตตนเองและสังคมร่วมด้วยเพราะฉะนั้นประวัติศาสตร์ของชาตรวมทั้งชีวิตคนท้องถิ่น จึงเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้ความเป็นชาติของมนุษย์มั่นคงอยู่ได้” ท่านได้ให้ความสำคัญที่รากฐานความเป็นชุมชนจริงๆ โดยเฉพาะการเกษตรกรรม วิถีชีวิตของชาวนาที่แท้จริงแล้วมีความสวยงามและเรียบง่ายแต่การขาดความเข้าใจที่แท้จริงต่อชาวนาโดยการแนะนำเทคนิคใหม่ล้าสมัยดั้งเดิม หรือวิถีชีวิตที่ขาดซึ่งการให้เกียรติ ลูกหลานชาวนาจึงเริ่มห่างไกลความเป็นชาวนาทั้งจิตวิญญาณและร่างกาย “แม้แต่ลูกหลานคนชนบทที่เข้ามาเรียนมหาวิทยาลัยอยู่ในกรุงเทพฯ หลังจากได้ปริญญาก็หลงอยู่กับงานในเมืองกรุง...แทนที่จะกลับไปช่วยพ่อแม่ต่อสู้กับปัญหาชีวิตและงานอาชีพ เรื่องนี้..แท้จริงแล้วเป็นรูปแบบหนึ่งของควาล้มเหลวในการพัฒนาชนบทที่เห็นได้ชัดเจน”

- แนวคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมชุมชนของคุณหมอประเวศ วะสี กล่าวโดยสรุปคือ ควรส่งเสริมให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง คือมีเบญจขันธ์ อันได้แก่ 1.จิตใจที่มีธรรมะ ขยันหมั่นเพียรสันโดษ 2.แบบแผนการผลิตเป็นแบบผลิตเพื่อกินเองเป็นเกษตรกรรมผสมผสาน 3.สมดุลกับธรรมชาติและ

สิ่งแวดล้อม 4.พึ่งตนเองทางเศรษฐกิจไม่ต้องพึ่งภายนอก 5.มีชีวิตชุมชนมีสถาบันครอบครัวและวัด และวัฒนธรรม ชุมชนแห่งการช่วยเหลือพึ่งพากัน ชุมชนชนบทนี้จะพัฒนาความรู้ความสามารถ จากความรู้เดิมที่เรียกว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือปรีชาญาณท้องถิ่น ผสมเข้ากับวิชาการสากล การ ผสมและการเชื่อมโยงวัฒนธรรมชุมชนเข้ากับวัฒนธรรมสากลเป็น “กลวิธีที่สำคัญในการพัฒนาอย่าง สมดุลและมีประสิทธิภาพ” ท่านได้เสนอไว้อีกว่า วัฒนธรรมเป็นเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่ง หมายถึงปัญญาของแผ่นดิน ฉะนั้นวัฒนธรรมจึงเป็นพลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ วัฒนธรรม หมายถึงวิถีชีวิตทั้งมวลของสังคม ประกอบด้วยความเชื่อ ระบบคุณค่า การปฏิบัติทั้งหมดของ สังคม ไม่ว่าจะเป็นการกิน การอยู่ การแต่งกาย อาชีพ ฯลฯ วัฒนธรรมเกิดจากปฏิสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม จึงมีความหลากหลายแตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน เรื่องของ วัฒนธรรมเป็นการให้คุณค่ากับภูมิปัญญาท้องถิ่น และให้ความสำคัญกับความเป็นชุมชน การเอื้อ อาทร การเรียนรู้ร่วมกัน การพัฒนาควรจะพัฒนาทั้งด้านการคิดและจิตวิญญาณ

- บุญเทียน ทองประสาน กล่าวไว้ในงานแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนาว่าการมอง ทั้งกระบวนการก็คือการมองว่า “คุณค่าที่ดำรงอยู่นี้มีสามส่วน คือ ส่วนที่หนึ่ง ส่วนที่ประชาชนสร้างขึ้น เอง และยังคงดำรงอยู่ไม่เปลี่ยนแปลงและยังสอดคล้องรับใช้ชุมชนอยู่ ส่วนที่สอง ส่วนที่ผู้มีอำนาจ ได้สร้างขึ้น และส่วนที่สามเป็นส่วนที่เกิดจากการปรับหรือสร้างขึ้นใหม่จากกรปะทะกัน ระหว่างส่วนที่หนึ่งและส่วนที่สอง ดูเหมือนว่า ส่วนที่หนึ่งและส่วนที่สามจะไม่มีการพูดถึง จึงทำ ให้มองไม่เห็นถึงประวัติศาสตร์และคุณค่าของการต่อสู้ของประชาชน...ในแง่นี้วัฒนธรรมจึงไม่ใช่ สิ่งเก่า เช่นประเพณีต่างๆเท่านั้น แต่มันคือ บทสรุปของความคิดและการปฏิบัติหรือคุณค่าทั้งหมดที่ ทำให้แก่สังคม รวมทั้งเป็นโครงสร้างด้านการทำมาหากิน(เศรษฐกิจ) ด้านอุดมการณ์ความเชื่อและ ด้านของอำนาจการตัดสินใจ(การเมือง) ทั้งหมดนี้เกี่ยวโยงกันอย่างแยกกันไม่ออก มันเป็นผลจาก วิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนและสังคม ซึ่งหากมองวัฒนธรรมในแง่นี้แล้วจะเห็นว่า วัฒนธรรมจะถูกคุกคามไม่ได้” ท่านได้ให้แนวคิดชุมชนเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยรวมถึง การพัฒนาชุมชน โดยการศึกษาวิจัยไม่ควรขึ้นอยู่กับตนเองเพราะผลของความรู้จะเกิดจากการมอง จากตัวเราเท่านั้น แต่ควรอยู่บนพื้นฐานของชาวบ้านซึ่งจะเป็นไปอย่างช้าๆแต่ก็มั่นคง

- รองศาสตราจารย์ ดร.ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ ได้เขียนงานอย่างละเอียดเกี่ยวกับการเมือง การเลือกตั้งและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรรวมถึงเสรีไทยของภาคอีสานในยุค 2476 – 2494 ใน หนังสือเรื่อง การเมืองสองฝั่งโขง จากการศึกษาชิ้นนี้จะเห็นว่าจังหวัดสกลนครเป็นสถานที่สำคัญทั้ง ทางด้านการเมืองโดยมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรคนสำคัญ คือนายเตียง ศิริขันธ์ ซึ่งมีได้เป็นเฉพาะ ความหวังและตัวแทนปากเสียงของจังหวัดสกลนครเท่านั้น แต่ยังหมายถึงแกนนำคนสำคัญของ

ขบวนการเสรีไทย โดยมีกองบัญชาการใหญ่ของกลุ่มเสรีไทยอีสานที่จังหวัดสกลนคร เพื่อเกื้อหนุน พานเป็นศูนย์กลางและพื้นที่อื่นในอาณาเขตของจังหวัดสกลนคร การเมืองสำหรับคนอีสานมีความหมายสำคัญและเป็นสิ่งที่คนอีสานให้ความสำคัญมาตั้งแต่ประเทศไทยเริ่มมีการเลือกตั้ง การหายตัวไปของนายเตียง ศิริขันธ์ ยังเป็นปริศนา รวมถึงการจับตัวและตายไปของสมาชิกสมาชิกผู้แทนคนอีสานหลายคนซึ่งเสียชีวิตหลายท่าน

- Rice as Self โดย Emiko Ohnuki-Tierney บรรยายความสำคัญของข้าวกับคนญี่ปุ่นอย่างมีความหมายสำคัญว่า ญี่ปุ่น คือชนชาติแห่งการเพาะปลูกข้าว เป็นความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูก สิ่งพื้นฐานที่ผูกสังคมนี้อันให้เป็นหนึ่งเดียวคือ การแบ่งปันข้าวให้แก่กันระหว่างอาหารแต่ละมื้อ มีเรื่องราวเกี่ยวกับข้าวเช่น Shufu ซึ่งถือเป็นผู้หญิงหัวหน้าครอบครัวซึ่งมีความหมายมากกว่าเป็นเพียงภรรยา มีอำนาจและสร้างความรักผูกพันในครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมนี้อันกับข้าวนี้ยังปรากฏให้เห็นแม้ในยุคปัจจุบัน ดังเช่น เมื่อหุงข้าวสุกแล้วจะต้องนำข้าวให้บรรพบุรุษก่อนกินแต่ทั้งนี้ไม่จำเป็นต้องให้ตอนเช้าก็ได้ และยังชี้ให้เห็นว่าสังคมนี้นั้นเป็นสังคมข้าวที่แท้จริงโดยกล่าวว่า ข้าวคือเรา(we) ถ้าคุณกินข้าวด้วยกัน คุณจะเป็นคนสังคมหรือกลุ่มเดียวกัน คุณจะ เป็นพวกเราซึ่งตรงข้ามกับพวกเขา ทั้งนี้ไม่มีใครมีความหมายเฉพาะกลุ่มเล็กๆที่สามารถพบเห็นหน้าตากันเท่านั้นแต่ยังขยายใหญ่คือสังคมนี้อัน ข้าวคือกำเนิดแห่งชนชาติญี่ปุ่น ทุ่งนาคือ พื้นที่ (space) เวลา(time)ของญี่ปุ่น และแผ่นดินสูงสุดของเรา เป็นดินแดนแห่งบรรพบุรุษของเรา ทุ่งนาที่เปลี่ยนสีเกิดเป็นฤดูกาลของญี่ปุ่น

- ชาวกะเหรี่ยงในประเทศไทยกลุ่มที่ยังนับถือศาสนาดั้งเดิมของตนคือนับถือผี มีสิ่งที่เคารพอยู่สามประการคือ ผีครอบครัว (family spirit) ผีพื้นที่(spirit of area) ผีเจ้าที่(spirit owner of land) ผีสองประเภทหลังมีความสำคัญยิ่งต่อการเกษตรกรรมรวมถึงการเฉลิมฉลองต่างๆในชุมชน และชาวกะเหรี่ยงยังเชื่อในผีน้ำ สวรรค์และโลก ผ่าแม้ก็มีความเชื่อในเรื่องผีและผีบรรพบุรุษเช่นกันโดยแบ่งออกเป็น 4 ประเภทคือ ผีใจดีมีสองประเภทและผีไม่ดีอีกสองประเภท ผีใจดีประกอบด้วยผีบรรพบุรุษและผีครอบครัวหรือเทวดาเช่น ประตูนาน เต่า ที่จุดไฟในเตา เสาบ้าน หลังคาบ้าน และท้องฟ้า ผีไม่ดีประกอบด้วย ผีป่า ผีพิษไม่ว่าจะอยู่ในหุบเขาหรือในเมือง และมีผีพ่อแม่ ผู้ซึ่งอยู่เหนือสิ่งทั้งปวงเปรียบเช่น กษัตริย์ อีกทั้งมีความเชื่อเรื่องวิญญาณว่าเมื่อคนเราตายไปแล้วร่างกายก็จะยังคงอยู่ที่หลุมฝังศพตลอดไปไม่สามารถหวนกลับคืนมาได้ วิญญาณของผู้ตายควรนำทางตามงูเส้นทางหรือถนนที่ถูกต้องไปยังดินแดนของความตายและป้องกันจากวิญญาณร้ายต่างๆ ในพิธีกรรมงานศพจะมีพิธี แสดงถนนที่ถูกต้องแก่วิญญาณผู้ตาย มีการฆ่าหมูหรือไก่ ชาวลาหู่เชื่อในผีหรือวิญญาณซึ่งล้วนมีความเชื่อมโยงกับธรรมชาติ เช่น ผีแห่งขุนเขา ผีน้ำ ผีไฟ ผีบางประเภทช่วย

คุ้มครองหมู่บ้าน ผีที่มีความสำคัญที่สุดคือ ผีบ้าน ทั้งนี้ผีร้ายที่ทำร้ายผู้คนเช่นกัน ชาวลาหู่มีผีสูงสุดเหนือผีทั้งปวงและถือเป็นผีหรือเทพเจ้าผู้สร้าง Anthony R. Walker และคณะได้อธิบายเกี่ยวกับชาวเขาเผ่าต่างในประเทศไทยซึ่งไม่เฉพาะแง่มุมด้านความเชื่อหรือศาสนาแต่ความเป็นอยู่ด้านต่างๆ ในหนังสือ Farmers in the Hills Ethnographic Notes on the Upland People of North Thailand

- แนวคิดท้องถิ่นภาคอีสานนิยมนิยมในประเทศไทยของ Charles F. Keyes แปลโดย รัตนา โตสกุล แสดงให้เห็นถึงการเมืองกับคนอีสาน สถานภาพของคนอีสานโดยเฉพาะในสายตาของคนในเมืองกรุงซึ่งเป็นปลายทางที่คนอีสานที่ต้องออกจากถิ่นฐานเดิมเพื่อไปหางานทำโดยสรุปให้เห็นทัศนคติในด้านลบในแง่ของการถูกเหยียดหยามมาตั้งแต่อดีต ดังเช่นส่วนที่กล่าวว่า “ ในกรุงเทพฯ ผู้อพยพจากภาคอีสานพบว่า พวกเขาถูกคนไทยในเมืองหลวงมองว่าด้อยกว่า ไม่เพียงเพราะว่าถูกจ้างทำงานในอาชีพที่ใช้แรงงานมีค่าตอบแทนน้อย พวกเขายังพบว่าคนที่เมืองหลวงคิดว่า พวกเขาเป็นกลุ่มคนบ้านนอกจากต่างจังหวัดที่มีการศึกษาน้อย ยังไม่ค่อยพัฒนา และด้อยในทางวัฒนธรรม (Textor 1961:17, 24-25) การเผชิญกับสภาพเช่นนี้ทำให้คนอีสานมีแนวโน้มที่จะรวมกลุ่มกันเมื่อมาอยู่กรุงเทพฯ เนื่องจากมีความรู้สึกร่วมในเรื่องวัฒนธรรมย่อย ภาษาถิ่น รสนิยมเรื่องอาหาร คนตรี และอื่นๆ”

- Eric Hoffer ศึกษาเรื่องมวลชน (mass) ในงานเขียนเรื่อง The True Believer โดยกล่าวถึงคนจนว่าไม่จำเป็นเลยที่คนยากจนจะมีความดั่งเลหรือสับสนในชีวิต ความยากจนนั้นเกิดจากความต้องการหรือความอยากที่เกินกว่าจำเป็น ความอยากมีให้มากขึ้นสิ่งที่ไม่จำเป็นต่อชีวิตแล้วพยายามหาเอามาเพื่อสนองตอบความต้องการด้วยความดั่งเล

- ความเชื่อหรือความศรัทธานั้นมีอยู่สองลักษณะก็คือความเชื่อแบบมีเหตุผล (rational faith) และ ความเชื่อที่ไม่มีเหตุผล (irrational faith) คนเราไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้โดยปราศจากความเชื่อหรือความศรัทธาไม่เช่นนั้นเราจะอยู่อย่างไม่มี ความหวังหรือกลัว เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาเรื่องความศรัทธาของ Eric Fromm ในหนังสือ Man for Himself และได้กล่าวไว้ในงาน The Revolution of Hope ว่า ความหวังย่อมอยู่บนพื้นฐานของความศรัทธา การที่คนมุ่งความสนใจไปที่เทคโนโลยีและวัตถุมากเกินไปทำให้เกิดการลืมนั่นเอง ศาสนาและคุณค่าของชีวิต ความสามารถที่จะเข้าใจหรือแม้กระทั่งแสดงออกถึงอารมณ์ที่ลึกซึ้ง เครื่องจักรที่คนสร้างขึ้นมานั้นจะมีอำนาจมากจนสามารถพัฒนาโปรแกรมของคนได้จนกระทั่งมีความสามารถที่จะคาดเดาความคิดของคนได้ ด้วยระบบเศรษฐกิจที่ดีทำให้เราเป็นผู้บริโภคแบบฝ่ายรับอย่างเต็มที่ และในงาน The Fear from Freedom กล่าวถึงด้วยคำถามที่ว่าทำไมมนุษย์เราถึงกลัวการอยู่อย่างโดดเดี่ยว องค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งคือความจริงที่ว่าคนไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้โดยปราศจากความร่วมมือกันไม่ว่าจะเป็นเหตุผลที่จะ

ต่อต้านศัตรูหรือฝ่ายตรงข้ามหรือภัยอันตรายจากธรรมชาติ เช่นนั้นแล้วเราจึงจะทำงานหรือเป็นผู้ผลิตได้ เรารู้จักการช่วยเหลือหรือร่วมมือกันนี้ตั้งแต่เรายังเป็นเด็กเล็ก ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลนี้มักจะมีความหมายคือท้ายที่สุด(end)แต่ก็ไม่ท้ายสุดในตัวมันเอง

- รองศาสตราจารย์สุวิทย์ ชีรสอวน ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อีสานในหลายด้านที่น่าสนใจ โดยเฉพาะประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองและประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ในงานวิจัยประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน 2488-2544 พบว่า “ ศักยภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนอีสานในปัจจุบันแม้ในภาพรวมจะลดลงจากในยุคก่อนพิษพหุนาธิปไตยเพราะต้องพึ่งพิงเงินทุนเทคโนโลยีและตลาดจากภายนอกชุมชนมากขึ้น แต่ยังเหลือศักยภาพอีกอย่างน้อย 5 ประการ คือ 1.ทรัพยากรธรรมชาติ คือ ที่ดิน ครัวเรือนร้อยละ 81.8 มีที่ทำกิน..ครัวเรือนร้อยละ 58.7 ยังหาอาหารจากธรรมชาติ ร้อยละ 90.7 ยังใช้พื้นซึ่งหาได้โดยไม่ต้องซื้อ 2.ความสามารถในการปรับเปลี่ยนอาชีพ แรงงานบางส่วนของครัวเรือนไปทำงานอาชีพนอกเกษตรบางส่วนทำอาชีพผสม ส่วนผู้ที่ยังทำเกษตรก็มีการปรับตัวใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มผลผลิตต่อไร่ เพื่อประหยัดพลังงานและเวลา ทำให้มีความมั่นคงในการผลิตอาหารมากขึ้น.. 3. การรวมกลุ่มเป็นองค์กรชาวบ้านในรูปของกลุ่มออมทรัพย์ ร้านค้าชุมชน สหกรณ์การเกษตรฯลฯ ทำให้ชาวบ้านเข้มแข็งขึ้น บางชุมชนพัฒนาเป็นเครือข่าย ช่วยเหลือกันออกไปนอกชุมชนหลายสิบหมู่บ้าน 4. ชาวอีสานมีความขยันอดทนและอดออมสูงโดยออมทั้งในรูปผลผลิตและเงิน เฉลี่ย 28,577/ครัวเรือน/ปี หรือร้อยละ 40.8 ของรายจ่าย 5. ชาวอีสานมีความรักความผูกพันในครอบครัว บ้านเกิดและอาชีพการเกษตรสูงเป็นวัฒนธรรมที่ทำให้ศักยภาพของเศรษฐกิจชุมชนยังเข้มแข็งอยู่” และยังได้กล่าวถึงสิ่งที่มีอิทธิพลต่อความคิดความรู้สึกของชาวอีสานเกี่ยวกับ กฎผู้มีบุญซึ่งทางราชการไทยต้องปราบถึง 9 ครั้งในช่วงระยะเวลา 260 ปี (พ.ศ. 2242-2502) ดังเช่น หมอลำโสภาได้พยากรณ์อนาคตของอีสานไว้หลายเรื่อง เช่น “ม้าสีโปงเขา เสือช้อออกดอก” “ โบกกุ่มกัณฑ์ ลิบวันจึงเปิดเทยหนึ่ง แต่บ่มีไผ่เป็นหนี่กัณ” “กระดายน้อนสองนิ้วใครก็ซื้อเป็นพัน ผู้มีหลายก็ซื้อหลาย ผู้มีน้อยก็ซื้อน้อย ผัวก็ซื้อเป็น เมียก็ซื้อเป็น ลูกก็ซื้อเป็น”ในงานเขียนเรื่องประวัติศาสตร์อีสาน 2322-2488 นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงประเด็นอื่นที่สำคัญ เช่นเรื่องการเก็บส่วยและการสักเลขของชาวอีสานไว้อย่างละเอียด ในเรื่องของการเสียภาษีให้แก่รัฐบาลนั้นนำมาซึ่งความยากลำบากแก่คนอีสานและเสมือนการตอกย้ำให้ยากลำบากมากกว่าเดิม

บทที่ 4

ผลการศึกษา

ฮิตสิบสองครองปู่ถือมาไม่เคยขาด ไม่ปล่อยวาง ให้ลูกหลานจงอย่าเป็นผู้ล้มชาติ ประมาทคุณ เป็นคำแต่เก่าก่อนพ่อแม่สอนมา งานบุญฮิตสิบสองหรืองานประเพณีทั้งสิบสองเดือนของคนอีสานและมักพูดคล้องจองกันว่าฮิตสิบสองครองสิบสี่ ครองสิบสี่คือการถือครองแนวปฏิบัติ 14 ประการ อีกทั้งยังมีพญาที่อย่างน้อยที่สุดคนอีกอีสานรุ่นใหม่นี้รู้อย่างน้อย 2-3 พญา แท้จริงแล้วพญามีมากมายหลายบททั้งที่มีการบันทึกไว้และพูดกันทั่วไปยังไม่ได้บันทึก ฮิตสิบสองนี้เป็นเส้นเลือดของชุมชน เมื่อคนในหมู่บ้านปฏิบัติร่วมกันสิ่งที่แสดงออกผ่านพฤติกรรมนั้นเป็นจิตได้สำนึกร่วม จิตได้สำนึกร่วมจะทำงานได้ดีเมื่อมีพิธีกรรมทางศาสนา ฮิตทั้งสิบสองเดือนนี้ล้วนมีศาสนาเป็นหัวใจสำคัญในการประกอบพิธีกรรมงานฮิตและทั้งหมดที่จะกล่าวถึงนี้คือจิตได้สำนึกร่วมของชุมชนคนอีสานแถบจังหวัดสกลนครและนครพนมซึ่งมีการทำนาเป็นวิถีชีวิตดำเนินมาแต่ดั้งเดิม ถึงแม้ปัจจุบัน เงินจะราคาสูงแต่คุณค่าของชาวนากลับลดน้อยลง โดยเฉพาะชาวนาที่ทำนาได้ตามฤดูกาลหรือปีละสองครั้งก็ตาม ทำให้ต้องแยกย้ายไปทำงานต่างถิ่น

ฮิตสิบสองไม่ได้เป็นมาตรวัดความรวยหรือเงินด้านเศรษฐกิจของชุมชนเลย แต่เป็นความร่ำรวยด้านจิตใจที่กลุ่มคนเล็กๆกลุ่มหนึ่งทำให้กับบ้านเกิดของเขาและไม่ได้ทำเพียงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในหมู่บ้านแต่ทุกคนช่วยกันร่วมกันจัดงานบุญบ้านของตนจนประสบความสำเร็จเป็นอย่างดีในทุกๆงานบุญในทุกๆหมู่บ้าน หมู่บ้านเป็นเพียงหน่วยหนึ่งในตำบล ตำบลก็เป็นเพียงส่วนเดียวของอำเภอ ในตำบลหนึ่งๆก็ประกอบด้วยหลายหมู่บ้าน แต่ทั้งหมดแสดงถึงจิตใจอันเดียวกัน

บุญเดือนอ้าย บุญเข้ากรรม

เป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่แต่ไม่เอิกเกริกเพราะเป็นการร่วมกันปฏิบัติกรรมฐานของพระสงฆ์ (ประมาณ 10 รูปขึ้นไป) ชาวบ้านถือว่าการทำบุญในช่วงนี้จะได้นิยามมากทั้งการบวชนกขัมมะและการมาทำบุญใส่บาตร ชาวบ้านร่วมบริจาคข้าวสาร ผลไม้ ผัก ฯลฯ มารวมไว้ในครัว ช่วยกันจัดเตรียมสถานที่ เป็นเจ้าภาพอาหารและน้ำปานะในแต่ละวัน

การปฏิบัติกรรมฐานจะอยู่ในที่โล่งหรือสวนป่าของวัด โดยแบ่งเป็นส่วนคือส่วนพระกับฆราวาส ทุกคนจะมีกลดของตนเอง บางครั้งแม้ฝนตกก็ต้องปฏิบัติภาวนาในกรณั้น ชาวบ้านมีความรู้สึกว่าการได้ร่วมปฏิบัติกรรมฐานกับพระสงฆ์ทั้งหลายที่มาารวมกัน(โดยที่ชาวบ้านไม่ต้องนิมนต์เอง เจ้าอาวาสจะนิมนต์หรือเป็นประกาศ)เผชิญแดดฝนเหมือนหรือร่วมกับพระผู้ปฏิบัติจะได้

อานิสงส์มาก พระสงฆ์เข้าปริวาสกรรมตลอด 10 วัน พระสงฆ์ที่มาเข้ากรรมฐานจะสวดออกปริวาสกรรมทีละองค์ต่อหน้าคณะพระสงฆ์ ปัจจุบันนี้ไม่ได้ทำงานบุญนี้กันทุกหมู่บ้านแต่จะมีการจัดงานบุญนี้ในบริเวณหมู่บ้านใกล้เคียงกันซึ่งจะจัดทุกปี

บุญเดือนยี่ บุญกองข้าว

การบริจาคข้าวเปลือกของสมาชิกในหมู่บ้านเพื่อให้ชาวบ้านได้ยืมไปบริโภค ยืมไปขาย ส่วนดอกเบี้นั้นให้คืนเป็นข้าวในปีถัดไปและจะคืนเท่าไรนั้นแต่ละหมู่บ้านไม่เหมือนกันแล้วแต่จะตกลงกันภายในหมู่บ้านตน และนำบางส่วนไปขายเพื่อซ่อมแซมวัดของหมู่บ้านทั้งนี้จะมีคณะกรรมการที่ชาวบ้านร่วมกันตั้งคอยดูแลตรวจสอบเรื่องนี้โดยเฉพาะ

หมู่บ้านอยู่ติดกันก็อาจเรียกชื่อบุญนี้ต่างกัน คือ บุญกองข้าว บุญปะทายข้าวเปลือก เฮ็ดบุญข้าว ก่อนวันรวมหรือมื่อโฮม(วันที่ชาวบ้านมารวมกันทำบุญ) ชาวบ้านจะแบ่งกันเป็นสาย เดินพร้อมรถกระบะเปิดดนตรีร้องรำทำเพลง ดิฉันเองเพื่อบอกว่าขบวนมาถึงแล้ว ชาวบ้านก็จะนำข้าวเปลือกใส่กระสอบบ้างใส่ถังบ้างบริจาคเข้าเป็นส่วนกลางให้หมู่บ้านของตน เสร็จแล้วทีมที่แบ่งเป็นสายก็จะนำข้าวที่ได้ไปรวมกันที่วัดหรือศาลาประชาคมแล้วแต่ความตกลงของหมู่บ้าน บางหมู่บ้านศาลาประชาคมเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมงานบุญหรือประชุม บางหมู่บ้านศาลาประชาคมใกล้ร้างเพราะงานต่างๆก็ยังไม่ไปรวมกันที่วัดเหมือนเดิม ชาวบ้านช่วยกันจัดสถานที่ ตั้งโต๊ะหมู่บูชานำสายสิญจ์เวียนรอบกองข้าวจนถึงอาสนะของพระสงฆ์เพื่อให้ท่านเจริญพุทธมนต์ นำข้าวมากองรวมกันและหลายส่วนใส่กระสอบจัดเรียงเป็นระเบียบ มีตราขัง สมุดบัญชีผู้บริจาคข้าวพร้อมจำนวน สมุดบัญชีผู้สมทบทุนเป็นเงิน ตอนเช้าของวันรวมชาวบ้านนำข้าวมาร่วมบริจาคและนำมาใช้หนี้ก็มี คณะกรรมการก็นำขึ้นตราขังเพื่อจดบันทึกน้ำหนัก ถัดจากนั้นผู้คนมารวมกันใส่บาตร พระสวดมนต์เจริญพุทธมนต์ ถวายภัตตาหาร กินข้าวร่วมกัน เสร็จแล้วบวชศรีสู่ขวัญข้าวและสู่ขวัญคน คณะกรรมการนำข้าวทั้งหมดไปรวมเก็บไว้ที่ยุ้งข้าวของหมู่บ้าน บางแห่งยุ้งข้าวอยู่ที่ในตัวหมู่บ้าน เช่น กลางหมู่บ้าน ใกล้ลานหมู่บ้าน แต่หลายแห่งก็อยู่ในวัด ตอนเย็นมีการจัดงานเลี้ยงเล็กๆพร้อมรางวัล

บุญเดือนสาม บุญข้าวจี

ช่วงนี้นำข้าวขึ้นยุ้งหมดแล้ว บางบ้านผู้หญิงในบ้านสู่ขวัญแม่โพสพขึ้นยุ้งข้าวบ้านตนแล้ว ข้าวใหม่ที่ได้จากการเก็บเกี่ยวในปีนี้ก็ได้อีกแล้ว ข้าวใหม่นี้จึงจัดเตรียมถวายพระในงานบุญข้าวจี ช่วงเดือนสามหรือเดือนกุมภาพันธ์ธันวาคมชาวบ้านนิยมจีหรือปิ้งข้าวเหนียวกินกัน

เพราะความอุ่นในบั้นข้าวหลังจีแล้วทำให้ข้าวอ่อนนุ่มและร่างกายอบอุ่นขึ้น ชาวบ้านนำข้าวสารมารวมกันในตอนเช้า นึ่งข้าวเหนียวปั้นเป็นก้อนกลมโรยเกลือ ชุบไข่(ไข่ขาวไข่แดงดีให้เข้ากัน)ให้ทั่ว แล้วจีไฟให้ไข่สุกเหลืองหอม ถวายพระพร้อมอาหารอื่นๆ

บุญเดือนสี่ บุญเผาต

บุญใหญ่บ้านเฮา นอกจากวันงานหลักที่มีขบวนแห่พระเวสสันดรกลับเมืองแล้วยังมีงานย่อยในงานบุญเผาตที่สำคัญอีก เริ่มด้วยตั้งแต่สี่ ชาวบ้านมารวมกันเดินแห่ไปเชิญพระอุปคุตที่สระน้ำหรือหนองน้ำของหมู่บ้านขึ้นมากบฏรักษาไม่ให้สิ่งไม่ดีเข้ามากล้ำกลายหมู่บ้าน ไม่ให้เกิดเหตุไม่ดีขณะจัดงานบุญนี้ หลังจากทำพิธีอันเชิญพระอุปคุตขึ้นจากสระน้ำแล้ว(พระอุปคุตบางหมู่บ้านเป็นพระ บางหมู่บ้านเป็นผู้อาวโสในหมู่บ้านโดยชาวบ้านจะเลือกผู้มีศีลมีธรรม ไม่กินเหล้าเมายาหรือเป็นคนดีนั่นเองมาเป็นพระอุปคุต ผู้แสดงเป็นพระอุปคุตลงไปอยู่ในน้ำจริงๆแล้วชาวบ้านนำขันห้ารูปเทียนดอกไม้ไปไหว้บูชาอันเชิญท่านขึ้นมา บางคนคอยอยู่ที่บ้านตนโดยเตรียมขันห้าของตนเพื่อไปบูชาและอันเชิญพระอุปคุตเมื่อขบวนแห่เดินมาถึงก็เข้าร่วมด้วย เวลาไปถึงสระน้ำ มีพ่อจ๋าก่ล่าวอาราธนาอันเชิญ) หน้าขบวนพระอุปคุตผู้ใหญ่บ้านจะยิงปืนขึ้นฟ้า ชายหนุ่มตีฆ้องวงใหญ่ ชาวบ้านสองข้างทางเตรียมถึงหรือขันน้ำ พอท่านเดินผ่านก็ใช้รดน้ำและจุดปะทัด ในเขามืดหมู่บ้านที่มีเพียงไฟจากเสาไฟไม่กี่ต้นเต็มไปด้วยเสียงดังของปืน ฆ้อง ประทัด พลุ เสียงยินดีของผู้คน ที่ประตั่ววัดพระสงฆ์ต้อนรับประพรมน้ำให้ผู้คนในขบวนแห่ พอถึงหอเล็กๆในบริเวณวัดที่ชาวบ้านจัดสร้างเสร็จแล้วอันเชิญพระอุปคุตประจำบนศาล โดยนำจีวร(ที่ผู้อาวโสใส่ทับเสื้อผ้า) รองเท้า ไม้เท้า พร้อมเครื่องบูชาไว้บนหอพระอุปคุต

ชาวบ้านในหมู่บ้านเลือกคนในหมู่บ้านมาแต่งกายเป็น พระเวสสันดร พระนางมัทรี กัณหาชालิ ชุชก พระเจ้าสัตยชัย พระนางมุสดี นางสนม โดยไปจัดทำพิธีกันในป่าของหมู่บ้านเลือกบริเวณที่คนจะไปรวมกันและนั่งได้ จิงผ้าเผาตผืนยาวหลังอาสนะคณะสงฆ์ ทำพิธีทางศาสนาอันเชิญพระเวสสันดรคืนเมือง มีการสวดขวัญพระเวสสันดรอย่างไพเราะ มีผู้คนในหมู่บ้านมาร่วมกันเชิญท่านกลับเมือง บางหมู่บ้านมีช้างม้าที่ตกแต่งสวยงามเลียนแบบของจริง แต่บางหมู่บ้านให้พระเวสสันดรนั่งช้างจริง ปลูกผ้าเผาตที่ขึงยกถือเดินเพื่อไปเวียนสามรอบที่อุโบสถพร้อมขบวนอันเชิญตอนถือผ้าเผาตผู้คนหลังไหลทั้งวัยรุ่น ผู้ใหญ่ ชายหญิงเพื่อร่วมจับผ้าจนแทบไม่มีช่องว่าง ผู้เฒ่าผู้แก่ส่วนมากถือเครื่องบูชาหน้าขบวน แล้วขึ้นศาลาทำพิธีต่อ หลังจากนั้นก็เป็นการสวดมาลัยหมื่นมาลัยแสนจนดึก ขบวนในงานบุญเผาตนี้จะขาดเสียงดนตรีที่เป็นท่วงทำนองอีสานโดยเฉพาะแคน

พิน ไปลงไม่ได้เลยทั้งเล่นสดและเล่นเทป เสียงดังสนั่นไปทั่วทุกทิศทาง ตอนกลางคืนมีอีกทั้งมี มหรสพคบกัน(มีหนัง รำวง หมอลำซึ่ง ขาของกิน คนตรี)ตลอดสามคืน

วันที่สองการแห่ข้าวพันก้อน ชาวบ้านรวมกันไปแห่ตอนตี4 พร้อมเครื่องบูชา รูปพันดอก เทียนพันเล่ม ดอกไม้พันดอก ข้าวเหนียวปั้นเป็นก้อนเล็กๆจำนวนพันก้อน แห่เวียนรอบอุโบสถ สามรอบ เสร็จแล้วอาราธนาพระเทศน์เทศและเสร็จการเทศน์ตอนดึก

วันที่สามแห่กัณฑ์หลอน เป็นวันเก็บกระดูกพราหมณ์(ซุชก) ชาวบ้านตั้งกองบุญส่วนมากทำ เป็นคุ่มหรือเป็นหมูโดยทำเป็นหมูหรือคุ่มละต้น บางหมู่บ้านมีสองหมู แห่กองบุญรอบหมู่บ้าน เพื่อให้คนร่วมทำบุญ เมื่อแห่รอบหมู่บ้านเสร็จก็นำกองบุญเข้าวัด เมื่อไปถึงวัดพอดีเป็นช่วงที่พระ รูปไหนกำลังเทศน์อยู่ก็ต้องถวายพระรูปนั้น พระจะทำพิธีบังสกุลและจุดใบไม้พ้อเป็นพิธี(เผา พราหมณ์) ช่วงเย็นทำพิธีไปส่งพระอุปคุตแล้วปล่อยนกปล่อยปลา

งานบุญนี้ถึงจะเป็นหมู่บ้านเล็กๆแต่ก็ทำได้อย่างใหญ่และสนุกสนาน ชาวบ้านทำงานกันเป็น ทีม งานบุญนี้เป็นที่ดึงดูดโดยเฉพาะผู้เฒ่าผู้แก่

บุญเดือนห้า บุญสงกรานต์

ถือน้ำหอม น้ำดอกไม้ไปรดพระธาตุ สรงน้ำพระ วันนี้เป็นวันที่ทุกคนมาพร้อมหน้าพร้อม ตาไม่ว่าจะไปทำงานไปเรียน ณ ที่ใดก็จะกลับมาบ้าน เปรียบเหมือนบุญบ้านที่เดียวทุกครอบครัว เปิดเพลงร้องรำสนุกสนาน บางทีญาติพี่น้อง(ตระกูลเดียวกัน)รวมกันเป็นหนึ่งครอบครัวใหญ่ จัด งานที่ลานของครอบครัวใดครอบครัวหนึ่งหรือลานบ้านของกลุ่มญาติ ทำอาหารกินกันร้องเพลง ฟ้อนรำ ทุกหมู่บ้านในช่วงวันสงกรานต์นี้มีความครื้นเครงมากทั้งเสียงคนเสียงเพลงดังทั้งหมู่บ้าน กลิ่นอาหารหอมอบอวล คนในหมู่บ้านก็ไปเยี่ยมเยียนทักทายกันเพราะหลายคนนานๆจะได้กลับ บ้าน

นอกจากทำบุญที่วัดแล้ว อาจมีกิจกรรมอื่นๆอีกเช่น รำวง หมอลำซึ่ง สอยดาวโดยพระจะให้ ของที่ญาติโยมนำมาถวายแล้วท่านไม่สามารถใช้ได้หมด แต่งานเหล่านี้จะใช้เวลาไม่นานนักเพราะ ทุกคนจะอยู่บ้านตนเองมากกว่า

บุญเดือนหก บุญบั้งไฟ

งานบุญเดือนหกนี้เป็นงานที่ผู้ชายได้แสดงความสามารถของตนเต็มที่และถือว่าเป็นงาน ของลูกผู้ชาย มีการจัดทำบั้งไฟหรือบั้งไฟกันหลายวันโดยแบ่งเป็นคุ่ม บางครั้งหมู่บ้านใกล้เคียงก็

ขอมาร่วมด้วย ในระดับหมู่บ้านบั้งไฟจะมีขนาดเล็กเรียกว่าบั้งไฟวา ตอนเช้าเป็นพิธีสงฆ์ เสร็จแล้ว มีขบวนแห่เล็ก ๆ นำบั้งไฟไปยังจุดนัดหมายเพื่อเก็บรวมบั้งไฟจากคุ้มต่างๆ ไว้จุดในวันรุ่งขึ้น

เดี๋ยวนี้หลายหมู่บ้าน โดยเฉพาะหมู่บ้านขนาดเล็กจะไม่มีบุญนี้แล้วเพราะเมื่อแบ่งเป็นคุ้มแล้ว จำนวนคนไม่พอในการทำบั้งไฟหรือนำบั้งไฟไปยัง โดยเฉพาะชายหนุ่มเนื่องจากไปเรียนไปทำงาน ถิ่นอื่น แต่ได้ร่วมกับอำเภอข้างในนามตำบล ใช้ทุ่งนาเป็นสถานที่จุดบั้งไฟ ชาวบ้านมาร่วมลุ้นความไกลของบั้งไฟ บางคนมาขายส้มตำปลาหมึกย่าง บางคนมาเป็นครอบครัวนำอาหารการกินมานั่งชม ถ้าบั้งไฟคุ้มไหนไม่ไปไกลหรือติดไฟก็จะโดนวิ่งไล่จับโยนลงบ่อโคลน ผู้คนมวลขึ้นโฮแซว

บุญเดือนเจ็ด บุญไหว้เจ้าปู่

ตั้งแต่เช้าชาวบ้านจะพากันไปทำความสะอาด ซ้าง ม้า วัว ทหาร เสนาบดี นางรำรวมถึง รูปปั้นรูปเจ้าปู่ บุญไหว้เจ้าปู่ ไหว้มเหศักดิ์หลักเมือง ไหว้ปู่ตา การเรียกชื่อนี้แล้วแต่คุ้มหรือเผ่า ศาลเจ้าปู่ตั้งอยู่ในป่าเจ้าปู่จะไม่ตั้งอยู่ในวัดยกเว้นบางหมู่บ้านที่มีวัดมาสร้างขึ้นภายหลังแต่ก็เห็นน้อยมาก แต่ก่อนชาวบ้านจะนำไก่หรือหมูไปฆ่าในบริเวณป่าใกล้ศาลเจ้าปู่ เดิวนี้อีกยังมีการทำ เช่นนี้อยู่บ้าง ชาวบ้านจะตกลงกันให้คุ้มใดคุ้มหนึ่งเป็นผู้เตรียมอาหารสำหรับถวายเจ้าปู่และเลี้ยงคนทั้งหมู่บ้าน แล้วแต่คุ้มว่าตกลงจะฆ่าไก่ หมู วัว เพื่อปิ่นของบูชาแล้วผู้ชายทั้งคุ้มก็จะมาช่วยกัน ทำอาหารและยกไปที่ศาลเจ้าปู่ หลังจากทำพิธีเสร็จก็ล้อมวงกินข้าววงเล็กบ้างใหญ่บ้างแต่บางหมู่บ้านทุกคนล้อมวงกินด้วยกันเพียงแต่แบ่งหญิงชาย งานบุญนี้เป็นงานสำคัญมากของชุมชน คนในชุมชนจะไม่ขาดงานนี้เลยถึงแม้ไม่สบายก็ต้องฝากเครื่องบูชาเจ้าปู่ ชาวบ้านทำพิธีกรรมไหว้เจ้าปู่ โดยมีพ่อเจ้าเป็นผู้กล่าวหรือสื่อสาร สถานที่เล็กๆแห่งนี้แสดงให้เห็นตัวตนและจิตใจของชุมชนได้อย่างลึกซึ้ง ปัจจุบันใดก็ตามที่เป็นเหตุให้ชาวบ้านต้องแยกหมู่บ้านออกไปแต่สิ่งที่จะไม่ยอมแบ่งแยกเลยคือเจ้าปู่หรือศาลเจ้าปู่ วัดยังสร้างใหม่ได้แต่ศาลเจ้าปู่จะแบ่งแยกนั้นเป็นเรื่องยาก

งานบุญนี้เป็นบุญดั้งเดิมที่สุดของคนอีสานถึงจะรับพระพุทธศาสนาและเคร่งครัดในพระศาสนาแค่ไหนแต่ความเคร่งครัดในการไหว้บรรพบุรุษก็ไม่อ่อนแอลงแม้แต่น้อย

บุญเดือนแปด บุญเข้าพรรษา

ชาวบ้านมาทำบุญ ใส่บาตรกันแต่เช้า พร้อมนำเทียนที่หล่อเองมาถวาย ผ้าอาบน้ำฝน ชาวบ้านจัดขบวนแห่เทียน ถ้าหมู่บ้านไหนอยู่ใกล้องค์กรทั้งเอกชนและราชการ องค์กรนั้นก็จัดขบวนแห่เทียนเข้าวัดเช่นกัน ชาวบ้านในหมู่บ้านนั้นก็มารวมกันจัดทำอาหาร น้ำ มาบริการผู้ถวายเทียน ตลอดระยะเวลาสามเดือนชาวบ้านจะได้เดินทางไปยังวัดของพระสงฆ์ผู้ใหญ่ผู้ปฏิบัติดี

ปฏิบัติชอบในจังหวัดใกล้เคียงโดยพระภิกษุในวัดของหมู่บ้านจะเป็นผู้นำพาไป เรียกกันว่า ไป
การะวะ โดยชุมชนจะจัดเตรียมรถให้

บุญเดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน

ตั้งแต่เช้ามีด ชาวบ้านจะนำห่ออาหารเช่น ข้าวเหนียว ปลาปิ้ง ไก่ทอด ผลไม้ อ้อย ใส่ใน
ใบตองกลัดหั่วท้าย และกอกยา(บุหรี่ปั่นด้วยกระดาษแบบพื้นเอง) เลียนหมาก หมากม้วนเป็นคำใส่
ใบตองกลัดเช่นกัน ไปแขวนหรือเสียบไว้บนกิ่งไม้หรือวางไว้กับพื้นดินเพื่อให้เปรตได้มากิน ก่อน
นำอาหารไปให้เปรตบางคนตีฆ้องบอกก่อน บางหมู่บ้านมีคนแต่งเป็นเปรตป็นบายตามต้นไม้คอย
แย่งชิงอาหาร ส่งเสียงร้อง เสร็จแล้วจุดเทียนที่หน้าธาตุเก็บกระดูกญาติของตนเผ่ห่ออาหารออก จุด
ธูปแล้วเรียกผีหรือวิญญาณของญาติมากินอาหารเหล่านี้ สิ่งเหล่านี้ต้องทำก่อนฟ้าสว่างเมื่อฟ้ามี
แสงอาทิตย์แล้วดวงวิญญาณจะออกมาไม่ได้ ช่วงเช้าไปทำบุญใส่บาตร ถวายภัตตาหาร กรวดน้ำ
บางคนก็เตรียมข้าวของมาเพื่อให้พระสวดอุทิศให้ญาติตนเอง เป็นวันที่ท่าน(ยมทูตหรือผู้ดูแลดวง
วิญญาณ)ปล่อยดวงวิญญาณให้ออกมาสู่โลกมนุษย์

บุญเดือนสิบ บุญข้าวสาก

มีลักษณะคล้ายกับบุญข้าวประดับดิน แต่จะมีพิเศษที่ทำข้าวกระยาสารทถวายพระ บางแห่งก็
เป็นข้าวเม่าคลุกน้ำตาลและมะพร้าว ชาวบ้านแต่ละหลังจัดเตรียมห่ออาหารคาวหวานบางหมู่บ้าน
ใส่ใบตองทั้งหมู่บ้านบางแห่งใส่ใบตองบ้างใส่ถุงพลาสติกบ้างแล้วจัดเป็นตะกร้าของใครของมัน
เขียนชื่อญาติที่จะอุทิศส่วนกุศลหรือนำอาหารเหล่านี้ไปให้ นำไปวางรวมกันโยงสายสิญจ์เพื่อให้
พระสวดบังสุกุล หลังทำพิธีทุกคนไปยังหน้าธาตุของญาติพี่น้องสามิภรรยาที่ล่วงลับแล้วเผ่ห่อ
อาหาร น้ำ(อาจเป็นน้ำอ้อยคั้น ชูกำลัง) ห่อคำหมาก กอกยา แล้วจุดธูปเชิญวิญญาณมากิน บางคนมา
เป็นครอบครัวนั่งล้อมวงกินอาหารร่วมกันหน้าธาตุญาติของตน พุดคุยสนุกสนานทักทายคนเป็น
และคนตายที่อยู่ข้างๆ บางคนแม่มาทำบุญนี้ทุกปีแต่ปีนี้ลูกสาวมาแทนเพราะต้องไปเผ่อาหารหน้า
ธาตุแม่ วันนี้ถือเป็นวันที่วิญญาณจะต้องกลับไปสู่โลกของตน

บุญเดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา

ชาวบ้านจุดเทียน ประทีป หน้าบ้านตน บางหมู่บ้านมีมหรสพในวันนี้ด้วยมีการจุดประทัด
จุดพลุอย่างสวยงาม ตอนเช้าไปทำบุญที่วัด รับศีล เสมือนเป็นวันเริ่มต้นใหม่ของชาวบ้าน ตอน
กลางคืนแต่งตัวสวยงามไปรวมกันที่วัดเพื่อเวียนเทียนและฟังพระเทศน์ อีกด้านหนึ่งบางหมู่บ้าน

ตอนเย็นวันออกพรรษาเจียบมากเหมือนไม่เห็นผู้คนทั้งนี้ไปรวมกันอยู่ที่วัด บางวัดจะมีความ
ครื้นเครงเป็นพิเศษเพราะชาวบ้านไปช่วยกันทำข้าวยาकुถวายพระ

บุญเดือนสิบสอง บุญกฐิน

ตลอดถนนเข้าหมู่บ้านจะประดับด้วยธงศาสนา(สีเหลืองตรงกลางเป็นธรรมจักร) และธงชาติ
คู่กัน บางช่วงเป็นธงขนาดใหญ่บางช่วงเป็นธงเล็ก ถนนก็ทำให้สะอาดมากกว่าปกติ บ้านที่อยู่ตาม
ริมถนนทำบริเวณบ้านให้สะอาดสวยงาม รวมทั้งประดับ จัดสถานที่ภายในบริเวณวัด ศาลาวัด
อุโบสถให้สวยงามเรียบร้อยประกอบด้วย ธงกฐิน ต้นกล้วย ต้นอ้อย ทะนานมะพร้าว ก่อนวันกฐิน
ชาวบ้านชาวบ้านไปรวมกันที่วัด เพื่อจัดเตรียมเครื่องบูชาเช่น ชันหมากเบ็ง(พานดอกไม้รูปเทียนทำ
ด้วยใบตอง) เตรียมอาหารการกินสำหรับผู้มาร่วมงาน ตั้งโต๊ะรับกองกฐินพร้อมการประกาศ
รายนามผู้ร่วมทำบุญ เตรียมลำโพงเครื่องเล่นดนตรี ฯลฯ กองกฐินมีทั้งของหมู่บ้าน ของคุ้มและ
ส่วนตัว(โดยบอกหรือแฝงบุญกับเพื่อนในหมู่บ้านอื่นหรือที่ทำงานเดียวกัน) หน่วยงานเอกชนหรือ
ราชการที่อยู่ในพื้นที่หรือใกล้เคียงหมู่บ้านก็จะร่วมจัดกองกฐินเพื่อมาร่วมถวายด้วย เช่น กฐินอ.บ.ค.
กฐินปะปา

ในวันแห่กฐินชาวบ้านแต่งตัวสวยงามเรียบร้อยตั้งแต่ถึงวัยชรา หลายคนแต่งตัวด้วยชุดขาว
หน้าขบวนมีคนทำหน้าที่กวาดถนนทั้งด้านซ้ายและขวานำขบวน ตามด้วยตีฆ้องวงใหญ่
พระพุทธรูป ธงกฐิน ผ้ากฐิน สบง จีวร เทียน กองกฐิน ใครต้องการจะทำบุญด้วยสิ่งใดก็ถือหรือ
แบกสิ่งนั้นไปพร้อมขบวน เช่น เสื้อสาธ หมอน เครือกล้วย พดลม ไม้กวาด มะละกอ ส้มโอ
หลอดไฟ ดอกไม้ประดิษฐ์ ฯลฯ ขณะเดินก็ตีเฉพาะฆ้องไปด้วย เมื่อถึงหน้าประตูทางเข้าวัดพระ
ท่านจะยืนรอรับแล้วพรหมน้ามนต์ให้ขบวนกฐินที่กำลังเดินเข้าวัด ขอยกตัวอย่างหมู่บ้านหนึ่งเมื่อ
ขบวนแห่เดินถึงประตูวัดผู้คุมเครื่องเสียงเปิดเพลงด้วยแรงแห่งรัก ทันทีเนื้อเพลงนี้บ่งบอกถึงวิถี
ชีวิตและจิตใจของคนอีสานอย่างแท้จริง ชาวบ้านแห่รอบอุโบสถหรือศาลาวัดสามรอบ เสร็จแล้วนำ
สิ่งต่างๆเหล่านี้ขึ้นศาลาทำพิธีทางศาสนาและฟังพระเทศน์ หมู่บ้านบางแห่งมีกองกฐินจาก
ต่างจังหวัดมาถวาย แต่ถึงอย่างไรก็ยังทำกองกฐินของตนอยู่

จิตใต้สำนึกร่วม (Collective Unconscious)

โครงสร้างของจิตใจ (structure of psyche) แบ่งออกเป็น 3 ส่วนคือ จิตสำนึก(conscious
mind) จิตสำนึกส่วนบุคคล(personal unconscious) และจิตใต้สำนึกร่วม(collective unconscious) 1.
จิตสำนึกหรืออาจเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าอีโก้ (ego หรือ ego conscious) เกิดจากความรับรู้ตัวในการรับรู้

ความจำ ความคิดและความรู้สึก อีโก้ เปรียบเหมือนสติที่จะนำพาสิ่งที่กำลังทำ(รับรู้ คิด จำ รู้สึก)ให้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องอีโก้จึงเป็นศูนย์กลางของจิตสำนึก 2. จิตสำนึกส่วนบุคคล จิตใต้สำนึกส่วนนี้ครั้งหนึ่งเคยอยู่ในส่วนที่เป็นจิตสำนึกมาก่อนแต่อาจโดนกดไว้ แทนที่ด้วยสิ่งอื่น หลงลืมไป ไม่ใส่ใจหรือสิ่งนั้นอาจจะไม่มีพลังเพียงพอที่จะเข้าถึงจิตสำนึกได้ จิตใต้สำนึกส่วนบุคคลมีปม (complex) เป็นแก่นสำคัญ หลายปมอาจเกิดขึ้นได้ในคนหนึ่งคนทั้งนี้ปมไม่จำเป็นที่จะต้องมีความหมายในด้านลบ ปมเป็นกลุ่มของความรู้สึกที่ประกอบไปด้วย ความนึกคิด(ideas) ความคิด(thoughts) และสัญลักษณ์(image) ทั้งสามองค์ประกอบนี้เมื่อรวมกันเป็นกลุ่มแล้วจะทำงานอย่างมีประสิทธิภาพเนื่องจากจะสัมพันธ์กับต้นแบบ(archetype) เช่น ปมแม่(mother complex) เกิดจากประสบการณ์ของเผ่าพันธุ์ที่เกี่ยวข้องกับแม่ครั้งเมื่อสมัยคนเรายังเป็นเด็ก ถ้าบุคลลิกภาพของคนไหนได้รับอิทธิพลหรือควบคุมโดยลักษณะของแม่คนคนนั้นจะมีปมแม่มาก ปมแม่นี้จะมีอิทธิพลต่อบุคลลิกภาพซึ่งคนนั้นจะแสดงออกอย่างอัตโนมัติไม่ว่าไม่ว่าจะเป็น การพูดของแม่ ความรู้สึกของแม่ และลักษณะของแม่จะมีผลอย่างมากต่อจิตใจ ฉะนั้นความคิด ความรู้สึกและการกระทำจะนำโดยกรอบแนวคิดของแม่คน ปมแม่นี้ก็ควบคุมบุคลลิกภาพและกลายเป็นจิตใจของคนๆนั้นในที่สุด แต่บางครั้งปมนี้ก็กลายเป็นด้านลบได้อีก ทั้งสามารถควบคุมพฤติกรรมของคนได้ ถ้าเป็นเช่นนี้อาจทำให้เกิดปัญหาทางจิตได้ เราสามารถสังเกตปมซึ่งอยู่ในส่วนของจิตใต้สำนึกนี้ได้จากความฝัน จินตนาการและช่วงไม่มีสติหรือรอยต่อระหว่างจิตสำนึกและจิตใต้สำนึก 3. จิตใต้สำนึกร่วม เป็นส่วนที่อยู่ลึกที่สุด ส่วนที่อยู่ในจิตใต้สำนึกนี้อาจเคยอยู่ในจิตสำนึกหรือไม่เคยเลยก็ได้ จิตใต้สำนึกส่วนนี้จะต่างจากจิตใต้สำนึกส่วนบุคคลเพราะไม่ได้มีผลหรือเกิดขึ้นเฉพาะบุคคลและสิ่งที่อยู่ในจิตใต้สำนึกส่วนบุคคลโดยหลักใหญ่เคยอยู่ในจิตสำนึกแล้วเกิดจากการหลงลืมและการกดทับไว้ในทางตรงกันข้ามสิ่งที่อยู่ในจิตใต้สำนึกร่วมกลับไม่เคยอยู่ในจิตสำนึกเลยอีกทั้งไม่ใช่สิ่งที่ได้รับมาเฉพาะบุคคลแต่เป็นมรดกตกทอด จิตสำนึกไม่ได้ใส่ใจสิ่งที่อยู่ในจิตใต้สำนึกเหล่านี้ จิตสำนึกในกระบวนการของเหตุผลอาจสะกดหรือควบคุมจิตใต้สำนึกทำให้รูปแบบที่แท้จริงของจิตใต้สำนึกผิดเพี้ยนไป โรคทางจิตต่างๆ ความคิดหลอน เกิดจากการไม่สนใจต่อกระบวนการของจิตใต้สำนึก ฉะนั้นสำหรับ Jung แล้วการรักษาหรือทำให้จิตสำนึกและจิตใต้สำนึกสมดุลเป็นเรื่องที่สำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง จิตใต้สำนึกร่วมแบ่งออกเป็นสองประการคือ ต้นแบบ(archetype) เป็นพลังที่ยิ่งใหญ่และให้ชีวิต ต้นแบบเป็นส่วนหนึ่งของจิตใต้สำนึกร่วม สามารถแสดงให้เห็นและกลายเป็นจิตสำนึกผ่านรูปเคารพและสัญลักษณ์ต่างๆ เรื่องเล่า(นิทาน นิยาย ปรัมปรา) บทกลอน บทเพลง ภาพวาด ศิลปะต่างๆ เช่น ดนตรี สัญลักษณ์ รูปเคารพ มันทาคาลา(mandala)หรือแม้กระทั่งการแสดงออกทางอารมณ์ ความฝัน จินตนาการ แต่ละวัฒนธรรมก็สร้างสัญลักษณ์หรือรูปเคารพที่มี

รูปแบบแตกต่างกันไปแต่ในบางรูปแบบของต้นแบบก็เหมือนกัน ต้นแบบไม่ได้แพร่หลายกระจายออกไปเฉพาะในงานประเพณี ภาษาหรือการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนเท่านั้น แต่สามารถเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องได้ในทุกเวลา ทุกสถานที่โดยไม่มีปัจจัยภายนอกใดๆมากระตุ้นก็ได้ และสัญชาตญาณ (instinct) ความปรารถนาทางร่างกายหรือชีวเคมีก็มีผลต่อพฤติกรรม เช่น ความต้องการเรื่องเพศ ความรุนแรง ความหิว

จิตใต้สำนึกร่วมแสดงออกชัดเจนเมื่อชาวบ้านประกอบพิธีกรรมร่วมกัน หรือความเชื่อร่วมกัน ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง จิตใต้สำนึกมิได้หมายความว่า การไม่มีสติหรือการประกอบพิธีกรรมแบบ เบลอๆหรือเชื่อในบางสิ่งอย่างแบบมึนๆ งงๆ

จิตใต้สำนึกร่วมคือ พลังงานของจิตหรือความคิด ความรู้สึก ความจำ ที่เราเก็บไว้โดยตั้งใจ หรือไม่ตั้งใจภายใต้จิตสำนึกซึ่งสิ่งที่ถูกเก็บกดไว้นี้จะแสดงออกมาโดยไม่มีจิตสำนึกควบคุมหรือ จิตสำนึกอ่อนแรงลงหรือการมาบรรจบกันระหว่างจิตสำนึกและจิตใต้สำนึก แม้กระทั่งในชีวิตประจำวันคนเราจำเป็นที่จะต้องแสดงออกและรู้จิตใต้สำนึกของตนเองด้วยไม่เช่นนั้นความ ขัดแย้งในจิตใจก็จะเกิดขึ้นได้จากความขัดแย้งที่เบาบางไปจนกระทั่งรุนแรง จิตใต้สำนึกร่วม เสมือนเป็นโคงค์เก็บร่องรอยความทรงจำที่สืบทอดพฤติกรรมต่อกันมารุ่นแล้วรุ่นเล่า มนุษย์ทุกคน มีจิตใต้สำนึกร่วมที่เหมือนกันไม่มากก็น้อย นั่นคือการประทับตราเข้าไปในจิตใจของมนุษย์ ความ กลัวในบางส่งบางอย่างที่แฝงเร้นอยู่ ทำให้ง่ายต่อการสร้างสิ่งที่อยู่เหนือความกลัวนั้นๆหรือสิ่งที่ สามารถกำจัดความเกรงกลัวทั้งหลายที่เราไม่ต้องการสิ่งนั้นๆ ความทรงจำประทับไว้อย่างฝังแน่นใน จิตใจเมื่อมีสิ่งจูงใจหรือเสริมแรงแม้เพียงเล็กน้อยเมื่อโดนสติจากประสบการณ์ชีวิตจะทำให้สิ่ง ประทับไว้นั้นโผล่ขึ้นมาสู่จิตสำนึกและจะมีผลหรืออิทธิพลต่อพฤติกรรมของคนเรา อีกทั้งเป็น มรดก เป็นพื้นฐานโครงสร้างทั้งหมดของจิตใจของเผ่าพันธุ์ ตราที่ประทับอยู่ในใจนี้ก็จะเดินทางไป กับเราทั้งชีวิตนี้และต่อไปภายหน้า จิตใต้สำนึกร่วมเป็นความทรงจำของเผ่าพันธุ์ (racial memories) การนอนหลับฝัน การสร้างจินตนาการและการนั่งสมาธิจะช่วยนำพาจิตใต้สำนึกที่เราเก็บกดไว้ อย่างตั้งใจและไม่ตั้งใจให้ออกมา ส่วนการฝันกลางวันนั้นเป็นความตั้งใจที่ทำให้สิ่งที่เก็บไว้หรื นอนเนื่องอยู่ในจิตใต้สำนึกผ่อนคลายออกมา

ถึงแม้มนุษย์วิวัฒนาการไปถึงขั้นการก้าวออกไปนอกโลกและฝึกฝนทั้งร่างกายและจิตใจให้ ก้าวผ่านความกลัวกับสิ่งที่มองเห็นและมองไม่เห็นหรือมีอุปกรณ์เพื่อช่วยกำจัดความมืดแต่ในใจ ลึกๆแล้วก็ยังมีความกลัวในสิ่งที่มองไม่เห็นและเห็นอยู่ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะว่าไม่มีสว่างจึงกลัวว่าการ มองไม่เห็นอันตรายที่จะเกิดในที่มืด แต่เสียงที่อยู่ในใจบอกว่า ลึกๆแล้ว น่ากลัว มีบางสิ่งบางอย่างที่มี พลังไม่ว่าดีหรือร้ายอยู่ในความมืดนั้นหรือในความลึกหรือความสูง การสร้างรูปแบบตัวตนของ

พลังอำนาจที่มีพลังสูงสุดหรือพลังมากกว่าสิ่งที่หว่าดกลัวและมองไม่เห็นในความมืดหรือมองเห็นก็ตาม เพื่อปราบหรือชนะในพลังร้ายหรือสิ่งที่หว่าดกลัว หรือการสร้างตัวตนของพลังร้ายหรือสิ่งที่หว่าดกลัวในรูปแบบต่างๆเช่น ยักษ์ อสูรกาย ปีศาจ สีด้าเป็นตัวแทนแห่งความลึกกลับ ชั่วร้ายหรือน่ากลัว ไม่ว่ายุคไหนมนุษย์ก็จะสร้างรูปแบบหรือตัวตนต่างๆที่มีพลังอำนาจเหล่านี้ขึ้นมาสักการะขอพร คຸ້ມครองรักษา ความกลัวในสิ่งเหล่านี้ไม่ต้องมีการสั่งสอนเพราะมีอยู่ภายใต้จิตสำนึกของมนุษย์เราอยู่แล้วถึงแม้ว่าจิตสำนึกจะหาเหตุผลมาเพื่อขจัดความกลัวเพียงใดแล้วก็ตาม

สิ่งที่คนทำความนอบน้อมและบูชาตั้งแต่เทพเจ้าแรกเริ่มก่อนการสถาปนาศาสนา ก็คือธรรมชาติ ตั้งแต่ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ ท้องฟ้า ภูเขา ต้นไม้ พืชผล สัตว์ พระจันทร์ พระอาทิตย์ ดวงดาว ฯลฯ มนุษย์บางกลุ่มจะให้ความสำคัญกับธรรมชาติบางอย่างเป็นพิเศษ เช่น ดวงอาทิตย์ที่ไม่ได้เพียงแค่ส่องแสงแต่เป็นพระอาทิตย์ผู้มีความยิ่งใหญ่กว่าสิ่งใดๆ การบูชาไฟถือว่าเป็นศาสนาเก่าแก่และดั้งเดิมดังเช่นศาสนาโซโรแอสเตอร์ และมีผู้คนหลายกลุ่มในโลกนี้ที่ยังนับถือและบูชาไฟอยู่ ปัจจุบันนี้มนุษย์ทุกเผ่าพันธุ์ก็ยังนับถือและบูชาธรรมชาติอยู่เช่นกัน ดังเช่น คนไทยบูชาขวัญข้าว คนที่อยู่แถบผู้เขาก็กะเพราพนับถือเทพแห่งขุนเขา น้ำไม่ได้มีความหมายเฉพาะดื่มกินชำระล้าง แต่คือพระแม่คงคา การให้เกียรติถวายใครจะขึ้นขึ้นถวายต้องไม่ขึ้นด้านหน้าหรือเหยียบหัวถวายเพราะความมีบุญคุณกับเรา เราสู่ขวัญ ไล่ยุ่งให้และถวายจะแก่ตายไปเองไม่มีการฆ่า เมื่อตายแล้วกระดูกหัวควายควายคู่ทุกข์คู่ยากจะเข็นไ้หน้ายังข้าว ถึงโลกยุคโลกาภิวัตน์ที่คนเดินทางไปได้ไกลและรวดเร็วเพียงใดก็ตามแต่ภายใต้จิตสำนึกนั้นยังมีรอยสลักฝังลึกในความเชื่อเรื่องธรรมชาติที่เหนือธรรมชาติอยู่ ความเชื่อนี้ฝังอยู่ในส่วนของจิตใต้สำนึกโดยไม่ต้องมีผู้ใดอบรมสั่งสอนหรือบางครั้งเกิดการสกิดแม้เพียงนิดเดียวในส่วนของจิตใต้สำนึกนี้ก็อาจเกิดพฤติกรรมในการแสดงออกสำหรับการนับถือบูชาในธรรมชาตินั้นๆ สำหรับคนไทยแล้วความเคารพในข้าวไม่ต้องการบอกกล่าว แต่ข้าวโดยเฉพาะเมล็ดข้าวไม่ว่าจะปั้นข้าวสารหรือข้าวสุกคนไทยจะไม่ข้ามเมล็ดข้าวที่หกเพราะจิตใต้สำนึกยังบอกกล่าวว่านั้นคือ ของสูง

จิตใต้สำนึกเรื่องความกลัวในสิ่งที่มีพลังอำนาจเหนือกว่าไม่ว่าจะด้านดีหรือร้ายและไม่สามารถค้นหาเจอไม่ว่าจะด้วยเทคนิคทางวิทยาศาสตร์ใดๆ จิตใต้สำนึกเรื่องการทำความชั่ว การทำความดี ย่อมนำไปสู่ผลที่ดีโดยเฉพาะโลกหน้า มีเมืองหนึ่งที่สวยงามและเพียบพร้อมที่คอยผู้ทำความดีอยู่ มีเมืองของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ซ่อนทับเมืองมนุษย์อยู่

หมู่บ้านในจังหวัดสกลนครจะมีป่าของหมู่บ้าน ไม่ใช่พื้นที่กว้างใหญ่แต่ก็ไม่เล็กเท่าใดนัก บางหมู่บ้านป่าจะเป็นพื้นที่ต่อเนื่องกันถึงอย่างนั้นชาวบ้านก็ไม่ค่อยข้ามเขตเข้าไปในป่าของหมู่บ้านอื่นเท่าใดนัก ป่านี้ชาวบ้านไม่ได้ใช้ทำกินเช่นเดียวกับป่าเจ้าปู่และไม่ใช้ป่าเดียวกัน ป่านี้

เปรียบเสมือนซูเปอร์มาเก็ตของชุมชน ชาวบ้านหาเห็ด หน่อไม้ ผัก สมุนไพร ฯลฯ ป่าทุกป่ามีเจ้าป่า ผู้ดูแลรักษาใครทำอะไรในอาณาเขตของเจ้าป่าท่านก็เห็น ถึงท่านจะไม่แสดงปาฏิหาริย์อันใด แต่ผู้คนที่เกรงกลัวเพราะท่านมีพลังและอำนาจที่จะทำสิ่งใดก็ได้ถ้าท่านต้องการในพื้นที่ของท่าน กับคนที่ทำผิดคิดไม่ดีกับท่านหรือในป่าของท่าน พระยาเถนผู้อยู่บนฟ้าเป็นเทพเจ้าที่สูงกว่าเทพ และดวงวิญญาณทั้งหลาย อีกทั้งมีอำนาจควบคุมฟ้าฝนซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่สุดสำหรับชาวนา พระยาเถนเป็นเทพเจ้าดั้งเดิมของคนไทยในแถบนี้ถึงแม้ศาสนาพุทธและศาสนาฮินดูจะเข้ามาในประเทศไทยแต่ชาวบ้านที่นี่ก็ยังรู้จักและคุ้นเคยกับเทพเจ้าอยู่เพียงหนึ่งองค์ พระยาเถน

เจ้าที่เจ้าทางเจ้าไร่เจ้านาเป็นเรื่องที่คนให้ความสำคัญมากความเชื่ออย่างฝังใจในเรื่องนี้เป็นจิตใต้สำนึกที่เห็นได้ชัดเจนเช่นกัน มีเจ้าปู่เป็นผู้ดูแลหมู่บ้าน จะไปที่ใดต้องทำความเคารพต่อเจ้าของที่ก่อน ก่อนทำนาก็ต้องบอกกล่าวเช่น ไหว้ตาแฮกหรือเจ้าไร่เจ้านาก่อน การแสดงความเคารพเช่นไหว้เป็นสิ่งแสดงความนอบน้อมถ่อมตนให้ผู้ใหญ่หรือเจ้าของที่คอยปกป้องรักษาดินและไร่นาของตน ทั้งนี้ไม่ได้หมายถึงเฉพาะตัวบุคคลเดียวแต่ยังรวมถึงคนและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับบุคคลนั้นๆด้วย จิตใต้สำนึกแสดงให้เห็นว่าคนเรามีความรู้สึกว่ามีพลังอำนาจคอยดูแลรักษา โดยเฉพาะสิ่งที่เราเรียกกันว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นความหมายในแง่บวก สิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่คู่กับเรามาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ ตั้งแต่การนับถือธรรมชาติเป็นที่พึ่ง เป็นเทพเจ้า มาจนถึงศาสนาที่มีศาสดาเป็นผู้นำทาง แต่ถึงกระนั้นคนในศาสนานั้นๆก็ยังนับถือเทพหรือวิญญาณผู้มีคุณความดีหรือแม้แต่ศาสนาดั้งเดิมคือการบูชาเทพในธรรมชาติ

หมู่บ้าน คนอีสานเรียกว่า บ้าน เวลาที่หมู่บ้านมีงานบุญก็เรียกว่า บุญบ้าน หมู่บ้านยังหมายรวมถึงหมู่คนบุญบ้านหรืองานฮีดสิบสองในทุกขั้นตอนจะแสดงให้เห็นถึงจิตใต้สำนึกร่วม ตั้งแต่การทำงานร่วมกันไปจนถึงการเข้าสู่พิธีกรรมทางศาสนา สิ่งที่ชาวบ้านแสดงผ่านประเพณีที่มีมายาวนาน พฤติกรรมที่ออกมาจากจิตใต้สำนึกเดียวกันเป็นพลังของจิตใต้สำนึกร่วม กระบวนการและส่วนประกอบในงานฮีดสิบสองนั้นล้วนมีความหมาย หมู่บ้านต่างๆ ไม่กล้าที่จะทำผิดขั้นตอน การเตรียมเครื่องประกอบในงานบุญต่างๆ เช่น พาชวงญ เครื่องกัณฑ์เทศน์ ของไหว้เจ้าปู่ ฯลฯ ต้องเตรียมให้ครบถ้วนและถูกต้อง สิ่งต่างๆนี้แสดงถึงจิตใต้สำนึกร่วมของคนในหมู่บ้านทั้งสิ้น ทั้งนี้จะได้กล่าวถึงจิตใต้สำนึกร่วมของชุมชนชาวนาในส่วนต่อไป

ต้นแบบ (Archetype)

เป็นผลผลิตที่เกิดจากประสบการณ์ของการทำซ้ำๆกันจากคนหลายๆรุ่นในเผ่าพันธุ์หรือกลุ่มชนเดียวกัน ด้วยความใจจริงและความประทับใจในการปฏิบัติซ้ำๆนี้ทำให้ต้นแบบฝังอยู่ในจิตใต้

สำนึกดังเช่น ต้นแบบของพระอาทิตย์(sun archetype) ตั้งแต่ก่อเกิดเผ่าพันธุ์มนุษยชาติ มนุษย์ก็เห็น การเดินทางของดวงอาทิตย์จากฟากหนึ่งไปยังอีกฟากของเส้นขอบฟ้า การเห็นซ้ำพร้อมกับความ รู้สึกประทับใจในการโคจรของดวงอาทิตย์ทำให้สิ่งเหล่านี้ฝังลึกอยู่ในจิตได้สำนึกในรูปแบบ (image) เทพแห่งพระอาทิตย์ ภูษาดวงอาทิตย์เป็นพระเจ้าซึ่งถือเป็นแหล่งกำเนิดหรือต้นแบบของ พลังอำนาจมหาศาล การควบคุม แสงสว่าง และเป็นสวรรค์ เป็นสิ่งที่มนุษย์ให้การยกย่องบูชาเป็น เทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่ที่สุดและโดยส่วนมากแล้วมนุษย์จะถือให้ ดวงอาทิตย์หรือที่เกี่ยวข้องกับดวง อาทิตย์เป็นต้นแบบ ธรรมชาติที่หลายๆครั้งก็สร้างความหวาดกลัวให้กับมนุษย์แต่เนิ่นนานมา เช่น แผ่นดินไหว น้ำท่วม พายุ ไฟไหม้ ไฟป่า ภูเขาไฟระเบิด ฯลฯ เพราะภัยธรรมชาติที่น่ากลัวเหล่านี้ทำ ให้เกิดการสร้าง ต้นแบบของพลัง (archetype of energy) ซึ่งสามารถควบคุมพลังงานทางธรรมชาติ และสร้างธรรมชาติได้เช่นกัน ต้นแบบของพลังงานจะยิ่งใหญ่และเหนือกว่าพลังทางธรรมชาติ ถ้า พลังทางธรรมชาตินั้นผิดปกติหรือสร้างความรุนแรง นำหวาดกลัวและสูญเสียให้กับมนุษย์ฉะนั้นผู้ ที่อยู่เหนือพลังงานเหล่านี้จะเป็นผู้ควบคุมไม่ให้เกิดความเสียหายแก่มนุษย์ได้ มนุษย์รามองหา แหล่งพลังงานใหม่เสมอ ไม่ว่าเด็กเล็กๆชอบว่าขณะถลาขึ้นฟ้าและลอยอยู่บนฟ้าหรือชอบใจกับ ดอกไม้ไฟ วัยรุ่นโปรดปรานเรื่องความเร็วของรถ ผู้ใหญ่ต้องการปลดปล่อยพลังงานที่มีหรือได้มา สิ่งเหล่านี้ล้วนมีพื้นฐานจาก ต้นแบบของพลังงานหรือพลังงานต้นแบบ ต้นแบบต่างๆล้วนมีพลัง ทั้งสิ้นและเป็นพลังงานอันยิ่งใหญ่ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมหรือต่อร่างกายและจิตใจมนุษย์ โดยธรรมชาติของตัวต้นแบบเองก็คือศาสนา

มนุษยชาติมีจิตได้สำนึกรวมเกี่ยวกับต้นแบบเหมือนกันแต่วัฒนธรรมต่างกันสัญลักษณ์และ รูปแบบ(image) ของต้นแบบจึงแตกต่างกันทั้งนี้แต่ละวัฒนธรรมก็ย่อมมีรายละเอียดของต้นแบบที่ แตกต่างจากวัฒนธรรมอื่น ต้นแบบในจิตได้สำนึกรวมนี้นี้มีหลายอย่าง เช่น วีระบุรุษต้นแบบ(hero archetype) เป็นผู้มีพลังและอำนาจทั้งที่เป็นธรรมชาติ เคยมีตัวตนจริงหรืออยู่ในตำนานที่เล่าสืบต่อกันมา เช่นพระอาทิตย์ พระเจ้า บรรพบุรุษ นักรบ นักบุญ ดังเช่นพระอาทิตย์ที่เปรียบได้กับวีระบุรุษ ต้นแบบ เป็นต้นกำเนิดของชีวิตและให้พลังกับผู้คนและสิ่งมีชีวิตอื่นๆ นักบุญผู้ซึ่งประกอบไปด้วย ความดีมากมายและยึดมั่นในความดีท่ายที่สุดก็เข้าถึงโลกอันสูงสุด แม้จะตายไปนานแล้วแต่ผู้คนก็ ยังกราบไหว้บูชาขอให้ท่านบันดาลพลังต่างๆให้ วีระบุรุษต้นแบบแบบนักรบโดยเฉพาะนักรบของ เผ่าพันธุ์หรือชนชาติของตนเองบางวัฒนธรรมรวมต้นแบบนี้เป็นหนึ่งในเดียวกับบรรพบุรุษ นักรบ เป็นผู้ให้กำเนิดชาติสร้างแผ่นดิน กล่าวหาญปกป้องแผ่นดินมีความปราดเปรื่องด้านการต่อสู้ การ ต่อสู้หรือการใช้ความรุนแรงกับฝ่ายตรงข้ามเป็นจิตได้สำนึกรวมนด้านสัญชาตญาณของมนุษย์อยู่ แล้ว นักรบที่ทำการต่อสู้ไม่ว่าจะชนะหรือไม่ก็ตามย่อมประทับใจในใจของคนเผ่าพันธุ์นั้นๆ

นอกจากนี้ก็ยังมีความแม่ต้นแบบ(mother archetype) เป็นแม่ของแม่ทั้งปวง สิ่งที่เราเปรียบเป็นแม่คือให้ความอุดมสมบูรณ์ ให้ดอกออกผล เลี้ยงดูลูก(ผู้คน)ฟูมฟักอย่างถนุถนอม ใจดีมีเมตตา ดังเช่น แม่โพสพ ชาวนาเปรียบข้าวเหมือนชีวิตจึงเคารพบูชาผู้ให้ชีวิต ให้ความสมบูรณ์แข็งแรงนั้นคือนางขวัญข้าวหรือแม่โพสพ อีกนัยหนึ่งชาวนาก็เปรียบเหมือนลูกของแม่โพสพ การทำนาไม่ใช่เป็นเพียงแค่การประกอบอาชีพแต่ยังเป็นวัฒนธรรมและเป็นชีวิตของชาวนาด้วย แม่ธรณี(หรือแผ่นดินแม่) คนอีสานบางกลุ่มเชื่อว่าหลังพระให้พรต้องไปกรวดน้ำหรือหยาดน้ำเมื่อกรวดน้ำเสร็จให้ใช้ฝ่ามือตบเบาๆที่แผ่นดินแล้วกล่าวกับแม่ธรณีให้เก็บรักษาน้ำนี้ไว้ซึ่งหมายถึงคุณความดีนี้ไว้ให้คนแผ่นดินบ้านเกิดยังเปรียบเป็นแผ่นดินแม่ซึ่งนอกจากจะหมายถึงการกำเนิดบนแผ่นดินนั้นแล้วยังหมายถึงความเป็นคนของแผ่นดินนั้นด้วย แม้จึงมีความเข้มแข็ง หนักแน่นที่สามารถเลี้ยงดูลูกทุกคนได้ นอกจากนี้ยังมีสัตว์ต้นแบบ(archetype of animal) เช่นบางเผ่าพันธุ์ใช้สัญลักษณ์เสือ สิงโต เขี้ยว แทนความหมายกลุ่มคนของตน

ต้นแบบแต่ละอย่างไม่จำเป็นต้องแยกออกจากกันแต่อาจรวมกันได้ เช่น วีระบุรุษต้นแบบ(hero archetype)กับผู้เฒ่าต้นแบบ(wise old man archetype) เมื่อรวมเข้าด้วยกันจะเกิดแนวคิดเรื่องกษัตริย์นักปราชญ์(philosopher king) ผู้ซึ่งมีความรับผิดชอบและนำเคารพยำเกรงเพราะว่าเป็นทั้งวีระบุรุษผู้นำและผู้ที่มีวิสัยทัศน์ เป็นผู้นำที่มีพลังทั้งทางกายและทางสติปัญญา พ่อต้นแบบ(father archetype)หรือวีระบุรุษต้นแบบมีลักษณะ เป็นนักปกครอง ผู้อาวุโส กษัตริย์และผู้บัญญัติกฎระเบียบต่างๆ ซึ่งเป็นบุคลิกแบบเหตุผล(logos)

ต้นแบบที่เห็นได้จากงานฮิตสิบสองนั้นคนในหมู่บ้านจะให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับข้าวและผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งถือได้ว่าเป็น แม่ต้นแบบ (great mother archetype)และผู้เฒ่าต้นแบบ(wise old man archetype) หลายพิธีกรรมมีข้าวเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บุญข้าวจี บุญกองข้าว บุญข้าวสาก บุญข้าวประดับดิน ถึงกระนั้นข้าวก็ยังเป็นส่วนประกอบสำคัญในทุกพิธีกรรมหรือเป็นเป้าหมายหลักในการประกอบพิธีกรรมในบางฮิต เกือบทุกฮิตในหลายหมู่บ้านมีพิธีบายศรีสู่ขวัญให้ผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้านด้วย หมู่บ้านที่ให้ความสำคัญกับผู้เฒ่าผู้แก่ซึ่งไม่เฉพาะเวลาประกอบงานฮิตแต่เมื่อเกิดความเจ็บป่วยขึ้นทุกครัวเรือนจะไปเยี่ยมเยียนและผูกแขนเรียกขวัญพร้อมอวยพรให้ผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้เฒ่าผู้แก่เป็นบุคคลสำคัญในการดำเนินงานฮิตทั้งการเป็นผู้นำการกระทำและเป็นผู้ให้คำแนะนำ ผู้เฒ่าผู้แก่จึงเป็นการรวมกันระหว่างวีระบุรุษต้นแบบ(hero archetype) และปราชญ์ผู้เฒ่าต้นแบบ(wise old man archetype)รวมกัน เมื่อมีปัญหาใดที่แก้ไม่ได้ชาวบ้านมักจะถามผู้เฒ่าผู้แก่ให้เป็นผู้ตัดสิน

หลังจากที่เก็บเกี่ยวเสร็จชาวบ้านรวมกันทำพิธีเลี้ยงเจ้าปู่หรือเลี้ยงขึ้น(นา) เดือนสามหรือเดือนกุมภาพันธ์ ก่อนการลงเก็บเกี่ยวก็ทำพิธีไหว้บอกกล่าวขอพรเจ้าปู่หรือเลี้ยงลง(นา)เดือนหกหรือเดือนพฤษภาคม ทั้งเลี้ยงขึ้นและเลี้ยงลงชาวบ้านจะฆ่าหมูหรือวัวหรือไก่ถวาย พ่อจ้าวเป็นผู้กล่าวกับเจ้าปู่ให้รักษาลูกหลาน สัตว์เลี้ยงต่างๆ รวมถึงทรัพย์สินของคนในหมู่บ้าน เช่นกล่าวว่า “ปู่เอ๋ย วันเดือนนี้ ลูกหลานทั้งสองหมู่ บ่ได้ทิ้งรอยตาฝารอยปู่ นำอาหารคาวหวานถวายแก้ว จงเสวยหวานคาวให้ลูกหลาน ... วัว ควาย หมู อย่าอันหาญพาลอันร้าย(งูกัด รถชนเป็นต้น) ลูกไปทำงานทางไกลก็ให้มาถึง” เจ้าปู่เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในหมู่บ้านตั้งแต่เด็กถึงวัยชรา ผู้มีใบปริญญาและผู้ไม่มี ป้าของเจ้าปู่ไม่มีผู้ใดเข้าไปรบกวนหรือเสาะหาของกิน สมุนไพร ฯลฯ เจ้าปู่หรือมเหศักดิ์เป็นบรรพบุรุษของกลุ่มชนนั้นๆ การเดินทางโยกย้ายถิ่นฐานของกลุ่มชนไม่ว่าการเดินทางนั้นจะข้ามแผ่นดินข้ามน้ำมาไกลแค่ไหนชุมชนก็จะอันเชิญวิญญาณบรรพบุรุษของตนไปด้วยทุกหนแห่งที่ได้พำนักพักพิงจนกระทั่งลงหลักปักฐาน บรรพบุรุษที่ได้รับเลือกให้เป็นเจ้าปู่เป็นผู้มีคุณธรรมเป็นผู้นำ ปกครองคนได้ดี มีสติปัญญา มีความเด็ดขาด บางกรณีอาจเป็นผู้นำด้านการรบด้วย แต่ละหมู่บ้านมีประวัติเจ้าปู่ของตน หมู่บ้านที่ต้องแยกออกมาตั้งหมู่บ้านใหม่ก็ขออันเชิญเจ้าปู่ไปอยู่หมู่บ้านตนด้วย ฉะนั้นเจ้าปู่จึงอยู่ทั้งสองหมู่บ้าน ชาวบ้านเรียกศาลเดิมว่าศาลใหญ่และศาลในหมู่บ้านตั้งใหม่นี้ว่าศาลเล็กโดยทำพิธีอันเชิญให้ท่านไปอยู่ศาลเล็กดูแลลูกหลานของท่านอีกบ้านหนึ่งด้วย การแยกหมู่บ้านลักษณะนี้เกิดจากหมู่บ้านเดิมผู้คนเพิ่มมากขึ้นพื้นที่ทำมาหากินไม่เพียงพอจึงไปหักร้างถางพงสร้างหมู่บ้านใหม่ที่อยู่ใกล้กันหรือติดกันแต่ยังเรียกชื่อเดิม เช่น บ้านแฮ่ใหญ่ บ้านแฮ่น้อย หมู่บ้านที่แยกกันเนื่องด้วยการแบ่งสรรคเงินกองทุนหมู่บ้านนั้นเปรียบเทียบการแยกแบบกระتانหัน อาจมีหลายสิ่งหลายอย่างที่ต้องแยกกันแต่สิ่งเดียวที่ไม่แยกและความคิดที่จะแยกนั้นไม่มีก็คือศาลเจ้าปู่และจัดงานบุญนี้พร้อมกันและจัดด้วยกัน ถึงแม้ว่าจะไม่ได้จารึกคำสอนหรือบทเพลง(บางจังหวัดในแถบอีสานมีบทรำกลอนหรือหมอลำคำสอนของเจ้าปู่) แต่ก็มี ความยำเกรงต่อสายตาเจ้าปู่ที่จะประพาดพิวใดๆ การติดต่อสื่อสารอย่างเป็นพิธีการกับเจ้าปู่ต้องมีพ่อจ้าว (พ่อจ้าวกับหมอสวดขวัญส่วนมากทำหน้าที่ต่างกันแต่บางแห่งก็เป็นคนเดียวกัน) พ่อจ้าวเป็นผู้ที่ชาวบ้านเลือก ต้องเป็นผู้มีศีลมีธรรม ไม่เล่นการพนันกินเหล้าเมายา พุดไม่ดี ถือศีลห้าอย่างเคร่งครัดบางคนมีการถือนศีลงดกินเนื้อสัตว์ในวันพระ สวดมนต์ไหว้พระทุกวัน เมื่อได้รับเลือกจากชาวบ้านแล้วยังต้องคงคุณความดีนี้ไว้เพราะชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ พ่อจ้าวและหมอสวดขวัญเป็นความภูมิใจของคนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหมู่บ้านที่มีพ่อจ้าวและหมอสวดที่กล่าวคำได้รู้บทสวดขวัญมากและกล่าวอย่างชำนาญ ถ้าหมู่บ้านไหนไม่มีหมอสวดขวัญก็ต้องไปขอยกจากหมู่บ้านอื่นเพื่อมาประกอบพิธีกรรมต่างๆ ดังนั้นการติดต่อสื่อสารและการทำพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับเจ้าปู่จะมีผู้เป็น

สื่อกลางในการกล่าวคำ ดูแลให้คำปรึกษาความถูกต้องในการจัดเตรียมข้าวของเพื่อบูชาเจ้าปู่ ส่วนมากแล้วเวลาไปไหว้เจ้าปู่คนในหมู่บ้านจะเชิญพ่อจ๋ามไปเป็นนำในการประกอบพิธีกรรมถึงแม้จะเป็นงานส่วนตัว เช่น ไปทำงานเมืองนอก สอบเข้าเรียนต่อ ภรรยาฝรั่งกลับมาเยี่ยมบ้าน(กรณีนี้เจ้าภาพจัดเตรียมของเครื่องเช่น ไหว้เจ้าปู่อย่างเพียบพร้อม หมู ไก่ ผลไม้ เหล้า ฯลฯ เพราะมีฐานะดี) ของหายต้องการทราบว่ายู่ที่ไหนใครเอาไปหรือขอให้คืน หลายคนมานบน เช่น ขอให้บั้งไฟชนะ (ปกติถ้าชนะก็เลี้ยงทั้งหมู่บ้าน) ขอให้ไฉ่จางทำ วัควายหายขอให้กลับคืนหรือหาพบ จนกระทั่งขอให้ได้สามีฝรั่งก็มี เจ้าปู่เป็นผู้คอยดูแลปกป้องรักษาหมู่บ้าน อาณาจักรเล็กๆนี้เป็นอาณาเขตที่เจ้าปู่ดูแลรักษาลูกหลานของท่าน การบอกกล่าวขอพรจึงเป็นเรื่องจำเป็นที่เป็นปกติวิสัย ใครจะมาเป็นสมาชิกใหม่ของหมู่บ้าน ใครมีรถใหม่ ขับรถไปทางไกลเมื่อผ่านป่าเจ้าปู่ก็ปีบเตรบอกท่าน ทุกคนเคารพและเชื่อในเจ้าปู่อย่างไม่มีข้อสงสัยไม่ว่าคนนั้นจะถือว่ามีการศึกษาหรือมีความรู้ด้านวิทยาศาสตร์มากเพียงใด งานบุญไหว้เจ้าปู่เป็นงานบุญแต่โบราณของคนไท เป็นการรวมกันของชาวบ้านมาอยู่ ณ จุดรวมเดียวกันหน้าศาลเจ้าปู่ วีระบุรุษต้นแบบของชุมชน เมื่อประกอบพิธีกรรมเสียงที่พ่อจ๋ากล่าวกับเจ้าปู่ อันเชิญท่านหรือขอพรท่านมีพลังดึงดูดอารมณ์ของผู้คนเสมือนต้องมนต์ และทำให้คนเป็นหนึ่งเดียวกับวีระบุรุษ

พระสงฆ์เป็นวีระบุรุษต้นแบบที่มีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน แต่ทั้งนี้บทบาทหรือการเป็นศูนย์รวมของคนในชุมชนไม่มากเช่นแต่ก่อน ในหมู่บ้านมีพระสงฆ์ลดน้อยลงและในหลายแห่งพระสงฆ์ก็ไม่ได้อยู่ประจำความสัมพันธ์กับสมาชิกในชุมชนจึงเหินห่าง เมื่อก่อนพระสงฆ์มีบทบาทหลายอย่าง นอกจากเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณแล้ว ผู้ใหญ่บ้านและคนในชุมชนจะมาปรึกษาหารือเรื่องกิจการบ้านเมืองจนกระทั่งเรื่องส่วนตัวกับพระสงฆ์เสมอ ปัจจุบันนี้การสร้างหรือซ่อมแซมหมู่บ้านชาวบ้านอาจไม่ต้องรวมแรงกันดังแต่ก่อนเพราะมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรับผิดชอบคนในหมู่บ้านล้วนมีสมาชิก อบ.ต.หรือสมาชิกเทศบาล ตามการจัดสรรครั้งนี้เพื่อเป็นสิทธิ์เป็นเสียงให้หมู่บ้านตน อย่างไรก็ตามพระสงฆ์ก็ยังมียุทธศาสตร์สำคัญในการเป็นผู้นำการปฏิบัติตามหลักพระศาสนาของพระศาสดาผู้ซึ่งเป็นทั้งวีระบุรุษต้นแบบและปราชญ์ผู้เฒ่าต้นแบบ พระอริยสงฆ์ถึงจะดับขันธไปแล้วแต่ยังเป็นวีระบุรุษต้นแบบที่ยังคงเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนทั่วทั้งจังหวัดสกลนครอย่างเหนียวแน่นและเสมือนจะไม่มีวันเสื่อมคลายเลย หลวงปู่มั่น หลวงตาฝั้น หลวงปู่หลุย ซึ่งมีรูปแบบ(image) ตามภาพความเป็นจริงที่ได้บันทึกไว้ในกล้องถ่ายภาพ แต่สำหรับรูปแบบ(image) ของพระพุทธรูปนั้นไม่ใช่ความแก่ชราสำหรับเจ้าปู่แล้วจะเป็นรูปลักษณะผู้เฒ่าซึ่งเป็นตัวแทนของความรอบรู้ ความคิดพิจารณา ภูมิปัญญาที่รู้แจ้ง ความฉลาด มีไหวพริบสัญชาตญาณ(Jung, 2009) งานบุญที่ยิ่งใหญ่สำหรับชุมชนมีอยู่สองงานที่สมาชิกถือว่าไม่สามารถขาดหรือลาได้ก็คืองานบุญ

สำหรับวีระบุรุษต้นแบบทั้งสอง ทางโลกและทางธรรม งานบุญพิเศษ วีระบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ที่เรา ชาวบ้านจะต้องสะสมบารมีตามรอยคำสอนของท่านจึงจะได้พบนิพพาน และเจ้าปู่วีระบุรุษของ เผ่าพันธุ์ผู้เป็นบรรพชนผู้กล้าหาญสร้างบ้านตั้งเมืองเป็นปฐวดสายเลือดเดียวกันคอยปกป้องดูแล ลูกหลานจนถึงวันเวลานี้ ดังคำขึ้นต้นกล่าวอันเชิญพระอุปคุต “ฝูงข้าทั้งหลายภายในมีพระสงฆ์เป็น ท้าว ภายนอกมีคนเฒ่าเป็นประธาน”

แม่ต้นแบบ(mother archetype)มีรูปแบบทั้งด้านบวกและลบ เป็นแม่ของธรรมชาติ เป็นเทพี แห่งความอุดมสมบูรณ์ เป็นครุฑแห่งชีวิต เป็นผู้บำรุงเลี้ยงดู มีลักษณะด้านอารมณ์(eros)โดยมี หลักการของความรัก ความใกล้ชิดและความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่อง แม่ต้นแบบสำหรับชาวนา ก็คือ แม่โพสพ แม่ขวัญข้าวหรือนางขวัญข้าว แม่ผู้ซึ่งให้ความอุดมสมบูรณ์ ถนอมเลี้ยงดูผู้คน เป็น ผู้ให้กำเนิด เมื่อประมาณ 30-40 ปีที่แล้ว หลังจากทำบุญถวายภัตตาหารพระสงฆ์ในตอนเช้าของงาน บุญกองข้าว ทุกคนจะมารวมกันทำพิธีสู่ขวัญข้าวโดยมีหมอสดขวัญเป็นผู้นำชาวบ้านในการเรียก ขวัญ บางหมู่บ้านนั่งล้อมวงกองข้าว(ที่ชาวบ้านร่วมกันบริจาคให้หมู่บ้านของตน) เมื่อหมอสดขวัญ กล่าวถึงตอน มาเชื้อขวัญเฮ้ย ชาวบ้านจะโยนข้าวเปลือกเบาๆไปในกองข้าวพร้อมร้องรับว่า มาเชื้อ ขวัญนางเฮ้ย แต่ก่อนนั้นชาวบ้านจะสู่ขวัญข้าวหลังจากเกี่ยวข้าวและตากข้าวที่ทุ่งนาแล้วเจ้าของนาก็ จะทำพิธีสู่ขวัญข้าวที่ทุ่งนาของตนโดยมีการถวายภัตตาหารแล้วหมอสดจึงสู่ขวัญนางขวัญข้าว จัด ว่าเป็นงานสำคัญแต่เดิมนี่ชาวบ้านทุกคนสู่ขวัญข้าวรวมกันที่วัดหรือศาลาประชาคมของหมู่บ้าน ในงานบุญดังกล่าว ชาวบ้านช่วยกันจัดพานบายศรีหรือพาขวัญเตรียมเครื่องคาวหวาน เหล้าขาว เพื่อเชิญแม่โพสพมากิน คำที่เรียกนางขวัญข้าวนี้ล้วนเป็นคำไพเราะอ่อนหวานเป็นการถนอม ด้วยวาจาและปฏิบัติอย่างอ่อนน้อม

หลังเก็บเกี่ยวเสร็จและขนข้าวขึ้นยุ้งจนหมดแล้ว สมาชิกในครอบครัวเฉพาะเพศหญิงก็จะ รวมกันทำพิธีสู่ขวัญขึ้นยุ้ง เดือนสามเปิดปากเล่า โดยจัดหาปลา ปู แมง กุ้ง หอย(ไม่ใช่หอยเชอรี่) ซึ่งนำมาจากท้องนา ทุ่งนาไม่ได้มีเฉพาะต้นข้าวเท่านั้นแต่ยังเป็นแหล่งอาหารอื่นด้วย เสร็จแล้ว จัดเตรียมพาข้าวหรือสำหรับข้าวประกอบด้วย ปู หอย กุ้ง แมงนำมาต้มหรือนึ่ง ปลาอย่างหรือทอด น้ำจิ้ม ผลไม้ต่างๆ ข้าวเหนียว น้ำเปล่าหรือเหล้าปองไขหน่วย(เหล้า1ขวด) ผ้าแพรวา ผ้าขาวหรือ ผ้าชิ้นหนึ่งผืน เทียนคู่ ของกินเหล่านี้ต้องเตรียมให้เยอะแสดงว่าไม่อดอยาก ได้ข้าวมากและขายได้ เยอะๆเช่นกัน นำไปที่ยุ้งวางสำหรับข้าวไว้บนกองข้าวพร้อมจุดเทียน แล้วเอ่ยว่า “โอ้ฉันมาจำข้าวสู่ ขวัญ ฮอดเฮือนเดือนสามออกใหม่สามคำ เป็นมือจับมือดี แล้วมาจำข้าวสู่ขวัญบาดน้ำ นางสพ นาง ขาบ นางสลาบ นางคันคาย หื้อมาฮับเอาของกินของอยู่ สีเสียดหมากไม้ มีปูหอย มีกุ้ง ปากหมอบ หอยหน้าเบี้ยว เนืขาวหน้าง้ำ มาจำขวัญข้าวสู่ขวัญ” แล้วกล่าวเชิญนางขวัญข้าวเช่นนี้เป็นคำธรรมดา

ซ้ำอีก พิธีกรรมนี้ยังปฏิบัติกันอยู่โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวผู้ไทแต่ไม่มีสมาชิกพร้อมเพียงกันดังแต่ก่อนเพราะลูกหลานไปทำงานหรือเรียนหนังสือต่างถิ่น แม่เฒ่าจึงต้องประกอบพิธีกรรมลำพัง โดยคำกล่าวที่เรียกนางขวัญข้าวนั้นก็เป็นการจำสืบทอดกันมาตั้งแต่รุ่นแม่ ย่า ยาย นางขวัญข้าวหรือแม่โพสพไม่ได้มีการทำพิธีสู่ขวัญเพียงครั้งเดียวต่อปี และในชีวิตประจำวันการเคารพนางขวัญข้าวปรากฏปฏิบัติ เช่น การไหว้ขอบคุณแม่โพสพก่อนกินข้าวและหลังกินข้าว การไม่กินทิ้งกินขว้าง ไม่เหยียบข้าว นางขวัญข้าวเป็นแม่ต้นแบบที่เป็นครุฑแห่งการกำเนิดเช่นเดียวกับเพศหญิงทั้งหลายแต่นางขวัญข้าวเป็นผู้บำรุงเลี้ยงผู้คนหรือลูกหลานอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด ถึงแม้จะมีความเข้มแข็งเพียงใดในการเลี้ยงลูกแต่แม่ก็มีความน้อยใจเสียใจเมื่อลูกกล่าวคำไม่ดีหรือแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวกับแม่ เช่นเดียวกับที่ชานาต้องขอมาหลังการเก็บเกี่ยวขอให้แม่ยกโทษให้ที่ได้ใช้ความรุนแรงในการเหยียบย่ำ การใช้เคียวเกี่ยวให้แม่เจ็บปวด และขอให้กลับยุ่งกลับจาง แม่โพสพรับอาสาเลี้ยงคนทุกข์ยาก สละตนเองเพื่อเลี้ยงไพร่ฟ้าประชาชน รูปแบบดั้งเดิมของแม่โพสพคือรวงข้าวที่มีเมล็ดสมบูรณ์อยู่เต็มฝัก และรูปแบบ(image)ที่เป็นสัญลักษณ์ที่เห็นกันทั่วไปที่เป็นทางการคือ ผู้หญิงรูปร่างอ่อนช้อยสวยงาม นั่งพับเพียบถือรวงข้าว

ข้าวเป็นสิ่งสำคัญของชีวิตคนไทย ข้าวพันธุ์ดั้งเดิมแทบจะไม่ค่อยเห็นเพราะโดนปรับเปลี่ยนพัฒนาให้เป็นพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน ทนต่อโรค เหมาะกับสภาพแฉดฝน และราคาข้าวก็ทำให้ชาวนาต้องอดทนต่อไป ถ้าไรที่มองไม่เห็นเลยกับชาวนาที่ปลูกข้าวได้เพียงปีละครั้ง ถ้าปลูกได้สองครั้งต่อปีก็พอมีเงินใช้หนี้ ความทุกข์กายและใจนี้ทำให้ลูกหลานชาวนารุ่นใหม่จำนวนมากไม่ต้องการมีอาชีพทำนาอีกต่อไป การขายที่ดินเพื่อส่งลูกเรียนเป็นสิ่งที่ทำกันแพร่หลายในช่วงหลายปีนี้ อีกทั้งหน่วยงานรัฐบาลไม่ว่าจะเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มหาวิทยาลัย วิทยาลัยกระจายในทั่วทุกท้องถิ่น หนทางที่จะไม่ต้องทำนานั้นมีมากขึ้นทุกวัน ชาวนาที่บอกให้ลูกเป็นชาวนาสืบแทนนั้นคงหาได้ยากเย็นยิ่งหรือแทบจะไม่มี ถึงแม้คนอีสานจะสอนลูกหลานของตนว่า อย่าทำตนเป็นคนขี้ใหญ่ ใฝ่สูงก็ตาม ชาวนาในชุมชนแถบนี้ถึงจะไม่ละทิ้งหรือเมินเฉยต่อแม่โพสพแต่อนาคตก็ไม่ทราบได้เลย

ข้าวเป็นส่วนสำคัญในงานบุญ หลายงานเป็นงานบุญของข้าวโดยเฉพาะ เช่น บุญข้าวสาก บุญข้าวประดับดิน บุญกองข้าว บุญข้าวจี สำหรับบุญข้าวจีชาวบ้านร่วมกันนำข้าวเหนียวใหม่ที่เพิ่งได้จากฤดูกาลเก็บเกี่ยวนั้นมาปั้นปิ้งถวายพระ ชาวนาบอกว่าข้าวเป็นสิริมงคล เป็นชีวิต เป็นบุญกุศลประจำชาติ เป็นการเข้ามาของสิ่งดีๆ (ข้าวเสียงพ้องกับคำว่าเข้า) ชาวบ้านถวายข้าวใหม่แก่พระรัตนไตรยก่อนที่ตนและครอบครัวจะบริโภค ข้าวยังเป็นสื่อให้การอยู่ร่วมกันระหว่างกลุ่มคนกันอย่างเกื้อกูลและมีความสุข เช่น ชาวโล้ที่อยู่บนภูหรือคอย มีอาชีพทำไร่หรือหาของป่าแต่ไม่ได้ทำนา

ในช่วงเดือนมิถุนายนจะลงมาจากภูพร้อมกับแบกกระสอบที่ใส่หน่อไม้ หวาย(พื้นท้องถื่นใช้แงงมีรสหวาน) ของป่า ลงมากันเป็นกลุ่ม(ปัจจุบันมีแต่ผู้เฒ่าผู้แก่เพราะวัยรุ่นสู้สึกอาย) เดินไปในหมู่บ้านพร้อมตะโกนว่า กอบก่าเอ๊ย กอบก่ากะได้ เอ๊ยกอบก่ากะได้ (กอบก่าเดียวก็ได้) ชาวบ้านก็เอาข้าวมาแลกของป่าเหล่านี้หรือบางครั้งก็ให้ฟรีจนแบกกลับบ้านไม่ไหว ที่ทำเช่นนี้ด้วยความเชื่ออีกประการหนึ่งว่า อ้ายกก (พี่ชายใหญ่)คนลาว บ่ให้ลักบ่ให้เล็ม(ไม่ให้ลักขโมย) อยากได้อะไรขอเอา ถ้าไม่เช่นนั้นจะเจ็บไข้ได้ป่วย และหมอลำขอข้าว มาเป็นคณะ(4 – 6 คน) มาจากทางไกลเช่น จังหวัดขอนแก่น มาร้องหมอลำ ทั้งร้องและรำที่ลานหมู่บ้าน มากันด้วยรถกระบะถือเป็นการแสดงแลกข้าวส่วนมากแล้วได้ข้าวกลับไปเยอะมากเต็มรถกระบะกับการแสดงเพียงแค่หมู่บ้านเดียว หมอลำขอข้าวนี้มาทุกปีช่วงหลังเก็บเกี่ยวและงานบุญกองข้าวและบุญข้าวจี๋ผ่านไปแล้ว

มนุษย์นำต้นแบบที่มีอยู่เพื่อหาแหล่งพลังงานใหม่ ชาวบ้านมีแม่ต้นแบบของข้าวซึ่งถือเป็นต้นกำเนิดของพลังงานต่างๆและเป็นสื่อให้เกิดพลังงานอื่นๆตามมาไม่ว่าจะเป็นพลังงานทางกายหรือใจ แหล่งที่มาของต้นแบบสามารถสังเกตได้จาก ความเชื่อ ความฝัน พิธีกรรม งานศิลปะดังเช่น ชาวอีสานตอนบนมีความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคมาก ถึงแม้จังหวัดสกลนครจะไม่ติดแม่น้ำโขงแต่ก็มีความเชื่อว่าพญานาคมีความเกี่ยวข้องกับหนองหารและพญานาคแทรกอยู่ในงานศิลปะแขนงต่างๆ หรือแม้กระทั่งความฝัน พญานาค คือ วีระบุรุษในตำนาน(hero myth) อีกทั้งต้นแบบคือหนึ่งในคุณค่าสูงสุดของจิตวิญญาณมนุษย์ ต้นแบบปรากฏให้เห็นได้ในมันดาลา(mandala) ต้นแบบทั้งหมดนั้นแสดงออกผ่านมันดาลา

วีระบุรุษในตำนาน (Hero myth)

วีระบุรุษในตำนาน(hero myth) มีพลังรุนแรง มีความโกรธเกรี้ยว แต่ก็มีพลังความดี วีระบุรุษในตำนาน ชาวจังหวัดสกลนคร นครพนม อุดรธานีและโดยเฉพาะชาวจังหวัดที่อาศัยติดกับแม่น้ำโขงจะให้ความเคารพยำเกรงผู้ซึ่งเรียกกันว่า พญานาค จังหวัดสกลนครมีชื่อท้องถิ่นที่ใช้แต่ดั้งเดิมและปัจจุบันนี้ก็ยังเรียกขานกันอยู่ว่า เมืองหนองหารหลวง เนื่องจากมีหนองน้ำขนาดใหญ่ขนาดประมาณ 123 ตารางกิโลเมตร ชาวเมืองเรียกว่า สระพังทอง เรื่องราวความเป็นมาของสระพังทองนี้ถ่ายทอดกันจากรุ่นสู่รุ่น เล่าประวัติบ้านเมืองตัวเองได้ตั้งคนแก่จนถึงวัยรุ่นหนุ่มสาวที่คิดว่าน่าจะไม่ได้ให้ความสนใจในตำนานเมืองหนองหารลุ่มนี้ “นางไอ่คำพระธิดาเมืองเอกเขตินดาอบมีความรักกับเจ้าชายเมืองผาโพง พระบิดาของนางไอ่จัดการแข่งขันบั้งไฟเพื่อคัดเลือกพระราชบุตรเขย ท้าวพังทูลูกชายพญานาคเมืองบาดาลปลอมตัวเป็นกระรอกเผือกมาแอบดูนางไอ่คำ นางไอ่คำเห็นกระรอกเผือกน่ารักอยากได้แต่จับไม่ได้ จึงให้พรานจับ ปรากฏว่าพรานยิงกระรอกนั้นตาย พญานาคบิดาของท้าวพังทูลโกรธจึงถล่มเมืองเอกเขตินดาและผู้ที่ยกขึ้นเมื่อลูกชายตน เมืองทั้งเมืองจึงถล่มลงเป็นหนองน้ำกว้างใหญ่ แม้กระทั่งท้าวผาแดงและนางไอ่ที่ควมบ้าหนีแต่ก็ไม่สามารถหนีพ้นจมลงไปในใต้บาดาล” เป็นตำนานรักลุ่มน้ำหนองหาร เมืองที่จมอยู่ในบาดาลนี้ยังไม่ปรากฏว่าผู้ใดดำดิ่งลงไปถึงได้ โดยเฉพาะความลึกสุดไม่ว่าจะเป็นนักสำรวจไทยหรือจากต่างประเทศ สระพังทองแห่งนี้ผู้คนที่ย้ายอยู่ในหลายหมู่บ้านบอกว่า ตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ก็ยังไม่พบกับความเหือดแห้งของหนองหารจนทำให้เกิดความแห้งแล้งเลย และปัจจุบันนี้ในหนองหารยังมีพญานาคอาศัยอยู่ หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ใกล้หนองหารชาวบ้านมักใส่ใจคำพูดและการกระทำเมื่อกล่าวถึงท่าน ถ้าเพิ่น(ท่าน)ไม่พอใจอาจเกิดน้ำท่วมได้ซึ่งก็มีให้เห็นมาแล้ว เป็นความเชื่ออย่างจริงใจ

พญานาคพำนักอยู่ในแหล่งน้ำสะอาดต่างๆ เช่น พญานาคบางจำพวกอาศัยอยู่ในทะเลมหาสมุทร สระอโนดาตป่าหิมพานต์ และแม่น้ำโขงเป็นนาคสถานที่สำคัญ ทั้งตัวอำเภอเมืองจังหวัดนครพนมเองและหลายอำเภออยู่ติดริมฝั่งแม่น้ำโขงล้วนมีเรื่องราวความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับพญานาคทั้งสิ้น ดังเช่นพระธาตุพนม มีพญานาค 7 ตัว พญานาคทั้งเจ็ดมีศรีภริยาสวยงามและได้รับบัญชาจากพระอินทราธิราชให้มาปกป้องรักษาพระอัฐิธาตุโดยมีชื่อคือ พญาสัทโท นาคราชเจ้าผู้เป็นหัวหน้า พญาสัจจะวุฒินาโค พญาโศดตปปะวุฒินาคม พญาสิลวุฒินาโค และเชื่อว่าพญานาคจากแห่งต่างๆได้แปลงกายมาช่วยผู้คนด้วย เช่นรักษาโรค ให้ทาน ฯลฯ ในตำนานพญานาคของกลุ่มน้ำโขงกล่าวว่า ตอนพุทธกาล พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดสัตว์ในลุ่มแม่น้ำโขงได้มีพญานาคตนหนึ่งชื่อว่า นทนานาคราชเป็นพญานาคที่มีความชั่วร้ายมาก ต่อเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรด นทนานาคราชเกิดความเลื่อมใสเลศคิดจะขอบวชเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าแต่ไม่สามารถ

บวชได้ เลยได้ปวารณาตัวขอแสดงเป็นพุทธมามกะและได้ขอความเมตตาให้พระพุทธรูปประทับ
รอยพระบาทไว้เป็นที่ระลึกที่พระพุทธรูปบาทโพสนัน(อยู่ในสาธารณะรัฐประชาธิปไตยประชาชน
ลาว)(ชมรมอนุรักษ์พุทธศิลป์นครพนม,2551)

พญานาคมีทั้งกลุ่มที่ดีและไม่ดี และถือว่าพญานาคเป็นเทพมีฤทธิ์ สะสมบารมีมานานจึงมีบุญ
บารมีสูง มีที่อยู่เป็นทิพย์ด้วยการเนรมิตและมีอาหารทิพย์ มีฤทธิ์เดช เรียกลม ผ่น เหาะเหิน แปลง
กายเป็นรูปร่างต่างๆ ฯลฯ

ไม่มีคำลบลู่ใดที่ใช้เรียกขาน มีแต่ความยำเกรง ถึงพญานาคจะมีอิทธิฤทธิ์และมีความน่าเกรง
ขามบานใดก็ตามแต่ยังต้องน้อมต่อพระพุทธรูป ในดินแดนแถบจังหวัดสกลนครและนครพนมมี
จารึก ดำนาพระธาตุเชิงชุม ดำนาพระธาตุนารายเญวง(ทั้งสองสร้างในสมัยขอม) ดำนาพระอุ
รังคธาตุ ซึ่งทั้งสามดำนานี้มีประเด็นหรือข้อที่ตรงกันและตรวจสอบระหว่างกันได้ ดังเช่นชื่อเมือง
หนองหารหลวง จังหวัดสกลนครมีพระเชิงชุมคู่บ้านคู่เมือง พระธาตุเชิงชุมไม่ใช่ที่ประดิษฐานพระ
บรมสารีริกธาตุดังเช่นพระธาตุทั้งหลายแต่เป็นที่รวมของรอยพระบาทพระพุทธรูปเจ้าทั้งสี่พระองค์ คำ
ว่าภูน้ำลอดเป็นที่ตั้งของพระธาตุเชิงชุมซึ่งชาวจังหวัดสกลนครเรียกขานกันอยู่ ปัจจุบันนี้ปรากฏให้
เห็นอยู่ในบริเวณวัดพระธาตุเชิงชุม แต่เมื่อชาวบ้านไปตักน้ำถ้าชะลอมหลุดมีดอกพุ่มนี้สามารถไป
เอากินได้ที่จุดหนึ่งในหนองหาร และเชื่อว่าเป็นสถานที่ที่พญานาคว่ายน้ำมาจากวังในหนองหารเพื่อ
ขึ้นมาบูชาพระธาตุ หน้าที่สำคัญของเจ้าเมืองแต่เดิมมาที่ต้องปฏิบัติ นั่นคือการบำรุงรักษาพระธาตุ
แห่งนี้ซึ่งมีรากฐานการสร้างมาแต่สมัยพระเจ้าสุวรรณภิงคาระแห่งอาณาจักรขอม จังหวัดนครพนม
มีพระธาตุทุกอำเภอซึ่งบางแห่งมีอายุยืนยาวบางแห่งสร้างในสมัยอาณาจักรศรีโคตรบูรณดังเช่นพระ
ธาตุพนม พระธาตุมีความเกี่ยวข้องกับพญานาคเช่นกัน เช่นพญานาคทั้งห้าที่พระธาตุมหายักษ์ มีเรื่อง
เล่าว่า ชาวเมืองทั้งสองล้วนเชื่อว่า อุเทสิกเหล่านี้ล้วนเป็นแหล่งน้อมสักการะบูชาพระศาสดาของ
พญาแห่งนาคและนาคทั้งปวง โดยที่ท่านจะขึ้นมาบูชาพระธาตุหรือฟังธรรมจากพระอริยสงฆ์ตาม
รูปเดิมของท่านหรือเปลี่ยนเป็นกายมนุษย์ เมื่อหลวงปู่คำพันธ์สร้างพระธาตุมหายักษ์(สร้างเสร็จปี
พ.ศ.2495) ด้วยแรงศรัทธาอันแรงกล้าที่จะสร้างมหาเจดีย์ครั้งนี้ ช่วงท่านอธิษฐานขอสร้างพระธาตุ
มหายักษ์ แรงอธิษฐานอันบริสุทธิ์แรงไปถึงสามโลกจนพญานาคผู้เป็นใหญ่ในเมืองบาดาลได้
มอบหมายให้เสนานาค 5 ท่าน ผู้มีอิทธิฤทธิ์เหนือพญานาคธรรมดาและให้ผลกับผู้ที่เชื่อถือ
สักการะบูชามาปกป้องรักษาพระธาตุมหายักษ์แห่งนี้ ซึ่งพญานาคทั้ง 5 มีดังต่อไปนี้

1. ชะชนะนาคราช มีวรรณะออกไปทางสีเขียว เป็นนาคราชผู้มีพละานุภาพทางด้านอำนาจบารมี
เหนือกว่าผู้ใด
2. ชะชนะนาคราช มีวรรณะออกไปทางสีดำ เป็นนาคราชผู้มีพละานุภาพทางด้านยศถาบรรดาศักดิ์

3. โภคนาคราช มีวรรณะสีออกไปทางสีเหลือง เป็นนาคราชผู้มีพละนาฏภาพทางโชคตา
 4. พละนาคราช มีวรรณะสีออกไปทางสีม่วงคราม เป็นนาคราชผู้มีพละนาฏภาพทางพละกำลัง
 5. สุขะนาคราช มีวรรณะสีออกไปทางสีขาว เป็นนาคราชผู้มีพละนาฏภาพทางความสุขกาย สบายใจ
- (ชมรมอนุรักษ์พุทธศิลป์นครพนม, 2551)

ในอหิตสูตรมีการบันทึกเรื่องราวการกำเนิดของพญานาคโดยจำแนกเป็น 4 ตระกูล คือ 1. ตระกูลวิรูปักข์ เป็นพญานาคที่มีผิวกายทองคำ 2. ตระกูลเอราปิกถะ มีผิวกายเป็นสีเขียว 3. ตระกูลนพยาปุตตะ มีผิวกายเป็นสีรุ้ง 4. ตระกูลกันหาโคตรมะ มีผิวกายเป็นสีดำ พญานาคที่เป็นใหญ่กว่านาคทั้งหลายคือ ท้าววิรูปักข์และเป็นหนึ่งในสี่ของมหाराชที่ปกครองสวรรค์ชั้นจุมหาราชิกาโดยปกครองทิศตะวันตกของเขาสิเนรุ เชื่อกันว่าพญานาคจากตระกูลวิรูปักข์อยู่ที่พระธาตุเชิงชุมและพญานาคในตระกูลเอราปิกถะอยู่ยังพระธาตุพนม

บางครั้งอาจเห็นความน่ากลัวจากรูปร่างใหญ่โตและสีกายของพญานาคบางประเภท และการแสดงอารมณ์ที่น่าสะพรึงกลัวและผลจากอารมณ์นั้นคือน้ำท่วมบ่าล้นไรร่นาบ้านเรือน แต่คุณค่าความเป็นสิ่งถ่วงน้ำหนัก ทำให้ผู้คนเคารพนับถือ น้ำท่วมก็เหมือนน้ำตาของชาวนา ชาวนาที่มีน้ำข้าวใกล้แห้งน้ำจะมีพลังชุมชนในการบริหารจัดการกับน้ำในปริมาณและการไหลที่ปกติ ถึงพญานาคจะเกรี้ยวกราดและโหดร้ายอย่างไร ในทางตรงข้ามคุณค่าของท่านก็มีมหาศาล ในเมืองได้บาดาลมีหินที่ลักษณะสวยงามสดใสเหมือนแก้วหรืออัญมณีสีขาวเป็นสมบัติของพญานาคและกายภาพหน้าหินนี้จะช่วยเหลือนมนุษย์ได้ พญานาคเป็นผู้สร้างและรักษาน้ำให้สมดุลและสมบูรณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นผู้ที่ยอมพลีร่างกายเพื่อบังแดดบังฝนให้พระพุทธเจ้าขณะทรงความเพียรและนอนน้อมตนต่อสิ่งสูงสุดคือพระพุทธเจ้า วีระบุรุษในตำนานจะมีความสมดุลระหว่างความรุนแรงและความอ่อนโยนเสมือนกับเจ้าแห่งน้ำท่านนี้

วีระบุรุษในตำนานก็คือวีระบุรุษต้นแบบ และไม่ได้มีความหมายว่าวีระบุรุษต้นแบบนี้จะมีชีวิตอยู่เฉพาะในตำนานหรือเป็นเพียงเทพนิยายเท่านั้นแต่ยังรวมถึงประวัติศาสตร์ที่มีอยู่จริง ฉะนั้นวีระบุรุษในตำนานอาจมีอยู่จริงดังเช่นเจ้าปู่ผู้เป็นวีระบุรุษต้นแบบ และหลายตำนานของวีระบุรุษต้นแบบก็มีอายุยืนยาวมานานหลายพันปี เช่น ในศาสนาฮินดู เทพของกรีก เทพของอียิปต์ และผู้คนในกลุ่มนั้นๆยังมีความมั่นคงในวีระบุรุษต้นแบบของพวกเขาอยู่ วีระบุรุษในตำนานมีพลังมหาศาลและเป็นต้นกำเนิดพลังงานของผู้คนเช่นกัน วีระบุรุษในตำนานคือการตอบสนองของจิตใต้สำนึกต่อรูปแบบ(image)ของจิตสำนึก

รูปพญานาคปรากฏให้เห็นในสิ่งสำคัญต่างๆ เช่น ลายไหมทอที่ใช้ในงานทางศาสนา หัวพญานาคบนธงกฐิน เรือไฟ(ในจังหวัดหรืออำเภอที่ติดแม่น้ำโขงอาจมีทั้งไฟแบบจุดตะเกียงหรือ

ไฟฟ้าแต่ในระดับหมู่บ้านยังเป็นไฟตะเกียงอยู่ลอยบูชาพระพุทธเจ้าวันออกพรรษาท่องตามแนวน้ำโขงในจังหวัดนครพนมรวมถึงเมืองท่าแขกฝั่งตรงข้าม ทุกวัดจะขาดพญานาคเสียไม่ได้โดยเฉพาะบ้านโคกหินอุโบสถจะมีปฏิมากรรมพญานาคอยู่ทั้งสองด้านบางวัดมีพญานาคห้าหัว สามหัว ด้วยความเชื่อประการหนึ่งว่ามีพญานาครักษาวัดนั้นกีดกันหรือการสร้างในรูปแบบปกติทั่วไปคือหนึ่งหัว อีกทั้งยังมีภาพวาด หัวพิณ ปฏิมากรรมต่างๆ การประดิษฐ์เทียนพรรษา แม้กระทั่งพานบายศรีสู่ขวัญในรูปแบบสมัยนิยมเรียกว่าพานขวัญนาค และที่ขาดไม่ได้เลยคือหัวบั้งไฟ ไม่ว่าจะเป็นบั้งไฟแสน จนถึงบั้งไฟวา จะตกแต่งเป็นหัวพญานาคถ้าบั้งไฟแสนก็จะสวยงามวิจิตร โดยถือเป็นตัวแทนของน้ำท่าอุดมสมบูรณ์ มีกลอนกล่าวถึงกำเนิดบั้งไฟของจังหวัดสกลนครว่า “อันบั้งไฟมีแต่เก่าโบราณเขาขอฟ้าขอฝน ปีละหนเฮ็ดบั้งไฟใหญ่เอาใจใส่งานประเพณี นิทานมีผาแดงนางไอ่ หนองหารไผ่พิสดาร ฝนบ่มีชาวเมืองอดอยาก ว่าแต่หากเจ้าเมืองหัวไสคิดได้ไว เฮ็ดบั้งไฟแสนหมื่นดังกลิ่นๆจุฑาธุชาแดนชาวเมืองแมน บันดลฝนหลังน้ำเต็มฝั่งเต็มทุ่งเต็มนา สูงปูลาอาหารมูลมาก ฝนหลายหลากตกต้องตามกาลชาวนาหนองหารอุดมชื่น พวกบ้านอื่นพากันเฮ็ดตามก้อยสืบนามตามประเพณีเก่า” ก่อนยิงบั้งไฟจะมีการลำบั้งไฟเล่าเรื่องราวผาแดงนางไอ่ พญาแถนผู้อยู่บนฟ้ากับพญานาคผู้อยู่เมืองบาดาลหลงรักผู้หญิงมนุษย์คนเดียวกันคือนางไอ่ จึงทำทายกันด้วยการยิงบั้งไฟ การจะเริ่มทำนาหรือไถนาวันแรกนั้นต้องปรึกษาพ่อโหรว่าปีนี้ นาคหันหัวไปทางไหน ให้ไถจากหัวไปหาง ถ้าหางไปหัวก็จะติดเกิ้ล็ดหรือหางจะฟาด เช่น เดือนหกพญานาคหันหัวไปทางทิศตะวันตก การแสดนา(ไถนาครั้งแรก) ต้องไถจากทิศตะวันตกไปทิศตะวันออกจึงจะได้ยุดีมีแสงได้ข้าวหลาย หรือปีนี้พญานาคเล่นน้ำก็ตัวก็สามารถทำนายน้ำท่าของแต่ละปีได้ เช่น เล่นน้ำอยู่ตัวเดียวก็ถือว่าปีนี้น้ำอุดมดี หรือการสู่ขวัญคนที่ไปเที่ยวในที่ต่างๆ ซึ่งเกี่ยวกับพญานาคว่า ขวัญท่านไปเที่ยว ณ ที่อยู่น่า(กับ)หมูนาคนาคว ขอให้มาสาเชื้อ รูปปั้นหรือรูปวาดของพญานาคยังใช้เป็นสัญลักษณ์ขององค์กรต่างๆหลายแห่งทั้งในระดับท้องถิ่นและประเทศ วีระบุรุษในตำนานหรือพญานาคนี้คือการแสดงความรู้สึกจากจิตใต้สำนึกของเราต่อจิตสำนึกที่อยู่ในรูปน้ำหรือแม่น้ำ(หรือรูปแบบที่เห็น) แล้วเราก็รับรูปแบบต่างๆนี้เข้าไปในจิตใจ(psyche) สิ่งภายนอกรับรู้โดยจิตสำนึกเรียกว่า รูปแบบ(image) จิตใจมีปฏิกิริยาต่อรูปแบบนั้นจะกลายเป็นต้นแบบ(archetype)

รูปแบบที่ได้เห็นหรือสัมผัสของน้ำทั้งสองด้าน ด้านดีคือความกล้าเ็น เป็นแหล่งกำเนิดของชีวิต มีความอุดมสมบูรณ์มากมายในแม่น้ำ มีชีวิตหลากหลายชนิดเกิดและเจริญเติบโตในแหล่งน้ำ นั่นคือรูปแบบของน้ำโดยปกติในชีวิตประจำวัน แต่มีด้านที่น่ากลัวเมื่อน้ำหลากและไหลล้นทำลายสรรพสิ่ง ไม่ว่าน้ำไหลหรือน้ำนิ่งในตอนกลางคืนก็มีสีดำสนิททำให้เกิดความรู้สึกกลัวและน่าสะพรึง สีดำเป็นสีแห่งจิตใต้สำนึก จิตใต้สำนึกรับรู้รูปแบบทั้งสองด้านเกิดเป็น วีระบุรุษในตำนาน

(hero myth) แสดงการเชื่อมต่อระหว่างจิตสำนึกและจิตใต้สำนึก ยิ่งรูปแบบนั้นมีความเข้มข้นเท่าใด เราก็ยิ่งนำรูปแบบนั้นลึกเข้าไปสู่จิตใต้สำนึกมากยิ่งขึ้น การที่มีถิ่นกำเนิดและอาศัยอยู่แถบแม่น้ำหรือลุ่มน้ำและถึงแม้จะมีความผูกพันกับสายน้ำนั้นมาตั้งแต่เด็กจนแก่แต่ก็ให้เห็นพลังความศรัทธาของน้ำ พลังของน้ำไม่ว่าจะเป็นกระแสน้ำ สายฝน แม่น้ำที่คุ้นเคยสายน้ำที่เห็นเป็นรูปแบบที่รับรู้โดยจิตสำนึกและชวามรับรู้ได้น้ำนั้นมีความหมายยิ่งใหญ่เพียงใดต่อการทำนา น้ำที่มากจนเกินพอ น้ำที่น้อยจนไม่พอ แม่น้ำและหนองน้ำซึ่งเป็นแหล่งของน้ำนั้นมีชีวิตมิได้หยุดนิ่ง สิ่งเหล่านี้คือรูปแบบซึ่งจะผ่านเข้าไปสู่จิตใต้สำนึกร่วมของชาวนา เป็นจิตใต้สำนึกร่วมของคนอีสานลุ่มน้ำหนองหารและลุ่มน้ำโขง

วิระบุรุษในตำนานสำหรับคนอีสานคือ พญานาคนี้คงไม่ได้เกิดเพียงเพราะรูปแบบของน้ำที่สัมผัสรับรู้แต่ยังมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์อย่างเหนียวแน่นระหว่างพญานาคและศาสนาพุทธ สิ่งที่ผู้คนได้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพระศาสนากับพญานาคนั้นมีรูปแบบที่ไม่จบสิ้นและคอยย้ำเตือนจิตใต้สำนึกเสมอ เช่น รอยพญานาค ดวงไฟที่พญานาคถวายบูชาพระพุทธเจ้าในงานบุญออกพรรษาพร้อมกัน

กับชาวอีสานทำบุญบูชาสักการะแก่พระพุทธเจ้ากันทั่วทุกหนแห่ง ไม่ว่าจะเป็นเรือไฟที่มักประดิษฐ์ไฟเป็นรูปพญานาค ปราสาทผึ้งที่มีการประดิษฐ์รูปพญานาคที่บันไดปราสาทเสมอ ทั้งน้ำและศาสนามีความผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวนาดังเช่นพญานาคที่เป็นวิระบุรุษต้นแบบในตำนานที่อยู่กับน้ำและพระศาสนาและผู้คนชาวอีสานถิ่นนี้ยังเชื่อมั่นในวิระบุรุษในตำนานนี้อย่างไม่เสื่อมคลาย

ตัวตน(Self)

โครงสร้างของจิตใจประกอบด้วยคือ จิตสำนึก(conscious)โดยมี ego เป็นจุดศูนย์กลางและจิตใต้สำนึกร่วม(collective unconscious)ที่มีตัวตนหรือself เป็นจุดศูนย์กลาง ตัวตนคือศูนย์กลางของบุคคลิกภาพ ล้อมรอบด้วยระบบอื่นๆ เช่น จิตใต้สำนึก จิตสำนึก ระบบเหล่านี้จะรวมตัวกันก่อให้เกิดจิตใจหรือบุคคลิกภาพที่เป็นหนึ่งเดียว(unity) สมดุล(equilibrium) และมั่นคง(stability) จุดศูนย์กลางของจิตสำนึก คือ อีโก้แต่เมื่อจิตสำนึกและจิตใต้สำนึกซึมเข้าหากัน จุดศูนย์กลางของบุคคลิกภาพทั้งหมดก็จะไม่มีอีโก้มาซ้อนอยู่อีกต่อไป(เนื่องจากอีโก้อยู่ในจิตสำนึก) แต่จะเป็นจุด

กึ่งกลางระหว่างจิตสำนึกและจิตใต้สำนึก เป็นจุดสมดุลใหม่และเป็นศูนย์กลางอันใหม่ที่แท้จริงของบุคลิกภาพ เป็นตำแหน่งเฉพาะที่สำคัญระหว่างจิตสำนึกและจิตใต้สำนึกทำให้เกิดบุคลิกภาพใหม่ที่มีพื้นฐานที่หนักแน่นมั่นคง ก่อนที่ตัวตน(self)จะเกิดขึ้นจำเป็นอย่างยิ่งที่ส่วนประกอบทั้งหลายของบุคลิกภาพจะพัฒนาให้เต็มทีอีกทั้งจิตสำนึกรับรู้และตอบสนองตัวตนได้(individuated) ไม่เช่นนั้นแล้วต้นแบบของตัวตน(archetype of self) จะไม่เกิดขึ้นถ้าไม่ถึงวัยกลางคน คนในช่วงวัยนี้จะพยายามอย่างหนักเพื่อเปลี่ยนจุดศูนย์กลางของบุคลิกภาพจากอีโก้ของจิตสำนึกไปเป็นจุดกึ่งกลางระหว่างจิตสำนึกและจิตใต้สำนึก บริเวณกึ่งกลางนี้คือ ตัวตน

ฮิตลิสสองเป็นแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับศาสนาเป็นสิ่งที่วัยกลางคนขึ้นไปได้ใช้เป็นสื่อในการแสวงหาตัวตนและก็พบในที่สุดหรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่ง ฮิตลิสสองทำให้คนเห็นตัวตนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เราจะเข้าใจความเป็นตัวตนได้ด้วยการมองผ่านพิธีกรรมทางศาสนา ศาสนาที่แท้จริงทำให้คนได้เข้าใจความเป็นตัวตนและเข้าใจตัวเองมากที่สุด การทำพิธีกรรมทางศาสนาเป็นการรวมความเป็นหนึ่งเดียวของปัจเจกคนและชุมชนที่ร่วมกันปฏิบัติ ความเป็นตัวตนนี้เป็นจุดศูนย์กลางของจิตใจทั้งของบุคคลและชุมชนร่วมกัน ทำให้เกิดความเป็นหนึ่งเดียว เกิดความสมดุลและเกิดความมั่นคง ทุกเดือนมีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาตามลักษณะของงานฮิตลิสสอง ความเป็นตัวตนของชุมชนจึงมิให้เห็นได้ชัดเจน ถ้าชุมชนไหนมีความเข้มแข็งในงานฮิต ความเป็นหนึ่งเดียว ความสมดุลและความมั่นคงของจิตใจทั้งปัจเจกคนและชุมชนก็มีมากและชัดเจน งานฮิตทั้งสองเดือนล้วนมีพิธีกรรมทางศาสนาไม่ว่าจะเป็นศาสนาดั้งเดิมคือผีบรรพบุรุษหรือพุทธศาสนา ทั้งสองศาสนาแสดงถึงจิตใต้สำนึกของคนในชุมชนเช่นกัน เมื่อถึงพิธีกรรม การสงบนิ่ง กราบไหว้ขอพร กรวดน้ำ การประกอบพิธีกรรมทางศาสนาทำให้คนเราเข้าใจตัวตนมากขึ้น เนื่องจากไม่ได้อยู่ ณ จุดของจิตสำนึกและจิตใต้สำนึกเสียทีเดียวแต่เป็นกึ่งกลางระหว่างสองสิ่งนี้ เช่น เจ้าปู่ เป็นจิตใต้สำนึกร่วมคือต้นแบบ(archetype) ลักษณะนักปราชญ์ผู้เฒ่า (old wise man archetype) เมื่อประกอบพิธีกรรมในงานบุญต้องไปที่ป่าซึ่งเป็นที่ตั้งของศาลเจ้าปู่ ขณะพ่อจ๋าก่ล่าวอันเชิญพ่อปู่ทุกคนสงบและฟังคำกล่าวอย่างตั้งใจ เป็นการเดินทางของจิตใต้สำนึกและจิตสำนึกและมาบรรจบกันตรงกึ่งกลางทำให้ ตัวตน(self) เกิดขึ้นอย่างชัดเจน และขณะขอพรจากท่านอย่างสงบทั้งกายและใจถึงแม้จะผู้คนมากมายและส่งเสียงกันอยู่บริเวณนั้นแต่กลับมีเฉพาะเสียงในใจตนที่กล่าวกับพ่อปู่เท่านั้น ได้ยินเสียงใจตนชัดเจนขึ้น เป็นการสนทนากับนักปราชญ์ผู้เฒ่าอย่างรู้ตัว (จิตสำนึก) มาบรรจบกันกับจิตใต้สำนึก ณ จุด ตัวตน

ทุกงานบุญมีพิธีกรรมทางศาสนาซึ่งเป็นหนทางที่ตัวตนเดินทางไปสู่ตำแหน่งของจิตใจ การไหว้พระถึงแม้จะได้ยินเสียงสวดมนต์แต่ก็มีสมาธิ การมีสมาธิในแง่ศาสนาจะมีความหมายต่างจาก

สมาธิหรือการมีใจจดจ่อโดยทั่วไป สมาธิในศาสนาย่อมมีความละเอียดอ่อนทางจิตใจ แต่สมาธิหรือใจจดจ่อกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือการกระทำใดการกระทำหนึ่งโดยไม่มีศาสนากำกับอาจเป็นจิตใจแน่วแน่ที่ให้พลังงานในด้านลบได้ คนเราโดยทั่วไปคิดหลายเรื่องในหนึ่งนาทิต แต่การฝึกสมาธิวิปัสสนาเป็นการจัดความคิดฟุ้งซ่านเหล่านี้ออกและมีสิ่งที่กำลังจดจ่อตั้งใจเพียงหนึ่งเดียว ทำให้เกิดพลังและความคิดเหมือนสายน้ำตกที่ไม่แตกกระเซ็นแต่พุ่งเป็นสายเดียวที่มีพลังแต่ถ้าพลังนั้นไม่มีศาสนาควบคุมไปด้วยอาจเป็นพลังที่รุนแรงและน่ากลัว ในขณะที่แรกเริ่มที่สมาธิกำลังเกิด เช่น การพนมมือ เริ่มต้นฟังพระสวดมนต์ ณ ตอนนีตัวคนเคลื่อนจากจุดศูนย์กลางของจิตได้สำนึกมาเป็นจุดกึ่งกลางหรือเชื่อมต่อระหว่างจิตสำนึกและจิตใต้สำนึก นั่นคือไม่ใช่จิตสำนึกและจิตใต้สำนึกอย่างใดอย่างหนึ่ง การทำสมาธิแบบที่ไม่มีจิตสำนึกเลยทำให้จิตใต้สำนึกไหลออกมาง่ายดาย

ศาสนาพุทธมีการเดินทางของจิตใต้สำนึกและจิตสำนึกอย่างชัดเจน เช่นขณะทำสมาธิจิตใต้สำนึกมักจะเผยหรือปรากฏให้เห็นแต่มีการเดินทางของสติหรือจิตสำนึกมาปะทะ แต่เมื่อทั้งสองมาเจอกันโดยไม่เกิดการกดทับหรือควบคุม ตัวตนก็จะปรากฏชัดขึ้นและการได้อยู่กับตัวตนใกล้ชิดตัวตนจึงชัดเจน ณ จุดนี้ไม่มีส่วนของจิตใต้สำนึกที่พยายามไหลออกมาเนื่องจากโดนกดทับไว้ (repression) หรือส่วนของจิตสำนึกที่คอยกำกับและสกัดกั้นจิตใต้สำนึกไม่ให้เผยออกมา ศาสนาพุทธจึงเป็นเรื่องของตัวตน โดยไม่มีจิตใต้สำนึกในลักษณะของสิ่งลึกลับดังเช่นศาสนาอื่นๆ หรือความเชื่อศรัทธาที่มีเจ้าปู่เป็นสื่อกลาง เป็นต้น ความความเชื่อในเรื่องทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่วเป็นจิตใต้สำนึกที่ปลูกฝังและประทับตราไว้ในเผ่าพันธุ์มนุษย์มานานเนื่อง การทำปฏิบัติที่สื่อถึงความดีโดยเฉพาะผ่านพิธีกรรมทางศาสนาหรือมีสิ่งที่แสดงถึงความบริสุทธิ์ความดีเป็นสื่อกลางย่อมทำให้มีความตั้งใจในช่วงเวลานั้นๆ การทำงานอดิเรกแต่ละงานมีพิธีกรรมทางศาสนาและบางงานเป็นงานของศาสนาล้วนๆ บุญเข้ากรรม บุญเผาผลาญ บุญออกพรรษา บุญเข้าพรรษา การได้ใกล้ชิดและเห็นตัวตนหรือตนเอง(self-hood)มากขึ้น ทำให้เกิดความมั่นคงทางจิตใจเมื่อจิตสำนึกและจิตใต้สำนึกเดินทางครึ่งทางมาบรรจบกันทำให้เกิดความสมดุลในจิตใจ เมื่อชาวบ้านมาร่วมกันประกอบพิธีทางศาสนาทั้งพุทธและผีบรรพบุรุษย่อมแสดงให้เห็นตัวตนของชาวบ้านทั้งหมดผ่านพฤติกรรมที่ปฏิบัติศาสนกิจร่วมกัน ทั้งการแสดงออกทางสีหน้าซึ่งในหลายครั้งบุคคลจะไม่สังเกตหรือรู้สึกถึงการแสดงจิตใต้สำนึกออกมาผ่านทางน้ำเสียง สีหน้า ท่าทาง แววตา แต่บุคคลอื่นสามารถสังเกตเห็นได้

หมู่บ้าน คน ฮิตสิบสอง สามสิ่งนี้ เป็นหัวใจซึ่งกันและกัน ขณะมีการ ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ตัวตนไม่ได้ เกิดขึ้นเฉพาะกับสมาชิกของหมู่บ้าน เท่านั้น แต่ยังเห็นในตัวหมู่บ้านเอง การจัด งานบุญในทุกเดือนหรือเกือบทุกเดือนนำ ให้ระบบการไหลเวียนพลังงานของ หมู่บ้านเป็นไปอย่างคล่องแคล่ว บาง หมู่บ้านที่มีคนที่ไม่ได้ไปทำงานถิ่นอื่น นั้นตื่นขึ้นมาอย่างกระตือรือร้นอีกครั้ง เมื่อมีพิธีกรรมผู้คนจะไปรวมกัน ณ จุดใด

จุดหนึ่ง เช่น วัด ศาลาประชาคมหรือป่าเจ้าปู่ ขณะที่ทุกคนสำรวมกายและใจในพิธีกรรมทางศาสนา ตัวหมู่บ้านเองก็เป็นเช่นนั้นความสงบของหมู่บ้านในขณะนั้นเหมือนดังการได้พบตัวตนของ หมู่บ้าน คนท้องถิ่นมีประเพณีที่บ่งบอกถึงความเป็นตนเองเป็นสมบัติของปู่ย่าตาทวดที่สืบทอดมา ให้ปฏิบัติทั้งทางกายและทางใจ คนท้องถิ่นอีสานไปที่ใดจึงไม่ลืมรากเหง้าของตน ตัวตนที่ได้จาก การปฏิบัติศาสนกิจในแต่ละเดือนทำให้คนท้องถิ่นเห็นตัวเองชัดเจนขึ้นทั้งนี้จึงไม่เฉพาะตัวบุคคล แต่ยังทำให้เกิดการรวมเป็นหนึ่งเดียว ความสมดุลและความมั่นคงของจิตใจของภาพรวมของ หมู่บ้านด้วย

Anima และ Animus

สิ่งที่อยู่ตรงข้ามกันหรือคนละขั้วอาจมีประโยชน์อย่างที่สุด เพราะสิ่งตรงข้ามนั้นทำให้เกิด ความสมดุล การทำงานของคนในหมู่บ้านไม่แบ่งภาระงานหรือหน้าที่อย่างชัดเจนและไม่รอคอย สิ่งไหนทำได้ก็ช่วยกันทำไปก่อนยกเว้นงานบางอย่างเฉพาะจริงๆ ผู้หญิงเงินรถชนกระสอบข้าว หรือขับรถมอเตอร์ไซด์โดยมีกระสอบข้าวอยู่เบาะหลังเพื่อนำไปส่งกรรมการรับข้าวในงานบุญกอง ข้าว การยกโต๊ะเก้าอี้ ขนย้ายของไปจนถึงหน้าที่เฉพาะของตนคือ เย็บธงผ้า จัดดอกไม้ประดับใน ศาลาวัด เย็บเครื่องบูชาพระด้วยใบตอง ทำกับข้าว การทำงานลักษณะนี้ก็ไม่ต่างจากชีวิตประจำวัน เท่าใดนัก เช่นการที่ผู้ชายช่วยผู้หญิงในครัวอย่างขมิ้นมันโดยถือเป็นเรื่องปกติทั่วไป บุญไหว้ผีปู่ตา ผู้ชายสับเนื้อ ปรงอาหาร จัดเตรียมสำหรับอาหาร ตกแต่งช้างม้าเพื่อเตรียมในขบวนแห่เชิญพระเวสสันดรเข้าเมือง ลักษณะงานที่แตกต่างแต่ทั้งผู้หญิงและผู้ชายสามารถปฏิบัติแทนกันได้หรือบางกรณีก็

เป็นการแลกเปลี่ยนกันทำตามความเหมาะสมอาจจะเนื่องจากกฎของหมู่บ้านที่มีมานาน แนวปฏิบัติที่ทำต่อเนื่องกันมาหรือแค่เพียงเพราะการช่วยเหลือแบ่งเบา ไม่ดูดยในงานส่วนรวม

บางวัฒนธรรมนอกจากแยกหน้าที่ของชายหญิงอย่างชัดเจนแล้วยังอาจจำกัดการแสดงออก เช่น ผู้ชายไม่ควรพูดมาก ไม่แสดงอารมณ์อ่อนไหว มีความสุขุมเข้มแข็งตลอดเวลา เป็นผู้นำเสมอ ส่วนผู้หญิงนั้นต้องเชื่อฟังสามี ไม่อวดหาญ ทำหน้าที่เฉพาะที่สังคมกำหนดให้ นอกเหนือจากความแตกต่างระหว่างชายหญิงมีความชัดเจนทุกมิติในสังคมลักษณะนี้

anima คือลักษณะหรือจิตใต้สำนึกของผู้หญิงที่มีอยู่ในผู้ชาย ในทางตรงข้ามผู้หญิงก็มีจิตใต้สำนึกของผู้ชายอยู่ในตนเองเช่นกันโดยเรียกลักษณะนี้ว่า animus เป็นขั้วตรงข้ามที่มีอยู่ในแต่ละคน ขั้วตรงข้ามที่มีและไม่ถูกสกัดกั้นแสดงออกตามธรรมชาติไม่มากจนเกินไปหรือสกัดกั้นไม่ให้แสดงออกมาไม่เช่นนั้นจะทำให้ตนเองและสังคมขาดสมดุลได้เนื่องจากไม่ได้แสดงออกในส่วนของจิตใต้สำนึกที่อยู่ภายในเพศชายหรือanima และเพศหญิงหรือanimus ถ้าคนเราเก็บกดสิ่งเหล่านี้ไว้ไม่ให้ออกมา ความสมดุลระหว่างชายหญิงจะมีช่องว่างมาก ผู้ชายเก็บกดหรือไม่มีแสดงลักษณะของเพศหญิงหรือanima เลยก็ถือว่าผิดปกติหรืออาจเป็นโรคทางจิตต้องได้รับการรักษาเพื่อให้ anima กลับมา ในสังคมชนบทอีสานจึงไม่ค่อยมีความเหลื่อมล้ำทางเพศเท่าใดนัก ผู้หญิงและผู้ชายไม่มีสิทธิ์ไต่ถามไปกว่ากัน การให้เกียรติกันยังมีให้เห็นเสมอ บทบาทของแต่ละเพศยังคงอยู่หน้าที่เฉพาะบางประการที่แต่ละฝ่ายยกย่องให้แกกันก็จะไม่ก้าวท้าวในการปฏิบัติ การอุปฐากพระการอุ้มบาตรพระเพื่อนำไปประเคนพระหลังจากชาวบ้านใส่บาตรเสร็จแล้ว เป็นบทบาทสำคัญของผู้ชายที่ผู้หญิงจะไม่ยุ่งเกี่ยวเลย แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเพศชายและเพศหญิงที่มีบทบาทหน้าที่ชัดเจนของตนทั้งในชุมชนและครอบครัว เช่น หมอสูดขวัญ พ่อจ๋า พิธีกรรมสูดขวัญข้าวขึ้นยุ้งจะมีเฉพาะสมาชิกผู้หญิงในครอบครัวประกอบพิธีสูดขวัญข้าวขึ้นยุ้ง

animaมีในผู้ชายทุกคน การแสดงอารมณ์ต่างๆ ความอ่อนโยน โรแมนติก ตกหลุมรัก รักแรกพบ ซึ่งใจบางครั้งมีอารมณ์มากกว่าเหตุผลดังเช่นลักษณะของผู้หญิง ผู้หญิงสามารถจำแนกลักษณะอารมณ์ได้มากกว่าผู้ชาย อารมณ์บางอย่างที่ผู้หญิงเข้าใจและแสดงออกมาผู้ชายก็ไม่สามารถเข้าใจได้ ผู้ชายแสดงลักษณะanimaทางอารมณ์ และที่เห็นอารมณ์อ่อนไหวได้ชัดเจน คือความลึกซึ้งที่ผู้ชายมีต่อการทำนาและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำนา ความสะทอนใจที่แสดงออกทางสีหน้าแววตาเมื่อข้าวเจริญงอกงามด้วยเหตุผลต่างๆ ความสุขใจที่เห็นเนื้อนาเต็มไปด้วยรวงข้าวสีเขียวอ่อนจนกลายเป็นสีทองทั่วท้องทุ่ง ในไร่ที่ไม่เจริญงอกงามด้วยเหตุผลต่างๆทางใดที่จะทำให้ข้าวซึ่งแบ่งเป็นสายพันธุ์ต่างๆ ในแต่ละปีนาจะเติบโตแข็งแรงชานาก็จะทำทุกวิถีทางแม้จะต้องลำบากกายทุกข์ใจเพียงใดก็ตาม การทิ้งผืนนาเพื่อหาหนทางทำมาหาเงินเป็นความจำเป็นและ

คิดถึงท้องถิ่นบ้านเกิดอย่างสุดจะกล่าวได้การจากเป็นหรือจากตายล้วนนำมาซึ่งความรำพึงทั้งจากผู้
อยู่หลังและผู้จากไป การไหว้ผีเจ้าปู่ นอกจากงานฮีดแล้ว ชาวบ้านเลี้ยงผีตาแฮกโดยเลี้ยงก่อนทำนา
และเลี้ยงหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ปู่แฮกย่าแฮกคือเจ้าไร้เจ้านาผู้ปกปักรักษาไร้นาของชาวนาแต่
ละแปลงก็จะมีเจ้าไร้เจ้านาของตน โดยทำเป็นโพนตาแฮกไว้ที่มุมของคันนาเรียกว่าโพนตาแฮก
ก่อนทำนาชาวนาไหว้บอกกล่าวตาแฮกหรือนำขันห้า หมาก2คำ ยา(บุหรี่)2กอกไปบนตาแฮกว่า
สาธุแม่โพสพ ปู่แฮกย่าแฮกดูแลลูกหลาน ดำนาปักแฮก บ่ให้ไขบ่ให้เจ็บ อยู่ดีมีแสง บาดมานาบ่ให้
เจ็บแข็ง ถ้าได้ข้าวหลายกว่าปีที่ผ่านมาจะเลี้ยงพาหวาน 500 พา ข้าว 500 เกวียน ไก่ผู้เฒ่า เหล้าไห
หลวง หมาก2คำ ยา2กอก เดือนสิบสองทำนาเก็บเกี่ยวเสร็จแล้วก็กลับมาเช่นตามที่ได้กล่าวไว้
(ส่วนมากไม่ว่าจะเป็นไปตามคำบนหรือไม่ว่าชาวบ้านก็จะมาเลี้ยงอยู่ดี) ได้ข้าวขึ้นนาได้ปลาขึ้นบ้าน
นำอาหารคาวหวานมาถวาย โดยสมมุติ ขนมหวาน 5 ถ้วยเล็กแทนขนมหวาน 500 ถ้วย ข้าวยิบทำ
เป็นกอง 5 กองแทนข้าว 500 เกวียน ไก่ผู้เฒ่าแทนด้วยไข่ต้ม เหล้าไหหลวงก็นำเหล้าขาวใส่ในขวด
น้ำดื่มชูกำลัง ผู้หญิงขณะประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในวัดจะมีความอ่อนไหวมากกว่าผู้ชาย
ตั้งแต่การทำบุญใส่บาตร จัดอาหารถวายพระ และการกรวดน้ำแสดงออกถึงความตั้งใจเป็นพิเศษ

บุญไหว้เจ้าปู่เป็นงานที่เรียบง่าย แต่งานบุญเผาสุใช้เวลาและแรงกำลังของชาวบ้านในการ
เตรียมงานและดำเนินงาน เพราะสองงานบุญนี้ชาวบ้านเข้าร่วมทั้งชายและหญิง ทุกช่วงวัย ไหว้เจ้า
ปู่และบุญเผาสุเป็นสองศาสนาที่ต่างกัน ไหว้ผีเจ้าปู่คือไหว้ผีบรรพบุรุษผู้ซึ่งคุ้มครองปกปักรักษา
ชาวบ้านซึ่งถือเป็นลูกหลาน อาณาบริเวณและทุกสิ่งทุกอย่างในหมู่บ้าน บุญเผาสุเป็นงานบุญที่
ยิ่งใหญ่ถวายแด่พระพุทธเจ้า รำลึกถึงบุญกิริยาที่พระองค์ได้ปฏิบัติมาในอดีตชาติกระทั่งถึงพระชาติ
สุดท้ายก่อนการตรัสรู้ เป็นสองงานบุญที่สำคัญยิ่ง ปฏิบัติไม่ขาด

บางหมู่บ้านยังมีการประกอบอาหารในบริเวณป่าของเจ้าปู่อยู่โดยส่วนมากผู้ชายเป็นผู้
จัดเตรียมอาหารมาเลี้ยงคนในหมู่บ้าน บางหมู่บ้านเพียยกเลิกการประกอบอาหารในป่าแต่ก็ยังฆ่า
หมูหรือวัวอยู่แต่ไม่ฆ่าในป่าเจ้าปู่หรือโพนเจ้าปู่ และผู้ชายก็ยังเป็นผู้จัดเตรียมอาหารอยู่และมีข้อ
ห้ามปฏิบัติคือ จะชิมอาหารก่อนถวายเจ้าปู่ไม่ได้โดยเด็ดขาด เสร็จแล้วจึงช่วยลำเรียงอาหารไปกิน
ด้วยกันบริเวณหน้าศาลเจ้าปู่ในป่าของปู่ตา ล้อมวงกินข้าวเป็นวงเล็กบ้างวงใหญ่บ้าง แยกกันชาย
หญิง การทำอาหารในงานบุญนี้ ผู้ชายทำอาหารทั้งหมดเองโดยมารวมกลุ่มกันทำตามแต่คุ้มใครจะ
เป็นเจ้าภาพ

ความประณีตประดิดประดอยบั้งไฟและรถแห่บั้งไฟ การจัดตกแต่งสถานที่เพื่อเตรียมงาน
บุญทั้งในศาลาวัดและบริเวณวัดหรือตัวหมู่บ้านไม่ว่าจะเป็นบุญสงกรานต์ บุญบั้งไฟ บุญเผาสุ สิด
พิน ร้องเพลงพ็อนรำ การวาดภาพเพื่อตกแต่งสถานที่หรือผืนผ้าพุทธประวัติ การระบายสีตกแต่ง

ช้าง ม้า วัว ในงานบุญเผวส สิ่งเหล่านี้ถือเป็นรูปแบบของanima ที่แสดงออกมา ความปราณีตละเอียดอ่อนเป็นลักษณะของผู้หญิงที่มีในผู้ชายทุกคน จิตได้สำนึกผ่านออกมาให้เห็นจากการกระทำในพฤติกรรมต่างๆขณะช่วยกันประกอบงานฮิต ลักษณะของผู้ชายในผู้หญิงหรือanimus เป็นลักษณะอีกด้านของผู้หญิง ความเข้มแข็งของร่างกาย การใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์(logos) ช่วงของการทำนาไม่ว่าจะเป็น ดำนา เกี่ยวข้าว ผู้หญิงผู้ชายจะทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กันเสมอ การฆ่าไก่เพื่อจัดเตรียมเป็นอาหารก็เป็นหน้าที่ประจำของผู้หญิง บางครั้งผู้ชายไม่อยู่บ้านมีการกิจอื่น ผู้หญิงกลายเป็นแม่ทัพขนย้าย อิฐ ผสมปูน ยกผู้จัดสถานที่ในวัด ในงานบุญเข้ากรรม แม่เต่าหาบข้าวเข้าวัด บุญปะทายข้าวเปลือก ผู้หญิงในแต่ละครอบครัวจะมีขนมเตรียมข้าวใส่กระสอบ ขนขึ้นรถมอเตอร์ไซด์ขับไปส่งกรรมการที่คอยรับข้าว หรือช่วยกันขึ้นรถขนกระสอบข้าวไปรวมกันที่วัด การขนข้าวนี้โดยส่วนมากจะเป็นผู้หญิงทั้ง เด็ก วัยรุ่น ผู้ใหญ่ บางครั้งก็เป็นกลุ่มผู้หญิงทั้งในครอบครัวมีทุกวัยเดินมาด้วยกัน หน้าที่การเคลื่อนย้ายของหนักที่ต้องใช้แรงกายผู้หญิงในหมู่บ้านจะไม่เกี่ยงงานหรือรอคอยให้ผู้อื่นจัดทำให้

ผู้ชายจะมีด้านที่เป็นลักษณะของผู้หญิงหรือanima animaมีสี่ลำดับ 1.รูปร่างที่แสดงถึงความ เป็นหญิง(สัญลักษณ์คือรูปร่างของEve ซึ่งเป็นตัวแทนที่แสดงถึงความบริสุทธิ์ทั้งสัญชาตญาณ (instinctual) และสรีระ (biological) 2.ความโรแมนติกและเพศสัมพันธ์ 3.ความรัก 4.สติปัญญา ในชุมชนการพรรณารูปร่างของผู้หญิงหรือเรื่องเพศสัมพันธ์ในเพลงท้องถิ่นด้วยการใช้คำภาษาถิ่นเองเป็นคำหยาบโลนและตรงไปตรงมาเปรียบเปรยนั้นถือเป็นเรื่องปกติ และเห็นว่าการมีเพศสัมพันธ์กับภรรยาสามีเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต ทั้งสี่ลำดับนี้เป็นจิตได้สำนึกที่ผู้ชายแสดงออกมา ชอบสรีระที่แสดงถึงความเป็นหญิงที่ดึงดูดใจ เป็นแม่ที่แข็งแกร่งดูแลและให้กำเนิดลูกได้ เป็นแม่บ้านที่ดูแลบ้านโดยเฉพาะเรื่องอาหารการกินได้ ส่วนมากแล้วจะชอบลักษณะรูปร่างไม่ผอมแห้งแรงน้อยหรือหุ่นนาฬิกาทรายแบบบาง รูปร่างของผู้หญิงที่ผู้ชายเลือกก็มีความเกี่ยวข้องกับความต้องการทางเพศเช่นกัน การเห็นผู้หญิงที่น่าประทับใจและเป็นเธอคนหนึ่งที่รัก และความมีสติปัญญาของผู้หญิงที่ผู้ชายเห็นว่าสามารถช่วยเหลือพึ่งพากันได้ ในครอบครัว ผู้ชายแสดงความเข้มแข็งเสมอเมื่ออยู่ในที่ชุมชนแต่จะแสดงความอ่อนแอและอ่อนไหวเมื่ออยู่กับภรรยาหรือแม่ของตน ขณะที่ผู้ชายอ่อนแอผู้หญิงก็จะแสดงความเข้มแข็งโดยอัตโนมัติ ในหมู่บ้านก็เช่นเดียวกันจะดำรงและดำเนินอยู่ได้ไม่ใช่แต่เพียงความใหญ่ของพื้นที่หรือจำนวนบ้านเรือนและผู้คนเท่านั้น แต่ความยืดหยุ่นและความเท่าเทียมชาย-หญิงทำให้ระบบหมุนเวียนของชุมชนไหลไปได้อย่างสมดุล

ส่วนผู้หญิงก็จะมีลักษณะของผู้ชาย(animus) ลักษณะสองประการนี้ทำให้ทั้งสองเข้าใจซึ่งกันและกันแต่บางครั้งเมื่อต่างฝ่ายแสดงลักษณะเพศตรงข้ามที่แฝงไว้ก็ออกมาทำให้อีกฝ่ายตรงข้าม

ไม่เข้าใจได้เช่นกัน เช่น เมื่อผู้หญิงมีเหตุผล(logos)ก็เป็นลักษณะที่ยึดมั่นในเหตุผลไม่ฟังใคร ผู้ชายอาจไม่เข้าใจลักษณะเช่นนี้ ในบางครั้งผู้ชายอาจมีลักษณะละเอียดอ่อนด้านอารมณ์(eros) ผู้หญิงก็ไม่สามารถทำความเข้าใจได้ว่าผู้ชาย ในขณะที่นั้นลักษณะอารมณ์อะไรหรือพฤติกรรมที่แสดงออกมานั้นเกิดจากอารมณ์อะไรหรือเหตุที่แท้จริงอันใด ผู้ชายเองไม่สามารถควบคุมอารมณ์ได้แต่กลับโดนจิตใต้สำนึก(anima)ควบคุมอารมณ์ ผู้หญิงเองก็โดนanimus ควบคุมโดยมีเหตุผลเป็นของเธอเองและบางครั้งเหตุผลของเธอนั้นก็ถูกต้องเสมอซึ่งผู้ชายเองก็ประหลาดใจกับหลักการใช้เหตุผลลักษณะนี้ของผู้หญิงเช่นกัน เหตุผลและอารมณ์ที่อยู่ในแต่ละฝ่ายนั้นอาจมีทั้งด้านบวกและลบ บางครั้งanimaและanimusก็ไม่สามารถควบคุมได้

animaและanimus เป็นจิตใต้สำนึกที่มีในแต่ละเพศของคนทุกคนลักษณะทั้งสองไม่ได้โดนบังคับไว้และไม่ได้เป็นสิ่งแปลกประหลาดที่ทุกคนจะแสดงออกมาโดยเฉพาะในกระบวนการทำงานหรือชีวิตประจำวัน อีกทั้งแสดงถึงความภูมิใจและนำชื่นชมในการทำงานของชุมชนให้สำเร็จโดยร่วมมือกัน ความขัดแย้งหรือแบ่งแยกกันทางเพศจึงหาได้น้อยหรือแทบจะไม่มีในสังคมอิสลาม เพศตรงข้ามที่มีอยู่ในตัวทุกคนนั้นถึงจะเป็นขั้วที่อยู่ตรงข้ามกันแต่นั้นทำให้เกิดความสมดุลในตัวตนหรือจิตใจของมนุษย์แต่ถ้าแสดงออกมามากเกินไปและทำให้กลายเป็นจิตสำนึกก็อาจทำให้มีลักษณะนั้นๆมากกว่าลักษณะเพศที่เป็นจริง ผู้หญิงโดยทั่วไปแล้วในบางงานบุญก็มีโอกาสได้เหล่าได้ซึ่งก็ดื่มกันพอประมาณ โดยเฉพาะช่วงที่มีงานร่ำวงตอนเย็นหรือร่ำวงซึ่ง การดื่มจนเมามายทำให้ลักษณะผู้ชายแสดงออกมาให้เห็นชัดเจนเช่น การใช้เสียง ลักษณะท่าทาง ในทางตรงข้ามผู้ชายอาจร้องไห้หรือรำพึงรำพัน

anima เกิดจากการเลียนแบบอย่างและดูตัวอย่างจากคนรุ่นก่อน เช่น พ่อ ปู่ ตาเป็นการถ่ายทอดลักษณะ anima ของคนในชุมชน ผู้หญิงจะดูแบบอย่างจากแม่ ย่า ยาย กระทั่งกลายเป็นจิตใต้สำนึกเพศชายหรือanimus ที่มีในตัวผู้หญิงในชุมชนที่มีลักษณะเดียวกัน ลักษณะ anima และ animus เป็นมรดกที่ถ่ายทอดมายาวนานาของมนุษยชาติเป็นลักษณะที่ไม่สามารถปิดบังได้

ด้านมืด (Shadow)

คนทุกคนมีด้านมืดหรือจุดอ่อนของตน (จุดอ่อนของชุมชน) หลายครั้งเก็บกดไว้ไม่อยากให้ใครมาสังเกตเห็น หรือบางครั้งก็อยากลืมไปเลยเราปลุกเงามืดนี้ไว้ลึกเข้าไปในจิตใจ ด้านมืดนี้ยังหมายถึงลักษณะนิสัยไม่ดีที่บางครั้งก็ปกปิดไว้ ความชั่วร้ายต่างๆ ลักษณะเหมือนสัตว์ในตัวคน เช่น การใช้ความรุนแรงต่างๆ ความต้องการทางเพศ ความต้องการทางเพศโดยไม่ไตร่ตรองผิดชอบชั่วดี ความไม่ยับยั้งชั่งใจต่างๆ นอกเหนือจากพิธีกรรมทางพุทธและผีแล้ว การละเล่นหลายอย่างระหว่างเทศกาลที่เกี่ยวกับเพศสัมพันธ์จากอุปกรณ์หรือของเล่นที่แสดงถึงการร่วมเพศของสัตว์ การร้องรำซึ่งเกี่ยวกับการร่วมรักหรือเพลงพรรณาสัตว์ส่วนของชายและหญิง การแต่งกายของนักแสดงรำซึ่งและท่าทางการเต้นสามารถดึงเงามืดของคนที่เต้นหน้าเวทีออกมาได้ การแสดงพลังดิบด้วยคำพูด การเต้นที่สื่อถึงพฤติกรรมทางเพศ การทะเลาะและใช้ความรุนแรงในบางครั้งที่มีหมอลำซึ่งโดยเฉพาะในงานใหญ่ แต่เงามืดก็มีส่วนดี เปรต ผี ที่ปีนป่ายอยู่ตามต้นไม้ในตอนเข้ามิด เปรตหลายตนส่งเสียงน่ากลัวแย่งอาหารกันวุ่นวายในงานบุญข้าวประดับดิน ตอนเข้ามิดชาวบ้านช่วยกันผูกห่ออาหารไว้ตามต้นไม้ ช่วงเข้ามิดประมาณตี 4-5 ชาวบ้านที่แต่งกายเป็นเปรตก็เริ่มแสดงความสามารถน่ากลัว ประพฤติชั่วข่มเป็นเปรต น่ากลัวและหิวโหย พอเปรตกินข้าวแล้ว ชาวบ้านก็ไปหน้าธาตุที่เก็บกระดูกญาติพี่น้องของตนจุดเทียนเรียกดวงวิญญาณมากินข้าวหรือได้รับส่วนบุญ ที่ต้องมาแต่เข้ามิดก็เพราะว่า ถ้าฟ้าสาปพระอาทิตย์ขึ้นแล้วผีจะไม่ออกมา บ้างบอกว่าท่านจะปล่อยดวงวิญญาณออกมาวันนี้ ตอนเช้าชาวบ้านก็มาทำบุญร่วมกันที่วัด เงามืด(shadow) ยังรวมด้านไม่ดีต่างๆของมนุษย์ เช่น

ความเห็นแก่ตัว ความไม่แยแสหรือรู้สึกเอื้ออาทรต่อผู้อื่น บางหมู่บ้านก็เคยเป็นหมู่บ้านเดียวแต่ต้องแยกกันเนื่องจากเงินที่ได้รับจากทางราชการซึ่งหนึ่งในเหตุผลที่ต้องแยกก็เพราะตัวหารจะได้น้อยลง หมู่บ้านอยู่ห่างไกลอำเภอราว 20 กิโลเมตร ถนนดีเป็นระยะสั้นๆ เป็นหลุมเล็กบ้างใหญ่บ้าง ระยะยาวๆ ผ่านป่าและทุ่งนาเป็นระยะ ตอนนี้เงินตัดแบ่งหมู่บ้านเป็นสองส่วนโดยใช้ซอยกลาง หมู่บ้านเป็นเขตแดน เขตแดนนี้วัดได้ประมาณ 4 ก้าว พอดีกับถนนตัดผ่านแบ่งวัดป่ากับวัดบ้าน ทั้งสองวัดตั้งอยู่ใกล้กันมีพื้นที่ว่างเล็กน้อยระหว่างทั้งสองวัด ชาวบ้านบอกว่า “ก่อนแบ่งหมู่บ้าน เราสนิทสนมกันดี มีอะไรก็แลกเปลี่ยนกัน เดียวนี้แยกกันเด็ดขาด ไม่ถูกกันบ้านนั้นชอบว่าให้บ้านนี้ทะเลาะกันหลายครั้ง” การจัดงานบุญแยกกันจัด เช่น งานบุญกองข้าว แต่ละหมู่บ้านมีวัดของตน ชาวบ้านก็นำข้าวไปวัดของหมู่บ้านตน ทั้งสองวัดมีชาวบ้านผู้หญิงช่วยกันทำกับข้าวเลี้ยงแขกและคนทำงานช่วยจัดเตรียมสถานที่ตรงกลางที่ว่างระหว่างสองวัด จัดสถานที่เต้นรำและหมอลำซึ่งในตอนกลางคืน โดยใช้ไม้ไผ่กั้นบริเวณเป็นสองส่วนในสี่เหลี่ยมผืนผ้าเดียวกัน เนื่องจากต้องเก็บเงินค่ารอบเต้นรำ(รอบละหนึ่งเพลง) ถึงจะเป็นคนละหมู่บ้านแต่เสียงเพลงและเครื่องเสียงก็ใช้เครื่องเดียวกัน ฉะนั้นอยู่คนละไม้ก็เต้นร่วมกันได้ ตอนเย็นเวทีใหญ่หมอลำซึ่งตั้งอยู่กลางถนนหันหน้ามายังหมู่ที่ข้างมา หมู่บ้านลักษณะนี้เป็นกรณีพิเศษไม่ค่อยพบเห็น และหมู่บ้านนี้คนอายุมากที่สุดคือ 60 ปี การขาดผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านเสมือนบ้านที่ขาดพ่อและแม่ เป็นด้านมืดที่พบเห็น หมู่บ้านก็เปรียบเสมือนแต่ละคนที่มีบุคคลิกลักษณะเฉพาะของตน ขณะที่อีกหมู่บ้านหนึ่งด้วยงบประมาณกองทุนหมู่บ้านจึงจำเป็นและจำใจต้องแบ่งเป็นสามหมู่บ้านแต่ก็ไม่ยอมทิ้งกันเมื่อมีงานบุญแต่ละหมู่บ้านก็ยังมาร่วมกันจัดทำ ตั้งแต่ผู้ใหญ่บ้าน หม่อมสาว ผู้เฒ่าผู้แก่ เช่น บุญกองข้าว แต่ละหมู่บ้านจะแยกกันจัดงานและจะนัดวันไม่ให้ตรงกันเพื่อจะได้มาช่วยกันได้ บริจาคเงินเข้าวัดร่วมกัน ขนข้าวเปลือกมากองร่วมกัน ยังเป็นพี่น้องกันอยู่และยังมีคนรุ่นปู่ย่าตาทวดคอยอยู่หลายท่าน

ช่วงแล้งเจ็ดปีปลายเจ็ดเดือน “หว่าปลาตุกเอ็ดก้อนเต้า (ก้อนเต้าคือหินก้อนโตที่ใช้ตั้งเป็นขาเตาตั้งหม้อทำอาหารซึ่งหว่าปลาตุกยังมีขนาดใหญ่ประมาณ) ข้าวเก่าชะใส่หม้อน(ข้าวเก่าที่เหลือจากปีที่แล้วก็ทิ้งให้ตัวหม้อนกิน)” เป็นคำบอกเล่าของชาวสุรินทร์ที่ข้ามทุ่งมหาหลวงหรือทุ่งกุลาร้องไห้มาอยู่อำเภอพรณานิคมได้กลับไปบอกกล่าวต่อกันที่บ้านเดิมของตนเพื่อชักชวนญาติพี่น้องเพื่อนพ้องให้เดินทางมายังผืนดินแหล่งใหม่เมื่อหลายสิบปีที่แล้ว นอกจากนี้กลุ่มคนจากจังหวัดอุบลราชธานี อำนาจเจริญ ร้อยเอ็ด เคลื่อนย้ายมาอยู่แถบจังหวัดสกลนครถึงจะอยู่ยาวนานกว่า 50 ปีแล้ว หลายหมู่บ้านยังคงวัฒนธรรมประเพณีของตนไว้อย่างเข้มแข็ง โดยเฉพาะงานบุญฮีตสิบสองยังคงขึ้นตอนการประกอบงานฮีตและปฏิบัติอื่นๆ การเรียกชื่อบุญก็ยังใช้คำเช่นเดียวกับบ้านเดิมเรียกขาน ถึงแม้จะอยู่ท่ามกลางคนท้องถิ่นดั้งเดิมแต่บางหมู่บ้านก็เป็นเพียงชนกลุ่มน้อยกลุ่มเล็กๆ ที่

ล้อมรอบด้วยคนที่ท้องถิ่นที่เข้มแข็งด้วยวัฒนธรรม บุคลิกภาพของชุมชน ภาษาพูด ประเพณีความ เป็นหนึ่งเดียวของชุมชนใหม่นั้นอ่อนแอลง แต่ความผูกพันของคนในครอบครัวและหมู่บ้านยังคง เข้มแข็งเหนียวแน่น การสร้างบ้านใกล้ชิดติดกันของคนในหมู่บ้านอาจเป็นเหตุผลหนึ่ง บางหมู่บ้าน อาจได้ผืนดินส่วนที่ไม่ค่อยอุดมสมบูรณ์นักจึงต้องช่วยกันทำไร่ทำนาพลิกผืนนาปัจจุบันก็ยัง ช่วยเหลือกันในหมู่บ้านที่นี้และเพื่อนบ้านอย่างเข้มแข็ง

ไช่ย ญ้อ กะเลิง ผู้ไท เป็นคนท้องถิ่นจังหวัดสกลนครและนครพนม สำเนียงภาษาพูดและ คำศัพท์หลายคำก็มีความแตกต่างกันกับคนอีสานถิ่นอื่น กลุ่มคนเหล่านี้เมื่ออยู่ท้องถิ่นจะพูดสำเนียง ภาษาของตน ซึ่งสามารถสื่อสารกันได้ในแต่ละกลุ่มดังกล่าว แต่ถ้าออกจากท้องถิ่นตน คนถิ่นอื่นจะ ฟังสำเนียงภาษาเหล่านี้ไม่ค่อยเข้าใจหรือไม่รู้เรื่อง ฉะนั้นต้องพูดเป็นสำเนียงลาวเมื่ออยู่กับคน อีสานด้วยกันหรืออาจใช้ภาษาไทยภาคกลางในกรณีที่ไม่ถนัดพูดสำเนียงลาวหรือก็ไม่ต้องการพูด ภาษาถิ่นอื่น แต่ถ้าคนถิ่นอื่นมาอาศัยอยู่ในกลุ่มคนไทยเหล่านี้ก็จำเป็นต้องเรียนรู้และเข้าใจสำเนียง ท้องถิ่นนั้น แต่ก็ไม่ต้องพูดสำเนียงตามนั้น คนท้องถิ่นเดิมก็ให้แขกผู้มาอาศัยได้จับจองพื้นที่ หักสร้างถางพงสร้างหมู่บ้านของตน แต่แขกทางไกลบางกลุ่มเลือกอยู่ในพื้นที่ที่คนท้องถิ่นเดิมตั้ง บ้านเรือนจึงสามารถตั้งบ้านเรือนได้ในที่ลุ่ม แต่ต้องเลื่อนไปทำนาบนโคก(ที่สูง)ซึ่งก็อยู่ติดกับตัว หมู่บ้าน คนแต่ละชาติพันธุ์ก็อยู่รวมและร่วมกันได้ ถึงแม้สำเนียงภาษา ศิวัพรรณ ลักษณะนิสัยบาง ประการ ดังเช่น คนผู้ไทบางหลายกลุ่ม ขยัน มัธยัสถ์ ใฝ่ศึกษา ยึดมั่นในประเพณีตน แต่ก็อยู่กัน ด้วยดี แต่งงานเขยสะใภ้ระหว่างกัน ร่วมงานบุญกันได้เนื่องจากมีส่วนที่เหมือนกันในคนไทยทุก กลุ่มคืองานบุญฮีตสิบสอง

ชุมชนที่พยายามไม่แสดงด้านมืดหรือปิดด้านไม่ดีของตนไว้ นอกจากจะไม่เกิดผลดีดังหวัง แล้วยังขัดแย้งกับความจริง ขัดแย้งกับตนเองและชุมชน แต่ละหมู่บ้านย่อมมีทั้งด้านดีและจุดอ่อน ซึ่งจะแสดงออกมาให้เห็นไม่ทางตรงก็ทางอ้อม คนเราถ้ามองข้ามสิ่งไม่ดีของตนเองบ่อยๆก็ไม่เป็น ผลดี ชุมชนหมู่บ้านและในหมู่บ้านเองจะรู้จักอ่อนของตน นั่นเป็นด้านดีของเรามีดี เมื่อรู้ด้านมืดก็ ย่อมรู้ด้านสว่าง สามารถมองเห็นและเข้าใจสองชั่วภายในตน เมื่อรู้ว่าสิ่งชั่วหรืออะไรจะเป็นสาเหตุ ให้ทำไม่ดี ชาวบ้านจะหาทางระงับด้วยศาสนา

หน้าฉาก (Persona)

การใส่หน้าฉากเวลาที่ต้องอยู่ในสังคมหรือสาธารณะเพื่อให้เป็นไปตามบทบาทที่สังคม คาดหวังและประทับใจ ทั้งนี้การใส่หน้าฉากไม่ใช่เพื่อปกปิดบุคลิกภาพที่แท้จริงของตนเองแต่เป็น การสวมบทบาทหน้าที่ในสังคม ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำที่ชุมชนเลือกมา มีหน้าที่ทั้งที่เป็นทางการและ

ไม่เป็นทางการในการเป็นผู้นำและผู้ประสานงาน ก่อนการจัดงานบุญแต่ละงาน ผู้ใหญ่บ้านจะประกาศเรียกประชุมสมาชิกในชุมชนเพื่อปรึกษาหารือเกี่ยวกับการจัดงาน เมื่อถึงเวลางาน ผู้ใหญ่บ้านก็ต้องทำทุกอย่างตั้งแต่แบกหามกระทั้งตั้งการและดูแลความเรียบร้อยโดยรวม เป็นการ ทำงานเป็นทีมของชุมชนทั้ง ผู้นำ(ผู้ใหญ่บ้าน)และทีม(ลูกบ้านทุกเพศทุกวัย)โดยไม่ต้องมีเอกสาร ชี้แจงประกอบการทำงานใดๆและงานบุญทุกงานก็ดำเนินไปได้เป็นอย่างดี ในการเตรียมงานทุกคน ช่วยกันทำงานในหน้าที่ต่างๆ เสร็จแล้วจึงมาประจำหน้าที่หลักของตนซึ่งแต่ละคนก็พยายามทำ หน้าที่ตนให้ดีถึงแม้บางครั้งจะเป็นเพียงการทำงานเล็กน้อยๆ เช่น ล้างจาน ยกอาหารเลี้ยงแขก ดำ สัมตำ ฯลฯ ผู้หญิงทำกับข้าวทั้งวันตลอดงานบุญ ผู้หญิงในหมู่บ้านซ่อมฟ่อนรำเพื่อรำด่อนรับขบวน ผ้าป่า กลุ่มผู้หญิงร่วมกันฝึกสวดมนต์ทำนองสรภัญญะ เพื่อประสานเสียงในงานบุญต่างๆ ทั้งนี้รวม ไปถึงการแต่งกายที่ต้องสวยงามเป็นพิเศษ งานบุญกฐิน ชาวบ้านทั้งชายหญิงมาร่วมเตรียมงานแต่ง กองกฐินหมู่บ้านหรือกองกฐินอบต. บุญเข้ากรรม แบ่งเป็นหลายฝ่ายทั้งก่อนงาน ระหว่างงาน และ หลังงาน เมื่อต้องทำงานร่วมกันการสวมใส่หน้ากากจึงเกิดขึ้นในบางครั้ง แต่ชาวบ้านไม่ได้ใส่ หน้ากากบ่อยๆหรือตลอดเวลา และในขณะเดียวกันการแสดงบุคลิกภาพที่แท้จริงหรือตัวตนของ ตนเองจะมีมากกว่าและเป็นปกตินิสัย ในงานบุญนั้นจะเห็นบุคลิกภาพทั้งสองแบบคือแบบที่ต้อง สวมหน้ากากหรือบุคลิกภาพเพื่อส่วนรวมและบุคลิกภาพแบบส่วนตัวคือลักษณะปกติของคนๆนั้น ตั้งแต่ลักษณะนิสัยทั่วไปจนกระทั่งถึงการแต่งกาย ดังเช่นการที่ชาวบ้านต้องทำงานร่วมกันในงานอิ ตลีสบสอง แต่จะเห็นการสวมหน้ากากตามบทบาทหน้าที่เพียงบางโอกาสและบางคนเท่านั้นทั้งนี้ เพราะลักษณะนิสัยปกติของชาวบ้านก็อยู่ร่วมกันและทำงานร่วมกันเป็นพื้นฐานสำคัญของชุมชน อยู่แล้ว ตั้งแต่การกินที่หาได้น้อยนักที่จะเห็นใครนั่งกินข้าวในบ้านคนเดียวทั้งนี้การกินข้าวด้วยกัน อาจไม่ได้มีความหมายเพียงแค่อิ่มท้อง การทำนาที่จะขาดการช่วยเหลือกันไม่ได้โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากคนในครอบครัวเดียวกันรวมถึงเขยและสะใภ้ กิจกรรมของเด็กที่ทำร่วมกัน เช่น ไปเลี้ยงวัว ควายด้วยกัน ไปจับตุ๊กแกยิงกิ้งก่าด้กหนู กิจกรรมเหล่านี้เพื่อน ๆ วัยเดียวกันตั้งแต่เด็กทำด้วยกัน จนถึงวัยรุ่น พ่อเฒ่ายังเดินไปกับเพื่อนวัยเดียวกันเพื่อหาปลาด้กหนูจนกระทั่งต้องเดินคนเดียว เนื่องจากเพื่อนทยอยจากไป ปัจจุบันมีโครงการจากทางราชการให้ชาวบ้านได้มีเศรษฐกิจที่ดีขึ้นเช่น โครงการทำปุ๋ยหมัก โครงการเลี้ยงวัว กลุ่มเงินล้าน กลุ่มออมทรัพย์ สำหรับกลุ่มออมทรัพย์กรรมการ อาจกำหนดให้จำนวนเงินฝากต่อเดือนมากเมื่อชาวบ้านกู้ก็ไม่สามารถคืนเงินได้ ผลพวงอาจเกิดกลุ่ม ส่งเสริมหนี้ขึ้นมาอีกกลุ่มในหมู่บ้าน บางหมู่บ้านทำผลงานได้ดีคือมีกำไรกลับคืนให้รัฐในกองทุน เงินล้านจึงได้รางวัลโดยการเพิ่มให้เป็นหมู่บ้านละสองล้านแต่หลายหมู่บ้านปฏิเสธ โครงการต่างๆ ผู้ใหญ่บ้านหรือตัวแทนจากทางราชการจะการเรียกประชุมชี้แจงโครงการต่างๆเหล่านี้ ทั้งนี้พื้นฐานของ

ชาวบ้านสามารถรวมตัวกันได้โดยง่ายและเข้าใจอะไรได้ง่ายตามวิถีความเป็นอยู่ที่แท้จริงแต่การสร้างกิจกรรมต่างๆเหล่านี้ก็ต้องทำความเข้าใจในตัวชาวบ้านและวิถีทางของเขาให้ถ่องแท้ด้วยเช่นกัน

การร่วมประกอบพิธีสืบทอดสองไม้ไม่ได้ให้เกียรติหรือพิจารณาความสำคัญกันที่ฐานะทางเศรษฐกิจแต่ทุกคนคือสมาชิกของชุมชนที่เท่าเทียมกัน ไม่มีการใส่หน้าากากเพื่อให้ชุมชนประทับใจในความร่ำรวยหรือจบการศึกษาสูง มีการทำงานที่เป็นที่นับหน้าถือตาแต่ไม่ว่าจะอยู่สถานะภาพไหนยังคงเป็นสมาชิกคนหนึ่งที่ไม่ต่างจากคนที่อาศัยอยู่บ้านหลังทรุดโทรมและไม่มีได้เรียนหนังสือ แต่กลับเป็นโอกาสที่จะได้ช่วยเหลือทั้งทางด้านอาหาร บริจาคเงิน บริหารรถให้กับหมู่บ้านของตนเมื่องานบุญมาถึง แต่ถ้าเน้นวิธีการต่างๆเพื่อให้คนในชุมชนแข่งขันกันเพื่อเพิ่มเงินในกระเป๋าตนเองให้มากที่สุดและมีวัตถุภายนอกที่ทันสมัยในบ้าน แนวคิดเหล่านี้เกิดขึ้นมาบ้างในบางหมู่บ้านแต่กลับสร้างความเคียดแค้นให้ตนเองเนื่องจากมีภาระหนี้สินเพิ่มมากขึ้นและเริ่มแยกตนเองออกจากส่วนรวม บางหมู่บ้านมีฐานะทางเศรษฐกิจดีเนื่องจากหลายคนมีอาชีพค้าขายนอกเหนือจากการทำนาเพราะหมู่บ้านอยู่ใกล้ตลาดในอำเภอ เวลาว่างมีเวลาว่างไม่ค่อยมีเวลาร่วมแต่ส่งวัตถุมากมายมาให้ทำอาหารหรือบริจาคเงินจำนวนมาร่วมทำบุญ แต่เมื่อมีโอกาสร่วมงานบุญก็ไม่ได้ถือเป็นบุคคลพิเศษหรือไม่ได้ทำตัวแตกต่างจากคนในหมู่บ้าน

ในสังคมหมู่บ้านการใส่หน้าากากเป็นเรื่องที่ไม่พบเห็นเป็นปกติ การใส่หน้าากากตลอดเวลาจนไม่สามารถแยกบทบาทที่ต้องทำในสังคมกับความเป็นจริงหรือตัวตนที่แท้จริงได้ย่อมเกิดความขัดแย้งภายในจิตใจ เมื่อไม่ต้องใส่หน้าากากเพื่อปกปิดตัวตนและแสดงบุคลิกที่สังคมต้องการให้เป็นหรือพอใจความเป็นตัวตนที่แท้จริงของชาวบ้านจึงเป็นปกติในสถานการณ์ต่างๆ ชาวบ้านจึงไม่คุ้นเคยกับการใส่หน้าากากแต่เป็นตนเอง

ด้วยหน้าที่และบริบททางสังคม เราจึงต้องสวมบทบาทหรือหน้าากากตามที่สังคมต้องการ แต่ถ้าเราสวมหน้าากากโดยซ่อนปกปิดหน้าที่แท้จริงของตนไว้ และใส่หน้าากากเป็นประจำทั้งที่ไม่ใช่บุคลิกภาพที่แท้จริงของตนและจบลงด้วยการคิดว่าบุคลิกภาพหรือหน้าากากที่ใส่นั้นคือหน้าที่แท้จริง ตัวเองก็จะกลายเป็นคนแปลกหน้าสำหรับตัวเอง ปัจจุบันนี้หลายหมู่บ้านเป็นเทศบาล มีการเร่งพัฒนาด้านเศรษฐกิจเพื่อจัดการด้านงบประมาณด้วยและต้องเป็นต้อนรับโครงการต่างๆและผู้ตรวจโครงการต่างๆ ตามแต่ความเป็นจริงแล้วไม่ว่าโครงการจะสำเร็จหรือไม่ ชาวบ้านก็ต้องสวมบทบาทและใส่หน้าากากเพื่อชี้แจงความสำเร็จตามนโยบายที่ให้ชาวบ้านทำ

Personality Development

คนเรามีกระบวนการพัฒนาที่เคลื่อนไปข้างหน้าจากความสมบูรณ์น้อยไปสู่ความสมบูรณ์มากไม่มีการหยุดนิ่ง เป้าหมายสูงสุดของการเดินทางคือ การหยั่งรู้ตนเอง(self-realisation) ก็เพื่อให้เกิดบุคลิกภาพที่สมบูรณ์ที่สุดนั้นโดยการรวมความแตกต่างและความเหมือนเข้าไว้ด้วยกัน การพัฒนาไปสู่ความสมบูรณ์นั้นหลายคนมองว่า การปรับเปลี่ยนเพื่อพัฒนาระบบเศรษฐกิจของหมู่บ้านคือการเคลื่อนที่ไปข้างหน้าที่ดีที่สุดและเป็นตัวบ่งชี้ความหมายของการพัฒนาได้ชัดเจนที่สุด ชาวบ้านจะต้องมีรายได้ให้มากขึ้นซึ่งโดยส่วนมากแล้วจะต้องออกไปทำงานต่างถิ่นไม่ว่าจะเป็นคนรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาทั้งระดับอนุปริญญาถึงปริญญาตรีหรือคนที่จบการศึกษาระดับประถม แต่ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดมิได้หารายได้เพื่อให้มีฐานะที่ดีขึ้น ในวิถีชีวิตปกติสำหรับหลายหมู่บ้านที่ยังเหลือสมาชิกจากการไปทำงานต่างถิ่นการพัฒนาไปสู่ความสมบูรณ์ยังดำเนินต่อไปตามแนวทางที่ปฏิบัติต่อกันมาโดยเน้นไปที่กระบวนการทางจิตใจเป็นพื้นฐาน การเดินทางของจิตใจนี้นำไปสู่การพัฒนาที่สมบูรณ์ของคนได้หรือไม่ ไม่ว่าอย่างไรนี้ก็คือเส้นทางที่ชาวบ้านยึดถือตลอดมาแต่เนิ่นนาน งานบุญฮีตสิบสอง

การหยั่งรู้ในตนเอง(self-realization)เป็นความเต็มเปี่ยมที่สุด การรวมเข้าหากันไม่ว่าจะเป็นความแตกต่างและความเหมือน ด้านต่างๆของบุคลิกทั้งหมด วิวัฒนาการทั้งหมดปรากฏในการพัฒนาทางจิตใจ จากแรกเริ่มจนเป็นรูปร่างมนุษย์ที่เห็นนั่นคือเป็นกระบวนการแห่งการพัฒนา การพัฒนาไม่ได้หยุดที่ความเป็นคนหรือคนเป็นตัวแทนแห่งความได้เปรียบเผ่าพันธุ์สัตว์อื่นๆ อารยธรรมของมนุษย์ที่มีเนื้อเผ่าพันธุ์สัตว์ร่วมโลกด้วยกันและอันที่จริงแล้วอารยธรรมของมนุษย์นั้นยังคงต้องดำเนินต่อไปอีกไกลก่อนที่จะสิ้นสุดการเดินทางของวิวัฒนาการ

อนาคตก็คือปัจจุบันที่เป็นอยู่ เราสามารถมองปัจจุบันเพื่อเป็นกระบอกเงาถึงอดีต อดีตเป็นผลสะท้อนหรือเป็นเหตุของปัจจุบัน (causality) อดีตยังเป็นสิ่งที่ทำนายอนาคตได้เช่นกัน(teleology) ชีวิตหรือจิตใจมีการเดินทางเสมอไม่หยุดนิ่ง ภาพที่มองไปในอดีตและภาพที่มองไปยังอนาคตสองสิ่งนี้รวมกันก่อให้เกิดเป็นตัวตนหรือบุคลิกภาพของกลุ่มคนๆนั้น และประการสำคัญคือทำให้เกิดความหวังและการมีชีวิตอยู่เพื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หลายงานบุญเริ่มมีผู้คนเข้าร่วมลดน้อยลง คนที่เคยร่วมพิธีหลายคนกลับไปไม่มีคนมาทดแทนเพราะสมาชิกหมู่บ้านหลายคนไปทำงานไกล ส่วนคนรุ่นใหม่ที่ยังอยู่ในหมู่บ้านก็มีภาระกิจการทำงานในระบบทั้งหน่วยงานเอกชนและราชการ แต่เมื่อมีเวลาจะมาร่วมงานบุญของหมู่บ้านคนเสมอและเห็นได้ในทุกงานบุญ บางคนเคยมาร่วมงานบุญตั้งแต่สมัยเด็กเล็กมาพร้อมแม่ ย่าหรือยาย พอเป็นวัยรุ่น เข้าสู่วัยทำงานก็ไม่ค่อยได้เข้าร่วมพิธีกรรมเท่าไรแต่ปัจจุบันนี้เข้าร่วมเกือบทุกครั้งเสมือนมาปฏิบัติต่อจากพ่อแม่ トラบใดที่หมู่บ้านยังมีผู้คน

อาศัยอยู่ถึงแม้เดี๋ยวนี้วัยรุ่นและวัยกำยำที่มีแรงมากจะมีอยู่ในหมู่บ้านไม่มากนักในทางกลับกันบางงานบุญกลับยิ่งใหญ่มากกว่าเดิมขึ้นทุกปี เช่น งานบุญเผาส งานฮีดสิบสองนี้ก็จะไม่เลื่อนหายไปเลย เพราะอดีตที่พ่อแม่ พี่น้องในหมู่บ้านร่วมกันปฏิบัติเรื่อยมาซึ่งเปรียบเสมือนเหตุแห่งขณะ (causality) ซึ่งอย่างไรเสียผู้คนที่จากบ้านด้วยเหตุผลที่ไม่แตกต่างกันมากนักหลายคนในจำนวนนั้นก็ยังจะต้องกลับบ้านของตนเพื่อพักผ่อนอย่างถาวร การสืบต่อจึงยังคงอยู่ (teleology) ผลของอดีตที่ผู้คนแยกย้ายกันไปทำงานต่างที่ก็คือปัจจุบันและยังจะเป็นการเดินทางเพื่อหางานทำเช่นนี้อีกนาน ถ้าชุมชนชาวนาไทยยังยากจนเช่นใจ เดิวนี้นานาไม่น้อยที่ยอมขายที่นาเพื่อส่งลูกเรียนเพราะเหตุผลที่ว่าจะได้ไม่ต้องเป็นชาวนา อาชีพที่จน เจ็บและลำบากที่สุด ถึงอย่างไร ณ ตอนนี้อย่ามาคิดในชุมชนเกือบทุกคนก็เป็นชาวนาและถึงบางคนถึงจะไม่ได้เป็นชาวนาแล้วแต่ก็ระลึกเสมอว่า พ่อแม่ ปู่ย่า ตายายของตนเป็นชาวนา สำหรับการประกอบพิธีกรรมบางขั้นตอนถูกตัดทอน อุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีกรรมบางอย่างไม่ครบเนื่องจากความรู้เหล่านี้หลายๆหมู่บ้านไม่มีการสืบทอดต่อ งานบุญเผาสต้องเตรียมข้าวของอุปกรณ์ในการประกอบพิธีกรรมให้พร้อมถ้าไม่เช่นนั้นจะเกิดเหตุเภทภัยต่อหมู่บ้านหรือเกิดภัยธรรมชาติต่างๆ จึงต้องเชิญผู้เฒ่าผู้แก่จากหมู่บ้านอื่นมาช่วยในการจัดเตรียมข้าวของ หมู่บ้านใดที่ยังมีการสืบทอดพิธีกรรมกันอยู่ความเป็นหนึ่งเดียว ความไว้วางใจ ความสบายใจ ไม่วิพากษ์วิจารณ์ ไม่วิตกจะมีให้เห็น ปัจจุบันเป็นภาพที่สะท้อนให้เห็นว่าพิธีกรรมงานฮีดสิบสองของแต่ละหมู่บ้านจะมีความเข้มข้นแค่ไหน แต่ถึงอย่างไรเสียงานบุญนี้ก็ไม่มีวันหายไปจากวิถีชีวิตของคนในหมู่บ้านตราบดีที่หมู่บ้านนั้นยังเป็นชุมชนคนอีสานอยู่

เพราะการสืบทอดทางเผ่าพันธุ์ (heredity) ที่ไม่ได้มีความหมายเฉพาะด้านร่างกายแต่ทางสัญชาตญาณด้วย ถึงแม้ในยุคสมัยนี้ที่เราสามารถนำวิธีการสมัยใหม่ต่างๆ เพื่อเอาชนะธรรมชาติที่สร้างความกลัวให้กับจิตใจได้แต่ความกลัวหรือการหาเหตุผลในบางสิ่งบางอย่างก็ยังไม่สามารถทำให้หมดไปได้และสิ่งที่มีอยู่ในจิตใจนั้นก็สืบทอดต่อกันมาจนกลายเป็นความทรงจำของเผ่าพันธุ์

การพัฒนามีสองลักษณะคือการเคลื่อนไปข้างหน้า (progression) และการเคลื่อนกลับเข้าหาตัวเอง (regression) อิโก้จะปรับสมดุลเพื่อตอบสนองความต้องการของสิ่งแวดล้อมภายนอกและความปรารถนาของจิตใต้สำนึก แต่ถ้าเกิดพัฒนาไปสู่สิ่งแวดล้อมภายนอกอย่างมาก ก็จะมีลักษณะเปิด (extrovert) หรือสิ่งแวดล้อมนิยม (environment-oriented value) ถ้าพัฒนาโดยการเคลื่อนไปข้างหน้าหาสิ่งแวดล้อมที่อยู่ข้างหน้าอย่างมากพอถึงจุดหนึ่งความลึกลับภายในใจย่อมเกิดขึ้น แรงขับของจิตใต้ (libido) ก็จะทำให้เกิดการพัฒนาแบบเคลื่อนเข้าหาตัวเอง จิตใต้สำนึกก็จะเรียกหาการอยู่กับตนเอง (subjective) จากเดิมที่ให้ความสำคัญกับวัตถุภายนอกหรือสิ่งแวดล้อมภายนอก (objective) แต่ถ้าเกิดการพัฒนาเฉพาะการเคลื่อนที่ไปข้างหน้าเสมอความลึกลับและสับสนยิ่งทวีมากขึ้น แต่ทั้งนี้

การพัฒนาแบบเคลื่อนเข้าหาตัวเอง(regressive)ก็มีได้หมายความว่าถึการนอนเนืออยู่กับจิตใจหรือตัวเองตลอดเวลา เพราะความหมายของการพัฒนาลักษณะนี้คือ เมื่อปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมแล้วก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับภายในของตนหรือมีความเป็นหนึ่งเดียวกับตนเอง ในทางกลับกันเมื่อเป็นหนึ่งเดียวกับตนเองหรือปรับเข้ากับภายในตนเองแล้วก็ต้องปรับตนเองให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมภายนอกด้วยเช่นกัน

ตั้งแต่บุญเข้ากรรมจนกระทั่งบุญปะทายข้าวเปลือกกลัวนเกี่ยวข้องกับจิตใจ การรวมจิตใจทั้งของตนเองและทั้งชุมชนโดยมิได้ละทิ้งสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวแล้วมุ่งไปที่จิตใจเท่านั้นแต่เป็นการเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันระหว่างสองสิ่งคือการปรับตัวของคนให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมภายนอกและการรวมเป็นหนึ่งเดียวในใจตน บุญบั้งไฟถึเป็นงานระดับจังหวัดและอำเภออาจมีการแข่งขันกันอย่างจริงจังเป็นบั้งไฟขนาดใหญ่เรียกว่าบั้งไฟแสนหรือบั้งไฟล้น มีขบวนแห่อย่างสวยงามและยิ่งใหญ่ มีผู้คนมาร่วมงานมากมาย แต่ด้วยใจแล้วทั้งผู้นำบั้งไฟเข้าแข่งขันไม่ว่าจะในนามเขตเทศบาลหรือตำบลใดก็ยังคงระลึกถึงฝนฟ้าพระยาแล่นอยู่ทั้งก่อนและหลังการยิงการขอพรผิเจ้าปู่และพระยาแล่นก็ยังคงมิให้เห็น ส่วนในระดับหมู่บ้านและตำบลเป็นบั้งไฟขนาดเล็กเรียกว่าบั้งไฟวา ชาวบ้านจากหมู่บ้านใกล้เคียงก็มาร่วมชม สำหรับการพนันบั้งไฟนั้นมีทั้งการพนันความสามารถในการทำบั้งไฟที่จะไปได้ไกลและไม่แตกและพนันกันด้วยเงิน ในระดับหมู่บ้านการพนันมีไม่ทั่วไปและเน้นการร่วมงานมากกว่า การไหว้ผิเจ้าปู่ตั้งแต่เพื่อการทำนา ปกปักษ์รักษา แก้มะ(แก้มบน) บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก และในทุกงานบุญแสดงความผูกพันระหว่างสิ่งแวดล้อมภายนอกและจิตใจซึ่งทั้งสองสิ่งผูกพันและสมดุลโดยจิตใต้สำนึกของชาวบ้านเอง ชาวบ้านไม่ได้มุ่งผลเพียงเพื่อให้ได้ผลผลิตมากๆหรือหาวิธีการเอาชนะธรรมชาติแต่จิตใต้สำนึกบอกให้กลับเข้าสู่จิตใจตนเองซึ่งชาวบ้านก็รวมทั้งสองสิ่งเข้าด้วยกันคือการพัฒนาไปข้างหน้ากับสิ่งแวดล้อมหรือวัตถุภายนอก(progressive) และพัฒนากลับเข้าหาตนเอง(regressive) ช่วงระยะเวลาสิบปีหลังนี้การพัฒนาด้านวัตถุภายนอกเริ่มเข้ามาอย่างชัดเจนและรวดเร็ว โดยเฉพาะรถยนต์ไรซ์ที่ทุกบ้านต้องมีบางครั้งก็ยอมขายที่เพื่อซื้อกระทั้งชาวบ้านเองก็พูดว่า ไทยซื้อเหล็ก แจ็กชื่อนา ในพื้นที่อีสานตอนบนไม่มีเฉพาะคนจีนซึ่งปัจจุบันหลายครอบครัวก็แต่งงานกับคนท้องถิ่นหรือคนที่มีเชื้อจีนบ้าง คนไทยเชื้อสายจีนในภาคอีสานไม่ว่าจะยังเป็นจีนแท้และจีนผสมเรียกตนเองว่าเป็นคนอีสานเต็มตัว นอกจากนี้กลุ่มคนที่นิยมซื้อที่ดินมากอีกกลุ่มคือคนไทยเชื้อสายเวียดนาม ที่เข้ามาพร้อมโฮจิมินห์และสงครามเวียดนาม คนกลุ่มนี้ในปัจจุบันก็ยังรักษาสืบทอดเอกลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์เวียดนามของตนไว้อย่างเหนียวแน่นทั้ง ภาษา อาหาร การแต่งกาย รวมกลุ่มกันได้ดี มีความเป็นชาตินิยมและสำนึกไยชาติกำเนิดของบรรพบุรุษสูง ทั้งยังนิยมแต่งงานเฉพาะคนเวียดนามด้วยกันรวมถึงการ

ปฏิบัติตามประเพณีวัฒนธรรมทั้งหลาย ถึงแม้จะมีเปลี่ยนเป็นศาสนาคริสต์บ้างก็ตาม ปัจจุบันเวียดนามเปิดประเทศจึงมีโอกาสมานหาสัญชาติที่ประเทศเวียดนามได้สะดวกขึ้นพร้อมทั้งญาติพี่น้องก็มาทำงานหรือเยี่ยมเยียนที่ประเทศไทย คนไทยเชื้อสายเวียดนามมีฐานะทางเศรษฐกิจดีเป็นส่วนมาก

นอกจากซื้อมอเตอร์ไซค์หรือรถเครื่องแล้วยังซื้อรถไถนา(ใช้ร่วมกันในครอบครัว เช่น เขย สะใภ้ พ่อตาแม่ยาย) การเป็นหนี้ ธกส. แทบจะหาไม่ได้ที่ชาวนาคนใดไม่เป็นหนี้ ธกส. และล้วนเป็นหนี้ระยะยาวนาน ในการยืมต้องแจ้งว่าจะเอาไปทำงานการเกษตรอะไร อย่างไร แต่พอถึงเงินออกจากธนาคารแล้ว เงินกู้อีกกลายเป็น เงินกู้อีกซื้อในสิ่งที่ตนต้องการเช่น โทรศัพท์จอแบน เครื่องเล่นดีวีดี โทรศัพท์มือถือ ตู้เย็น ฯลฯ แต่นี่แทบจะเป็นวิธีการเดียวที่ชาวบ้านจะได้ในวัตถุทันสมัยนี้ตามที่ตนต้องการ แต่หลายคนก็นำเงินกู้มากำทำนา เลี้ยงสัตว์ แต่การทำนานั้นมีหนี้สินเพิ่มพูนขายข้าวเสร็จใช้หนี้ปุ๋ยค่าไถจากการขายข้าวนั้นชาวนาแถบนี้ไม่รู้จัก แต่อย่างไรเสียก็ถือว่ามิใช่ขายในอู่ได้กินได้ทานและขายยามฉุกเฉิน สิ่งเหล่านี้เป็นการพัฒนาหรือเคลื่อนไปยังสิ่งแวดล้อมภายนอกและถ้าพัฒนาลักษณะนี้ไปเรื่อยๆจะเกิดความล้าหลังหรือสับสนภายในจิตใจได้สำนึกจะเรียกร้องให้พัฒนากลับเข้าหาตนเอง(regressive) เช่น บางสิ่งเรายกเหตุผลว่าเป็นเพราะประเพณีหรือธรรมเนียมปฏิบัติ แต่สิ่งนั้นเป็นกลไกที่จะนำเรากลับเข้าหาจิตใจคน บางหมู่บ้านปีไหนไม่ได้จัดงานบุญอะไรก็จะไปร่วมงานกับหมู่บ้านข้างๆ เช่น ร่วมงานบุญบุญเพรสที่จัดสามปี

พลังงานของจิตใจมีการไหลเวียนถ่ายเทไม่ได้หายไปไหน ถ้าจิตสำนึกหรืออีโกมีพลังงานมากก็จะกลับไปสู่จิตใต้สำนึก(unconscious) ในทางกลับกันถ้าจิตใต้สำนึกมีพลังงานมากก็จะผลักพลังงานนั้นเข้าสู่จิตใต้สำนึก นั่นก็คือพลังงานที่เราเก็บกด(repression energy)ไว้ไม่สูญเสียไปไหน เพียงแต่เปลี่ยนที่อยู่ งานบุญประเพณีเป็นการถ่ายเทพลังงานและถ่ายเทเป็นพลังงานบริสุทธิ์(sublimation energy) โดยการนำพลังงานทางจิตใจไปสู่ศาสนาและความเชื่อความศรัทธาในผีเจ้าปู่พระแม่โพสพ ผิดาแฮก ผีบรรพบุรุษ ฯลฯ การเปลี่ยนจากพลังงานที่ไม่ดีไปสู่พลังงานที่ดี เช่น ความรุนแรงก้าวร้าวหรือความหมกมุ่นทางเพศซึ่งถูกเก็บกดไว้เปลี่ยนเป็นความเชื่อและศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และการปฏิบัติตามกฎของหมู่บ้านตามแนวทางจริยธรรมทั้งพุทธและผี ชาวบ้านมีกฎทางจริยธรรมในการอยู่ร่วมกันโดยปู่ตาเป็นผู้สั่งสอนมาโดยไม่มีการเขียนบันทึกแต่เป็นการร้องหมอลำและการบอกสอนจากรุ่นสู่รุ่น พลังงานเปลี่ยนรูปได้แต่ไม่หายไปไหน เมื่อมีงานบุญแทบทุกเดือนแสดงถึงการเปลี่ยนรูปพลังงานให้เป็นพลังงานบริสุทธิ์เสมอ ในทุกงานบุญมีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้มิใช่ความมกมายแต่เป็นความเชื่อความศรัทธาที่มีเหตุผล(rational faith) เดือนอ้าย บุญเข้ากรรม ตลอดสิบวันพระท่านปฏิบัติกรรมฐาน ชาวบ้านร่วมกันเข้าวัดปฏิบัติธรรม

และประพุดอยู่ในศีลธรรม เดือนยี่ บุญปะทายข้าวเปลือก ร่วมกันใส่บาตรฟังเทศน์ตอนเช้าและทำบุญสู่ขวัญข้าวแม่โพสพ เดือนสามบุญข้าวจี ได้ข้าวใหม่ป้อนแล้วจึงถวายพระจันทร์ตอนเช้า เดือนสี่บุญเวส ตลอดสามวันสามคืนเป็นงานที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น เข้าวัดฟังเทศน์มหาชาติทั้งวัน เดือนห้า บุญสงกรานต์ ช่วยกันทำความสะอาดวัด สรงน้ำพระพุทธรูปและพระสงฆ์รวมถึงผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้าน เดือนหก บุญบั้งไฟ นอกจากบูชาพระยาแถนแล้วผีเจ้าปู่ประจำหมู่บ้านก็ต้องขอพรด้วยเช่นกัน เดือนเจ็ด บุญไหว้ผีเจ้าปู่หรือไหว้แม่เหล็กเหล็กเมือง เป็นงานที่แสดงให้เห็นความมั่นคงศรัทธาของชาวบ้านต่อเจ้าปู่อย่างมาก เดือนแปด บุญเข้าพรรษา ถึงปัจจุบันจะมีหลอดไฟนีออนแต่การทำเทียนจีผึ้งถวายยังเป็นปัจจัยสำคัญอยู่ ตลอดช่วงเข้าพรรษา ชาวบ้านจะเข้าฟังธรรมเป็นพิเศษ ผู้เฒ่าผู้แก่ยังมาอยู่วัดภาวนาอยู่ พระสงฆ์ก็จะเดินทางไปกราบเคารพพระผู้ใหญ่ในจังหวัดหรือแถบใกล้เคียงโดยชาวบ้านจะประกาศและรวมพลแห่มาไปพ้อมพระ ชาวบ้านเรียกว่า ไปคารวะพระผู้ใหญ่ ในสมัยปู่ย่าตายายจะพากันเดินด้วยเท้าตามพระสงฆ์ไปคารวะพระผู้ใหญ่ที่นับถือและไปทำความสะอาดวัดนั้นด้วย ชาวบ้านที่อยู่ในหมู่บ้านที่วัดตั้งอยู่ก็จัดเตรียมข้าวปลาอาหารไว้ให้ หรือเดินทางไปตัดหญ้าตามวัดที่ตกลงกันว่าจะไปทำความสะอาดชาวบ้านเรียกว่า ไปเสียหญ้าให้วัด(ไปคายหญ้า) ช่วงนี้บ่าวสาวมีโอกาสได้พบและใกล้ชิดกันในขณะที่เดินไปวัดและทำความสะอาดวัด เดือนเก้าบุญข้าวประดับดิน ไหว้ผีพ่อแม่ญาติพี่น้องสามภรรยาผู้ล่วงลับและเชิญวิญญาณกินอาหารที่นำไปทำพิธีที่วัด และอาหารส่วนหนึ่งนำไปไหว้เจ้าไฮ้เจ้านาหรือปู่แสะย่าแสะ เดือนเก้าบุญข้าวประดับดินทำบุญให้เปรตและญาติพี่น้อง เดือนสิบบุญข้าวสากทำบุญให้ญาติพี่น้องสามภรรยา เดือนสิบเอ็ด ก่อนออกพรรษาหนึ่งวันชาวบ้านเตรียมทำน้ำข้าวยาคุ ถวายพระในวันออกพรรษาเป็นไหลเรือไฟสำหรับชาวนครพนม ในตัวจังหวัดสกลนครมีงานแห่ปราสาทผึ้งซึ่งเปรี้ยเหมือนปราสาทบนสวรรค์ หมู่บ้านในจังหวัดสกลนครและนครพนมก็ยังมีกรแห่ปราสาทผึ้งเข้าวัดแต่เป็นปราสาทเล็กๆ เดือนสิบสอง บุญกฐิน จิตศรัทธาที่เสียสละทรัพย์สมบัติเพื่อรวบรวมให้วัดในหมู่บ้าน ความเชื่อศรัทธาที่ปฏิบัติต่อสิ่งที่เคารพบูชาเป็นเสมือนการขัดเกลาพลังงานที่มีอยู่ให้สะอาดและบริสุทธิ์

พลวัตของจิตใจ (Dynamics of Psyche)

พลวัตหรือการขับเคลื่อนของจิตใจ พลังงานจากภายนอกนำเข้าสู่ระบบภายในคือร่างกายและจิตใจ เมื่อพลังงานที่มีอยู่ลดน้อยถอยลงลง ในงานบุญกองข้าวหลังจากพิธีทางพระเสร็จแล้วก็จะเป็นการสู่ขวัญข้าว จากนั้นสมาชิกในหมู่บ้านก็จะบายศรีสู่ขวัญผูกแขนอวยพรให้แก่กัน โดยก่อนอื่นต้องผูกแขนให้ผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้านก่อน พิธีกรรมเหล่านี้เป็นเสมือนการเติมพลังงานเข้าสู่

ระบบของจิตใจแต่พลังงานเหล่านี้ก็สามารถลดลงได้เมื่อพบกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งรอบตัวหรือ
สิ่งเร้าภายนอก โดยเฉพาะเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากภายนอกทำให้เกิดการปรับตัว
ซ้ำอีก อย่างไรก็ตามจิตใจจะไม่มั่นคงได้เลยถ้ารับแต่พลังงานจากภายนอกหรือให้พลังงานจาก
ภายนอกเป็นตัวกำหนด การทำงานของจิตใจเรียกว่าพลังงานของจิตใจ(psychic energy) โดยมี
คุณค่าของจิตใจ (psychic value) อยู่ในพลังงานของจิตใจ สิ่งใดที่เราให้คุณค่ามากเราก็จะหา
พลังงานจากสิ่งนั้นมากกว่าอย่างอื่น พลังงานของจิตใจไม่ได้อยู่ในรูปที่แน่นอนหรือสามารถวัดได้
แต่จะอยู่ในรูป ความปรารถนา ความหวัง ความรู้สึก ความตั้งใจ ความอดสาเห การประกอบงานฮิต
แม้เพียงหนึ่งงานนั้นประกอบด้วยพลังงานของจิตใจทั้งความปรารถนาที่จะร่วมกันทำงานประเพณี มี
ความหวังในตัวสมาชิกผู้ร่วมงานและผลสำเร็จของงาน มีความรู้สึกอารมณ์ขณะดำเนินงานมีความ
ตั้งใจและอดสาเห ในด้านต่างๆที่จะให้งานดำเนินไปอย่างเรียบร้อย พลังงานของจิตใจนี้ไม่ได้มีแค่
เฉพาะบุคคลคนเดียว แต่ทุกคนที่ร่วมงานมีต่อกันและร่วมกัน ทั้งนี้การดำเนินงานฮิตแต่ละงานของ
ชาวบ้านทุกที่ประสบความสำเร็จไปด้วยดี ทุกงานฮิตจะมีคนมาร่วมเป็นจำนวนมาก พลังงานของ
จิตใจที่สำคัญสำหรับความต้องการของชาวบ้านคือความรกระหว่างสมาชิกในชุมชนด้วยกันเอง
เวลามีการประกอบงานบุญแต่ละงานนั้นน้อยมากที่จะมีการร่วมกันจัดงานระหว่างหมู่บ้านนอกเสีย
จากการเคยเป็นหมู่บ้านเดียวกันมาก่อนหรือชุมชนเล็กๆที่ย้ายมาจากถิ่นอื่นแล้วอาศัยอยู่ใกล้เคียงกัน
ในการรวมกันของคนในหมู่บ้านนั้นหลายปัจจัยที่มีการอนุโลมหรือเป็นข้อตกลงที่ค่อนข้างเบาให้
กันได้ เช่น เงินบริจาคของแต่ละครอบครัว หมู่บ้านในจังหวัดสกลนครและนครพนมเกือบทุก
หมู่บ้านฐานะทางเศรษฐกิจอาจไม่อยู่ในระดับที่ดีเพราะประชาชนส่วนมากมีอาชีพการทำนาเป็น
หลัก การใช้แรงกายจึงเป็นความเต็มใจในการช่วยเหลือให้งานบุญสำเร็จลุล่วง เงินเป็นสิ่งจำเป็นใน
การดำรงชีวิตในปัจจุบันแต่อาจเป็นแหล่งพลังงานที่มีคุณค่าทางจิตใจน้อยสำหรับชาวบ้าน
โดยเฉพาะในงานฮิตสิบสอง ทุกบ้านทำอาหารแล้วนำมารวมกันที่วัดหลังจากการประกอบพิธีกรรม
ก็กินร่วมกัน บางคนหาปลามาได้ก็นำมาช่วยกันทำอาหาร การกินร่วมกันของสมาชิกในหมู่บ้านนั้น
มีความหมายมากกว่าการอิมท้อง บุญเดือนเจียงหรือเดือนฮ้ายคือบุญเข้ากรรม ชาวบ้านหาบข้าวสาร
กล้วย อาหารที่ตนพอมีนำเข้าวัดเพื่อทำภัตตาหารถวายพระสงฆ์ ผู้ร่วมปฏิบัติธรรมทั้งหลาย การ
ทำบุญถวายพระแม้กระทั่งหนุ่มสาวก็นำอาหารที่หามาได้ด้วยตนเอง เช่น แกงเห็ด แกงหน่อไม้ แกง
หวาย ปลาเล็กปลาน้อยหนึ่งหรือแมงหนึ่ง อาหารที่นำมานั้นต้องทำเองเพราะถ้าซื้อจะไม่ค่อยดี สิ่ง
เหล่านี้เป็นคุณค่าของจิตใจสำหรับชาวบ้านมาก การทำบุญด้วยการให้ทานเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญ
ของทุกงานฮิต ความเชื่อในเรื่องปบาบุญ กรรมเวรมีผลต่อความคิดและการกระทำของชาวบ้านมาก
เสมือนเป็นแหล่งพลังงานสำคัญในการขับเคลื่อนจิตใจไปตามทิศทางนั้น สิ่งเหล่านี้คือคุณค่าของ

จิตใจซึ่งอาจมีหลายคุณค่า คุณค่าของจิตใจเปรียบเสมือนตัวชี้นำพลังงานของจิตใจให้ชาวบ้านประพฤติตามเส้นทางนั้น

คุณค่าหรือค่านิยมทางจิตใจของชาวบ้านในงานฮิตสิบสองในด้านการประกอบพิธีกรรมงานฮิตคือ การอยู่ร่วมกันและทำงานร่วมกันอย่างเต็มที่ ทุกคนทำให้สิ่งที่ตนถนัด จุดศูนย์กลางหลักในการทำงานไม่ใช่อยู่ที่ ผู้ใหญ่บ้าน พระ พ่อปู่ ฯลฯ แต่อยู่ที่ตัวหมู่บ้านเอง เป็นงานบุญบ้านเฮา ชาวบ้านมีความสำนึกร่วมในชุมชนค่อนข้างสูง ไม่ว่าจะเป็นหมู่บ้านเก่าแก่หรือหมู่บ้านใหม่ หมู่บ้านใหม่คือหมู่บ้านที่มีการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาโดยเฉพาะในช่วงแล้งหนักในแถบจังหวัดอุบลราชธานี ร้อยเอ็ด สุรินทร์ โดยส่วนมากผู้ที่เข้ามาอยู่ใหม่สร้างชุมชนใหม่ท่ามกลางคนถิ่นเดิม ทั้ง ผู้ไท ญ้อ ไชย กะเลิงก็ยังไม่ทิ้งประเพณีวัฒนธรรมของตนเองฉะนั้นหมู่บ้านติดกันอาจพบคนสามกลุ่มคือ ผู้ไท ญ้อ ลาว คำเรียกชื่องานบุญแต่ละงานมีความแตกต่างกันบ้าง แต่แก่นของงานก็ยังมีเหมือนกันอาจเข้มข้นแตกต่างกันไป การทำงานเป็นทีมของชาวบ้านสามารถทำงานให้งานบุญแต่ละงานสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี โดยมีหลักยึดเหนี่ยวทางใจในแต่ละงานเป็นสำคัญและจุดรวมกายใจคือหมู่บ้านของตน คุณค่าทางจิตใจทั้งทางกายและใจเป็นพลังงานสำคัญทางจิตใจที่เป็นแรงขับเคลื่อน ดังเช่น บุญกฐิน คุณค่าทางจิตใจคือการเคารพศรัทธาในพระศาสนาและพระสงฆ์ หรือความเชื่อในเรื่องบุญทำกรรมแต่ง ชาวบ้านรวบรวมปัจจัยเพื่อรวมเป็นกองบุญ พอถึงวันแห่ กฐินชาวบ้านมารวมตัวกันบางบ้านแห่กองกฐินเข้าวัด บางบ้านเข้าไปแห่รอบเจดีย์ ถ้าวัดป่าก็แห่รอบองค์พระที่ประดิษฐานอยู่ลานวัด หน้าขบวนแห่มีคนกวาดถนนตามเส้นทางเดินและตามด้วยการตีฆ้อง บางคนคอยอยู่ที่บ้านตอนพอบขบวนผ่านมาถึงก็ร่วมเดินเข้าวัดด้วย โดยแต่ละคนก็ถือสิ่งต่างๆ ที่จะถวายพระนอกเหนือจากผ้ากระกฐิน เช่น เทียน ธง หมอน ผ้าห่ม กล้วย มะพร้าว ส้มโอ หมาก หลอดไฟ ไม้กวาดทางมะพร้าว ไม้กวาดดอกหญ้า ถังน้ำ กะละมัง กระตักน้ำร้อย เสือสาด น้ำอุปกรณเย็บปัก ฯลฯ ทุกคนจะถือสิ่งของเข้าวัด สิ่งที่ทำสงให้เห็นถึงคุณค่าทางจิตใจของกลุ่มคนนั้นๆ ดังเช่นกรณีนี้ที่แสดงให้เห็นถึงคุณค่าทางจิตใจที่มีเหมือนกันแสดงออกมาเป็นพลังงานทางจิตใจผ่านพฤติกรรม

กลุ่มพลังของจิตสำนึกแทรกซ้อน(constellating power of complex) คือคุณค่าของจิตสำนึกของคนเราเกิดจากหลายๆองค์ประกอบเชื่อมโยงกันเป็นจิตสำนึกแทรกซ้อน เช่น เมื่อกล่าวคำว่า ความมืด คำนี้จะเชื่อมโยงถึง ลีกลับ กลัว อันตราย ความเชื่อในสิ่งที่มองไม่เห็นแทรกอยู่ในฮิตสิบสองเดือน ประเพณีบุญข้าวสากชาวบ้านนำอาหารมาให้ญาติผู้ล่วงลับได้กิน บางหมู่บ้านผู้คนมาจุดธูปเทียนหน้าธาตุผู้ตายตั้งแต่เช้ามืดเพราะวิญญาณโดนปล่อยออกมาแล้วช่วงนั้น สว่างแล้ววิญญาณจะไม่ออกมา แต่บางหมู่บ้านนำอาหารมาหน้าธาตุหลังจากทำพิธีทางศาสนาตอนเช้าโดย

ชาวบ้านร่วมกันทำบุญที่วัดนำห่ออาหารมาวางรวมกันโดยผูกชื่อผู้ตายไว้แต่ละห่อ พระจะผูกสาขสิญจ์แล้วแผ่กรวดน้ำ พระสวดมนต์เสร็จ ทุกคนจึงรับห่ออาหารของตนแล้วแยกย้ายไปหน้าธาตุผู้ตายและนั่งกินด้วยกันกับดวงวิญญาณญาติพี่น้อง บางหมู่บ้านถือว่าญาติพี่น้องสามภรรยาได้รับการปล่อยวิญญาณในวันนั้นเวลาเตรียมอาหารให้ผู้ล่วงลับกินจึงร่วมวงกินด้วย บางบ้านเป็นครอบครัวใหญ่แผ่ห่ออาหารที่เตรียมไปหน้าธาตุของผู้ตาย เมื่อเดินผ่านหรือนั่งอยู่ใกล้ใครก็ทักทายผู้ตายที่ธาตุอยู่ใกล้เคียงนั้นด้วย จิตสำนึกแทรกซ้อนเรื่องสิ่งลึกลับเป็นกลุ่มพลังที่เชื่อมโยงถึง ผู้ล่วงลับ พลังอำนาจเหนือธรรมชาติ แดน เจ้าปู่ พญานาค จิตสำนึกแทรกซ้อนเรื่องสิ่งลึกลับนั้นแทรกอยู่ในบทสนทนาของชาวบ้านเสมอ แม้กระทั่งคำพูดที่คิดปลายลิ้นเมื่อนึกไม่ออกก็จะใช้คำว่าเพิ่นหรือเจ้า(เทพเจ้าที่เคารพ) ความตั้งใจอย่างยิ่งขณะจัดรูปไหว้เจ้าปู่ แวดตาของความกลัวเมื่อกล่าวถึงการลงโทษของเจ้าปู่ เช่น เมื่อกล่าวถึงเจ้าปู่ จะกล่าวคำเชื่อมโยงถึง คุ่มครอง ผู้ดูแล เคารพ ศักดิ์สิทธิ์ กลัว นอกจากคำพูดแล้วการแสดงออกทางอารมณ์และร่างกายก็แสดงให้เห็นถึงจิตสำนึกแทรกซ้อนได้เช่นกัน การเกิดอารมณ์มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบทางสรีระ เช่น หัวใจเต้นเร็ว หายใจถี่กริบ หน้าแดง สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความเข้มข้นของภาวะจิตสำนึกแทรกซ้อน เมื่อกล่าวถึงการไม่เคารพเจ้าปู่จะมีเหตุการณ์อะไร นอกเหนือจากคำพูดการแสดงทางอารมณ์จะปรากฏให้เห็นก่อน สีหน้าตึงเครียด หายใจถี่กริบ จิตใต้สำนึกนี้จะเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นขณะประกอบพิธีกรรมทางศาสนาหรือผ่านการปฏิบัติทางศาสนาและวิธีการหนึ่งที่สามารถดึงจิตใต้สำนึกขึ้นมาได้คือ การพูด โดยใช้คำเชื่อมโยง word association หรือการใช้คำสำคัญ key word ทั้งนี้อาจกล่าวเป็นประโยคโดยมีคำสำคัญในประโยคนั้นๆหรือกล่าวเฉพาะคำสำคัญเช่น คำว่า ข้าว อาจให้ตอบเป็นประโยคแต่จับคำสำคัญในคำตอบนั้น ขณะพูดตอบอาจแสดงอารมณ์ความรู้สึกประกอบพฤติกรรมการดึงจิตใต้สำนึกของคนออกมาโดยใช้เทคนิค free association ทั้งผู้ถามและผู้ตอบอยู่ในภาวะผ่อนคลาย เมื่อผู้ถามเอ่ยคำสำคัญ ผู้ตอบต้องตอบคำแรกที่เกิดขึ้นในใจ สำหรับผู้ถามแล้วนอกเหนือจากการบันทึกคำพูดและสังเกตความเร็วของการตอบสนองแล้วยังต้องสังเกตอารมณ์ของผู้ตอบด้วย ถ้าคำสำคัญนั้นไม่เกี่ยวข้องกับความรู้สึก เขาก็จะตอบสนองได้อย่างรวดเร็ว เมื่อปล่อยให้คนนำจิตใต้สำนึกขึ้นมาโดยผ่านจิตสำนึกเป็นตัวพูดออกมานั้นคือเขาได้พูดสิ่งที่มาจากภายในและเราเองก็จะได้สิ่งสำคัญที่สุดถึงแม้เป็นรายละเอียดเล็กน้อยๆแต่ก็มีความหมาย

เช่น

เมื่อให้ key word บั้งไฟ คำตอบคือ ผ่น พุงนา ข้าว ม่วน

บุญกองข้าว คำตอบ โสมข้าว(รวมข้าว) บุญบ้าน วัด

ตาแฮก(เจ้าไร่เจ้านา) คำตอบ โพนตาแฮก เฮ็ดนา ดูแลไร่นา

พลวัตของจิตใจนั้นอยู่บนหลักการพื้นฐานสองหลักการคือหลักของความเท่าเทียม (principle of equivalence) และหลักของการเปลี่ยนถ่าย (principle of entropy) พลังงานมีสองขั้วคือขั้วบวกและขั้วลบ พลังงานไม่หยุดนิ่งมีลดลงเพิ่มขึ้นและถ่ายเท และพลังของจิตใจจะไม่หมดหรือสูญสลายไป และถ้าเกิดพลังขั้วไปใดขั้วหนึ่งมีมากเกินไปก็จะเกิดความไม่สมดุล โดยเฉพาะเมื่อพลังขั้วลบไหลไปสู่ขั้วบวกถ้าแสดงออกสู่จิตสำนึกไม่ได้ก็เกิดการเก็บกดไว้ (repression) ให้เข้าไปสู่จิตใต้สำนึกเมื่อเกิดความสับสนมากและไม่สามารถทำให้สมดุลได้อาจเกิดภาวะทางจิตได้ การแทนที่ (suppression) จะดีกว่าการเก็บกด หลักของความเท่าเทียม (principle of equivalence) คือเมื่อภายในจิตใจของคุณค่าหนึ่งอ่อนกำลังลงหรือหยุดไป พลังงานที่อยู่ในรูปแบบของคุณค่าจะไม่สูญหายไปจากจิตใจ แต่จะย้อนกลับมาปรากฏในรูปแบบใหม่ แต่ทั้งนี้การถ่ายโอนของคุณค่าไม่เฉพาะเกิดขึ้นภายในจิตใจหรือตัวเราเท่านั้นแต่อาจเกิดจากภายนอกมีผลต่อจิตใจได้เช่นกัน การไหว้ตาแฮกการสู่ขวัญข้าว สู่ขวัญควายนั่นเคยจัดพร้อมกับงานฮีตอาข่าอ่อนแอลงแต่ความเชื่อเหล่านี้ไม่ได้หายไปไหนและยังคงอยู่ภายในถึงแม้จะกลับมาปรากฏในรูปแบบใหม่คือการเห็นคุณค่าในตัววัตถุภายนอกซึ่งมีเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ เช่น รถเกี่ยข้าว รถไถนาหลายคันก็มีรวงข้าวผูกไว้หน้ารถ เมื่อซื้อรถไถมาใหม่ก็ขับไปให้เจ้าปู่และบอกกล่าวท่าน ก่อนการทำงานเวลาขับไปไถนาถ้าผ่านศาลเจ้าปู่ก็บีบแตรไม่เช่นนั้นก็บีบแตรบอกเจ้าปู่ที่ทุ่งนาตน บางคนไม่ทำสิ่งเหล่านี้รถไถอยู่ก็เสียใช้ไม่ได้ทั้งที่ซื้อมาใหม่บางคนซ่อมเท่าไรก็ไม่ดี เมื่อมีเครื่องจักรเหล่านี้การประกอบพิธีกรรมบางอย่างอ่อนแอลงหรือหมดไปแต่ก็มีการทดแทน การรวมกันของชาวบ้านเป็นการเติมเต็มจิตใจให้สมบูรณ์ขึ้น ปัจจัยภายนอกก็มีผลต่อความสมดุลของจิตใจเช่นกันคงเช่นทุกครั้งหลังพิธีกรรม ชาวบ้านจะกินข้าวร่วมกัน ในวงอาหารก็สนทนาพูดคุยอย่างเป็นกันเองสนุกสนาน ทุกครั้งเมื่อมีการจัดเตรียมวงอาหารชาวบ้านก็จะเรียกกันกินข้าวโดยไม่มีลักษณะที่ใครสนิทสนมกับใครหรือเฉพาะกลุ่มเพื่อนของตน

การสร้างความเท่าเทียมกันของขั้วสองขั้วโดยวิถีชีวิตประจำวัน เช่น การไถ่ถามทุกข์ ความใส่ในทุกข์สุขของสมาชิกและชุมชน หลายหมู่บ้านที่ยังไม่ทำรั้วบ้านตามนโยบายของทางการเพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบและสวยงามอีกทั้งมีการประกวดด้วย บ้านที่ยังไม่มีรั้วก็ยังเดินไปมาหาสู่กันได้สะดวก กินพื้นที่บ้านพื้นที่นากันเล็กน้อยนั้นไม่ใช่เรื่องที่ต้องใส่ใจ พี่ตักยังแบ่งกันกินได้ การเรียกกันกินข้าวก็ยังมิให้หันทั่วไปเพราะการมานั่งกินข้าวชานบ้านหรือใต้ถุนบ้านก็ยังดำเนินอยู่อย่างปกติ การไปร่วมงานศพพอรู้ว่าบ้านไหนมีคนเสียชีวิตก็ไปช่วยกัน เช่น ผู้หญิงทำกับข้าว ผู้ชายก็ไปหาฟืนด้วยกันเพื่อนำมาเตรียมเผาศพไม่ได้เกี่ยงว่าเป็นหน้าที่ของเฉพาะญาติพี่น้องของผู้เสียชีวิตเท่านั้นแต่คนในหมู่บ้านก็มาช่วยกัน (การเสียชีวิตแบบเผาโดยใช้ฟืนมีหลายกรณีเช่น

หมู่บ้านนั้น ไม่มีเมรุเผาศพหรือถ้ามีก็ไม่เป็นที่นิยมของครอบครัวนั้น หรือผู้เสียชีวิตสั่งไว้ว่าขอเผาบนกองฟอน(พิน)โดยใช้วิธีเสี่ยงไข่ หรือการตายแบบไม่ปกติก็ฝังในป่าช้า) และมาอยู่เป็นเพื่อนผู้ตายทั้งวันทั้งคืนโดยการเล่นพนันทั้งวันทั้งคืนเช่นกัน มีเสียงผู้คนตลอดเวลาและเปิดเพลงลูกทุ่งทั่วไปในงานด้วยไม่มีเพลงบรรเลงเสราโศก (จะมีเฉพาะเพลงธรณีกรรมแสงเมื่อตอนนำผู้ตายไป฼าปนกิจที่วัดหรือป่าช้า) ผู้ตายคงจากไปด้วยความไม่เดี๋ยวตายและทำให้บรรยาอากาศทั้งบ้านและญาติพี่น้องไม่เหงาเศร้า ชีวิตประจำวันเช่นนี้เป็นการเติมและเสริมพลังงานทางจิตใจในแง่บวกให้แก่กันถึงแม้จะมีข้าวลบอยู่หรือพลังงานข้าวบวกที่ถดถอยดังเช่นงานศพหรือความทุกข์ใจต่างๆแต่พลังงานข้าวบวกที่ลดน้อยลงก็ทำให้มีมากขึ้น

การเดินทางไปทำงานเพื่อเป็นกรรมกรแบกหามหรือสร้างอาคาร คนอีสานถือว่าเป็นการไปทำงาน เป็นเพียงอาชีพหนึ่ง ไม่ได้ให้คำนิยามว่าเป็นอาชีพหรืองานที่ต่ำต้อยด้วยเพราะคนที่ทำงานเหล่านี้ไม่ได้เรียนหนังสือและยากจนข้นแค้น เป็นงานของคนชั้นล่างซึ่งในสังคมทั่วไปให้คำนิยามกรรมกรเช่นนั้น อาชีพนี้และคนที่ทำอาชีพนี้จึงโดนดูถูกเหยียดหยามเรื่อยมา เช่นกันพลังงานข้าวลบกี้สามารถเกิดขึ้นได้จากภายนอก แต่เมื่อกลับสู่ชุมชนหรือบ้านเกิดความเป็นญาติพี่น้องร่วมแผ่นดินความเอื้อเฟื้อกัน มีรากฐานทางวัฒนธรรมประเพณีตั้งแต่อดีตที่ยังปฏิบัติร่วมกันอยู่ทำให้พลังงานของจิตใจในด้านบวกมีเพิ่มมากขึ้น ช่วงสงกรานต์ต่ออย่างไรเสียก็ต้องกลับบ้านให้ได้ คนอีสานมุ่งหน้ากลับบ้านของตนไม่ว่าจะจากบ้านมาเพื่อทำงานอะไรที่ไหนต้องรวบรวมเงินก้อนกลับบ้านเพื่อให้ทางบ้าน รวมถึงได้ซื้อเหล้ากินสนุกสนานในวันสงกรานต์ ทุกหมู่บ้านมีชีวิตชีวา ญาติพี่น้องลูก สามี ภรรยา อยู่พร้อมหน้านั่งล้อมวงกินข้าว กินเนื้อย่าง มีความสุข การไปทำงานต่างถิ่นถึงจะหนักเหนื่อยและบางครั้งอาชีพขายแรงงานโดนดูถูกกว่ากล่าวแต่เมื่อกลับบ้าน บ้านจะมีความรักความอบอุ่นมาแทนที่ ด้านลบจึงอ่อนแรงลง

โดยทั่วไปแล้วพลังงานทั้งสองข้างตรงข้ามควรสมดุลแต่ถ้าพลังงานชั่วใดชั่วหนึ่งมากเกินไปเมื่อไม่ใส่ใจโดยเฉพาะอย่างยิ่งข้างด้านลบมีมากขึ้น ปม(complex)ก็พัฒนามากขึ้น แล้วพลังงานด้านลบเหล่านี้ที่โดนสกัดกั้นไว้ก็จะแสดงออกมาในรูปความฝัน เพื่อฝัน คำพูดติดปลายลิ้น(slip of tongue) เป็นต้น แต่ถ้ามีข้าวด้านบวกมากกว่าก็จะเป็นพลังงานบริสุทธิ์(sublimation) วิถีชีวิตของชาวบ้านหรือชุมชนมีการรักษาสมดุลในพลังงานของจิตใจของตนเองและชุมชนเป็นอย่งดี เช่นในชีวิตประจำวัน ตั้งแต่ก่อนแจ้งชาวบ้านเตรียมหุงข้าวใส่บาตร ฟ้าสว่างคนที่ใส่บาตรก็ออกมาคอยพระ พุดคุยกับเพื่อนบ้าน พอพระเดินมาก็ยืนเรียงแถวใส่บาตร เมื่อใส่บาตรครบทุกคนแล้วทุกคนนั่งลงรับพรจากพระ ซึ่งแต่ละชอยก็จะเป็นลักษณะเดียวกันนี้ การใส่บาตรมีตั้งแต่คนแก่ไปจนถึงเด็กตัวเล็กๆ เป็นการเติมความพลังงานด้านบวกของจิตใจ หลังจากร่างกายและจิตใจได้รับการ

พักผ่อนเสมือนการชาร์จแบตเตอรี่หลังจากการนอนหลับพลังงานทางจิตใจยังสะสมอยู่ชาวบ้านเดิมพลังงานด้านบวกเข้าสู่จิตใจอย่างเต็มที่ (พลังงานด้านลบสามารถกลับมาแสดงออกได้เนื่องจากโดนเก็บกดไว้และสกัดกั้นเข้าไปสู่จิตใต้สำนึกเมื่อชั่วขณะนี้มากขึ้นก็จะดันกลับไปสู่จิตสำนึก)

การสละความเห็นแก่ตัวบริจาคข้าวและเงินในงานบุญปะทวยข้าวเปลือก ข้าวเป็นสิ่งที่มีความที่สุดสำหรับชาวบ้านแต่สามารถนำสิ่งที่ตนควรเก็บหรือขายแลกเงินมาแบ่งรวบรวมไว้เป็นของส่วนกลางของหมู่บ้านได้ และเป็นความตั้งใจที่จะสละสิ่งมีค่านั้นให้กับชุมชนของตน หรือถวายพระสงฆ์ในงานบุญข้าวจี เดือนสามหรือกุมภาพันธ์ ในทุกงานบุญที่มีการจัดเลี้ยงชาวบ้านจะนำอาหารที่ตนมีมาร่วมประกอบอาหารด้วยเช่น มะละกอ น้ำปลา มะกอก ขนมัน ถั่วบ้านไหนหาปลามาได้เยอะก็นำมาแบ่งให้ แล้วก็ช่วยกันทำอาหาร บริการแจกจ่ายอาหาร ล้างจาน ความเสียสละที่เข้ามาแทนที่หรือลดทอนพลังความเห็นแก่ตัวกลายเป็นพลังบริสุทธิ์

หลักของการเปลี่ยนถ่าย(principle of entropy) พลังงานของจิตใจย่อมค้นหาความสมดุล พลังงานจะไหลเวียนจากคุณค่าที่เข้มแข็งกว่าไปสู่คุณค่าที่อ่อนแอกว่าจนกระทั่งเกิดความสมดุล อย่างไรก็ตามความสมดุลอย่างเต็มที่และถาวรย่อมไม่มีแต่การรู้จักตนเองคือเป้าหมายที่แท้จริงของจิตใจ (psychic) แม้กระทั่งจิตสำนึกและจิตใต้สำนึกก็ย่อมมีความสมดุลเช่นกัน ถ้ามีด้านใดด้านหนึ่งได้รับการพัฒนามากเกินไปย่อมทำให้เกิดความขัดแย้ง ความเครียด แต่อีกชั่วหนึ่งก็พยายามทำให้เกิดความผ่อนคลาย ความเป็นหนึ่งเดียวและความสงบสุข ถ้าบ้านหมู่ไหนมีการประกอบพิธีฮีดอย่างเคร่งครัดในงานบุญนั้นๆชาวบ้านเองจะรักษาความสมดุลต่างๆในงานด้วยตนเองซึ่งเกิดจากจิตสำนึก(ego) หรือจิตใต้สำนึก การแทนที่การทำงานของชายกับหญิงเมื่อมีความเคร่งเครียดก็มีการผ่อนคลายเช่น ขนข้าวขึ้นยุ้งฉางหมู่บ้าน การร่วมเตรียมงานอย่างเข้มแข็ง ตอนเย็นก็มีการจัดราวหลายหมู่บ้านมีลักษณะแบบปิดตัว(introvert) เพราะมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก การเข้าร่วมกิจกรรมจากและในตัวเมืองมีน้อย แต่ทั้งนี้โดยลักษณะนิสัยตามธรรมชาติ หมู่บ้านเองก็มีลักษณะบุคลิกภาพแบบเปิดตัว(extrovert) เมื่อจิตสำนึกพัฒนามุขลักษณะแบบปิดตัวจิตใต้สำนึกก็พัฒนาลักษณะแบบเปิดตัว (extrovert) โดยการจัดงานเพื่อที่คนในชุมชนได้ปฏิสัมพันธ์กัน ถ้าหมู่บ้านพัฒนาบุคลิกภาพของตนเป็นเฉพาะแบบปิดตัว ความขัดแย้งและภาวะตึงเครียดก็จะเกิดขึ้นเนื่องจากขาดความสมดุล ฉะนั้นเมื่อมีงานฮีดหมู่บ้านก็มีลักษณะบุคลิกภาพแบบเปิดตัวด้วยเช่นกัน นั่นคือความสนุกสนานรื่นเริงร่วมกันของคนในหมู่บ้าน การถ่ายโอนไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะระบบภายในของคนเท่านั้นแต่จากปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อภายในของคนคือ ระบบจิตใจ(mental) และร่างกาย(muscular) ปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อระบบภายในของคน เช่น การกินอิ่มนอนหลับทำให้จิตใจและร่างกายมีกำลังและมีชีวิตชีวามากขึ้นแต่เมื่อทำงานเหนื่อยหนัก จิตใจและร่างกายก็เหนื่อย

ถ้า คนในหมู่บ้านร่วมมือกันจัดงานฮัตด้วยแรงใจแรงกายซึ่งบางฮัต เช่นบุญเผาส บุญกฐิน บุญเข้ากรรม ฯลฯ จัดงานติดต่อกันหลายวันชาวบ้านมีความเหนื่อยล้าแต่ก็มีพลังเดิมเข้าที่ทำให้จิตใจและร่างกายกลับมามีกำลังมากขึ้นด้วยการทำบุญร่วมกัน สวดมนต์และกรวดน้ำร่วมกัน ดื่มเหล้ากินข้าว ร้องรำทำเพลงร่วมกัน

การใช้พลังงาน(The Use of Energy)

พลังงานของจิตใจ(psychic energy)หรือพลังชีวิตโดยทั่วไปใช้เพื่อสองจุดประสงค์หลัก คือ ใช้ในการทำงานเพื่อการดำรงชีวิตและใช้ในการดำรงเผ่าพันธุ์นั่นคือเพื่อตอบสนองความหิว(hunger)และความต้องการทางเพศ(sex) ตามกฎธรรมชาติของชีวพลังงาน พลังงานที่เกินมาตามสัญชาตญาณก็นำไปใช้ในกิจกรรมด้านวัฒนธรรมและด้านจิตวิญญาณ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ทำให้เกิดการพัฒนาไปสู่เป้าหมายที่สูงขึ้นของมนุษย์ เมื่อมนุษย์มีความพอเพียงในความต้องการด้านร่างกายที่รวมถึงเรื่องอาหารและเพศแล้วก็มีพลังงานอีกมากในการประพฤติปฏิบัติด้านวัฒนธรรม เมื่ออายุทางร่างกายมากขึ้นก็จะมีพลังงานด้านจิตใจเช่นนี้มากขึ้น ในงานทั้งสิบสองเดือนนี้ผู้เฒ่าผู้แก่จะมีความกระตือรือร้นในการร่วมงานมากตั้งแต่เริ่มเตรียมงานจนกระทั่งปิดท้ายงาน เมื่อความต้องการด้านร่างกายลดน้อยลงไม่ว่าจะเป็นการหาอาหารหรือความปรารถนาด้านเพศ พลังงานทางจิตใจมีมากขึ้นทั้งนี้ก็ย่อมส่งผลถึงร่างกายที่ต้องการประพฤติปฏิบัติในงานที่เกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรม ในวัยชราหลายคนมาร่วมงานบุญทั้งสามมีและภรรยาเมื่อประกอบพิธีกรรมก็แยกกันปฏิบัติหน้าที่ เช่น ผู้หญิงทำงานที่บ้าน ผู้ชายไปเลี้ยงวัว ดักปลา ดูแลไร่นา เพื่อนพ้องพี่น้องอยู่หมู่บ้านเดียวกัน เมื่อตอนหนุ่มสาวแยกย้ายไปทำงาน เป็นทหารบ้าง มีภาระกิจเลี้ยงดูครอบครัว แต่ปัจจุบันนี้ถ้ายังไม่เสียชีวิตก็มาพร้อมหน้าพร้อมตาทั้งชายหญิงในงานบุญบางงาน ส่วนวัยกลางคน(45 ปีขึ้นไป) ส่วนมากแล้วจะมีผู้หญิงเข้าร่วมงานมากกว่าในบางงานบุญเช่น ข้าวประดับดิน ข้าวสาก ยกเว้นบุญไหว้เจ้าปู่ที่ผู้ชายจะมีส่วนร่วมอย่างพร้อมเพรียงและดูมากเป็นพิเศษและสมาชิกในหมู่บ้านเข้าร่วมพิธีกรรมกันแทบทุกคน ส่วนวัยรุ่นหรือหนุ่มสาวชายหญิงจะเข้าร่วมในทุกงานฮัตในจำนวนไม่ต่างกันนักแต่ก็ยังน้อยกว่าวัยกลางคนขึ้นไป

อาจเป็นไปได้ที่คนวัยหนุ่มสาวถึงวัยผู้ใหญ่ต้องทำมาหากิน เรียนหนังสือ เลี้ยงลูกดูแลครอบครัว เป็นเหตุผลสำหรับการทำมาหากินและเลี้ยงดูลูกจึงไม่มีเวลา แต่เหตุผลที่แท้จริงนั้นคืออะไร เมื่อคนมีภาระกิจในการตอบสนองความต้องการสองประการนั้นอย่างมาก พลังที่จะใช้เพื่อวัฒนธรรมก็ลดน้อยหรือไม่มี ในสมัยป่า ลุง ยังเป็นหนุ่มสาวต่างมีพลังงานสำหรับวัฒนธรรมเสมอ เนื่องด้วยความต้องการหาอาหารหรือหาเงินและความผูกพันฉันเพื่อน ไม่หนักหนาดังเช่นสมัยนี้ แต่ทั้งนี้วัยผู้ใหญ่

หลายคนทั้งชายหญิงในเกือบทุกหมู่บ้านก็สามารถร่วมงานบุญของบ้านตนได้เสมอ โดยเฉพาะผู้ที่ทำงานใกล้หมู่บ้านตน ถ้างานบุญไหนไม่ตรงกับวันหยุด อาจต้องขอลาหยุดในงานบุญใหญ่ เช่น บุญไหว้เจ้าปู่ บุญเผาผี

หน้าที่ (Function)

บุคลิกภาพตามแนวคิดของ Jung แบ่งเป็น 2 ลักษณะใหญ่ๆ แบบปิด(introvert) และแบบเปิด(extrovert) ซึ่งแต่ละแบบก็มีส่วนของลักษณะตรงข้ามอยู่ในจิตใต้สำนึกด้วยดังที่ได้กล่าวแล้ว Jungแบ่งหน้าที่(function)ซึ่งสอดคล้องกับบุคลิกภาพออกเป็น 2 คู่ โดยมี 4 หน้าที่การทำงาน คือ 1. ความคิด(thinking)และความรู้สึก(feeling) 2.การรับรู้(sensing)และสัญชาตญาณ(intuition) และหน้าที่ทั้งสี่นี้เป็นพฤติกรรมของมนุษย์เช่นกัน

ความคิด(thinking) รู้จักเหตุและผลเป็นหลักเกณฑ์ตามทฤษฎี รู้คิดวิเคราะห์ เห็นเหตุและผลสะท้อน สามารถตัดสินใจปัญหาโดยใช้หลักทางตรรกะ ปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ๆ ได้ดี ความรู้สึก(feeling) ให้คุณค่าหรือประเมินสิ่งที่ตนรับรู้ว่าเป็นบวกหรือลบโดยใช้ใจตนเป็นเกณฑ์ตัดสิน เช่น พอใจ-ไม่พอใจ ดี-ไม่ดี ความรู้สึกต่างๆ เช่น โกรธ เจ็บปวด กลัว เสียใจ รื่นเริง สนุกสนาน รัก ให้คุณค่าของประเพณีและเห็นความสำคัญของมนุษย์ คนบุคลิกนี้มีลักษณะ อ่อนนุ่ม มีความคิดสร้างสรรค์ แต่ทั้งนี้ความรู้สึกในที่นี้ไม่ได้หมายถึง อารมณ์(emotion) ที่ทำตามความอารมณ์รู้สึกของตน แต่เป็นความรู้สึกที่เป็นเหตุเป็นผลบนพื้นฐานความจริง(rational reason) แต่อารมณ์ความรู้สึกทางอารมณ์ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายเช่น หัวใจเต้นเร็ว เหงื่อออก หน้าแดง ฯลฯ การสัมผัส(sensing) ประเมินค่าตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้น มีความรับผิดชอบ จริงจัง สูงในการแสดงความรู้สึก เห็นตามความเป็นจริงของวัตถุที่ปรากฏหรือภาพที่สัมผัส มีแก่นสาร คิดดี เป็นคนขี้เบื่อไม่ค่อยมีจินตนาการแต่ก็เป็นคนสนุกสนานร่าเริงและเรียบง่ายสบายๆ จากลักษณะสงบสุขแต่ก็ทำให้ดูเหมือนว่าเป็นคนมีเหตุมีผลและปฏิบัติงานต่างๆ ได้ดีแต่ไม่เป็นเช่นนั้นเสมอไปเพราะด้านลบอาจเป็นความเกรี้ยวกราด ความรู้สึกโดยสัญชาตญาณ(intuiting) การรับรู้ที่อยู่บนพื้นฐานของจิตใต้สำนึกและตนเองไม่ได้สังเกตในสิ่งที่ตนรู้สึกและแสดงออก ใช้ทางสัญชาตญาณไม่ขึ้นอยู่กับการสัมผัสทางร่างกายดังเช่นการสัมผัส(sensing) บุคคลลักษณะนี้จะเห็นโอกาสความเป็นไปได้ ช่างฝันไม่ค่อยสนใจรูปร่างภายนอกหรือร่างกายของตนเท่าใดนัก ไม่ค่อยเป็นนักปฏิบัติ มีความละเอียดละออ ความรู้สึกโดยสัญชาตญาณเป็นที่มาของความคิดสร้างสรรค์และแรงบันดาลใจ

ทั้งสี่หน้าที่ขึ้นอยู่กับว่า ณ ช่วงของงานบุญหน้าที่ใดจะมีบทบาทนำ หน้าที่แสดงให้เห็นผ่านจิตสำนึกและจิตใต้สำนึก ยกตัวอย่างการทำงานของหน้าที่ทั้งสี่ในงานบุญสงกรานต์ ความคิดคืออากาศร้อนมากและเป็นช่วงที่ร้อนที่สุดของปี การได้อบน้ำและรดน้ำหอมให้แก่ในช่วงเวลา 2-3 วันทำให้ร่างกายผ่อนคลายจากความอบอ้าว การได้ตะโกนร้องเพลงร่วมกันอย่างสุดเสียงเป็นการผ่อนคลายทางใจ ความรู้สึกคือบุญสงกรานต์นำมาซึ่งความสุขสนุกสนาน ได้อยู่พร้อมหน้าญาติพี่น้อง บางคนไม่เคยลาหยุดงานเลยเจ็บป่วยอย่างไรก็ต้องทำเพราะจะได้สะสมวันลากลับมาบ้านวันสงกรานต์ ได้เห็นหน้าพ่อแม่ ญาติพี่น้องได้กลับบ้านเยี่ยมโรนา หายใจเต็มปอด บางคนคิดถึงและได้ทำในสิ่งที่ตนเคยทำเมื่อครั้งยังอยู่บ้านเกิดตน เช่น หาบปลา ยิงกิ้งก่า ช่วงเวลานี้เสมือนเวลาหยุดเดิน ไม่มีความวิตกว่าหลังจากวันสงกรานต์นี้จะทำงานอะไร จะหาเงินอย่างไร การสัมผัสคือการรับรู้วันนี้เป็นงานบุญสงกรานต์ต้องมีกระบวนการด้านกิจกรรมอะไรบ้าง และเป็นรูปแบบการเล่นน้ำและรดน้ำคำหัว สัญลักษณ์คือปีนี้นางสงกรานต์เป็นใครมีความหมายอย่างไรในแต่ละปี นางสงกรานต์ปีนี้คือใคร มีความหมายอย่างไร อาวุธที่ถือคืออะไร มีคำทำนายต่อเหตุการณ์บ้านเมือง ความอยู่ดีของผู้คนและความอุดมสมบูรณ์ทางการเกษตรจะเป็นอย่างไร

แบ่งทั้งสี่หน้าที่นี้เป็นสองคู่คือความคิด(thinking)และความรู้สึก(feeling)โดยถือเป็นกระบวนการทางเหตุผล เป็นลำดับขั้นตอนในการตัดสินใจพิจารณาและประเมินคุณค่า ค้นหาเหตุผล ส่วนการสัมผัส(sensing)และความรู้สึกโดยสัญชาตญาณ(intuiting) เป็นกระบวนการที่อ่อนทางเหตุผล ทั้งนี้กระบวนการขึ้นอยู่กับสิ่งเร้าภายนอกที่มีผลต่อร่างกายมากกว่าจิตใจ ในสี่หน้าที่นี้เมื่อหน้าที่หนึ่งมีบทบาทสำคัญหรืออยู่ในส่วนของจิตสำนึกมากกว่าหน้าที่อื่นๆ เป็นหน้าที่ควบคุมหน้าที่อื่นเรียกว่าหน้าที่หลัก(principal function) ทำหน้าที่คาดเดาพฤติกรรมที่จะตอบสนองต่อสิ่งต่างๆ หน้าที่ที่สองส่วนใหญ่ยังอยู่ในจิตสำนึกเป็นหลักเรียกว่า หน้าที่แทรกซึม(auxiliary function) หน้าที่ที่สามจะตรงข้ามกับหน้าที่ที่สอง เนื่องจากบางส่วนโดนกดไว้ในจิตใต้สำนึกและบางส่วนอยู่ในจิตใต้สำนึก หน้าที่สุดท้ายตรงข้ามกับหน้าที่แรกเพราะหน้าที่นี้อยู่ในส่วนของจิตใต้สำนึก คนเรามีทั้งสี่หน้าที่ประกอบกันแต่มีในจำนวนที่ไม่เท่ากัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าโดยทั่วไปแล้วจะมีเพียงหนึ่งหน้าที่ที่มีความโดดเด่นและแตกต่างจากหน้าที่ทั้งสามที่เหลือและมีบทบาทในส่วนของจิตสำนึก เรียกว่า หน้าที่นำ(superior function) ส่วนหน้าที่ที่โดดเด่นน้อยที่สุดในการทำงานในจิตสำนึกคือ หน้าที่รอง(inferior function) ซึ่งจะโดนกดทับไว้อยู่ในส่วนของจิตใต้สำนึกจะแสดงออกผ่านความฝันและการสร้างจินตนาการ หน้าที่นำกับหน้าที่รองนี้จะจับคู่กันเป็นคู่ตรงข้ามเช่นเมื่อหน้าที่ความคิดเป็นหน้าที่นำหน้าที่ความรู้สึกจะเป็นหน้าที่รอง เมื่อหน้าที่นำมีเล่นบทบาทในส่วนของจิตสำนึกมากเท่าไรหน้าที่รองก็โดนผลักให้ไปอยู่ในส่วนของจิตใต้สำนึกมากเท่านั้น

ข้าวตรงข้ามที่โดนกดทับไว้ในจิตได้สำนึกแล้วไม่ได้แสดงออกมา การไม่แสดงสิ่งที่อยู่ในจิตได้สำนึกและโดนกดทับไว้เสมอๆ ถ้าเป็นบุคคลก็เกิดความคิดปกติทางจิต ถ้าเป็นหมู่บ้านก็ย่อมบกพร่องไม่ปกติแตกสลายไปไม่ว่าจะเป็นทางกายหรือจิตใจของคนในหมู่บ้าน เช่น บุคคลได้แสดงจิตได้สำนึกของคนไม่ว่าจะหลับหรือตื่นย่อมรักษาสมดุลของคนได้ หมู่บ้านก็รักษาความสมดุลของคนไว้ได้ ในงานบุญหนึ่งงานก็จะแสดงความโดดเด่นของแต่ละหน้าที่และทั้งสี่ หน้าที่ก็จะประกอบกันขึ้นในงานฮิตสิบสองซึ่งแต่ละขั้นตอนของงานฮิตอาจมีหน้าที่(function)ที่โดดเด่นและชัดเจน ข้าวโคเข้มแข็งหรือเห็นชัดเจนในกระบวนการฮิตสิบสองนั้นอีกข้าวหนึ่งก็คุ่มิบทบาทน้อยลง การไหว้แม่โพสพเป็นเรื่องที่หาเหตุผลไม่ได้ตามหลักทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์หรือกระทั่งปรากฏการณ์ที่ได้การประสบกับนางขวัญข้าว ถึงกระนั้นชวานาก็ให้ความสำคัญอย่างยิ่งยวดเสมือนมีชีวิตและตัวตน สิ่งนี้เป็นเรื่องของสัญชาตญาณ ในส่วนของการสัมผัส คนอื่นอาจมองเห็นเป็นเพียงเมล็ดข้าวเท่านั้น แต่ส่วนสัมผัสจะไม่มีบทบาทหรือหน้าที่มากสำหรับชวานาที่จะเห็นข้าวและการทำนาเป็นเพียงวัตถุหรือขั้นตอนการหารายได้ ด้านความรู้สึก การแบ่งปันเท่าที่ตนมีในงานฮิตเป็นเรื่องที่ถูกต้อง ปัจจุบันนี้บางหมู่บ้านมีนโยบายจากผู้ใหญ่บ้านให้เก็บเงินแต่ละครอบครัวจำนวนเท่ากัน เช่น ไม่ว่าจะเป็นครัวเรือนใหญ่หรือครอบครัวเล็กก็จะเก็บเงินเพื่อใช้ในการบุญไม่ต่างกัน เช่น 500 บาททุกครัวเรือนซึ่งถือว่าเป็นจำนวนที่เยอะมากสำหรับชาวบ้านเอง วิธีการนี้จะใช้ไม่ได้ผลเท่าใดนัก เพราะก่อนการดำเนินงานฮิตแต่ละงานจะมีการประชุมร่วมกัน ชาวบ้านมีเสียงในการเลือกสรรวิธีการของตนตามเสียงส่วนใหญ่ หน้าที่ที่แสดงผ่านในพฤติกรรมของชาวบ้านโดยทั่วไปแล้วจะไม่เน้นไปที่หลักการหรือทฤษฎีทางตรรกศาสตร์อะไรเท่าใดนัก แต่จะเห็นความสำคัญที่ความรู้สึก การสัมผัสและสัญชาตญาณ งานบุญแต่ละงานก็สอดคล้องตามวงจรวิถีชีวิตและการทำนา บุญบั้งไฟตามสัมผัสที่รับรู้(sensing)คือเดือนพฤษภาคมเป็นช่วงปลายฤดูร้อนเริ่มฤดูฝนเมื่อถึงบั้งไฟเสร็จแล้วฝนก็เริ่มตกตามฤดูกาล ผู้คนมีความรู้สึก(feeling)สนุกสนานทั้งชายหญิง หนุ่มแก่ เด็กมาพร้อมกันเป็นครอบครัวเพื่อดูการยิงบั้งไฟโดยนำอาหาร กระจิบข้าว คำสั้มคำและปูเสื่อกินข้าวด้วยกัน กลุ่มที่ทำบั้งทำบั้งไฟเป็นผู้ชายล้วนมีเสียงสรวลเสเฮฮาขณะเตรียมบั้งไฟ คนในกลุ่มได้ลุ้นพร้อมกัน โดนวิ่งไล่จับลงโคลน และบั้งไฟที่ยิงขึ้นฟ้าเพื่อบอกกล่าวพระยาแถนขอให้ฝนตกลงมาให้เราได้อุดมสมบูรณ์ในลักษณะของสัญชาตญาณ ชาวบ้านไม่ได้พฤติกรรมแบบการคิด(thinking) ที่จะบอกตามทฤษฎีว่าส่วนผสมของดินปืนที่ใช้ทำบั้งไฟเป็นสารเคมีหนึ่งที่เมื่อผสมกับละอองอากาศหรือเมฆแล้วจะทำให้เกิดฝน แต่ทั้งนี้ก็อาจเป็นไปได้เช่นกันว่าเป็นองค์ความรู้ของชวานามาเนินนานแล้วแต่ไม่ได้มีหน้าที่โดดเด่นเท่าสามหน้าที่ดังกล่าว แต่ลักษณะความคิดหรือความรู้เหล่านี้อยู่ภายใต้จิตสำนึก

บุญเข้าพรรษาไม่ค่อยมีงานรื่นเริงและฉลองกันเหมือนงานบุญอื่นๆ เนื่องจากมีเหตุผลที่เป็นที่เข้าใจกันดีคือ พระสงฆ์ต้องจำพรรษาปฏิบัติกรรมฐานตลอดสามเดือน ท่านไม่สามารถไปบิณฑบาตได้สะดวกเพราะฝนตกเกือบทุกวัน ชาวบ้านจึงต้องเตรียมพร้อมกับการอุปฐากท่านในเรื่องต่างๆที่จะอำนวยความสะดวก สัญชาตญาณ(intuition) ความเชื่อในสิ่งลึกลับไม่แสดงให้เห็นแต่ก็ไม่หายไปเสียทีเดียว ความเชื่อแบบมีเหตุมีปัจจัยตามหลักศาสนาพุทธเข้ามาแทนที่ การแสดงความสนุกสนานเฮฮาอย่างชัดเจนเหมือนงานบุญอื่นๆจะไม่ปรากฏแต่จะเป็นรูปแบบความปลื้มใจและอัมเอบใจเมื่อได้ทำบุญ

อากาศหนาวกินข้าวจี๋ เมื่อถึงฤดูหนาวโดยเฉพาะจังหวัดสกลนครและนครพนมอากาศค่อนข้างอากาศเย็นจัด การผิงไฟทั้งในบ้านและนอกบ้านเป็นสิ่งที่ทำกันเป็นกิจวัตร การจี๋ข้าวเหนียวปั้น(อาจใส่เกลือและทาด้วยไข่ไก่)ก็เป็นของว่างกินเล่นหน้าหนาว ในเดือนสามหรือเดือนกุมภาพันธ์เป็นช่วงเกี่ยวข้าวเสร็จและชนข้าวขึ้นยุ้งแล้ว ได้ข้าวใหม่ ชาวบ้านก่อกองไฟร่วมกันจี๋ข้าวเหนียวซึ่งเป็นข้าวใหม่ถวายพระในฤดูหนาวถือเป็นพฤติกรรมที่เป็นไปตามความจริงการสัมผัสรับรู้ตามเหตุการณ์ภายนอกที่เกิดขึ้น ทั้งนี้งานบุญข้าวจี๋มาจากเรื่องราวตำนานในพระพุทธศาสนา การจัดงานบุญนี้สืบมาจากเหตุการณ์ตามตำนานของพระศาสนามุญข้าวจี๋อยู่บนพื้นฐานของสัญชาตญาณ

งานฮิตสิบสองแต่ละขั้นตอนจะประกอบไปด้วยหน้าที่แต่ละหน้าที่ แต่ในทุกงานฮิตนั้นมีพื้นฐานจากความรู้สึกและสัญชาตญาณเป็นสำคัญ อาจมีหลักกฎเกณฑ์ตามหลักเหตุและผลทางวิทยาศาสตร์บ้างแต่หลักการใดก็ไม่สามารถนำความรู้สึกและสัญชาตญาณได้ ความคิดอาจเป็นหน้าที่หนึ่งแต่สำหรับงานฮิตสิบสองโดยรวมหน้าที่ด้านความคิดไม่ได้มีบทบาทนำในการทำงานบุญหน้าที่ความคิดและการสัมผัสก็จะมีชัดเจนในบางขั้นตอนของการทำงานฮิตแต่ไม่ได้หมายถึงภาพรวมของงานฮิตสิบสอง

สีหน้าที่นี่ทำให้เกิดบุคลิกภาพแบบปิดและแบบเปิดที่เฉพาะ เช่น บุคลิกภาพปิดแบบความคิด(introvert thinking type) เป็นหน้าที่สำคัญ บุคลิกภาพเปิดแบบความรู้สึก(extrovert feeling type) บุคลิกภาพปิดแบบความรู้สึก(introvert feeling type)บุคลิกภาพลักษณะนี้จะพบได้ในผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย สามารถซ่อนความรู้สึกของตนได้มาก อาจมีการระบืออารมณ์นั้นออกมาและดูเหมือนมีพลังลึกลับบางอย่าง ส่วนคนที่มีบุคลิกภาพแบบนักคิดที่ต้องใช้สมองอย่างหนักเสมอ จะมีความลำบากในการแสดงความรู้สึกที่ออกมาจากใจ บุคลิกภาพแบบสัมผัสจะอยู่บนโลกของความจริงตามวัตถุหรือสิ่งภายนอกที่สัมผัสจึงไม่ค่อยให้ความสำคัญกับสิ่งที่อยู่ภายในหรือสัญชาตญาณ

หน้าที่ทั้งสี่ของพฤติกรรมมนุษย์ที่แสดงออกมาให้เห็นไม่ว่าหน้าที่นั้นจะอยู่ในส่วนของจิตสำนึกหรือจิตใต้สำนึกซึ่งทั้งสองคู่ก็มีข้อตรงข้ามและทั้งสองข้อรักษาสมดุลกันอยู่ ถ้าข้อใดข้อหนึ่งมีน้ำหนักมากเกินไปหรือคนเราพยายามให้มีเฉพาะข้อใดข้อหนึ่งเท่านั้นก็เหมือนความพยายามที่จะหลีกหนีความเป็นจริงจากการทำงานของจิตใจ คนเรามักสามารถเป็นนักจิตทฤษฎีโดยปราศจากความต้องการที่จะแสดงความรู้สึกตามใจตน โดยไม่ต้องอิงเกณฑ์ทฤษฎีและถึงจะเป็นนักตรรกศาสตร์อย่างไรแต่ในใจย่อมมีส่วนของจิตใต้สำนึกที่เชื่อเรื่องลึกลับอยู่ซึ่งหลักเกณฑ์ ทฤษฎีทางตรรกะอาจหาเหตุและผลไม่พบเป็นความปรารถนาของใจที่จะเชื่อในสิ่งนี้แต่ถ้าเราห้ามหรือสะกดหน้าที่นี้ไม่ให้แสดงออกมาย่อมเกิดปัญหาแก่ใจเราเอง ในทางตรงข้ามถึงคนเราจะรับรู้ในสิ่งที่เห็นตามความเป็นจริงแต่การใส่ความรู้สึกของตนเข้าไปหรือนำความเชื่อที่ไม่สามารถอธิบายได้ใส่เข้าไปให้สอดคล้องกับปรากฏการณ์หรือสิ่งที่เกิดขึ้น

มันดาลา (Mandala)

ในสังคมของคนอีสานการสู่ขวัญเป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิตไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมส่วนรวม ดังเช่น บุญกองข้าวจะมีพิธีสู่ขวัญข้าวด้วย ผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้านป่วยชาวบ้านจะมารวมบายศรีให้ที่บ้านของผู้ป่วย รุ่งที่บายศรีรับขวัญรุ่งนึ่งเมื่อเข้ารับการศึกษาในขณะนั้นๆ รุ่งนึ่งจัดงานบายศรีให้รุ่งนึ่งเมื่อจบการศึกษา บายศรีสู่ขวัญแขกบ้านแขกเมือง และพิธีกรรมส่วนตัว ดังเช่น จัดพิธีบายศรีสู่ขวัญเมื่อ สมาชิกในครอบครัวไปเป็นทหาร แต่งงาน ไปทำงาน กลับบ้านเกิดเมืองนอน เจ็บไข้ ร่างกายหรือจิตใจอ่อนแอ ประสบอุบัติเหตุมีพิธีไปเรียกขวัญของผู้ประสบเหตุ ณ ที่นั้นหรือย้อนขวัญ กลับบ้านแล้วทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ ตกใจ ให้กำลังใจ ศิริมงคลหรือแม่กระทั่งแสดงความยินดี เป็นต้น แต่อันที่จริงก็ยังถือว่าเป็นงานพิธีที่ส่วนรวมมาช่วยกันจัดพิธีกรรมนี้อย่างน้อยก็ญาติพี่น้องทั้งหมดในหมู่บ้านซึ่งอันที่จริงคนในหมู่บ้านส่วนมากก็เป็นญาติพี่น้องกันทั้งอ้ายเขย น้ำเขย เอ้ย(พี่) สะไ้ น้องสะไ้ พ่อปู่ พ่อเฒ่า แม่เฒ่า แม่ย่า ลูกป้า ลูกลุง น้องแม่ น้องยาย อ้ายปู่ ฯลฯ ญาติพี่น้องจะมาช่วยกันเตรียมข้าวปลาอาหาร ผู้เฒ่าผู้แก่ก็จัดเครื่องบายศรีให้ถูกหลักตามรืตตามครอง นำข้าวของเครื่องใช้มาช่วยงานกันคนละเล็กละน้อย และที่สำคัญคือร่วมกันผูกแขนอวยชัยให้พรผู้ที่รับการสู่ขวัญ พานบายศรีเป็นส่วนที่จำเป็นในพิธีบายศรีสู่ขวัญ คนอีสานเรียกพานบายศรีสู่ขวัญว่า พาชขวัญ พานบายศรีมีหลักมีเกณฑ์ในการจัดวาง แต่จะมีความแตกต่างกันบ้างแล้วแต่ผู้แต่ง(ผู้จัดทำ)พานบายศรีหรือโบศรี แต่ส่วนสำคัญนั้นเหมือนกัน นั่นคือการประดิษฐ์ใบตองจัดวางตามฐาน วงกลม ตรงกลางเป็นเสาสูงและมีหลักเล็กที่วางรอบเสาสูง เสาสูงนั้นเรียกว่า เขาพระสุเมรุหรือพระธาตุพนม บนยอดจะมีใบตองจีบเป็นกลีบรายรอบยอดตรงกลาง พระธาตุพนมสำหรับคนอีสานตอนบน

คือศูนย์กลางของจิตใจ ส่วนบนยอดเสาบางแห่งใช้ดอกไม้ เช่น ดอกดาวเรืองและดอกพุท ชาบ้าน บอกว่าใช้ดอกอะไรก็ได้ แต่ส่วนมาจะเป็นดอกดาวเรือง บางแห่งก็ใช้เทียนเล่มเล็กจุดไฟเสียบบน ยอดเสาเล็กที่เรียงรอบเขาพระสุเมรุ ในพานบายศรีแซมด้วยดอกดาวเรืองหรือดอกบานไม่รู้โรย บางครั้งมีไขไก่อวางซ้อนกันในช่วงว่างระหว่างเสาใบตอง การเรียงรอบของเสาเล็กนั้นคือหลักคำ สอนของศาสนาเวียนขึ้นเขาพระสุเมรุ เกิดการเรียงอย่างเป็นลำดับและมีความหมาย พานบายศรีสู่ ขวัญคือมันดาลาซึ่งเป็นจักรวาลและเป็นโลกของจิตวิญญาณด้วย เป็นหน้าตาที่ทำให้มองเห็น บุคคลิกภาพหรือความเป็นตัวตนทั้งหมดของคนเราได้

พระราชูปถัมภ์สำหรับคนฝั่งซ้าย-ขวาของแม่น้ำโขงมีความหมายทางจิตใจอันสูงส่งมาแต่อดีตของ การสร้างพระธาตุถึงปัจจุบัน(สร้าง พ.ศ.9) พระธาตุพนมเป็นจุดศูนย์กลางของโลกมีพระอัฐิธาตุ บรรจุ ณ จุดสูงสุด ทุกปีจะมีงานเทศกาลหรืองานบุญไหว้พระธาตุ ชาวอีสานเรียกว่า งานธาตุ จัด ในช่วงเดือนสามหรือเดือนกุมภาพันธ์จัดติดต่อกัน 7 วันเป็นงานยิ่งใหญ่มาแต่อดีต ผู้คนลี้ภัย ไหล มาร่วมงานทั้งสองฝั่งของแม่น้ำโขง มาขายของ ฟ้อนรำบูชาพระธาตุ มาสักการะพระธาตุ มากันเป็น ครอบครัวเป็นหมู่บ้าน พร้อมอุปกรณ์ทำอาหาร ครก กระตักข้าว ปลา ตำส้มตำกินกัน สมัยก่อนเดิน เท้าหรือเกวียน เป็นงานยิ่งใหญ่สำหรับชาวอีสานและชาวลาวตั้งแต่การสร้างพระธาตุสมัย อาณาจักรศรีโคตรบูรณที่ทั้งสองฝั่งเป็นอาณาเขตเดียวกัน เมื่อปี พ.ศ. 2519 องค์พระธาตุล่ม เนื่องจากฝนตกหนักติดต่อกันหลายวัน กล่าวว่าเสียงร้องไห้ของผู้คนดังระงมทั่วทุกหนแห่ง หัวใจ ของคนทั้งสองฝั่งสลายพร้อมไปด้วย พระธาตุพนมเป็นจุดศูนย์กลางมีพระธาตุเล็กกว่ารายล้อมเป็น วง พระธาตุแต่ละองค์เปรียบเป็นดาวนพเคราะห์ประจำวันล้อมรอบพระธาตุพนมที่เป็นพระอาทิตย์ (เนื่องจากพระธาตุแต่ละองค์ประจำวันแต่ละวัน คือ พระธาตุพนม ประจำวันอาทิตย์ พระธาตุเรณู สำหรับวันจันทร์ พระธาตุท่าอุเทน สำหรับวันศุกร์ พระธาตุนคร สำหรับวันเสาร์ พระธาตุประสิทธิ์ สำหรับวันพฤหัสบดี พระธาตุศรีคุณ สำหรับวันอังคาร พระธาตุมหาชัย สำหรับวันพุธ) พระธาตุ พนมเป็นศูนย์กลางของโลกหรือจักรวาลคืออาณาเขตบริเวณแถบนั้นและเป็นศูนย์กลางจิตใจของ คนทั้งสองฝั่ง ศิลปะของพระธาตุพนมนั้นปรากฏให้เห็นในงานศิลป์แขนงต่างๆของชาวอีสาน เช่น ภาพวาด ธาตุบรรจุอัฐิ งานช่างต่างๆ

การบายศรีสู่ขวัญเป็นพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์และมีคุณค่าสำคัญทางจิตใจสำหรับชาวอีสาน ผู้ที่ รับการสู่ขวัญจะมีกำลังใจที่เข้มแข็งขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านจิตใจ เนื่องจากได้รับพลังงานโดยตรง จากผู้ที่เรารักเคารพ ญาติสูงวัย ญาติพี่น้องร่วมสายเลือดร่วมตระกูล เพื่อนพ้องร่วมบ้านเกิด ตั้งแต่ เริ่มพิธีการสู่ขวัญ ผู้รับขวัญหรือเจ้าของขวัญใช้มือขวาจับขาขวัญตั้งอธิษฐานและให้เป็นไปตามคำ สูดขวัญ โดยหอมสูดขวัญกล่าวบทสูดขวัญภาษาอีสานที่เรียงร้อยถ้อยคำไพเราะกินใจผู้รับขวัญและ

ผู้ร่วมพิธี หมอสูดขวัญเองก็ป็นผู้มีศีลมีธรรมเป็นที่เคารพ มีความรู้ทางธรรม ความรู้ในบทสวดขวัญ รู้จักขั้นตอนการทำพิธีที่ถูกต้องและได้รับการเลือกจากชาวบ้านเองดังนั้นคำสวดขวัญจึงออกมาจากปากผู้ประพาดตามศีล เมื่อหมอเรียกขวัญหรือสวดขวัญเสร็จแล้ว ลำดับต่อไป ญาติพี่น้อง เพื่อนพ้อง จะมามาร่วมกันหรือนั่งรอบเป็นแถวเพื่อจะอวยพรยังคนที่รับขวัญ คำอวยพรขณะผูกแขนรับขวัญของแต่ละคนพร่าพรูไปสู่ผู้รับขวัญ แต่ละคนไม่ได้กระทำเพราะหน้าที่แต่ใส่ใจและจิตวิญญาณของตนด้วย ฉะนั้นจะได้ยินเสียงหัวเราะและความสุขของผู้คนที่อยู่ในพิธีกรรมนี้เสมอ ปกติคนเราจะมีพื้นที่ส่วนตัวที่ไม่อนุญาตให้ใครล้ำพื้นที่ของตน แต่การบายศรีนั้นเป็นการอนุญาตเปิดพื้นที่ของตนให้คนอื่นได้เข้าใกล้ชิดโดยการผูกสายใจหรือด้ายสวดขวัญ การแตะที่ข้อศอกของผู้รับพรและอาจแตะข้อศอกต่อกัน 2-3 คน ด้วยความเชื่อที่ว่าพลังของพรที่ได้รับนั้นจะสามารถส่งรับต่อกันได้ การรับส่งต่อกันนี้เปรียบเหมือนโสร่งของความอาทรที่เชื่อมกันต่อ ความเอื้อเฟื้อที่ให้คนอื่นได้รับพรหรือความปรารถนาดีร่วมกันไม่ใช่แต่เฉพาะตนเองเท่านั้น หลังการอำนวยการอวยพรผู้ส่งพรก็จะใช้มือทั้งสองพุงจับมือทั้งสองของผู้รับขวัญด้วยความอ่อนโยน โดยทั่วไปแล้วจะผูกขวัญที่ข้อมือทั้งสองข้าง ผูกข้อมือซ้าย ขวัญมาและในอุ้งมือซ้ายมีไข่ไก่ต้มไม่ปอกเปลือกเรียกว่าไข่ขวัญและปั่นข้าวเหนียวปั้นเล็ก ผูกด้ายสวดขวัญที่ข้อมือขวาเรียกว่าขวัญอยู่ ในบางงานของฮีดสิบสองชาวบ้านจะผูกแขนให้แก่กันและกันโดยผูกแขนให้ผู้เฒ่าผู้แก่ก่อน ดังเช่น บุญกองข้าว จะเริ่มผูกแขนอวยพรให้ผู้เฒ่าผู้แก่ก่อน หลังจากนั้นจึงผูกแขนอวยพรให้แก่กันและกัน บางส่วนของคำกล่าวให้พรคือ “ให้อยู่เย็นเป็นสุขหายทุกข์หายเจ็บ ไปทางใดให้มีคนช่วยเหลือ แม้ว่าไปทางใดให้มีผู้ช่วยเหลือ แม้ว่าไปทางเหนือให้มีผู้ช่วยข้าง สองตาข้าง(สองข้างซ้ายขวา)ให้มีบริวาร เป็นเจ้าคนนายคน” ในหมู่บ้านต่าง ๆ นั้นผู้เฒ่าผู้แก่มีความสำคัญมากถือว่าเป็นเฒ่าบ้านเฒ่าเมือง ถ้าผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านเจ็บไข้ได้ป่วยหรือไปรักษาจากโรงพยาบาล ชาวบ้านก็จะร่วมกันจัดพิธีบายศรีสวดขวัญให้ ทั้งนี้ผู้อาวุโสเหล่านี้ไม่จำเป็นต้องผ่านการเป็นผู้นำที่เป็นทางการหรือมีบทบาทอันสำคัญต่อหมู่บ้านแต่อย่างใด แต่ก็ควรเป็นผู้ความประพฤติที่เหมาะสม

พานบายศรีไม่ได้เป็นเฉพาะส่วนประกอบที่สำคัญของพิธีการบายศรีสวดขวัญแต่เป็นศูนย์กลางเป็นจุดรวมของจิตใจทุกคนที่มาพร้อมพิธีกรรมสวดขวัญ และสิ่งที่จำเป็นขาดไม่ได้โดยต้องเตรียมควบคู่กับพานบายศรี นอกเหนือจากขันห้าพร้อมเงิน12บาท(หมายถึงฮีดสิบสอง)และด้ายสวดขวัญตัดไว้เป็นเส้นพอสูกข้อมือโดยทั่วไปชาวบ้านเรียกว่าด้ายขวัญ ข้าวเหนียว ไข่ไก่ บางครั้งอาจเตรียมเครื่องอื่นๆด้วย เช่น พายข้าว(สำหรับอาหารคาวหวาน) น้ำ เหล้าขาว หัวหมู ขนม ข้าวต้มมัด กล้วย

วงกลมที่อยู่ในรูปสี่เหลี่ยมหรือการคูณสี่มุม อาจเป็นรูปแบบเหลี่ยมไขว้ รูปดวงดาว รูปสี่เหลี่ยม รูปแปดเหลี่ยม ข้างในวงกลมมีการเรียงลำดับชั้นอย่างสมดุล เป็นหน้าตาที่แสดงถึงความ

ไม่สิ้นสุด ความไม่สิ้นสุดคือจิตใจ มณฑลาคือจักรวาล(cosmos) และโลกแห่งจิตวิญญาณ(world soul) มณฑลาคือการเดินเป็นวงกลมรอบจุดศูนย์กลางและจุดศูนย์กลางนั้นคือตัวตน(self) หรือจิตวิญญาณหรือขันธ์ มณฑลาคือปรากฏในพิธีกรรมทางศาสนานั้นมีนัยที่ยิ่งใหญ่เพราะ ณ จุดศูนย์กลางนั้นมักจะแสดงถึงสิ่งสูงสุดทางศาสนาถือเป็นทั้งจุดศูนย์กลางของจักรวาล(cosmos)และจุดศูนย์กลางของตัวตน แสดงถึงตัวตนหรือจิตใจทั้งหมดของมนุษย์ มณฑลามีรูปร่างการจัดวางแบบลักษณะผู้หญิงดังเช่นมณฑลาคือเบตจะมีพระพุทธรูปเจ้าบนดอกบัวหรือเมืองทองคำ(Golden City) รูปลักษณะของมณฑลาคือแสดงถึงความเป็นผู้หญิงหรือแม่คือต้นกำเนิดแห่งความอุดมสมบูรณ์ ทรัพย์ที่ให้อำนาจและการประดิษฐ์ประคองอย่างสวยงาม

มณฑลาคือความหมายในตัวเองก็คือวงกลม วงกลมเป็นลักษณะของการเก็บและรวมพลังหรือเป็นแหล่งพลังงาน พานบายศรีมีลักษณะการจัดเรียงแบบเวียนรอบเป็นวงกลมและมีจุดกลางสูงสุดคือเขาพระสุเมรุหรือพระธาตุพนมและบนยอดเขานั้นมีสิ่งที่อยู่เหนือขึ้นไปอีกคือดอกดาวเรืองหรือดอกพุทธรูป เป็นตัวแทนพระพุทธรูปเจ้าที่แสดงถึงสิ่งสูงสุด พระพุทธรูปเจ้าเป็นเอกเป็นหนึ่งเดียวและอยู่เหนือสิ่งทั้งปวง ผู้มีพลังเหนือพลังจักรวาลเหนือจุดศูนย์กลางของจักรวาลซึ่งมีพลังมากที่สุด สิ่งแทนพระพุทธรูปเจ้าบนจุดสูงสุดของเขาคือเขาพระสุเมรุหรือพระธาตุพนมคือดอกดาวเรืองและดอกพุทธรูปซึ่งชาวบ้านได้ให้คำนิยามตามชื่อและความหมายของสี วงกลมเหมือนจักรวาลเป็นที่เก็บรวบรวมพลังงาน บายศรีเป็นตัวแทนของจักรวาลที่มีความสัมพันธ์กับพลังสูงสุด(พระพุทธรูปเจ้าหรือพระธรรม) เสาสูงที่ตั้งอยู่กลางฐานวงกลมของพานบายศรีคือเขาพระสุเมรุตั้งที่ผู้แต่งพานบายศรีตามธรรมเนียมที่สืบทอดกันมาได้กล่าวเรียก พระธาตุพนมหรือเขาพระสุเมรุคือเสาที่ตั้งอยู่กลางจักรวาลเป็นจุดศูนย์กลางของจักรวาล วงกลมคือการเก็บสะสมรวบรวมพลังงานและจุดศูนย์กลางของวงกลมนั้นคือจุดที่มีพลังงานสูงสุด เมื่อมีการสู่ขวัญทุกคนจะล้อมกันเป็นวงโดยมีพานบายศรีตั้งอยู่ตรงกลางและมีหมอสวดขวัญกำลังกล่าวบทเรียกขวัญ พานบายศรีที่ตั้งอยู่นั้นเปรียบเสมือนจุดศูนย์กลางที่รวมพลังคนที่เข้าร่วมงานไว้ด้วยกัน เป็นการรวมกันระหว่างโลกภายนอก(พลังของกลุ่มคน)และโลกภายใน(รวมจิตใจของคน) รวมเป็นหนึ่งเดียวผ่านสัญลักษณ์ของการล้อมวง พลังงานไหลเวียนเข้าสู่จุดศูนย์กลาง เกิดความสงบภายในร่างกายและจิตใจ การร้องรับอย่างพร้อมเพรียงกัน “มาเย้อ” เมื่อหมอสวดขวัญกล่าวถึงตอนที่ “มาเย้อ ขวัญเอ๋ย” การแสดงให้เห็นถึงพลังทั้งด้านเสียงที่ร้องรับเรียกขวัญอย่างเป็นหนึ่งเดียวกันและพร้อมทั้งความเจียบที่รวมใจเป็นหนึ่งขณะหมอกำลังเรียกขวัญหรือสู่ขวัญ เกิดความสำรวมนิ่งทั้งใจกาย(การรวมกันของภายนอกคือร่างกายและภายใน) การนั่งล้อมวงหรือวงกลมแห่งพลังนี้ทำให้เกิดความสงบและความมั่นคงภายในจิต สิ่งที่ใช้ในการสู่ขวัญที่ขาดไม่ได้ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น คือ ด้ายขวัญและไข่ไก่ต้มสุก ฝ้ายผูกแขนนี้เป็นวัฒนธรรมของคนไท

สิ่งที่เป็นลักษณะกลมหรือรีเป็นตัวแทนของตัวตน(self) ในพิธีกรรมต่างๆที่มีไข่เป็นสิ่งหลักนั้นคนอีสานถือว่าไข่เป็นที่รวมของขวัญ บางครั้งไข่ขวัญจะใส่ไว้ในชั้นบายศรี หลังกล่าวคำสู่ขวัญทุกคนก็จะรับเอาไข่ขวัญไว้ในอุ้งมือ ขวัญที่กล่าวถึงก็คือตัวตนหรืออีกนัยหนึ่งคือจิตวิญญาณ เป้าหมายของการพัฒนาจิตใจก็คือตัวตน ตัวตนแตกต่างอย่างชัดเจนกับอีโก้ซึ่งegoก็คือจิตสำนึก ขณะที่ตัวคนนั้นประกอบด้วยการรวมทั้งหมดของจิตใจเข้าไว้ด้วยกัน เช่น จิตสำนึกและจิตใต้สำนึก อีกนัยหนึ่งของจุดสูงสุดของจักรวาลนั้นคือตัวตน การได้เข้าถึงตัวตนคือเป้าหมายที่แท้จริง

77

โศกอยู่สวัสดิ์ให้ได้นำพรอันดีอันประเสริฐมาอำนวยพรให้แก่ท่าน จงมีแต่ความสุขความเจริญนี้
พัฒนาสิ่งใดก็ได้ให้มีความสุขมาดปรารถนา แม้ว่านอนหลับก็ได้เงินหมื่น นอนตื่นก็ได้เงิน
เป็นชั่ง แม้เวลานั่งอยู่บ้านก็ได้กินได้ทาน(ทำบุญ) ได้เจริญในพระศาสนาแล้วจะมีศรัทธาแก่อาณา
ประชานิให้อยู่เย็นเป็นสุขให้หายทุกข์หายเข็ญ บาปไม่ให้เห็น เหวไม่ให้มาต้อง ผองปวงข้าอาณา
ประชานิในเมืองหนองหารหลวงนี้ตลอดไป ด้วยอำนาจพระพุทธานุภาวณะ พระธรรมานุภาวณะ
สัพพังมานุภาวณะศรัทธาโศกถึงวันตฺเต ขอท่านมันยืน” คำไพเราะและสวยงามใดๆล้วนนำมาเรียง
ร้อย กล่าวเป็นท่วงทำนองเชิญหรือสั่งให้ขวัญกลับมาหาร่างกายและเติมเต็มตัวตนให้สมบูรณ์
ซึ่งตัวคนนั้นก็คือขวัญ ขวัญทั้ง 32 ขวัญ ขวัญหัว ขวัญหู ขวัญตา ขวัญแขน ขวัญอก ขวัญขา ขวัญมือ
ฯลฯ เมื่อขวัญหนึ่งหรือขวัญอื่นๆอ่อนกำลังลง(หรือใช้คำว่าไปเที่ยวเวลาเรียกขวัญ) ความเต็มหรือ
ความสมดุลของจิตวิญญาณก็ไม่มี จึงเชิญขวัญให้กลับมาสู่ตัวตนด้วยความถนอม พินิจสู่ขวัญโดย
มีพาขวัญเป็นศูนย์กลางของวงกลม เป็นการเวียนเป็นวงเข้าสู่พาขวัญ การสู่ขวัญทำให้ความรู้สึก
ที่ว่าชีวิตมีความหมายและมีคุณค่ากลับมาเข้าเตือนความรู้สึกภายในอีกครั้ง พลังของชีวิตหรือจิตใจที่
ข้างหนึ่งลดน้อยลงหรือหายไปวงกลมนี้ที่เป็นแหล่งสะสมพลังงานทั้งจักรวาลและจิตวิญญาณนำ
ความสมดุลกลับคืนมาหรือเข้มแข็งขึ้น

มันดาลาที่สร้างขึ้นโดยหนุ่มสาวรุ่นใหม่ส่วนมากแทนรูปร่างพระเป็นเจ้าด้วย ดวงดาว
ดอกไม้ กากบาทที่มีแขนเท่ากัน ก้อนหินวิเศษ รูปร่างมนุษย์ เป็นต้น แต่เกือบทั้งหมดจะไม่มี
รูปแบบหรือรูปร่างของพระเจ้า รูปแบบของพระเจ้ามีความหมายเป็นจุดศูนย์กลางภายในจิตใจและ
ทำให้เกิดการยอมรับตนเอง(Jung, 1998)

พานบายศรีแสดงถึงตัวตน และตัวตนั้นก็คือทั้งหมดของต้นแบบ(archetype of wholeness) เป็น
ทั้งหมด(wholeness)และเป็นการรวมกัน(integration)ของสองขั้วแตกต่างที่เชื่อมประสานระหว่าง
จิตสำนึกและจิตใต้สำนึก ความเป็นหนึ่งเดียวและการรวมทั้งหมดจะอยู่บนจุดสูง มันดาลาหรือ
บายศรีสู่ขวัญนี้เป็นหน้าตาที่แสดงให้เห็นจิตวิญญาณอันบริสุทธิ์ของมนุษย์ เห็นจิตใจที่แท้จริงของ
คนหมู่นั้น เป็นทั้งหมดและเป็นหนึ่งเดียว เป็นสิ่งบอกถึงแนวคิดวิสัยทัศน์ดั้งเดิมที่ออกมาจากจิตใต้
สำนึก

ขวัญมีรูปร่างเวียนเป็นวงเช่นเดียวกับลักษณะทางคณิตศาสตร์จีโอเมตริก(mathematical-
geometric)เห็นได้ชัดในขวัญหัวที่เป็นวงบางแห่งเชื่อว่าเป็นทางออกของดวงวิญญาณของผู้เป็น
เจ้าของร่างและที่ชัดเจนอีกสิ่งคือขวัญควาย ขวัญวัว นอกจากการสู่ขวัญของคนสามัญทั่วไปแล้วก็
ยังสู่ขวัญให้พระสงฆ์ สู่ขวัญให้ควาย สู่ขวัญให้วัว ชาวนาเคารพควาย รักควาย ไม่กินเนื้อของมัน
เป็นเพื่อนกับควายมาตั้งแต่วัยเด็ก ควายเป็นสิ่งมีค่าเป็นสินสอดก็ได้ ควายรู้ภาษากันโดยเฉพาะ

คำศัพท์ทางเทคนิคสำหรับการทำนา ปัจจุบันนี้ยังมีบางครอบครัวที่ใช้ควายทำนาแต่ก็เป็นส่วนน้อยมาก ดังเช่น ครอบครัวที่ถือว่าตนเป็นชาวนาแท้ๆคือไม่ได้ประกอบอาชีพอื่นที่ต้องใช้เวลามากในการทำงาน สาเหตุหลักประการหนึ่งที่ต้องใช้ควายหลักแทนควายเนื้อในการทำนาเพราะเห็นเพื่อนบ้านทำนาเสร็จอย่างรวดเร็วจากเดิมที่ต้องเตรียมดิน ไถนาเป็นเดือนแต่ถ้าใช้รถไถนาไม่ถึงวันหรือถ้าหลายแปลงมากไม่กี่วันก็เสร็จเรียบร้อย การจ้างรถเกี่ยวข้าวก็สะดวกรวดเร็วมาก เกียวเสร็จแล้วปั่นเป็นเม็ดข้าวเปลือกเสร็จสรรพ เพียงแต่นำกระสอบมาใส่แล้วขนกลับบ้านหรือยุ้งข้าว ไม่ต้องปรับดินที่ทุ่งนาเพื่อเตรียมตากข้าวหลังจากฟาดข้าวแล้วเหมือนแต่ก่อน ซึ่งก่อนนั้นต้องจุดไฟฟ้าคข้าวหรือใช้ควายเหยียบในตอนกลางคืนด้วยแต่ก็ทำให้เพื่อนบ้านทุ่งนาใกล้กันมีความสนิทสนมกัน ตะโกนพูดคุยทักทายและร้องเพลงด้วยกัน เดิมนี่ระยะเวลาการทำนาสั้นลง คนที่ทำเฉพาะนาปีหรือทำทั้งนาปีและนาปรังจึงมีเวลาไปหางานทำต่างถิ่น (ข้าวนาปี ปลุกข้าวพันธุ์ กข6 อุบลและข้าวเจ้าหอมมะลิ105 ส่วนข้าวคอกหรือข้าวนาปรัง ปลุกข้าวพันธุ์กข10 ข้าวเจ้ากข15 ข้าวเจ้าหอมสุพรรณ ทั้งนี้แล้วแต่จะเลือกปลูกพันธุ์อะไร)

หลายคนไปทำงานเพื่อส่งเงินมาให้ทางบ้านจ้างคนดำนา นาวานหรือวานกันทำเริ่มกลับมาทำกันหลายครอบครัวเพราะผู้จ้างดำนา เกียวข้าวไม่ไหวแต่บางครอบครัวก็ใช้ระบบนี้มาตลอดญาติพี่น้องมาช่วยกันตั้งแต่ไถนาจนถึงเกี่ยวข้าว ครอบครัวหนึ่งก็มีญาติพี่น้องมาช่วยกันหลายคน 15 – 20 คน วิธีการคือถ้าเราไปช่วยบ้านพี่สะใภ้ 1 วัน พี่สะใภ้ก็มาช่วยเราหนึ่งวันเช่นกันถ้ามาไม่ได้ก็ส่งคนอื่นมาแทน เป็นต้น ส่วนข้าวปลาอาหารเจ้าภาพก็จะจัดเตรียมไว้ให้ แต่ที่นำมาเองและนำมาร่วมกันกินหรือทำก็มี การทำนาวานนี้ถือว่าเป็นวิธีการผ่อนแรง(social loafing) เมื่อหนึ่งงานทำกันหลายคนเราย่อมไม่ต้องออกแรงทั้งหมดแต่ออกแรงเพียงบางส่วนทำให้เราทำงานได้หลายอย่างในหนึ่งครั้ง มีกำลังใจมากขึ้นแต่กำลังกายผ่อนลง ถึงจะทำนาหลายแปลงแต่ก็ไม่เหนื่อยมากเพราะมีเพื่อนช่วยกันทำ ไม่ต้องออกแรงมากหรือออกแรงเพียงผู้เดียวและถึงแม้จะทำเพียงหนึ่งแปลงถ้าทำคนเดียวก็หมดแรง ระบบช่วยเหลือกันในด้านการทำนาอันที่จริงยังมีอยู่เสมอแต่เป็นภายในครอบครัวเล็ก เช่น ลูกเขยช่วยพ่อตาแม่ยาย ลูกสะใภ้ช่วยพ่อปู่แม่ย่า ลูกช่วยพ่อแม่ พ่อช่วยลูก เป็นต้น

สัญลักษณ์ (Symbol)

หน้าที่ของสัญลักษณ์มีสองประการ 1.ความปรารถนาที่จะตอบสนองต่อแรงขับของสัญชาตญาณซึ่งโดนสะกดกั้นไว้ 2.เป็นการรวบรวมส่วนประกอบต่างๆของต้นแบบ(archetype) สัญลักษณ์คือการปลดปล่อยพลังงานและลดความตึงเครียด ทำให้เกิดการพัฒนาลู่ความเจริญทางวัฒนธรรมที่สูงขึ้น สัญลักษณ์เป็นตัวแทนที่แสดงถึงการพัฒนาจิตใจในอนาคตโดยเฉพาะอย่างยิ่งการไปให้ถึงการรวมเป็นหนึ่งเดียว(wholeness)หรือตัวตน(self) อีกทั้งเป็นตัวแทนของจิตใจ เพราะว่ามันนอกจากสัญลักษณ์จะแสดงถึงสิ่งที่เก็บกักไว้(จิตใต้สำนึก)ของเผ่าพันธุ์แล้วยังแสดงให้เห็นถึงการพัฒนาของมวลมนุษย สัญลักษณ์เป็นผลผลิตที่เกิดจากจิตใต้สำนึก สัญลักษณ์ไม่ได้เป็นเพียงเครื่องหมายที่แทนสิ่งที่ทุกคนรู้หรือสิ่งที่มีความรู้กันอยู่แล้ว แต่ตัวสัญลักษณ์นั้นพยายามที่จะอธิบายความหมายในสิ่งคล้ายคลึงกันหรือเทียบเคียงกันเพื่อค้นหาบางสิ่งบางอย่างที่ยังไม่รู้หรือบางสิ่งที่กำลังจะเกิดขึ้น สัญลักษณ์แสดงถึงจิตวิญญาณด้วยเช่นกัน สัญลักษณ์มีสองลักษณะคือ 1.แบบมองอดีต (retrospective)ซึ่งเกิดจากสัญชาตญาณ 2.แบบมองอนาคต(prospective)โดยมีจุดหมายสูงสุดของมวลมนุษยเป็นตัวแทนทาง แบบมองอนาคตแสดงให้เห็นถึงสัญชาตญาณผ่านสัญลักษณ์ซึ่งถือว่าเป็นจุดกำเนิดหรือต้น(causality) และแบบมองอนาคตเผยให้เห็นถึงความปรารถนาความสมบูรณ์ของมนุษย์รวมถึง การเกิดใหม่ ความกลมเกลียว และความบริสุทธิ์ เป็นต้น ลักษณะแบบนี้ถือว่าเป็นสิ่งสุดท้ายหรือท้ายที่สุด(finalist) ความรู้ที่มีอยู่ในสัญลักษณ์นั้นคนเราไม่อาจรู้ได้จึงต้องถอดรหัสเพื่อค้นหาความหมายที่อยู่ในสัญลักษณ์

วัดวาอารามในภาคอีสานนอกเหนือจากภาพวาดฝาผนังประวัติของพระพุทธเจ้าแล้วยังมีอีกเรื่องราวนึงคือ ภาพงานบุญฮีตสิบสองเป็นเรื่องราวงานบุญทั้งสิบสองเดือนในลักษณะวิถีชีวิตคนท้องถิ่นอีสานแม้กระทั่งการแต่งการตามประเพณีทั้งชายหญิง งานประเพณีฮีตสิบสองไม่ได้เป็นเพียงจากงานบุญที่เกิดขึ้นในแต่ละเดือนแต่เป็นสัญลักษณ์ในรูปภาพและสัญลักษณ์ผ่านพฤติกรรมในแต่ละงานบุญ แต่ละงานบุญมีเหตุผลหลักในการประกอบงานบุญนั้นๆ เช่น เพื่อการกินคืออยู่ดี ความรัก ความเป็นเจ้าของ และสิ่งสำคัญที่สุดที่ต้องทำในทุกงานบุญ(ยกเว้นงานบุญเจ้าปู่) ก็คือการทำบุญไหว้พระ ใสบัตร ถวายภัตตาหาร กรวดน้ำ แสดงถึงการให้ และเป็นการรวมกันทั้งจากคนในหมู่บ้านเดียวกันและการรวมกันในตัวบุคคลเองคือกายและใจรวมทั้งการเชื่อมต่อระหว่างจิตสำนึกและจิตใต้สำนึก ซึ่งเป็นเป้าหมายที่แท้จริง งานบุญฮีตสิบสองที่มีทุกเดือนตามการนับเดือนแบบปฏิทินไทยข้างขึ้นข้างแรมจะเวียนรอบเป็นราศี มาบรรจบกันเป็นวงรอบซึ่งขึ้นต้นด้วยการปฏิบัติอันสูงสุดของทั้งพระสงฆ์และฆราวาสคือกรรมฐาน และจบรอบงานบุญเดือนสิบสองด้วยการถวายผ้าที่มีค่ายิ่งกว่าผ้าใดๆและนำซึ่งบุญอันสูงยิ่ง ผ้ากฐิน เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการพัฒนาการความเจริญทางวัฒนธรรมของชุมชน คำตอบท้ายที่สุด(finalist)และการมองอนาคต(prospective)

การสร้างสัญลักษณ์เกิดจากแรงขับ(drive force)และแรงดึงดูด(attractive drive)นั่นคือการผลักดันที่เกิดจากพลังสัญชาตญาณและการดึงเข้าซึ่งเกิดจากเป้าหมายเหนือจากทางโลก ทั้งสองสิ่งนี้เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดสัญลักษณ์ ความเข้มข้นของจิตใจผ่านสัญลักษณ์นั้นเกิดจากการรวมกันระหว่างต้นและการทำนวยถึงสิ่งท้ายที่สุด

ฮีตแรกเริ่มแต่เดิมทีของคนอีสานนับแต่เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้าง คือบุญไหว้เจ้าปู่ การกราบไหว้สักการะและบูชาอันต่อฝับรรพบุรุษซึ่งถือว่าเป็นศาสนาดั้งเดิมของคนไทก่อนที่จะรับนับถือศาสนาพุทธ ฝับรรพบุรุษนี้เรียกกันด้วยชื่ออื่นๆก็มี เช่น ปู่มหัศคค์ ปู่ตา เสือเมือง ปู่ถลา การกราบไหว้แสดงความเคารพต่อท่านเพื่อให้บรรพบุรุษซึ่งถือเป็นวีระบุรุษต้นแบบดูแลรักษาเรา ซึ่งก็หมายถึงลูกหลานของท่าน การฆ่าเพื่อบูชาอันเป็นสัญชาตญาณดิบของมนุษย์เพื่อนำเลือดและเนื้อของสัตว์สังเวขบรรพบุรุษ เสียสละชีวิตผู้อื่นเพื่อชีวิตของตน บูชาอันการฆ่าเป็นสัญชาตญาณ(causality) เพื่อจุดหมายท้ายที่สุด(finalist) คือความอยู่อย่างมีความสุขและปลอดภัยด้วยความคุ้มครองรักษาของพลังอำนาจอันยิ่งใหญ่ หลายหมู่บ้านยังคงมีพิธีฆ่าหมู ไก่ หรือวัวเพื่อถวายเจ้าปู่อยู่ เมื่อพระเจ้าฟ้าจุ่มรับนับถือศาสนาพุทธสู่อาณาจักรล้านช้าง ฮีตทั้งสิบสองเดือนก็มีการเพิ่มเติมทุกเดือนมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางศาสนาพุทธโดยตรงยกเว้นเดือนหกบุญบั้งไฟ เดือนเก้าบุญข้าวประดับดินและเดือนสิบบุญข้าวสากแต่อย่างไรก็จะขาดพิธีกรรมทางสงฆ์ไม่ได้เลย บุญบั้ง

ไฟ การชิงบั้งไฟนอกจากเป็นการขอ บอก เตือนพญาแถนว่าถึงเวลาแล้วที่ท่านจะต้องโปรยฝนลงมาเพื่อการทำนาแล้ว ยังเป็นสัญลักษณ์ว่าถึงฤดูกาลทำนาแล้ว ในหมู่บ้านก็จะแบ่งเป็นคุ้มเช่นเดียวกับในจังหวัดและอำเภอ แต่ละคุ้มก็จะช่วยกันทำบั้งหรือบั้งไฟ งานบุญนี้มีสองวันคือ วันที่หนึ่ง เป็นมือโสม รวบรวมบั้งไฟจากทุกคุ้ม บ่ายสามจัดขบวนแห่โดยแต่ละคุ้มจัดขบวนตนเอง มีเสียงดนตรีดังสนุกสนาน ขบวนระดับหมู่บ้านก็จะไปขบวนสั้นๆแต่ก็สนุกสนานเพราะงานนี้ชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่นมาร่วมด้วย ถ้าเป็นงานระดับอำเภอหรือจังหวัดแต่ละคุ้มอาจจะอยู่คนละเผ่าละนั้นการแต่งการและการฟ้อนรำก็จะเป็นเฉพาะเผ่าของตน เช่น ลาว ลื้อ ไส้ กะเลิง โข้ย ผู้ไท โดยจะนำบั้งไฟแห่ร่วมด้วยและไปรวมกัน ณ จุดนัดหมาย ส่วนมากเป็นวัด วันที่สองเป็นวันจุดบั้งไฟโดยช่วงเช้าจะร่วมกันทำบุญใส่บาตรถวายภัตตาหาร เสร็จงานบุญนี้ก็เริ่มทำนา ส่วนบุญข้าวสากและบุญข้าวประดับดินนั้น ช่วงเช้าชาวบ้านจะมารวมกันใส่บาตรที่วัด พร้อมนำห่ออาหาร คำหมาก กอถยา (บุหรื) ที่จัดเตรียมให้ญาติผู้ล่วงลับรวมทั้งผีตาแฮกมาทำพิธีทางศาสนา และถวายภัตตาหารพระสงฆ์ ถัดจากนั้นก็ให้ญาติที่ล่วงลับและไปไถ่มาเพื่อไหว้ตาแฮก และบุญไหว้เจ้าปู่เป็นเพียงหนึ่งเดียวที่ไม่มีพิธีทางศาสนาพุทธมาเกี่ยวข้องเลย จากอดีตซึ่งเป็นจุดกำเนิดนาโดยสัญชาตญาณ มาสู่บุญเข้ากรรมในเดือนอ้ายไปบรรจบที่บุญกฐินในเดือนสิบสอง การได้ทำทานสวดมนต์และบวชนกขัมมะในบริเวณที่พระสงฆ์ท่านมารวมกันปฏิบัติกรรมฐานและเข้าปริวาสกรรมย่อมเป็นบุญอันอิมอเมได้ อานิสงส์มากทั้งโลกนี้และโลกหน้า การถวายผ้ากฐินให้ท่านได้ห่มครองปฏิบัติความเพียรยอมเป็นบุญอันหาที่สุดไม่ได้ แต่ก่อนนั้นชาวบ้านร่วมกันทอผ้าจีวรเพื่อถวายเป็นผ้ากฐิน เดียวนี้ซื้อหาเอาโดยการร่วมกองบุญของชาวบ้านเองเช่นกัน แต่บางสิ่งก็ยังทำเอง เช่น หมอน ปอกหมอนทั้งแบบถักและแบบผ้าธรรมดา หลายคนถักปอกหมอนทั้งหมอนอิง หมอนมะยม หมอนรองสำหรับไหว้พระ หมอนหนุนนอน ผ้าห่มยัดนุ่นไว้จำนวนเยอะๆ เพราะถ้าอายุเยอะแล้วสายตาไม่ดีจะถักไม่ได้ ทั้งนี้เพื่อเอาไว้ถวายพระและค่อยๆเลือกนำไปถวายพระและเก็บเรียงไว้ในตู้จะไม่ถวายทีละเยาะๆ ไม่เฉพาะงานกฐินที่นำหมอน ผ้าห่มไปร่วมบุญ แต่ทั้งบุญข้าวประดับดิน ข้าวสากที่อุทิศบุญจากการถวายทั้งภัตตาหาร หมอน ผ้าห่มให้ญาติพี่น้องนอกจากนี้ยังมีบุญทั้งเผส บุญเข้าพรรษาและบุญออกพรรษาอีกด้วย จุดหมายสูงสุดหรือท้ายที่สุดของชาวบ้านคือการได้ทำบุญโดยเฉพาะจากสิ่งที่ตนได้ทำกับมือ เป็นความอิมใจ วัดในหมู่บ้านหลายแห่งในจังหวัดสกลนครและจังหวัดนครพนมมีผู้คนจากในเมืองรวมถึงกรุงเทพฯที่มาอยู่วัดปฏิบัติธรรมและใส่บาตร ตอนเช้าขึ้นใส่บาตรเป็นแถวร่วมกับชาวบ้าน ทั้งคนในเมืองและชาวบ้านจะเตรียมอาหารที่ดีที่สุดมาใส่บาตร ชาวบ้านมีแมงลัก แมงน้อยนึ่ง แกงหน่อไม้ ลวกผัก ปั่นปลา เป็นอาหารชั้นดีที่หาмаได้เองไม่ต้องซื้อและของกินดีๆ ต้องถวายพระก่อนนึกถึงพระก่อน อาหารที่หาмаได้และภูมิใจอิมอเมใจที่จะได้ถวายพระนี้อาจเป็น

สิ่งที่น่าเหยียดหยามในสายตาของคนในเมืองหลายคน ชาวบ้านเหล่านี้จึงค่อยๆทยอยออกจากแถวไป

ผ้าผืนยาวมีภาพวาดเล่าเรื่องราวพระเวสสันดรแบ่งเป็นฉากๆ และภาพวาดของพระพุทธรองค์ในคอนต่างๆ เช่น มารผจญขณะบำเพ็ญเพียร เทศน์ธรรมะโปรดพราหมณ์ ชาวบ้าน ภาพผู้คนกราบไหว้พระศาสดา บางครั้งก็มีภาพการลงโทษคนบาปประกอบการเทศน์ด้วย ภาพหลายภาพศิลปินพื้นบ้านวาดพระพุทธรเจ้าให้นั่งอยู่บนดอกบัว ผ้าผืนนี้เป็นสมบัติของชุมชนจะเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดีที่วัดและถือว่าเป็นของสูง ในบุญเผลวเมื่อชาวเมือง(คนในหมู่บ้าน)พร้อมขบวนช้างม้า(บางหมู่บ้านใช้ช้างจริงม้าจริงบางหมู่บ้านตกแต่งเหมือนของจริง) ผ้าเผลว เมื่อไปเชิญพระเวสสันดรและนางมัทรีในป่าผ้านี้จะใช้เป็นฉากหลังพระสงฆ์เทศน์หรือแห่เชิญท่านทั้งสองเข้าเมือง หลังจากนั้นทุกคนจะถือผ้าเผลวเดินเป็นขบวนยาวเข้าเมือง(วัด) แล้วประทัทธิณาวัตรอบอุโบสถผ้าผืนนี้เป็นสัญลักษณ์แห่งการนำพาไปให้ถึงบุญอันยิ่งใหญ่ ในการเล่าเรื่องราวพระเวสสันดรในผืนผ้านี้เริ่มตั้งแต่เข้าขยสัทธาธระทรงผนวชและเจริญความเพียรขณะที่มีมารและเรื่องราวที่ผู้วาดจัดใส่เข้าไปในฉากหนึ่งฉาก แล้วจึงเริ่มด้วยเรื่องราวของพระเวสสันดรตั้งแต่การขอยืมช้างปัจจัยนาโคโดยพระเจ้ากิงคราษฎร์และชาวเมืองสรีวิ จนถึงการเสด็จเข้าเมืองพร้อมขบวนแห่แห่นางของพระบิดามารดาพราหมณ์ เสนาบดี ชาวเมืองทั้งหลาย เรื่องราวที่แสดงถึงความอยากเพื่อสนองตอบความสุขสบายและความพอใจของตนเป็นสำคัญ สัญลักษณ์คิหรือกิเลส ความอยาก ความไม่อยากต่างๆการกระทำที่จงใจทำขึ้นเพื่อตอบสนองความปรารถนาของตนโดยเฉพาะ และไม่ได้คำนึงถึงผู้อื่นหรือคนหมู่มากจะทุกข์ยากทั้งกายและใจ ไม่ว่าจะเป็นการขอช้าง การจับให้ออกจากเมือง และขู่ชกผู้ทำตามกิเลสตนโดยเฉพาะอย่างยิ่งความโลภ อยากมีมาก อยากกินเยอะ ความอ่อนโยนกับเด็กน้อยทั้งสองแทบไม่มี ภาพแทนสัญลักษณ์ที่น่าโดยพลังงานสัญลักษณ์และท้ายที่สุดก็โดนดึงโดยความบริสุทธิ์หรือเป้าหมายสูงสุดของมวลมนุษย์ เป้าหมายสูงสุดหรือเป้าหมายท้ายที่สุดหมายถึงจุดหมายด้านศาสนา สัญลักษณ์ทำให้เห็นจิตใต้สำนึกร่วมของชุมชนนั้นๆ สัญลักษณ์เองก็เป็นผลผลิตจากจิตใต้สำนึกของชุมชนนั้นเช่นกันและสัญลักษณ์จะประกอบด้วยด้วยลักษณะสองแบบเสมอ นั่นคือมองอดีตและมองอนาคต ผ้าเผลวเป็นสัญลักษณ์ที่ชุมชนวาดขึ้นซึ่งในหลายหมู่บ้านการเล่าเรื่องราวในภาพวาดแทบไม่แตกต่างกัน ผู้คน(ในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง)หลังไหลเบียดเสียดกันเพื่อร่วมกันถือผ้าเผลวเข้าวัดเสมือนผ่านการใช้กิเลสตนและเดินทางมาเพื่อจุดหมายท้ายสุดได้บุญบริสุทธิ์อันสูงสุดที่ได้กระทำ การอันเชิญท่านสู่เมืองหรือขอให้พระพุทธรองค์นำพาสู่ศาสนธรรม ภาพต่างๆภายในผ้าเผลวแทนการมองอดีต(retrospective) ที่เกิดจากสัญลักษณ์ของคน คือ ความอยากหรือความโลภของตนที่มาก่อนความทุกข์ยากของผู้อื่น เป็นสาเหตุ

(causality) การมองอนาคต(prospective)ที่มีความพยายามละสัญลักษณ์ต่างๆเพื่อสู่เป้าหมายที่แท้จริง ตามที่สัญลักษณ์แสดงให้เห็นหรือท้ายที่สุดแห่งการทำตามกิเลสหายของตน(ชชก)และท้ายที่สุดแห่งการทำความคิด(บำเพ็ญของพระเวสสันดร) ซึ่งถือว่าเป็นคำตอบ(finality) พระพุทธองค์นั่งบนดอกบัวสีชมพูสวยงามนั้นคือจักรวาลดอกบัวหรือวงกลม มันทาล่าที่เป็นการหมุนเวียนทำให้เกิดพลังและเป็นพลังของการเกิด มันทาล่าที่แสดงถึงการเวียนเข้าสู่พลัง ณ จุดศูนย์กลางและเป็นจุดกึ่งกลางของจักรวาล พระองค์อยู่เหนือพลังทั้งปวง

งานฮิตสิบสองเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการความเจริญทางวัฒนธรรมและอารยธรรมของชาวนาอีสานโดยมีพื้นฐานของการจัดงานบุญเพื่อเป้าหมายสูงสุดคือความเจริญในพระศาสนา(finality)พ้นจากกิเลสต้นแห่งทุกข์ทั้งปวง(causality)

บทที่ 5

สรุปผล

อิตลิบสองไม่ใช่เป็นเพียงแค่ประเพณีปฏิบัติของคนอีสานแต่เป็นวัฒนธรรมของเผ่าพันธุ์สำหรับคนอีสานแล้วงานบุญอิตลิบสองเป็นสิ่งที่ขาดจากชุมชนไม่ได้เลย แต่ละงานบุญยังถือปฏิบัติกันเป็นปกติวิสัยมิได้ลดถอย หลายงานกลับยิ่งทำให้ยิ่งใหญ่และด้วยความศรัทธาสมานของชาวบ้านเอง เป็นความปิติและอิ่มใจ การประกอบงานบุญในแต่ละเดือนคือวิถีชีวิตของชุมชน ในทุกๆเดือนมีงานประเพณี บางงานต้องรวมพลังกัน เพื่อจัดเตรียมและดำเนินงาน ดังเช่น บุญกองข้าว บุญผะเหวด บุญกฐิน บุญไหว้เจ้าปู่ บุญเข้ากรรม เป็นต้น บางบุญไปรวมกันที่วัดไม่ต้องจัดเตรียมอะไรมากนักคือ บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก และสิ่งที่ชาวบ้านปฏิบัติไม่ขาดนี้อาจถือได้ว่าเป็นหัวใจของชุมชน เป็นจุดศูนย์กลางที่คนในหมู่บ้านมารวมกันทั้งกายและใจ หลายสิ่งหลายอย่างในชุมชนหมู่บ้านอาจปรับเปลี่ยนและเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยที่คนภายนอกพยายามเร่งเร้า แต่ก็มีหลายสิ่งที่ชาวบ้านยังไม่เร่งรีบตาม โดยเฉพาะงานบุญประเพณี และงานบุญอิตลิบสองของแต่ละชุมชนก็เป็นตัวบ่งบอกถึงตัวตนหรือบุคลิกของชุมชนนั้นๆเช่นกัน เช่น ระดับของความสามัคคีกลมเกลียว ความขยัน ฯลฯ

ทั้งนี้งานบุญก็มิได้มีความหมายด้านจิตใจเพียงอย่างเดียวแต่มีความหมายสำคัญในด้านพฤติกรรม การกระทำสำหรับชาวบ้านเองด้วย โดยเฉพาะการร่วมมือกันทำงานให้ลุถึงความสำเร็จและการศึกษาจิตใจได้น่าสนใจจะต้องศึกษาการกระทำของชาวบ้านเป็นสิ่งสำคัญด้วยเนื่องจากการกระทำที่มาจากจิตใจในส่วนของจิตใจได้น่าสนใจ และจิตใจได้น่าสนใจจะแสดงให้เห็นชัดเจนเมื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา นอกเหนือจากงานอิตลิบสองและจิตใจได้น่าสนใจร่วมดังที่ได้กล่าวแล้ว แต่ละงานอิตลิบสองหรือความเชื่อบางประการยังแสดงจุดเด่นของจิตใจได้น่าสนใจร่วมในแต่ละส่วนด้วยเช่นกัน ดังเช่น ขวัญข้าวหรือแม่โพสพ แม่ต้นแบบ(Mother Archetype) ซึ่งเป็นจิตใจได้น่าสนใจร่วมของคนไทยกลุ่มต่างๆ อาจเนื่องด้วยคนไทยเป็นสังคมข้าวที่มีจิตใจได้น่าสนใจร่วมเรื่องแม่ขวัญข้าวที่ต่างจากชุมชนข้าวกลุ่มอื่นๆ การเรียงร้อยคำที่ไพเราะเป็นโครงกลอนเพื่อแสดงถึงความรักและเคารพต่อนางขวัญข้าวหรือแม่โพสพ และเฉพาะเพศหญิงที่เป็นผู้เชิญแม่โพสพกลับคืนสู่ยังข้าว เป็นต้น จิตได้น่าสนใจร่วมของคนอีสานแอ่งสกลนคร-นครพนมแสดงให้เห็นถึง จิตใจส่วนที่เที่ยงแท้ซึ่งฝังลึกอยู่ในส่วนลึกของจิตใจ เป็นตราประทับจากรุ่นสู่รุ่น จากชาติภพหนึ่งสู่อีกชาติภพหนึ่ง ไม่ใช่จิตใจได้น่าสนใจส่วนบุคคลแต่เป็นจิตใจได้น่าสนใจร่วมของมวลชน เป็นพลังจากจิตใจสู่พฤติกรรม จิตได้น่าสนใจ

ร่วมคือความเป็น รากเหง้า ที่คนอีสานไม่ว่าไปอยู่อาศัย ณ ที่ใดถึงจะไม่ใช่อินฐานบ้านเกิดของตนก็
จะไม่ลืมรากเหง้าของเผ่าพันธุ์ตน

พิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาเปรียบเสมือนการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่นเป็นสิ่งที่บอก
เล่าถึงความเป็นชาติ และวัฒนธรรมของชนชาตินั้นๆ ประเพณีฮีตสิบสองเป็นการปฏิบัติที่ถ่ายทอด
ให้คนรุ่นต่อไปได้ดำเนินตามเปรียบเป็นหนังสือที่บอกเล่าและย้ำความเป็นตัวตนคนอีสาน
พฤติกรรมซึ่งรวมถึงทั้งการกระทำและความเชื่อเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงจิตใต้สำนึกร่วมของคน
อีสานแอ่งสกลนครและนครพนม จิตใต้สำนึกร่วมทำให้ได้รู้จักตัวตนอย่างลึกซึ้ง

บรรณานุกรม

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2545.จากประวัติศาสตร์หมู่บ้านสู่ ทฤษฎีสองระบบ. สุรินทร์: สถาบันราชภัฏ
สุรินทร์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2548. แนวทางและวิธีวิจัยสังคมไทย. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2549. ชาวนาสองฝั่งโขง. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2553. การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2553. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- บัณฑิต อ่อนดำ. 2522. เมื่อชาวนาฟิลิปปินส์พูด. กรุงเทพฯ: แสงรุ่งการพิมพ์.
- พรพิไล เลิศวิชา และอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. 2546. ชุมชนหมู่บ้านลุ่มน้ำขาน. กรุงเทพฯ: ธารปัญญา
เอ็ดดูเคชั่น.
- พรพิไล เลิศวิชา และคณะ. 2552. เชียงใหม่-ลำพูน เขตเศรษฐกิจวัฒนธรรม พลวัตและการพัฒนา.
เชียงใหม่: ธารปัญญา.
- พรพิไล เลิศวิชา และคณะ. 2552. เหมืองฝาย จัดการน้ำ จัดการคน บนพื้นฐานภูมิศาสตร์และ
วัฒนธรรม. เชียงใหม่: ธารปัญญา.
- มณีมัย ทองอยู่. 2546. การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชานาอีสาน. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- รัตนพร เศรษฐกุล. 2546. หนึ่งศตวรรษเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี.
- ระพี สาคริก. 2553. แผ่นดินเกิด. กรุงเทพฯ: ทางช้างเผือก.
- วิจิตรวาทการ. 2549. งานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์.
- สมพร อิศวิลานนท์. 2552. พลวัตเศรษฐกิจการผลิตข้าวไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- เสฐียร โกเศศ. 2531. ชีวิตชานา. กรุงเทพฯ: แม่คำผาง.
- สุเนต โพธิสถาน และหนูไซ พุมมะจัน. (2543). ประวัติศาสตร์ลาว. เวียงจันทน์ : โรงพิมพ์แห่งรัฐ.
- สมพร อิศวิลานนท์. 2552. พลวัตเศรษฐกิจการผลิตข้าวไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สุวิทย์ ชีรสอวต. 2546. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน 2488-2544. กรุงเทพฯ:
สร้างสรรค์.
- สุวิทย์ ชีรสอวต. 2548. ประวัติศาสตร์เทคโนโลยีการเกษตร. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- เอี่ยม ทองดี. 2537. วัฒนธรรมข้าว พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา. กรุงเทพฯ: กระทรวงเกษตร
และสหกรณ์.
- เอี่ยม ทองดี. 2538. ข้าว วัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ: มติชน.

- Fromm, Eric. (1965). *Man for Himself: An Inquiry into the Psychology of Ethics*. New York: Rinehart & Winston.
- Fromm, Eric. (1968). *The Revolution of Hope Toward A Humanized Technology*. New York: Harper & Row.
- Fromm, Eric. (2008). *Fear of Freedom*. London: Routledge.
- Fromm, Eric. (2010). *On Disobedience*. New York: Harper Perennial Modern Thought.
- James, W. (2008). *Pragmatism A New Name for Some Old Ways of Thinking*. New York: Cosmo Classics.
- Nisbet, Robert A. (1953). *The Quest for Community*. New York: Oxford University.
- James, W. (n.d.). *The Will to Believe*. New York: Dover.
- Jung, C. G. (1964). *Man and His Symbols*. London: Dell.
- Jung, C. G. (1966). *Psychology and Religion*. New Haven: Yale University Press.
- Jung, C. G. (1973). *On the Nature of the Psyche*. Princeton: Princeton University Press.
- Jung, C. G. (1982). *Aspects of Feminine*. Princeton: Princeton University Press.
- Jung, C. G. (1983). *Alchemy Studies*. Princeton: Princeton University Press.
- Jung, C. G. (1989). *Memories, Dreams, Reflections*. New: Vintage.
- Jung, C. G. (1990). *The Archetypes and Collective Unconscious*. Princeton: Princeton University Press.
- Jung, C. G. (1991). *Analytical Psychology*. Princeton: Princeton University Press.
- Jung, C. G. (1991). *The Development of Personality*. London: Routledge.
- Jung, C. G. (1993). *Psychology and Alchemy*. Princeton: Princeton University Press.
- Jung, C. G. (2001). *Four Archetypes*. New York: Routledge.
- Jung, C. G. (2001). *The Spirit in Man, Art and Literature*. New York: Routledge.
- Jung, C. G. (2002). *Psychology of the Unconscious*. New York: Dover.
- Jung, C. G. (2003). *Aspects of the Masculine*. New York: Routledge.
- Jung, C. G. (2006). *The Undiscovered Self*. New York: Signet.
- Jung, C. G. and Kerenyi, C. (1971). *Essays on a Science of Mythology*. Princeton: Princeton University.
- Shanin, Teodor. (1975). *Peasants and Peasant Societies*. Auckland: Penguin Education.

Stivens, Maila et. (1994). Malay Peasant Women and the Land. London: Zed Books.

Tierney, Emiko Ohnuki. (1993). Rice as Self: Japanese Identities through Time. New Jersey:
Princeton University.

Vazquez, Adolfo Sanchez. (1977). The Philosophy of Praxis. London: Merlin.

Walker, Anthony et. (1975). Farmers in the Hills Ethnographic Notes on the Upland People of
North Thailand. Pinang: Penerbit University Sains Malasia.

ภาคผนวก

Paper presentation

Wonggarasin, K. (2010). “Rhythms of Village Life in Psychology of Rice Worship Ceremony ”.
International Science, Social-Science, Engineering and Energy Conference 2010 (I-SEEC
2010), Nakhon Phanom, Thailand.